

**PROBLEME
DE LINGVISTICĂ
GENERALĂ**

Vol. V

PROBLEME DE LINGVISTICĂ GENERALĂ

VOL. V

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII
190 Andrei Auzan

31.974

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
BUCUREȘTI, 1967

Redactori responsabili:

ACAD. AL. GRAUR și

PROF. I. COTEANU, membru corespondent al Academiei

S U M A R

	Pag.
C. POGHIRC, Note asupra cauzalității în limbă	7
HENRI WALD, Gramatical și infralogic	17
MARIA MANOLIU, Substitute și economizatori	39
G. MIHĂILĂ, Cu privire la evoluția conceptului saussurian de „sincronie” și „diacronic” în lingvistică	49
AL. GRAUR, „Wellentheorien”	69
LUCIA WALD, Cu privire la crearea opoziției dintre nume și verb	77
ION Z. COJA, Observații cu privire la sensul contextual al substantivelor	83
EM. VASILIU, Sens referențial și regali de transformare	105
P. MICLĂU, Căile pierderii motivării în franceză și în română	115
SANDA GOLOPENȚIA-ERETESCU, Structura de suprafață și structura de adâncime în analiza sintactică	153
I. COTEANU, Posibilitatea și limitele formalizării în stilistică	167
ELENA SLAVE, Organizarea sintagmatică și semantică a proverbelor	173
ANDREI AVRAM, Principiul continuității în fonologia diacronică	191

S O M M A I R E

	<u>Page</u>
C. POGHIRC, Notes sur la causalité linguistique	7
HENRI WALD, The grammatical and the infra-logical	17
MARIA MANOLIU, Pronoms, embrayeurs et substituts	39
G. MIHĂILĂ, À propos de l'évolution des concepts saussuriens de « synchronie » et de « diachronie » en linguistique	49
A. GRAUR, Théorie des vagues	69
LUCIA WALD, On the formation of the opposition between noun and verb . .	77
ION Z. COJA, Observations sur le sens contextuel des noms	83
EM. VASILIU, Referential meaning and transformation rules	105
P. MICLĂU, Les voies de la perte de la motivation en français et en roumain	115
SANDA GOLOPENȚIA-ERETESCU, Deep structure and surface structure in the syntactic analysis	153
I. COTEANU, Les possibilités de la formalisation en stylistique	167
ELENA SLAVE, L'organisation syntagmatique et sémantique des proverbes . .	173
ANDREI AVRAM, Le principe de la continuité dans la phonologie diachronique	191

NOTE ASUPRA CAUZALITĂȚII ÎN LIMBĂ

DE

C. POGHIRC

Cauzalitatea este, cum se știe, una dintre formele cele mai importante ale interdependenței generale a fenomenelor lumii obiective, avînd nemijlocită legătură cu schimbarea fenomenelor, cu apariția noului în cursul acestei evoluții. Dezvăluirea cauzalității obiective este o condiție indispensabilă în cunoașterea legilor de evoluție a fenomenelor, legi fără care nu poate exista știința. Pe bună dreptate se spune că cunoașterea profundă, cea cu adevărat științifică, înseamnă în primul rînd cunoașterea cauzelor fenomenelor, fără ea neputînd fi vorba decît de o simplă aglomerare de date și fapte în mintea noastră.

Datorită acestui fapt, în alte științe a existat nu numai tendința stabilirii legăturilor cauzale concrete dintre fenomene, ci și interesul constant pentru problemele generale, filozofice, ale aplicării principiului cauzalității în știința respectivă (v. relativ numeroasele lucrări avînd ca temă problema cauzalității în fizică, biologie etc. scrise atît de pe poziții materialiste, cît și de pe poziții contrare).

Cu totul altfel stau lucrurile în lingvistică. Legăturile cauzale sînt tocmai acele forme ale interdependenței care se înlănțuie într-o succesiune temporală, forțele care provoacă anumite modificări ale formei vechi, uneori schimbarea acesteia cu una nouă, care produc deci mișcarea în sensul cel mai general sub diversele ei forme. S-ar părea deci că, pentru a face istoria limbii, pentru a pătrunde în mod științific evoluția ei, descoperirea legăturilor cauzale este o necesitate de prim ordin. Și totuși, deși lingvistică istorică se face de un veac și jumătate, cauzalitatea este, după cum se știe, latura cea mai slab studiată în limbă, domeniul în care s-au obținut cele mai puține rezultate.

Poziția idealistă extremă în problema cauzalității — negarea existenței cauzelor fenomenelor, indeterminismul — manifestată deschis în filozofie ca și în științele particulare, nu pare, după cîte știm, să fi fost îmbrățișată în mod deschis în lingvistică. Lingviștii au înțeles, pare-se,

mai mult decît alții, adevărul că fără ideea de cauzalitate nu există știință¹, că, după formularea dată de Engels, „pentru cel care neagă cauzalitatea, orice lege a naturii este doar o ipoteză”². Dimpotrivă, neogramaticii, cei mai categorici dintre susținătorii ideii legilor fonetice, afirmau că ele acționează cu o necesitate oarbă și încercau să le asimileze legilor naturii.

Nici poziția idealismului subiectivist, conform căreia legăturile cauzale sînt forme de cunoaștere ale minții omenești, impuse de aceasta naturii și neavînd o existență real obiectivă, nu pare să fi găsit adepți serioși printre lingviști.

Agnosticismul s-a manifestat, în schimb, adesea în problema cauzalității, fie sub forma declarațiilor categorice de genul afirmației lui L. Bloomfield³ „cauzele schimbărilor fonetice nu se cunosc” (din care se poate, eventual, trage concluzia că degeaba ne pierdem vremea în căutarea lor), fie sub formă tacită, în ignorarea, ocolirea problemei cauzalității. Limitarea exclusivă la descriptivism, la sincronie, considerată ca scop ultim al cercetării lingvistice, trădează uneori această formă de agnosticism, fie și parțial.

Dar nu numai cei care se ocupă de sincronie au neglijat raporturile de cauzalitate, ci și cei care studiază istoria limbii (așa cum a fost ea concepută în trecut și cum în bună măsură mai este concepută și astăzi) fac un fel de descriptivism cronologic atomistic, ca neogramaticii de exemplu. Studiînd evoluția limbii, ei neglijează aproape total raporturile cauzale, singura lor preocupare fiind stabilirea seriilor de concordante regulate între faza mai veche și cea mai nouă. Acest mod de a cerceta fenomenele lingvistice le era suficient pentru scopurile propuse. Istoria limbii era concepută de ei ca „etimologie” în sensul mai larg al cuvîntului, acela de cercetare a originii și evoluției sunetelor, formelor gramaticale, construcțiilor sintactice (așa cum înțelegea, de pildă, Hasdeu etimologia)⁴. Or, pentru a stabili o etimologie justă nu este nevoie decît de cunoașterea seriilor de concordante regulate între diferitele etape ale evoluției limbii, nu și a cauzelor care au provocat schimbarea faptelor mai vechi cu altele noi. Ca să stabilesc relația etimologică între lat. *aqua* și rom. *apă* este suficient să știu că în mod regulat *qu* din latină a dat *p* în română, iar *a* neaccentuat a devenit *ă*, nu e nevoie să știu și de ce s-a petrecut aceasta. Explicația se limitează aici la a arăta „în ce mod”, prin ce faze s-a produs schimbarea, și că aceasta se manifestă regulat, în numeroase alte exemple, nu și de ce s-a petrecut așa și nu altfel.

Istoria limbii stabilită de neogramatici seamănă, de aceea, cu istoriile societății scrise înainte de apariția concepției marxiste sau fără să se

¹ V., de ex., I. A. Baudouin de Courtenay, *Избранные труды по общему языкознанию*, I, Moscova 1963, p. 224 : „Acolo unde nu există schimbări, unde domnește liniștea absolută, acolo nu poate fi vorba de comparație, de confruntare de căutarea cauzelor, acolo știința nu are ce face”. Articolul din care face parte citatul (Об общих причинах языковых изменений) a apărut în 1890.

² Fr. Engels, *Dialectica naturii*, EPLP, București, 1954, p. 235.

³ *Language*, New York, 1933, p. 385.

⁴ B. P. Hasdeu, *Principie de lingvistică*, București, 1881, p. 131 și urm.

țină seamă de ea : simplă înșiruire cronologică de fapte izolate, fără o explicație a legăturii și succesiunii sau cu explicații greșite, bazate pe raționamente primitive de tipul *post hoc, ergo propter hoc*.

Trebuie spus însă că au existat și numeroși lingviști care au arătat hotărît necesitatea studierii cauzalității în limbă⁵, chiar cînd personal nu au făcut-o. Apariția structuralismului, mai bine zis a ideii de sistem, înseamnă, fără îndoială, triumful ideii filozofice a interdependenței fenomenelor și în știința limbii, din păcate nu în toată complexitatea acestei idei. Structuralismul e interesat însă de relațiile *funcționale* (nu în sensul matematic al cuvîntului) în primul rînd, și aproape de loc sau prea puțin de cele *cauzale*.

Două răstălmăciri exagerate au rezultat din aplicarea ideii de sistem la istoria limbii : unii lingviști, considerînd vorbirea (*parole*) ca unică sursă a schimbărilor, consideră că structuralismul nu trebuie să ia în considerare schimbările și cauzele lor, căci ele nu au loc în sistem, în limbă (*langue*), singurul domeniu care îi interesează. Altă direcție lingvistică, recunoscînd rolul sistemului în evoluția faptelor de limbă, vede în schimbările pricinuite de sistem mai degrabă *finalitate* și nu *cauzalitate*⁶.

Poziția cea mai avansată, pînă în prezent, în aplicarea ideii de sistem la studiul evoluției limbii o constituie stabilirea succesiunii sistemelor în cursul evoluției limbii : se iau anumite puncte de reper (epoci, secole) și se încearcă să se stabilească care a fost sistemul în cea mai veche dintre faze și cum a evoluat el în fazele următoare. Cum remarcă pe bună dreptate M. I. Steblin-Kamenski⁷, din simpla comparare a două secțiuni și tragerea unor concluzii adesea pur terminologice (unele schimbări fonetice sînt numite „mutație”, altele „cumulare” etc.) nu rezultă diacronia, legăturile cauzale rămînînd, în acest mod de a concepe istoria limbii, tot necunoscute. Explicații de tipul „în epoca precedentă sistemul siflantelor era schiop, exista numai surda, de aceea în epoca următoare a apărut și perechea ei sonoră”, sînt departe de a fi totdeauna o explicație cauzală satisfăcătoare, căci adesea sistemul rămîne schiop epoci întregi, fără a se completa, ba uneori, dimpotrivă, se descompletează.

Pentru a folosi terminologia din fizică, *cinematica*, succesiunea secvențelor *statice*, creează doar aparența mișcării, fără să explice *dinamica*, forțele care o produc, către care ar trebui să se îndrepte în primul rînd atenția istoricilor limbii.

Așa cum „istoria” neogramaticilor rămînea tot descriere, fie ea și cronologică, tot așa sistemele diferitelor epoci, chiar puse unul după altul, tot statice rămîn în esență. Este drept că simpla alăturare a sistemelor, la fel ca și simpla alăturare a două fapte izolate succesive cronologic, ne pune uneori pe drumul cel bun, arătîndu-ne unde trebuie să căutăm cauza schimbării, cel puțin cauza principală, rămînîndu-ne munca deosebit de

⁵ A. Martinet, *Économie des changements phonétiques*, Berne, 1955, § 7-8.

⁶ V. A. Martinet, *op. cit.*, § 9, cap. *Finalitate*.

⁷ M. I. Steblin-Kamenski, *Доступны ли изучению причинные связи в истории языка?* în Вестник Ленинградского Университета, 1961, № 8, p. 122.

anevoioasă a stabilirii în amănunt a condițiilor concrete care au ușurat sau împiedicat producerea fenomenului.

Trebuie recunoscut că discuții în legătură cu cauzele schimbărilor în limbă n-au lipsit cu totul în istoria lingvisticii⁸. Aproape toate s-au dus însă mai ales în jurul problemei cauzelor schimbărilor fonetice⁹, domeniu în care s-a încercat să se formuleze și legi. Marea majoritate a lucrărilor pe această temă se limitau la relevarea de către unii lingviști a unor fapte care păreau că sînt cauze ale schimbărilor și la respingerea sistematică de către alți lingviști a fiecăreia dintre ele, pe motiv că nu aceea e singura cauză a schimbării, ci mai sînt și altele, sau pentru faptul că nu se știe de ce în cutare caz o anumită cauză acționează, în timp ce în alte cazuri nu¹⁰.

În abordarea problemei cauzelor schimbărilor în limbă se neglijează, în general, cîteva principii elementare ale dialecticii.

1. Nu numai că nu se pot reduce toate schimbările extrem de variate și de complexe ale limbii, fie ele chiar și cele fonetice, la o singură sau la cîteva cauze simple și generale, dar de cele mai multe ori nici măcar un singur fenomen nu poate fi redus la o singură cauză, căci la producerea aceluiasi efect concură adesea mai multe forțe, uneori independente una de alta sau chiar contradictorii.

2. Cauza nu este ceva transcendent și veșnic, în lume nu există două stihii despărțite între ele prin granițe de netrecut — una a cauzelor și alta a efectelor — ci fiecare fenomen poate fi pe rînd cauză sau efect, în funcție de condițiile concrete. Nu se poate deci pune problema „cutare serie de fenomene nu pot fi cauze ale schimbărilor, pentru că în cutare cazuri ele nu au acționat”. Așteptîndu-ne să avem o singură cauză, simplă, sîntem atenți numai la ea, le neglijăm pe celelalte și sîntem mirați că, deși „cauza” noastră există, schimbarea scontată nu se produce. Scăpăm din vedere celelalte forțe convergente, fără de care cea urmărită de noi nu poate fi singură eficientă; alteori nu observăm forțele contrarii, divergente, care se opun acțiunii cauzei urmărite de noi.

3. În general o cauză are aceleași efecte atunci cînd se repetă întocmai condițiile respective. Faptul este evident în domeniul științelor naturii, unde condițiile se repetă adesea identic. Limba, fenomen social atît de complex, avînd un caracter istoric, este un domeniu unde foarte rar se pot întîlni condiții absolut identice la epoci și în regiuni diferite.

Pe bună dreptate savantul bulgar Vl. Georgiev¹¹ condamnă opoziția pe care o stabilesc mulți lingviști între legile generale și absolute ale

⁸ V. de ex. lucrarea citată a lui I. A. Baudouin de Courtenay; F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1916, p. 202—210; E. Buyssens, *La causalité en linguistique*, în „Les cahiers du libre examen” (Revue du Cercle d'études de l'Université Libre de Bruxelles), XII, nr. 2—3, p. 16—23; Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1960, p. 275—282; M. I. Steblin-Kamenski, *op. cit.*, ș.a.

⁹ V. mai ales H. L. Koppelman, *Ursachen des Lautwandels*, Leiden, 1939.

¹⁰ V. detalii și bibliografie la Al. Graur, *loc. cit.*

¹¹ Vl. Georgiev, *Исследования по сравнительно-историческому языкознанию*, Moscova, 1958, p. 9—10 sau ediția italiană *Introduzione alla storia delle lingue indeuropee*, Roma, 1966, p. 5—6.

naturii și legile fonetice, limitate în timp și spațiu, ca un punct de vedere tipic metafizic asupra noțiunii de „lege”, bazat pe distincția între științe exacte și sociale, considerându-se că acestea din urmă se ocupă de fenomene care nu se supun unor legi, ci sînt produsul cursului fortuit al împrejurărilor. Marxismul a arătat că evoluția societății se produce și ea după anumite legi. Pe de altă parte, dialectica a dovedit că legile naturii sînt și ele limitate în timp și spațiu ca și cele sociale. Caracterul general al legilor naturii și societății constă în aceea că ele au loc ori de cîte ori se întîlnesc condițiile corespunzătoare, condiții care, ca tot ce există în natură, au loc în timp și spațiu.

Într-adevăr, faptul că o „lege” fonetică de tipul „sunetul x a devenit y în cutare regiune între secolele cutare și cutare” seamănă cu o constatare istorică de tipul „Ștefan cel Mare a domnit în Moldova de la 1457 la 1504”, pe care nimeni n-ar socoti-o lege, nu dovedește că evoluția limbii nu e condusă de anumite legi, ci doar că legea respectivă a fost prost stabilită. Nici un fizician nu ar lua în serios o lege care ar suna „în cutare recipient, în cutare loc și ceas apa a fierț la 130°”; el ar arăta că nu e vorba de o lege, ci de un caz particular al regulii că la presiunea normală apa fierbe la 100°.

În limbă se întrepătrund cauze de foarte multe feluri, în funcție de complexitatea fenomenului lingvistic studiat: cauze sociale, întrucît limba este fenomen social, cauze psihologice, biofiziolgice și chiar și fizice, întrucît limba are și laturi psihologice, fiziologice și acustice.

Deși toate aceste laturi sînt foarte strîns legate între ele prin funcția comună — nevoia comunicării — în interiorul fiecăreia lanțul cauzalității se desfășoară însă după legi care îi sînt proprii, fără a ține seama de celelalte. Majoritatea acestor laturi sînt oarecum externe, exterioare limbii (vibrația aerului în pronunțare, de exemplu) și de cele mai multe ori cauzalitatea internă — sistemul limbii — reușește să și le subordoneze sau le utilizează în felul în care îi convine mai mult. De exemplu un sunet, care datorită condițiilor fonetice ar trebui să cadă, este păstrat datorită valorii lui funcționale deosebit de importante. De multe ori însă cauzele externe sînt atît de puternice, încît acționează împotriva intereselor sistemului, strică într-o anume latură lanțul cauzalității interne și sistemul limbii este nevoit să se refacă pe alt plan. De altfel în general sursa principală a schimbărilor stă probabil în afara limbii, în influența societății, în nevoia de a face față necesităților mereu schimbate ale comunicării, căci altfel sistemul, odată echilibrat, are tendința de a rămîne neschimbat, din nevoia oamenilor de a se înțelege între ei, de a vorbi o limbă unitară. Afirmația lui A. Martinet că „numai cauzalitatea internă interesează pe lingvist”¹² ni se pare o exagerare care poate duce la consecințe grave în studiul limbii.

4. Adeseori cauza unor schimbări în limbă este ciocnirea de direcții și interese contrare la interferența dintre două serii cauzale foarte strîns și logic încheate în interiorul lor, tocmai datorită faptului că în limbă,

¹² A. Martinet, *Eléments de linguistique générale*, Paris, ed. III, 1963, p. 181.

spre deosebire de alte domenii, se întrepătrund laturi și domenii mult prea diferite unele de altele. Este vorba de ceea ce dialectica materialistă numește *întîmplare*. Asemenea „întîmplări” complică extrem de mult descoperirea cauzalității concrete a fenomenului, creînd adesea impresia de haotic, de arbitrar și inexplicabil.

Slaba elucidare a problemelor cauzalității în limbă nu se reduce, deci, la un factor subiectiv — neglijarea unor principii ale dialecticii materialiste de către lingviști — ci se explică mai degrabă prin greutățile de natură obiectivă: extrema complexitate a fenomenelor sociale în general și a celor lingvistice în special. Dacă schimbările în fizică, chimie, biologie se reduc în linii mari la cauze și factori de aceeași natură, care dau naștere la mișcarea mecanică, chimică, biologică, „mișcarea lingvistică”, să-i spunem așa, se manifestă ca rezultanta unor factori cu totul heterogeni (fizici, fiziologici, psihologici, sociali), care au fost arbitrar puși în slujba aceluiași scop, comunicarea.

În stadiul actual al cercetărilor, lucrul cel mai important, credem, constă nu atît în stabilirea unor cauze particulare concrete și nici chiar a unor legi ceva mai generale, limitate totuși în acțiunea lor, cum e și firesc, ci mai degrabă în stabilirea surselor mai generale și repetabile ale cauzelor schimbărilor, a modului specific de funcționare a fiecărei surse și a modului de interacțiune a lor.

Stabilirea unor cauzalități particulare, pe baza confruntării faptelor individuale, ca și a unora de interes mai general de pe urma confruntării a două secțiuni sincronice (sisteme) succesive ale aceleiași limbi, nu constituie, cum bine observă M. I. Steblin-Kamenski (*op. cit.*) decît o fază pregătitoare, fie ea și indispensabilă, a studierii cauzalității în limbă.

Explicarea unor fapte strict particulare ale limbii, găsirea „cauzei” care le-a produs, ține mai mult, să spunem așa, de „anecdotica” limbii, decît de istoria ei, dacă o concepem, așa cum ni se pare just, ca istorie a tendințelor și legilor generale de evoluție a limbii și a cauzelor acestei evoluții. Se știe că adesea nu putem stabili etimologia unui cuvînt decît dacă știm istoria concretă, „anecdota” care i-a provocat apariția și care se plasează cu totul în afara limbii (vezi, de ex., istoria cuvîntului *huligan* ș.a.). Asemenea fapte nu interesează decît în măsura în care apariția lor provoacă stabilirea unor noi relații în interiorul sistemului și deci noi schimbări în limbă.

Dacă, avînd în vedere caracterul artificial, arbitrar al limbii ca sistem de semne, comparăm sistemul echilibrat al limbii, aflat într-un moment de relativă și temporară stabilitate (cum se concepe obișnuit în studiul sincronie al limbii) cu un motor aflat în stare de perfectă funcționare, atunci orice schimbare care strică echilibrul sistemului limbii seamănă (analogie cu totul aproximativă) cu o defectare a motorului. Așa cum mecanicul, ca să poată depista repede cauza care a provocat sistarea sau deranjarea motorului, trebuie să cunoască foarte bine modul de funcționare a fiecărui mecanism în parte și îmbinarea lor generală, tot astfel lingvistul trebuie să cunoască foarte bine care sînt sursele cauzale și ce fel de schimbări pot provoca (fiecare în parte sau combinîndu-se), pentru a

putea decide cu precizie care este cauza concretă a cutărei schimbări lingvistice.

Pe o cale justă în interpretarea cauzalității schimbărilor fonetice mi se pare a fi pornit tânărul lingvist Al. Toșa (Tg. Mureș), care a luat drept bază concepția dialectică a transformării unui fel de energie în altul (a mișcării biologice în mecanică etc.). Concepînd comunicarea ca un circuit pe parcursul căruia are loc transformarea mișcării scoarței cerebrale în impuls nervos, a acestuia în mișcarea fizică a mușchiului solicitat, mișcarea mușchiului în vibrația aerului, care la rîndul ei provoacă vibrația timpanului, iar timpanul trimite impulsul nervos care provoacă o mișcare a scoarței cerebrale de aceeași natură cu cea care a emis mesajul, interpretîndu-l, el a început să studieze modul specific de funcționare a fiecărei porțiuni, accidente care pot interveni pe drum și posibilitatea pierderii unei părți de energie pe canal, în transformarea dintr-o mișcare în alta. Cum diferența calitativă de la un sunet la altul este adesea rezultatul acumulărilor cantitative (o vocală poate diferi de alta numai prin gradul de deschidere sau numărul de vibrații), pierderea, fie ea și neînsemnată inițial, dar constantă și generală a unei cantități de energie pe canalul fono-auditiv poate duce cu vremea la schimbarea calității sunetului, și apoi, dacă sistemul o cere, la transformarea variantei în fonem independent.

Chiar studierea factorilor constanți trebuie ținută în seamă în acest caz (de ex. clima), căci același factor, deși neschimbat, poate acționa în mod diferit dacă celelalte condiții s-au schimbat între timp. Vezi, de ex., clima ecuatorială, care a ținut în loc timp de milenii evoluția omului aflat în regiunile respective, dar nu mai are aceleași efecte asupra omului modern înarmat cu mijloace care supra natura.

Condamnînd pe bună dreptate ca incomplet și nesatisfăcător modul de a face istoria limbii studiind istoria fiecărui element separat sau pe secțiuni transversale în timp, pe sisteme, M.I. Steblin-Kamenski (*op. cit.*) arată că, în fonologia diacronică de exemplu, se încearcă să se găsească în diacronie ceea ce e caracteristic pentru sincronie, *legăturile structurale*, în timp ce pentru diacronie, în esență, spre deosebire de sincronie, sînt caracteristice nu legăturile structurale între *elementele sistemului*, ci cele *cauzale*, adică legăturile între *proces*. Stabilirea acestor legături este posibilă numai confruntînd secțiunile sincronice ale limbii nu cu alte secțiuni sincronice, ci cu schimbările separate ale elementelor limbii.

Orice explicație cauzală a unui fenomen lingvistic este doar *apropierea* de adevăr, căci, așa cum spune Lenin, în mintea omului are loc o reflectare a legilor naturii *aproximativ exactă*¹³. Orice explicație a feno-

¹³ Importanța acestei idei pentru studiul limbii a înțeles-o just B. P. Hasdeu, care, ocupîndu-se de problema reconstrucției (în *Principie de lingvistică*, p. 137—138) afirma: „O reconstrucție etimologică corectă, întemeiată pe un material suficient, nu este nici ipotetică, dar iarăși nici exactă, ci totdeauna aproximativă... Aproximațiunea nu răpește faptului caracterul său științific pozitiv... Aproximațiunea are graduri. Etimologia, în opera sa de a reconstrui prototipurile, ajunge la un grad de aproximațiune cu atît mai înalt, cu cît comparațiunea cea metodică se exercită asupra unui număr mai mare de fenomene periteticе și anatomicе înrudite.”

menului lingvistic printr-o singură cauză e greșită, în cercetarea cauzalității lingvistice trebuie avută în vedere o serie de factori numeroși și variați, nu numai interni, ci și externi. Pentru stabilirea de la caz la caz a cauzelor concrete ale schimbării este deci necesară o perfectă cunoaștere prealabilă a surselor cauzale potențiale, care se clasează, cum am văzut, în câteva categorii mari. Numai avîndu-le pe toate sau cît mai multe dintre ele în vedere, se poate stabili cauza reală esențială a schimbării. Altfel sîntem reduși la ceea ce se face în general în lingvistică : se prezintă drept cauză a schimbării niște condiții foarte vagi și adesea exterioare ei, care însoțesc fenomenul, fără să-l determine.

În fenomenele sociale cauzele sînt mai complicate decît în cele naturale, dar diferența între ele e adesea doar cantitativă, nu calitativă. Mulțimea factorilor și condițiilor producerii fenomenelor lingvistice, și a celor sociale în general, fac ca ele să fie de obicei nerepetabile, iar „legile” stabilite în atari condiții să nu aibă un caracter prea general¹⁴.

În măsura în care în istoria limbii există o repetabilitate regulată a anumitor tipuri de înlănțuire a fenomenelor, se poate vorbi de legi de dezvoltare a limbii, dar nu în sensul istoriei tradiționale a limbii, ci în sensul legilor naturii și societății. Steblin-Kamenski (*op. cit.*) dă ca exemplu de astfel de legi în fonologia diacronică următoarele : analogia gramaticală poate provoca schimbarea fonemelor, nu și a alofonilor; în procesul asimilării a două foneme într-o anume trăsătură a lor este asimilat fonemul pentru care trăsătura respectivă este mai puțin importantă pentru distingerea lui ; dispariția unei trăsături deosebitoare atrage după sine apariția altei trăsături etc.

S-a spus încă de către Saussure că la diacronie se poate ajunge numai prin sincronie, sincronia e premisa studiului istoric al limbii. Nu rezultă de aici, însă, că sincronia e mai importantă decît diacronia, ci — cum crede Steblin-Kamenski — mai degrabă invers : sincronia studiază relațiile în statică, în timp ce diacronia le studiază în dinamică ; avînd de-a face cu forme mai complexe de relații, diacronia este, deci, forma cea mai înaltă de cercetare lingvistică.

O astfel de cercetare diacronică, în care să intereseze nu numai succesiunea cinematică a unor secțiuni statice din istoria limbii, ci mai ales dinamica lor, forțele care le-au pus în mișcare, este însă abia la început.

NOTES SUR LA CAUSALITÉ LINGUISTIQUE

RÉSUMÉ

Vu le peu d'importance qu'on a accordée aux explications causales dans le domaine linguistique — à l'exception peut-être des changements phonétiques sans, toutefois, qu'on y ait abouti à grand-chose — l'auteur

¹⁴ Problema existenței legilor lingvistice (în primul rînd fonctice) și a caracterului lor a stîrmit, cum se știe, tocmai din această cauză, discuții interminabile (asupra cărora v. lucrările citate ale lui Vl. Georgiev și Al. Graur)

montre d'abord les difficultés spéciales auxquelles se heurte la recherche des causes dans un domaine si complexe comme la langue, qui relève du social, de la psychologie, de la bio-physiologie, de l'acoustique, etc. — les effets étant souvent la résultante de deux directions causales tout à fait indépendantes. On relève aussi le rapport compliqué existant entre les causes internes, essentielles sans doute, et externes, plus efficaces dans la langue, peut-être, qu'en tout autre domaine. Etant donné l'irrépétabilité de beaucoup de faits historiques qui produisent des changements linguistiques, on souligne aussi le caractère souvent « anecdotique » des explications linguistiques, qui sortent du domaine de la science. C'est pourquoi, à présent il est plus important de découvrir des causes plus générales, sources de changements fréquents dans la langue, que d'établir la cause concrète de tel ou tel fait linguistique.

La découverte de la causalité semble intéresser, en premier lieu, les recherches diachroniques, mais jusqu'à présent on s'est contenté presque exclusivement à montrer *comment* et non *pourquoi* les choses se produisent. Il est temps, à l'exemple de la physique, de prêter attention non seulement à la *statique* et à la *cinématique* de la langue, mais aussi à sa *dynamique*, dont l'importance n'a pas besoin d'être démontrée.

GRAMATICAL ȘI INFRALOGIC

DE

HENRI WALD

Fiind însuși corpul gândirii, nu numai veșmintul ei, vorbirea are în ceea ce privește gândirea nu numai o funcție de comunicare, ci și una de constituire. Vorbirea fără gândire nu este încă limbaj, iar gândirea fără vorbire nu este încă gândire; în primul caz avem de-a face cu o simplă excitare acustică a aerului, iar în al doilea, doar cu o stare de tensiune intelectuală. Avînd însă menirea nu numai de a transmite informații, ci și de a emoționa în vederea realizării unei unități de acțiune, cele două funcții ale limbajului au fiecare cîte două aspecte: funcția constitutivă are un aspect constatativ și unul apreciativ, iar funcția comunicativă are un aspect informațional și unul emoțional. Limbajul participă nu numai la constituirea formelor logice care structurează cunoașterea obiectului în extrema lui generalitate, ci și la constituirea formelor infra-logice, în care și prin care se cristalizează reacțiile pragmatico-afective ale subiectului față de obiect. Să nu se piardă însă din vedere că, după cum, în cadrul unității dialectice dintre cele două funcții ale limbajului, primordială este funcția comunicativă, tot așa cele două aspecte ale funcției constitutive — cel constatativ și cel apreciativ — sînt determinate de cele două aspecte ale funcției comunicative — cel informațional și cel emoțional.

Prin structura gramaticală se cristalizează nu numai reflectarea celor mai generale proprietăți și raporturi ale lucrurilor, ci și atitudinile pragmatico-afective ale subiectului față de obiect.

În vreme ce cunoașterea celor mai generale însușiri și raporturi din realitate se structurează în formele *logice* ale limbajului, reacțiile pragmatico-afective ale subiectului față de obiect se structurează în formele *infralogice* ale limbajului. Noțiunile, judecățile și raționamentele sînt formele logice ale limbajului, iar metafora, morfologia și sintaxa sînt formele lui infralogice.

Am ales termenul „infralogic” și nu „prelogic”, „extralogic” sau „ilogic”, deoarece exprimă mai adecvat convingerea că atitudinile prag-

matico-afective, cristalizate în limbaj, nici nu precedă formele logice, nici nu rămân indiferente față de ele și nici nu le împiedică procesul de constituire, ci participă la structurarea lor. Față de formele logice, formele infralogice sînt primordiale, dar nu anterioare. Între formele infralogice și cele logice ale limbajului există o unitate dialectică: deși sînt indisolubil legate între ele, unitatea lor este contradictorie, primele fiind primordiale, iar cealaltă, secundă.

N-au existat niciodată forme infralogice independente de forme logice. O formă infralogică exprimă atitudinea pragmatico-afectivă a subiectului față de un obiect vizat de o formă logică. Însă, în vreme ce formele infralogice sînt particulare, concrete și diferențiatore, formele logice sînt universale, abstracte și identificatoare. Proprietățile generale ale lucrurilor sînt aceleași, dar oamenii ajung să le identifice reacționînd diferit față de ele. Faptul că formele infralogice exprimă deosebiri dintre diferite abordări ale aceleiași realități nu abate, ci, dimpotrivă, orientează cunoașterea către aceleași rezultate. Contradicția dintre formele logice și cele infralogice ale limbajului se desfășoară în cadrul aceleiași unități și este determinată de unitatea dialectică dintre sensibilitate și rațiune, iar în ultimă instanță, dintre fenomen și esență.

Caracterul dialectic al unității dintre lexic, morfologie și sintaxă, pe de o parte, și noțiuni, judecăți și raționamente, pe de altă parte, este determinat de faptul că limbajul nu exprimă numai forme logice, ci și forme infralogice. De aceea, structurile logice sînt general-umane, în vreme ce structurile lingvistice sînt naționale, profesionale și chiar personale.

Prin formele logice ale limbajului oamenii se apropie unii de alții, în vreme ce, prin formele lui infralogice, ei tind să se izoleze unii de alții. Forța izolatoare a formelor infralogice se manifestă cu o deosebită pregnanță în limbajul grupurilor sociale înapoiate sau care sînt silite de împrejurări să ferească informațiile comunicate de urechile indiscrete ale celor străini de grup. Argoul vorbit de cerșetori, vagabonzi, borfași o dovedește cu prisosință. „O caracteristică a argoului — notează Iorgu Iordan — este că se reînnoiește mereu. Afectul, mai puternic și mai frecvent manifestat decît la subiectele vorbitoare obișnuite, cere neconținut mijloace noi de expresie, care să satisfacă nevoile afective, mari și permanente, ale argotizanților”¹. Înmulțind termenii prin care se exprimă aceleași noțiuni și multiplicînd înțelesurile aceluiași termen, vorbitorii argourilor își manifestă intensitatea sporită a vieții lor afective, dar își și ascund mesajele transmise față de cei din afara grupurilor lor. Referindu-se la vorbirea afectivă, I. Iordan arată că în aceste cazuri „sinonimia bogată ne întîmpină mult mai des decît pletora semantică, și aceasta, din cauză că ea corespunde pe deplin nevoii, mereu simțite, de a reînnoi expresia”².

Primordialitatea funcției comunicative a limbajului determină însă, în cele din urmă, înclinarea raportului dintre formele logice și cele infralogice de partea celor logice. Omenirea se îndreaptă spre o societate din

¹ Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 340.

² *Ibidem*, p. 344.

ce în ce mai cultă și deci mai unită, în care afectul va fi subordonat intelectului. În limbajul poetic, formele infralogice nu acoperă formele logice, ci le sporesc viteza de comunicare. În limba viitorului, formele infralogice nu-i vor mai izola pe oameni, ci dimpotrivă, deși vor continua să-i diferențieze, îi vor apropia din ce în ce mai mult. Diferențele vor îmbogăți tezaurul comun.

Lipsa corespondenței univoce dintre gramatică și logică a fost speculată în două direcții principale: izolarea gândirii de limbaj și dizolvarea gândirii în limbaj. „Legitatea limbajului — scrie Ch. Serrus — nu este de loc legitatea gândirii și e zadarnic să se stabilească între ele vreo corespondență, oricare ar fi ea”³. Constatînd că gramatica și logica nu coincid perfect, autorul francez insistă în continuare: „Vom constata fără greutate că arhitectura discursului nu se modelează pe aceea a gândirii; termenul izolat nu corespunde decît în mod excepțional ideii și ordinea termenilor nu reproduce pe aceea a ideilor; schema propoziției nu este schema judecății, demersurile raționamentului nu trec prin gramatică...”⁴.

După ce subliniază încă o dată că „în cel mai mare număr de cazuri, legătura gramaticală între predicat și subiect este străină logicii”⁵, Ch. Serrus conchide că gramatica, spre deosebire de logică, răspunde unor necesități practice și nu teoretice. „Studiul istoric și experimental al limbilor dezvăluie faptul că ele n-au fost de loc făcute și nici nu puteau să fie pentru a urmări demersurile gândirii. Gramatica nu este decît un instrument eminentemente ingenios și util dar pe care îl domină exigențele practice”⁶. Cine nu vede unitatea dintre logică și gramatică nu vede nici unitatea dintre teorie și practică. Generată de nevoile practicii sociale, gramatica este tocmai din această pricină nemijlocit legată de logică.

Asigurînd prin comunicare unitatea de acțiune a colectivului, gramatica participă prin însuși acest fapt la formarea noțiunilor, judecăților și raționamentelor pe care le vehiculează și care au tocmai menirea să rezume practica trecută și să o îndrume pe cea viitoare.

Concepția lui Ch. Serrus cu privire la independența logicii față de gramatică dovedește încă o dată că un punct de vedere unilateral se răstoarnă ușor în contrariul lui. Despărțind logica de gramatică, Serrus se apropie de părerea opusă conform căreia logica este gramatică. „Dacă există vreo potrivire între logica aristotelică și limbaj, aceasta poate însemna astăzi că această logică nu era în realitate decît gramatică”⁷.

Rolul pe care îl are gramatica în procesul de formare a structurilor logice a fost deseori exagerat pînă la dizolvarea totală a logicii în gramatică. „De fapt — scrie Pierre Hadot — ordinea gândirii este legată de un anumit sistem lingvistic. Diferitele limbi constituie sisteme care predetermină formele și categoriile prin care individul comunică cu ceilalți, analizează

³ Ch. Serrus, *Le parallélisme logico-grammatical*, Paris, Alcan, 1933, p. X.

⁴ *Ibidem*, p. 79.

⁵ *Ibidem*, p. 334.

⁶ *Ibidem*, p. 371.

⁷ *Ibidem*, p. 13.

lumea, remarcând sau neglijând cutare sau cutare aspect al universului și, în sfârșit, își construiește propria sa conștiință de sine”⁸.

Neopozitivismul desăvârșește acest proces, reducând nu numai logica la gramatică, dar și gramatica, la rîndul ei, la un sistem convențional de semne arbitrare, cu ajutorul căruia se poate ordona, într-un fel sau altul, singurul dat pozitiv de care ar dispune omul: experiența sa senzorială.

Opunîndu-se tendinței de a reduce limbajul la un sistem de semne algebrice care i-ar spori precizia, E. Minkovski observă că această „precizie” este „incontestabil neîntemeiată cînd este vorba de limbaj, deoarece ar fi să-l lipsești de bogăția și seva lui, pentru a-l reduce la un sistem de semne algebrice; el respinge energic o asemenea încercare, care îi violentează natura și viața”⁹. Împotriva încercărilor de a reduce limbajul la un sistem de semne sensibile se ridică și M. Dufrenne. „În principiu, emițătorul vorbește pentru a spune ceva: trebuie deci să se adauge unei teorii a informației, care privește percepția limbajului ca lucru transmis, o teorie a semnificației, care privește comprehensiunea lui”¹⁰. Pentru a sublinia insuficiența abordării limbajului doar ca un sistem de semnalizare, M. Dufrenne remarcă, pe bună dreptate, că limbajul implică, în mod necesar, gîndire, de vreme ce chiar dacă nu vizează decît să comunice o emoție pentru a obține un răspuns emoțional, emoția nu se propagă ca focul în pădure; comunicarea „este mediatizată de concept”¹¹. Aceeași atitudine o ia și Roman Jakobson. „Studiul sunetelor limbajului — scrie el — izolate de funcția lor semnificatoare pierde inevitabil legătura lui strînsă cu lingvistica, ca disciplină semiologică și amenință să devină o simplă ramură a fiziologiei și a acusticii...”¹². Referindu-se la eforturile unor lingviști neopozitivști de a înlătura gîndirea din limbaj, R. Jakobson arată că „acum trebuie să deschidem un al doilea front: ne aflăm în fața sarcinii de a încorpora semnificațiile lingvistice în știința limbajului”¹³. El respinge îndepărtarea gîndirii de limbaj, fie că este vorba de izolarea logicii de gramatică, fie că este vorba de dizolvarea logicii în gramatică. „Dar cine zice asimetrie — precizează el — nu zice lipsă de corespondență între cele două aspecte, și solidaritatea între forme și funcțiile lor semantice rămîne evidentă”¹⁴.

Descoperind că ceea ce determină asimetria dintre logică și gramatică este faptul că gramatica exprimă și forma infralogică a reacțiilor pragmatico-afective, unii teoreticieni au exagerat această latură a gramaticii. „Gramatica — crede A. Moles — ne apare așadar ca o infralogică, ca

⁸ Pierre Hadot, *Jeux de langage et philosophie*, în „Rev. de méta. et de mor.”, nr. 3, 1962, p. 337.

⁹ Eugène Minkowski, *Petite grammaire phénoménologique*, în „Rev. philos. de Louvain”, mai 1964, p. 264.

¹⁰ Mikel Dufrenne, *Le Poétique*, Paris, P.U.F., 1963, p. 20.

¹¹ *Ibidem*, p. 22.

¹² Roman Jakobson, *Essais de linguistique générale*, Paris, 1963, p. 162.

¹³ *Ibidem*, p. 42.

¹⁴ *Ibidem*, p. 164.

primul contact al rațiunii și al societății cu gândirea cea mai intimă și cea mai individuală”¹⁵.

Pornind de la convingerea că „o gândire în formare este un asamblaj de cuvinte *pregnante* care se completează ele însele orientându-se spre o « bună formă »”¹⁶, A. Moles ajunge la concluzia că „logica mitopoetică este subiacentă logicilor explicative mai perfecționate”¹⁷.

Pe o poziție asemănătoare se află și Jean Furstenberg. După ce constată că „în scenele de minie, rațiunea pare să abdice, dar nu și vorbirea, care devine pătrunzătoare și ascuțită”¹⁸, el susține că „temelia ascunsă a oricărui limbaj rămîne muzicală. Vedem încă o dată simbolismul sentimentului servind de punct de sprijin celui al logicii, care tinde să-l renege servindu-se de el”¹⁹. Furstenberg este de părere că „prototipul discursului, al tuturor discursurilor, este pledoaria”²⁰.

Surprinzînd faptul că principala formă infralogică în care se structurează atitudinile pragmatico-afective ale subiectului față de obiect este metafora, Furstenberg crede că „dacă ar exista o istorie a evoluției psihologice a limbilor, aceasta n-ar putea fi decît o genealogie a metaforelor”²¹ și că „acela care va ajunge să scrie această istorie va înțelege formarea conceptelor tot atît de bine ca și psihologia popoarelor”²². Furstenberg este și el alarmat de cantitativismul științei contemporane. O știință care nu ar fi decît matematică „nu ne-ar mai ajunge”²³. El ne avertizează că „ceea ce ne poate salva este o rațiune discursivă organizată într-un mod nou, servindu-se de un limbaj inteligent și plin, în același timp, de toată seva calitativă a verbului”²⁴. El atrage atenția că, spre deosebire de limbajul matematic, cuvintele, „păstrează și trebuie să păstreze o mare elasticitate, pe care cifrele-semne nu o posedă niciodată; de aceea cuvintele-concepte servesc adesea științele omului, în care *calitatea* joacă un rol de prim plan, în vreme ce se încearcă izgonirea lor din științele exacte și cantitative”²⁵.

În realitate, gramatica exprimă întotdeauna atît forme infralogice, cît și forme logice. De altfel formele infralogice nu pot exista independent de formele logice. Formele infralogice structurează atitudinea subiectului față de un obiect a cărui cuncaștere este structurată în formele logice. Este adevărat că, în procesul comunicării, formele infralogice ale limbajului tind către zero, dar niciodată nu dispar cu desăvîrșire. Prin banalizare, raportul dintre formele logice și cele infralogice ale limbajului se înclină din ce în ce mai mult de partea formelor logice. Dar se ivesc mereu persô-

¹⁵ Abraham A. Moles, *La création scientifique*, Genève, 1957, p. 48.

¹⁶ *Ibidem*, p. 49.

¹⁷ *Ibidem*, p. 139.

¹⁸ J. Furstenberg, *La magie des mots*, Paris, Plon, 1958, p. 41.

¹⁹ *Ibidem*, p. 60.

²⁰ *Ibidem*, p. 163.

²¹ *Ibidem*, p. 126.

²² *Ibidem*, p. 126.

²³ *Ibidem*, p. 192.

²⁴ *Ibidem*, p. 192.

²⁵ *Ibidem*, p. 191.

nalități originale care restabilesc pentru un timp echilibrul. Năzuința omului spre „mai bine” este continuă; bucuria lui în fața noului este totdeauna proaspătă. Abordarea lumii înconjurătoare dintr-un unghi de vedere nou sporește ponderea formelor infralogice ale limbajului și împătează capacitatea de emoționare a limbii. „Fiecărei îndepărtări de starea noastră psihică normală îi corespunde, în expresie, o îndepărtare de uzajul lingvistic normal”²⁶. Noutatea este aceea care amplifică forța emoțională a limbajului; cu cât surpriza pe care o provoacă mesajul este mai intensă, cu atât efectul emoțional al lui este mai puternic. De aceea, marile descoperiri se condensează în expresii emoționante. Convins că „ideile sînt atât de strins legate de cuvintele care le formează încît disciplina limbajului este, prin însuși acest fapt, o disciplină de idei, care poate să-și găsească în ea însăși valoarea euristică”²⁷, A. Moles subliniază rolul pozitiv pe care îl joacă formele infralogice ale limbajului în chiar actul de creație științifică. „Cercetătorul — scrie el — are deci nevoie de o prezentare deosebită de prezentarea tradițională pentru a găsi resortul unui efort inductiv nou”²⁸, el „are nevoie de un *popas de imaginație* . . .”²⁹.

Se poate spune că puțină poezie ne îndepărtează de adevăr, însă multă poezie ne apropie de el. Într-un stil original este concentrată mai multă gîndire decît într-un stil comun.

1. LEXICUL ȘI NOȚIUNILE

Lexicul, îndeosebi prin elementul lui infralogic, pragmatico-afectiv, este principalul instrument de constituire și de comunicare a noțiunilor. Noțiunea de „cîine”, de pildă, este aceeași la toate popoarele, însă *cuvîntul* „cîine” nu are la toate popoarele aceeași semnificație, tocmai datorită stratului lui infralogic. „Cîinele va primi o descripție semantică cu totul diferită la eschimoși, la care el este mai ales un animal de tracțiune, la perși, la care el este un animal sacru, într-o societate indiană, în care el este afurisit ca paria, și în societățile occidentale, în care el este mai ales un animal domestic, dresat pentru vînătoare și vigilență”³⁰. Elementul infralogic al cuvîntului „cîine” nu a împiedicat, ci, dimpotrivă, a sprijinit formarea și transmiterea noțiunii de „cîine”. Tocmai prin noțiunea la a cărei formare a participat și pe care o exprimă „cuvîntul este lucrul ținut la distanță, dezarmat și devenit inteligibil”³¹. Cu timpul, elementul infralogic se fosilizează și nu mai știe de el decît istoricul limbii respective. M. Dufrenne se întreabă „cine își mai amintește că, pe vremea lui Homer, *Kosmos* desemna o pieptănătură și apoi rîndurile unei trupe?”³².

²⁶ Leo Spitzer, *Romanische Stil- und Literaturstudien*, Marburg, 1931, p. 4.

²⁷ A. Moles, *op. cit.*, p. 86.

²⁸ *Ibidem*, p. 91.

²⁹ *Ibidem*, p. 91.

³⁰ Louis Hjelmslev, *La stratification du langage*, în „Word”, 1954, nr. 2—3, p. 168.

³¹ M. Dufrenne, *Le Poétique*, p. 25.

³² *Ibidem*, p. 35.

Contribuția stratului infralogic al lexicului în formarea noțiunilor se constată și în faptul că „indigenii din Ponapé, o insulă a Micronesiei, au cinci cuvinte pentru „frate” și nici unul pentru „tată”; acest fapt denotă probabil o structură matriarhală specială, foarte răspândită printre grupurile primitive, în care identitatea tatălui n-are nici o importanță”³³.

În multe limbi se mai păstrează și astăzi vestigiile atitudinilor care au dus la formarea unor noțiuni. C. Racoviță a arătat că, în limba română, „a lucra — lat. *lucrare*, „a câștiga” — reprezintă un cuvânt transmis de clasa cămenilor liberi (fără îndoială aceea a păstorilor) care lucrează pentru propriile lor interese și pentru care „a lucra” înseamnă „a câștiga” și invers. Dimpotrivă, *a munci* — v. sl. *mōčiti* „a tortura” — a ajuns în românește prin intermediul clasei subjugate, aceea a șerbilor, în special, pentru care munca impusă și exagerată era identică cu tortura”³⁴. Astăzi, „lucrător” și „muncitor” sînt cuvinte care au aproape același înțeles. „În ebraică se desemnează prin *Avoda* munca-servitute și prin *Melakha* munca creatoare...”³⁵. Opoziția dintre cele două atitudini pragmatico-afective față de munca obligatorie și față de munca liberă a determinat formarea a două cuvinte total distincte.

În general, temelia infralogică a cuvintelor este pierdută pentru nespecialist. Numai pe specialist îl interesează faptul că „cuvîntul *merci* derivă din latinescul *merces* („recompensă”), legat de *marchand* și de *commerce*, ceea ce denotă o înclinație mai materialistă. În engleză și în germană „a mulțumi” (respectiv *thank* și *danken*) este apropiat de a „gîndi” (respectiv *think* și *denken*): gîndirea se îndreaptă cu grațitudine spre persoana căreia i se mulțumește”³⁶.

Cuvîntul *salariu* vine din latinescul *salarium* și „aminteste obiceiul romanilor de a plăti o parte din solda militarilor în sare și importanța sării în viața antică și medievală pentru a conserva alimentele”³⁷.

Subsolul lor infralogic este acela din care se alimentează în primul rînd viața cuvintelor. În geneza limbajului momentul infralogic este primordial față de momentul logic, exact în aceeași măsură în care practica este primordială față de teorie și treapta senzorială este primordială față de treapta rațională.

Primordialitatea funcției *comunicative* a limbajului, precum și a dimensiunii lui *infralogice* îi duce pe unii lingviști la neglijarea funcției *constitutive* și a dimensiunii lui *logice*.

Fiind de părere că „nu avem nici un mijloc de a compara cunoașterea unui obiect cu obiectul cunoscut” și crezînd, deci, că „idee obiectivă se numește aceea asupra căreia oamenii sînt de acord”³⁸, Eric Buyssens

³³ Mario Pei, *Histoire du langage*, Paris, Payot, p. 129.

³⁴ C. Racoviță, „*Travail*” et „*souffrance*”, în „*Bulletin Linguistique*”, nr. VII, 1939, p. 101.

³⁵ Claude Veil, *Travail et communication*, „*Actes du XII-ème Congr. intern. de philos.*”, Firenze, 1958, vol. VIII, p. 286.

³⁶ M. Pei, *op. cit.*, p. 59.

³⁷ *Ibidem*, p. 138.

³⁸ Eric Buyssens, *Linguistique historique*, Paris, P.U.F., 1965, p. 99.

reduce semnificația limbajului la „influența pe care vorbitorul caută s-o exercite asupra ascultătorului”³⁹.

Firește că nu mi-e indiferent dacă ceea ce spun unui interlocutor îl influențează sau nu. Mă adresez lui tocmai pentru a-l câștiga de partea mea. Altfel aș tăcea. Dar aș tăcea și în cazul în care n-aș avea nimic să-i comunic. Însăși comunicarea este aceea care i-a silit pe oameni să-și structureze gândirea în forme logice și infralogice. Prin formele lui infralogice, limbajul încearcă să influențeze *subiectivitatea* reacțiilor pragmatico-afective ale ascultătorului în direcția indicată de *obiectivitatea* conținutului cognitiv al formelor lui logice. Buysens nu ține seama de faptul că practica ne permite să comparăm reflectarea subiectivă cu realitatea obiectivă. *Infinitatea* realității obiective nu poate fi reflectată decât parțial de formele *finite* ale cunoștințelor omenești, dar parțialitatea lor nu le anulează obiectivitatea, ci doar o conturează.

Faptul că, la început, pe oameni îi interesau considerabil mai mult diferențele între lucrurile asupra cărora puteau să acționeze decât asemănările dintre ele și mai mult asemănările dintre lucrurile asupra cărora nu aveau nici o putere decât deosebiriile dintre ele a determinat bogăția de cuvinte de minimă abstracțiune și apariția unor cuvinte sincretice în limbajul primitiv. „Astfel, la huroni, există un „verb” care înseamnă „a vedea un om” și un altul care înseamnă „a vedea o piatră”. În ambele cazuri, verbul este un „cuvînt-frază”, care exprimă mai mult decât verbele noastre”⁴⁰.

Se mai găsește și astăzi, în unele limbi mai puțin evoluat, urme ale unor cuvinte sincretice. Faptul că într-o asemenea limbă „cerul” se numește „cer al soarelui”, în vreme ce „pământul” se numește „cer al plantelor”, iar „marea” se cheamă „cer subpământean” dovedește că a existat cândva un cuvînt sincretic „cer”, care denumea toate aceste realități ce se întind dincolo de raza de acțiune a oamenilor primitivi.

Limbajul a luat naștere sub presiunea nevoilor pragmatico-afective. Din întâlnirea nevoilor individuale cu necesitatea colaborării sociale în lupta cu natura s-a născut limbajul. „Apelul poate fi deci considerat ca punctul terminus al dezvoltării comprehensiunii averbale și ca trambulină de pe care au pornit primele figuri și categorii lingvistice create prin intervenția factorilor formativi contemporani ai nașterii umanității”⁴¹.

După ce arată că funcția imperativă, „exprimînd esențialmente un sentiment afectiv”⁴², este firesc „să fie mai aproape de tipul primitiv al expresiei lingvistice decât indicativul, care presupune o poziție dependentă mai mult de inteligență”⁴³, G. Révész precizează că „la început, funcția limbajului nu era decât un mijloc de comprehensiune, dar ea a devenit

³⁹ E. Buysens, *op. cit.*, p. 111.

⁴⁰ G. Révész, *Origine et préhistoire du langage*, Paris, Payot, 1950, p. 118.

⁴¹ *Ibidem*, p. 182.

⁴² *Ibidem*, p. 189.

⁴³ *Ibidem*, p. 189.

unealta gândirii, a imaginației, a deciziei, a controlului de sine și a expresiei”⁴⁴.

Devenind principalul instrument al intelectului, limbajul nu a pierdut niciodată cu desăvârșire formele lui infralogice. Formele infralogice ale limbajului au alcătuit întotdeauna calea principală prin care esența lucrurilor a pătruns în mintea oamenilor sub forma noțiunilor. Prin forța metaforică a cuvintelor au ajuns oamenii să cunoască esența lucrurilor⁴⁵. Dar tot prin capacitatea metaforică a limbajului izbutesc și astăzi oamenii să aprofundeze cunoașterea lumii și să intensifice transformarea ei. „Asemănarea — notează M. Dufrenne — nu este între cuvânt și lucru, ci între ceea ce suscită în noi cuvântul și ceea ce ar suscita lucrul ; ea nu se află în firea lucrurilor, ci se află în noi”⁴⁶. Dar asemănarea dintre ceea ce suscită cuvântul și ceea ce suscită lucrul în noi se datorește faptului că, prin conținutul formei logice pe care o exprimă, cuvântul reflectă însăși identitatea lucrului. Referindu-se la limbajul primitiv, M. Dufrenne presupune că „cuvintele primordiale, care sînt inima unei limbi, beneficiază de un alt tip de motivare ; poate că ele sînt într-adevăr simboluri care împresoară spontan imaginea a ceea ce numesc ; poate că muzica unui cuvânt devine pictură, muzică cu program”⁴⁷.

Firește că, în „cuvintele primordiale”, raportul dintre logic și infralogic era considerabil aplecac de partea infralogicului în vreme ce în „cuvintele limbilor contemporane situația este de cele mai multe ori inversă, însă nu cred că se poate vorbi de un «alt tip de motivare»”. Înțelesul unui cuvânt a fost totdeauna alcătuit dintr-un element infralogic, primordial, și unul logic, secund. Prin banalizare, elementul infralogic nu dispăre, ci își pierde expresivitatea. „Expresiile limbajului profesional, ale argoului, ne par metaforice, în vreme ce, pentru cel care le folosește, este felul normal de a se exprima. Și dacă atît de des a fost menționată abundența metaforelor la primitivi, aceasta ține, poate, în parte, de tot ce le separă cultural de observator”⁴⁸. Lăsînd deoparte, pentru moment, confundarea punctului de vedere diacronic, referitor la primitivi, cu punctul de vedere sincron, referitor la contemporani, autorii surprind just procesul de pălire a expresivității. Dar expresivitatea nu este numai „proprietatea de a trezi, în alte registre senzoriale, imagini care figurează fața sensibilă a designatumului”⁴⁹, ci și proprietatea de a transmite convingeri. Cuvintele însuflețite de convingeri sînt tot atît de expresive ca acelea care deșteaptă imagini. De altfel, cuvintele își pierd expresivitatea nu numai prin tocirea capacității lor de a stîrni imagini, ci și prin golirea lor de convingeri. „Cuvintele

⁴⁴ *Ibidem*, p. 129.

⁴⁵ A se consulta și articolul meu : *Métaphore et concept*, în „*Rev. de méta. et de mor.*”, nr. 2, 1966.

⁴⁶ M. Dufrenne, *op. cit.*, p. 31.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 28.

⁴⁸ Ch. Perelman și L. Albrechts-Tyteca, *Traité de l'argumentation*, Paris, P. U. F., 1958, p. 546.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 29.

— observă cu subtilitate Max Frisch — devin repede comune din pricină că, folosind aceleași cuvinte, se pot lăuda lucruri diferite și chiar opuse”⁵⁰.

Restrângind expresivitatea cuvintelor la forța de a provoca imagini, M. Dufrenne ajunge la părerea că „poetul nu tratează limbajul cum face prozatorul : el face din el o materie și nu un instrument”⁵¹.

Dacă ar fi așa, poezia ar fi expresia unei gândiri sălbatice, în accepția sincronică pe care i-o dă Claude Levi-Strauss în opoziție cu gândirea primitivă, care are un sens diacronic. Poezia s-ar reduce doar la un limbaj emoțional. Locul pe care l-ar ocupa poezia reiese din descrierea pe care o face M. Dufrenne celor trei tipuri de limbaj. „Există o limbă utilitară, în care semnul se topește în semnal : schimb de gesturi și nu de idei ; așa sînt avertismentele, ordinele și cuvintele care scandează eforturile. Există de asemenea un limbaj emoțional, a cărui formă spontană este strigătul, gest vocal ; dar îndată ce emoția se exprimă, îndată ce strigătul se reprimă și se organizează în discurs, limbajul devine intelectual”⁵². Așadar limbajul poetic ar fi un limbaj în care greutatea componentului infralogic ar fi maximă, iar aceea a componentului logic ar fi egală cu zero.

Să nu se uite însă că infralogicul este primordial numai din punct de vedere genetic, dar din punctul de vedere structural el este subordonat logicului în interiorul limbajului. Produsul suprem al limbajului este logicul.

De aceea nu mi se pare satisfăcătoare nici soluția pe care o dă Ivan Fónagy. El are dreptate cînd afirmă că „metafora și gesticulația fonetică atestă existența unui strat nedezvăluit de către semnale arbitrare, care sînt fără legătură directă cu experiența individuală, strat profund în care se stabilește o altă formă de comunicare verbală”⁵³, dar nu mai are dreptate cînd conchide că „poezia este la mijlocul drumului dintre expresie și activitate, dintre realitate și concept sau reprezentarea verbală a realității”⁵⁴. Mai aproape de adevăr mi se pare opinia lui A. Moles, care scrie că „în actul creator, savantul nu se diferențiază de artist”⁵⁵.

Lupta legitimă împotriva tendinței firești a infralogicului de a scădea pînă la zero, în condițiile civilizației tehnologice contemporane, nu trebuie să ducă nici la exacerbarea infralogicului în detrimentul logicului și nici la plasarea lui între realitate și logic.

Limbajul uman, cu ajutorul căruia investighează lumea atît savantul, cît și artistul, este menit să vehiculeze, într-o proporție sau alta, atît forme logice, cît și forme infralogice. Un limbaj din care lipsește orice formă infralogică dobîndește, într-adevăr, o precizie matematică, dar încetează să mai fie un limbaj uman și devine un limbaj fizic, exterior subiectului și de care este capabilă și o mașină. Însă „mașina nu poate

⁵⁰ Max Frisch, *Journal*, Paris, Gallimard, 1964, p. 296.

⁵¹ M. Dufrenne, *op. cit.*, p. 47.

⁵² *Ibidem*, p. 22.

⁵³ Ivan Fónagy, *Le langage poétique...*, în „Diogenè”, 1965, nr. 51, p. 98.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 111.

⁵⁵ A. Moles, *op. cit.*, p. 209.

inventa forme și concepte”⁵⁶, precizează F. Raymond. O mașină poate înregistra și emite sunete, dar nu poate înțelege și nici vorbi. Fără o conștiință umană, sunetele emise de o mașină nu fac decât să miște ușor aerul. Nu există automat „cultivat”⁵⁷. Limbajul este o funcție specifică exclusiv minții omenesti.

2. MORFOLOGIA ȘI JUDECĂȚILE

În vreme ce metafora este principala formă infralogică din preajma noțiunii, diferențele morfologice sînt principalele forme infralogice din preajma judecării. În actul judecării, atitudinile pragmatico-afective se cristalizează în forme infralogice prin intermediul morfologiei, în primul rînd.

„Scaliger — spune Ch. Serrus — nu s-a înșelat de loc cînd a spus că adevărata origine a distincției dintre nume și verbe este distincția dintre ceea ce rămîne și ceea ce trece”⁵⁸. Într-adevăr oamenii au fost de la început extrem de interesați să deosebească stabilitatea de mișcare, lucrurile cu ajutorul cărora se pot realiza construcții durabile, de procesele pe care le pot folosi sau de care trebuie să se ferească. Omul a luptat întotdeauna cu mai mult succes împotriva spațiului, decît împotriva timpului. Multă speranță și teamă se află la temelia diferențierii dintre substantiv și verb. Timpul a constituit pentru om un permanent prilej de nostalgie și de îngrijorare.

Atîta vreme cît practica umană se desfășura extensiv, previziunea umană nu depășea nici ea un viitor apropiat de prezent, iar judecata înmugurea într-un cuvînt propozițional, preponderent imperativ. Lazăr Șăineanu arăta, încă de mult, că „cele mai multe limbi primitive nu disting între ființă și acțiune, nu posedă prin urmare un verb propriu-zis, ci o expresiune nominală împlinește această funcțiune: verbul în majoritatea limbilor globului e un nume cu sufix posesiv”⁵⁹. Iar G. Révész semnaleză că „primordialitatea presupusă a frazei cu un membru se potrivește foarte bine cu primordialitatea imperativului. Frazele de comandament sînt în general fraze de un cuvînt, în vreme ce enunțările nu pot decît în mod excepțional să se exprime printr-un cuvînt unic”⁶⁰.

Faptul că la început a fost propoziția, firește nediferențiată, sincritică, și nu cuvîntul izolat, este astăzi unanim recunoscut. „Cuvintele s-au născut din discurs; acesta nu s-a născut din cuvinte autonome”⁶¹. Șăineanu aducea în sprijinirea acestei teze atît slaba capacitate de abstractizare a primilor oameni, cît și polisemia limbilor primitive. „Consecința imediată ce putem trage din lipsa de abstracțiune în epoca primordială

⁵⁶ F. H. Raymond, *Analogies et intelligence artificielle*, în „Dialectica”, nr. 66/67, 1963, p. 210.

⁵⁷ R. Ruyer, *Les informations de présence*, în „Rev. philos.”, nr. 2, p. 199.

⁵⁸ Ch. Serrus, *op. cit.*, p. 315.

⁵⁹ Lazăr Șăineanu, *Raporturile între gramatică și logică*, București, 1891, p. 101.

⁶⁰ G. Révész, *op. cit.*, p. 188.

⁶¹ *Ibidem*, p. 190.

a graiului este constatarea că punctul de plecare al limbii n-a putut fi vorba, ci propozițiunea”⁶². Iar din multiplicitatea semantică, el consideră că „s-ar putea deduce un nou argument pentru caracterul primitiv al propozițiunii, anterioară vorbei izolate. Într-adevăr, aceste nenumărate accepțiuni, confuze și contradictorii, nu puteau deveni inteligibile decât numai în context, în conexiune cu celelalte elemente ale propozițiunii”⁶³.

Totuși, în cele din urmă, dezvoltarea practicii sociale și a capacității teoretice a oamenilor a determinat diferențierea propoziției primordiale în nume și verb, pe de o parte, în nume și adjectiv, pe de alta. „În limbile indo-europene există o opoziție între categoriile morfologice de verb și nume, opoziție care își are originea în epoca neolitică; în aceeași situație, sau aproape, se află categoria de adjectiv”⁶⁴.

O judecată, formată din subiect, predicat și relația dintre ele, structurează logic cunoașterea unor raporturi de extremă generalitate din realitate. Dar, în practica lor cotidiană, oamenii au de-a face direct cu lucruri și procese individuale din realitatea înconjurătoare, reacționând față de ele și afectiv, prin atracție și repulsie, prin antipatie și simpatie. De aceea, în vreme ce noțiunile care alcătuiesc judecata n-au nici gen, nici număr, nici caz și deci nici nu se declină, n-au nici persoană, nici număr, nici timp, nici mod, nici diateză și deci nici nu se conjugă, cuvintele care compun o propoziție au toate acestea. În aceste diferențieri morfologice se structurează atitudinea pragmatico-afectivă a celui ce judecă față de obiectul judecății sale. „Funcția emotivă, patentă în interjecții, colorează într-o oarecare măsură toate verbele noastre, la nivelul fonetic, gramatical și lexical”⁶⁵. Așa, de pildă, diferențierea genului în masculin și feminin exprimă încă în multe limbi și opoziția dintre prețuire și dispreț sau dintre respect și gingășie. „În hotentotă diferențierea genului se face prin sufixe augmentative, diminutive sau indiferente . . . Astfel, simpla temă *tse* înseamnă „zi”; forma masculină *tse-b* „zi mare, zi importantă, sărbătoare”, forma feminină *tse-s* „zi de rînd, zi de lucru, adică inferioară celei dintîi, iar forma comună *tse-i* „zi în genere”. Masculinului desemnează așadar ceva mare, femininul ceva mic: *gam-b* „apă mare, fluviu”, *gam-s* „apă ordinară”, *gam-i* „apă în genere”⁶⁶.

Deosebit de semnificativ este și faptul că formele infralogice, odată constituite, presează asupra formelor logice, orientînd întreaga gândire într-o direcție sau alta. „Superstiția, răspîdită în Rusia, după care un cuțit căzut prevestește un invitat și o furculiță căzută, o invitată, este determinată de genul masculin a lui *nož* („cuțit”) și de genul feminin a lui *vilka* („furculiță”) în rusește”⁶⁷. O influență hotărîtoare au genurile în creația poetică. „În limbile slave și în alte limbi, în care „ziua” este masculin și „noaptea” este feminin, ziua este reprezentată de poeți ca amantul

⁶² L. Șăineanu, *op. cit.*, p. 76.

⁶³ *Ibidem*, p. 84.

⁶⁴ Alf Sommerfelt, *Structures linguistiques*, în „Diogenes”, nr. 51, 1965, p. 192.

⁶⁵ R. Jakobson, *Essais de ling. gén.*, p. 215.

⁶⁶ L. Șăineanu, *op. cit.*, p. 135—136.

⁶⁷ R. Jakobson, *op. cit.*, p. 85.

noptii”⁶⁸. Că limba este o realitate activă și nu doar o expresie a unei gândiri independente reiese și din puterea ei asupra tradițiilor. „Faptul că cuvîntul care desemnează vinerea este masculin în anumite limbi slave și feminin în altele se reflectă în tradițiile populare ale popoarelor corespunzătoare, care diferă în ritualul lor de vineri”⁶⁹. Mi se pare justă părerea lui A. Martinet conform căreia „nu o gândire autonomă este aceea care creează mituri, pe care limba s-ar mulțumi să le numească, ci miturile înmuguresc chiar din limbă, schimbîndu-și forma și sexul după întîmplările dezvoltărilor ei . . . ”⁷⁰.

Că verbele s-au născut din cele mai imperioase nevoi ale practicii sociale o dovedește și faptul că modul care nu lipsește din nici o limbă, oricît de primitivă ar fi ea, este imperativul. „În toate limbile în care există o conjugare — scrie M. Bréal, oricît de săracă și de limitată am presupune-o, se va găsi o formă pentru a comanda, o alta pentru a anunța că lucrul comandat a fost făcut . . . Aceste două forme, dintre care una poate marca, rînd pe rînd, un ordin, un avertisment, o dorință, o rugămintă, și cealaltă exprimă un fapt, o stare, o acțiune, un sentiment, sînt cei doi poli în jurul cărora gravitează conjugarea. Tot restul a venit să se adauge pe deasupra”⁷¹. Aceeași părere o împărtășește și G. Révész. „Dacă se reflectează la istoria primă a limbajului, se constată că dintre toate modurile verbale două au o importanță capitală: *imperativul*, care *invită* sau *ordonă*, și *indicativul*, care *semnalează* sau *comunică*”⁷².

Tot practica și reacțiile afective față de lucrurile asupra cărora se acționa au determinat diferențierea modurilor verbale în trecut, prezent și viitor. Pe măsură ce stăpînirea naturii de către om se intensifica, sporea și numărul amintirilor și acela al proiectelor, creștea atît trecutul, cît și viitorul. Însă experiența trecutului este mai bogată decît cea viitoare, amintirile sînt mai concrete decît proiectele. Această asimetrie dintre ceea ce ai făcut și ceea ce ai de gînd să faci determină faptul că, în cele mai multe limbi, există mai multe forme ale trecutului decît ale viitorului. Și cu cît limba este mai înapoiată cu atît mai accentuată este această asimetrie. „Se constată că, în limbile de cele mai variate tipuri, forma trecutului nu lipsește niciodată și că foarte adesea ea este dublă sau chiar triplă. Dimpotrivă, multe limbi nu au formă specifică de viitor”⁷³. Viitorul este o creație mai tardivă a limbajului uman. „Analiza diacronică în limbile în care ea este posibilă arată că viitorul se constituie adesea la o dată recentă, prin specializarea anumitor auxiliare, îndeosebi „a voi”⁷⁴.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 85.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 84—85.

⁷⁰ André Martinet, *La linguistique synchronique*, Paris, P.U.F., 1965, p. 35.

⁷¹ M. Bréal, *Les commencements du verbe*, în „Revue de Paris”, 15 dec. 1899.

⁷² G. Révész, *op. cit.*, p. 116. Jerzy Kuryłowicz este de părere că „optativul este în mod frecvent prelungirea unui vechi trecut; subjonctivul este adesea succesorul unui vechi prezent cu valoare de viitor. Imperativul poate să-și aibă originea într-un vechi optativ, adică, indirect, într-un vechi trecut...” (*L'évolution des catégories grammaticales*, în „Diogène”, 1965, nr. 51, p. 71).

⁷³ Emile Benveniste, *Le langage et l'expérience humaine*, în „Diogène”, nr. 51, 1965, p. 10.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 10.

Deosebirea dintre prezent și trecut nu a fost, la început, o diferență de timp, ci de modalități de acțiune : o acțiune neterminată în opoziție cu una terminată. O asemenea distincție se mai păstrează și astăzi prin „aspectele” verbului slav. Tot așa, viitorul nu înseamnă altceva decât o acțiune neîncepută.

„În ceea ce privește franceza, se poate spune că trecutul este, incontestabil, făcutul, imperfectul este timpul tranzitoriu ; prezentul exprimă universalul, legea, normalul. Prezentul este timpul maximei, al sentinței, adică a ceea ce este considerat ca mereu actual, niciodată perimat . . .”⁷⁵.

„Ideea de viitor e cu totul abstractă și, în majoritatea limbilor, e o producțiune târzie, care s-a ivit cu mult în urma timpurilor reale”⁷⁶. Notînd că „întrebuințarea posteroară a pronumelui conduce pe copil la conjugarea verbelor”, L. Șăineanu sugerează ideea dacă nu cumva ontogeneza conjugării repetă prescurtat îndelungata ei filogeneză, pronumele fiind pentru el „depozitarul primitiv al tuturor conceptelor accesorii”⁷⁷.

Mulți teoreticieni au deplîns inegalitatea de tratament aplicat substantivului și verbului, în avantajul substantivului. „În această rivalitate dintre nume și verb, numele este acela care avea să biruiască, numele luat în funcția lui naturală de subiect și în cazul lui normal « nominaativul »”⁷⁸. Considerînd că „punctul de pornire al cunoașterii nu este un « acesta este »”, ci un „acesta este legat de acesta”⁷⁹, Ch. Serrus acuză logicismul că nu s-a inspirat din verb, ci din nume. „În rivalitatea dintre nume și verb, el a trebuit să dea prioritate numelui”⁸⁰.

Ch. Serrus descoperă puternica influență a morfologiei asupra subiectului judecării, dar nu și caracterul firesc al acestui proces. Lui îi se pare că generalitatea cuvîntului a fost deseori sursa unei generalități artificiale conferite ideii. „Tindem — scria el — să dăm conceptului proprietățile cuvîntului și în particular, extensiunea lui. S-a putut crede că există căldura „în și pentru sine”, în vreme ce nu există decât obiecte calde. A fost încă o revanșă primejdioasă a formei”⁸¹. Izolînd gîndirea de limbaj, el rămîne la părerea că „subiectul gramatical este desigur o realitate, dar el n-are nimic de-a face cu teoria cunoașterii”⁸².

Practica socială l-a silit însă pe om să deosebească ceea ce este constant și rămîne identic cu sine însuși de ceea ce este variabil și se schimbă. Condițiile sociale, faptul că desfășurarea istoriei a fost, milenii în șir, deosebit de lentă, datorită slabei puteri umane din acele vremuri asupra naturii și faptul că schimbările aduceau mai des o înrăutățire a situației,

⁷⁵ Ch. Perelman . . . , *Tr. de l'arg.*, p. 216.

⁷⁶ L. Șăineanu, *op. cit.*, p. 158.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 144.

⁷⁸ Ch. Serrus, *op. cit.*, p. 161.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 333—334.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 416.

⁸¹ *Ibidem*, p. 412—413.

⁸² *Ibidem*, p. 181.

decît o îmbunătățire a ei, l-au făcut pe om să prefere stabilitatea și nu mișcarea, să ipostazieze substantivul și nu verbul.

Această tendință nu a stricat însă judecata, ci a împins-o să descopere identitatea reală a diferitelor lucruri, chiar dacă, uneori, a absolutizat-o.

Referindu-se la formele gramaticale, Georges Mounin se adresează astfel traducătorilor : „Nu căutați semnificația lor, căutați uzajul lor”⁸³. Contestînd necesitatea structurii binare, alcătuită din substantiv și verb, sau subiect și predicat, A. Martinet scrie astfel : „Dar ceea ce există, în mod necesar, în orice limbă, este un nucleu pornind de la care expansiunea se poate produce . . . Acest nucleu am putea . . . să-l desemnăm ca predicat . . . ”⁸⁴. Fiind de părere că „predicatul sînt totdeauna relații și că conceptele sînt sinteze de raporturi”⁸⁵, Ch. Serrus avertizează logica să nu se „lase hipnotizată de copulă, care nu este decît un instrument gramatical”⁸⁶.

Exagerîndu-se importanța verbului și a predicatului se ajunge însă la izolarea mișcării de substanța care se mișcă, la despărțirea acțiunii de lucrurile asupra cărora se acționează, și, în cele din urmă, la hipertrofierea relației în dauna ambelor relate. „Dacă spun că S sînt P, relația se află deci între S; ea nu se află între S și P. Mai bine ar fi deci să se folosească o formulă impersonală, care să facă să valoare orice judecată ca predicat : există raport de egalitate între (a + b) și (b + a)”⁸⁷, propune Ch. Serrus. Presimțind pericolul relativismului — confundarea operațiilor automate cu operațiile gîndirii — el încearcă să-l prevină. „Verbalismul matematicilor este mai primejdios decît verbalismul vulgar. Ciudat limbaj care ajunge să se facă uitat pînă la a da în anumite cazuri impresia gîndirii !”⁸⁸.

J. Furstenberg contestă și el existența obiectivă a identității și reduce identitatea la echivalență. „Unul și cu unul nu sînt doi; ei fac doi”⁸⁹, insistă el. Deși este de acord că limbajul este „un ansamblu antinomie de calitate și cantitate”, care nu poate fi transpus integral în cifre, totuși nu lasă impresia că a priceput din ce pricină tind să dispară verbele. „Este interesant de notat că verbele, care lipseau la început, au tendința să dispară către sfîrșit. O ecuație fizico-matematică poate să se lipsească de ele și încă foarte bine”⁹⁰, observă el. Se pare că îi scapă procesul prin care hipertrofierea verbului în paguba numelui duce la înghițirea verbului însuși de către relație și absorbirea calității de către cantitate.

Practica omenească nu se poate desfășura altfel decît în lumina categoriilor de cantitate și calitate, de stabilitate și mișcare, de ceea ce

⁸³ Georges Mounin, *Les problèmes théoriques de la traduction*, Gallimard, 1963, p. 230.

⁸⁴ A. Martinet, *La ling. synchron.*, p. 225.

⁸⁵ Ch. Serrus, *op. cit.*, p. 471.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 336.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 211.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 115.

⁸⁹ J. Furstenberg, *La magie des mots*, p. 68.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 145.

s-a făcut și ceea ce urmează să se facă. Iar dorințele și speranțele, structurate în formele infralogice ale limbajului, participă neconștient la făurirea unității dialectice dintre aceste categorii. „De pildă, limbajul Hopi face deosebirea între două aspecte ale universului : manifestatul (care poate fi trecut și prezent) și ceea ce se manifestă (care este îndeosebi viitor și se află în inimă, fie a omului, fie a lucrurilor, fie a Cosmosului)”⁹¹. Legătura dintre esența lucrurilor, dorințele oamenilor și viitoarele rezultate ale muncii lor este deja surprinsă.

Oamenii au însă de-a face direct nu cu identitatea esențială a nenumăratelor lucruri de același gen și nici cu câte un singur exemplar din fiecare gen, ci cu mai multe exemplare de același gen. Vreme îndelungată, oamenii n-au simțit nevoia să depășească treapta cea mai de jos a abstractizării. „Numărul gramatical e o categorie posterioară, ca și genul. De aceea, multe limbi nu posedă nici un indiciu special pentru număr”⁹².

Practica primitivă, menținându-i încă foarte aproape de individualitatea lucrurilor, oamenii acelor vremuri erau impresionati sensibil mai mult de deosebirile dintre lucruri, decât de asemănările dintre ele, sau de identitatea lor. Avînd de-a face cu puține lucruri, pe ei nu-i interesau încă „genurile”. Erau mai capabili de analize și sinteze, decât de abstractizări și generalizări. Limbajul a înregistrat această situație. „Este ușor de găsit limbi în care diversele specii de stejari au nume diferite . . . ; mai greu de a găsi limbi în care înrudirea botanică dintre aceste nume să nu fie simțită ; însă se poate afirma că este imposibil de a găsi limbi în care diversele părți ale *arborelui* să aibă nume distincte (rădăcină, trunchi, ramură, frunză), în vreme ce unitatea lingvistică *arbore*, ca sumă a celorlalte patru să nu existe”⁹³. Fiind operații care se exercită direct asupra individualității lucrurilor, vizînd raporturile dintre parte și întreg, analiza și sinteza sînt mai ușor de îndeplinit decât abstractizarea și generalizarea, care vizează raportul dintre individual și general.

Este semnificativ în această privință felul cum procedează unele limbi pentru a obține pluralul. Malaeza de pildă, folosește pentru plural un cuvînt care exprimă o noțiune colectivă. După cum reproduce L. Șăineanu, „malaezul *oran* „om în genere, oameni”, iar *sa-oran* „omul, un om”, adică individualul concret are nevoie de un element demonstrativ spre a se deosebi de forma generală și abstractă, care reprezintă pluralitatea”⁹⁴. Deși nu cred că este vorba de o formă generală și abstractă, ci mai degrabă de una particulară și colectivă, adică de un cuvînt care se referă nu la un gen de lucruri, ci la o colecție de individualuri, totuși procedeul este demn de reținut, pentru că arată cum se obține pluralul înainte de descoperirea genurilor : prin colecționarea unor lucruri asemănătoare și nu prin particularizarea unui gen. O dovedește și metoda „reduplicației” la care recurg unele limbi pentru a exprima pluralul. „Astfel japonezul

⁹¹ P. Hadot, *art. cit.*, p. 338.

⁹² L. Șăineanu, *op. cit.*, p. 141.

⁹³ Georges Mounin, *op. cit.*, p. 198.

⁹⁴ L. Șăineanu, *op. cit.*, p. 143.

yama „munte”, pl. *yama-yama*, *kuni* „țară”, pl. *kuni-kuni*, *teki* „timp”, pl. *teki-teki*; polinezianul *fulu* „păr”, pl. *fulu-fulu*.⁹⁵

Pluralul este sugerat, la început, de alăturarea unor lucruri asemănătoare, în același spațiu. „Tot așa după cum *starea* (rezultanta unei acțiuni anterioare) sau *anticiparea* (a unei acțiuni iminente) pot explica originea noțiunii de *timp fizic*, *asemănarea*, pe care o regăsim la baza noțiunii de număr, se explică la origine prin contiguitatea în spațiu”⁹⁶.

Formarea pluralului este deci determinată de contactul nostru nemijlocit, pragmatico-afectiv, cu particularul, grupuri de lucruri individuale asemănătoare. Pluralul nu atinge generalul. Trecerea cunoașterii de la „mulți oameni” la „orice om” este un salt calitativ, nu o creștere cantitativă. De aceea, generalitatea se exprimă cel mai potrivit prin singular nu prin plural. Noțiunea de „orice om” este mai fidel exprimată de cuvântul „omul”, decît de cuvântul „oamenii”. Cu cît forma logică pe care o exprimă este mai generală și deci mai abstractă, cu atît este cuvântul mai sărac în forme infralelogice. În cuvintele care exprimă categoriile filozofice, raportul dintre forma logică și cea infralelogică este aplecat pînă la extrem de partea logicului.

Faptul că pluralul particularizează îl înțeleg foarte bine pragmatistii cînd afirmă că „în loc să fie un nume sau un substantiv, „adevăr” ar trebui să fie considerat ca un adverb sau un adjectiv și ar fi un simbol mult mai exact dacă am putea întotdeauna să-l traducem prin „într-adevăr” și „adevărat” și să fie mai degrabă plural decît singular”⁹⁷. Adevărul științific s-ar transforma, astfel, în tot atîtea „adevăruri” cîte interese se află în competiție.

Încă un raționament în favoarea importanței rolului pe care îl joacă atît substantivul, cît și verbul în constituirea structurilor infralelogice din jurul judecății este, cred, și felul în care se formează prepozițiile. „În cele mai multe idiome, afară de grupul indo-european, prepozițiile sînt de origine nominală, fiind curat substantive: *pe* înseamnă în realitate „cap”, *după* „ultimul”, *înainte* „întîiul”, *sus* „cer”, *jos* „pămînt” etc.”⁹⁸. „În limbile indo-europene, prepozițiile au fost, la început, adverbe, de loc sau de timp: *la* reprezenta pe „illac”, *lîngă* pe „longo” etc.”⁹⁹.

Dar partea de vorbire care conține forma infralelogică cea mai vie este fără îndoială „nu !” „Credința care se exprimă printr-un *nu* — notează Max Frisch — nu este totdeauna de mai mică valoare, ba, de cele mai multe ori, ea este cea mai pură”¹⁰⁰. Fiind singura ființă care a izbutit, prin inventarea uneltei, să iasă din natură, să se răzvrătească împotriva ei, să înceapă s-o cunoască și s-o stăpînească, omul este singura ființă în stare să spună naturii: Nu !, „A înțelege” este un mod al lui „a face” și motoa-

⁹⁵ *Ibidem*, p. 143.

⁹⁶ Jerzy Kuryłowicz, *L'évolution des catégories grammaticales*, în „Diogenes”, 1965, nr. 51, p. 62.

⁹⁷ G. S. Geiger, *Le pragmatisme*, în „Les études philosophiques”, nr. 2, 1964, p. 231.

⁹⁸ L. Șăineanu, *op. cit.*, p. 121.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 121.

¹⁰⁰ Max Frisch, *op. cit.*, p. 173.

rele profunde ale creației sînt toate traduceri de dorințe de acțiune : arhetipurile invenției sînt acte *contra* Naturii. Rolul omului este de a transforma lumea și de a realiza visurile sale de acțiune . . . ”¹⁰¹.

A construi înseamnă a te opune situației existente, a impune prezentului viitorul, a învinge rezistența naturii. Orice act de creație este la rădăcina lui un act de împotrivire față de ceea ce este perimat. „Atitudinea savantului în progresul științific se împărtășește dintr-o etică a negării, dintr-o filozofie a Nu-ului, care subliniază valoarea metodei polemice”¹⁰².

Transformînd lumea potrivit scopurilor sale, omul nu este numai un produs al mediului său înconjurător, ci și opusul lui. El se adaugă naturii, dîndu-i rosturi omenești.

3. SINTAXA ȘI RAȚIONAMENTELE

Nemijlocit legată de morfologie, sintaxa este cealaltă formă infra-logică a limbajului care participă la formarea și comunicarea judecăților. Constînd însă nu numai în raporturile care leagă cuvintele în propoziții, ci și în raporturile care leagă propozițiile în fraze, sintaxa contribuie și la constituirea raționamentelor. În structurile sintactice ale diferitelor limbi sînt cristalizate reacțiile afective și pragmatice care au determinat formarea judecăților și a raționamentelor.

Reflectarea nu se transformă în conștiință înainte de a fi exprimată. „De fapt, scrie Tudor Vianu, expresia este o etapă în procesul gîndirii, etapa lui cea mai înaintată”¹⁰³.

Practica socială și afectivitatea individuală nu pot transforma reflectarea în judecăți și raționamente decît prin mijlocirea structurii lingvistice. Judecata S—P s-a format sub influența unei anumite structuri sintactice : propoziția alcătuită dintr-un subiect și un predicat. Iar structura gramaticală a unui asemenea tip de propoziții este propulsiată, la rîndul ei, de o anumită atitudine pragmatico-efectivă. „Este probabil chiar că apariția unor construcții, ca de pildă propoziția compusă dintr-un subiect și un predicat, se explică printr-un fapt stilistic inițial. Formarea subiectului propoziției s-a putut produce din nevoia afectivă de a exprima numele agentului unei acțiuni, inclus mai înainte în comunicarea acesteia”¹⁰⁴. Nevoia pragmatico-afectivă care a dus, în cele din urmă, la polarizarea propoziției în subiect și predicat este însă, la rîndul ei, determinată de unitatea reală dintre general și individual, dintre constant și variabil. Animismul și magia au silit, probabil, propozițiile imperative inițiale, exprimate printr-un singur cuvînt încă nediferențiat, să se diferențieze într-un subiect ce viza *agenții* acțiunilor și un predicat ce se referea la *acțiunile* agenților. Remarcînd că „numele nu sînt decît un tip verbal defectiv”¹⁰⁵,

¹⁰¹ A. Moles, *op. cit.*, p. 200.

¹⁰² *Ibidem*, p. 25.

¹⁰³ Tudor Vianu, *Despre stil și artă literară*, Editura tineretului, 1965, p. 43.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 227.

¹⁰⁵ A. Martinet, *La linguistique synchronique*, p. 203.

A. Martinet întărește cu încă un argument această interpretare. Distincția dintre lucrurile asupra cărora se acționează și forțele chemate să acționeze asupra lor devine și mai clară de îndată ce extinderea practicii sociale cere apariția pluralului. Căci „pluralul numelui indică pluralitatea obiectului desemnat, acela al verbului, pluralitatea subiectului exterior acțiunii și nu aceea a procesului”¹⁰⁶. Pe măsură ce zone din ce în ce mai mari cădeau sub controlul practicii sociale devenea necesară și explicitarea propozițiilor indicative într-un subiect care să desemneze un grup de lucruri asemănătoare și într-un predicat care să denumească însușirile asemănătoare potrivit cărora sînt clasate lucrurile în acel grup. De la un moment dat, creșterea puterii de abstractizare și de generalizare permite subiectului propozițiilor indicative să desemneze un anumit *gen de lucruri*, în vreme ce predicatul lor nominal capătă sarcina să exprime *proprietățile generale* ale oricărui lucru care face parte din acel gen. Este interesant de remarcat că, într-o asemenea propoziție subiectul vizează mai mult *variabilitatea lucrurilor* de același gen decît însuși *genul* căruia îi aparțin acele lucruri. Indicînd lucruri de același gen, subiectul lasă în penumbră genul din care fac ele parte și le supune predicatului spre a le explicita proprietățile lor generale. În timp ce subiectul unei asemenea propoziții se referă la existența *diferitelor* lucruri de același gen, predicatul ei înregistrează existența *identității* lor.

Structura gramaticală în care și prin care se formează judecățile de esență este determinată de tensiunea pragmatico-afectivă care împinge cunoașterea de la oglindirea lucrurilor la reflectarea esenței lor, de la o veche cunoștință la o cunoștință nouă. Amplificarea practicii și a curiozității, care își are izvorul în ea, obligă propozițiile indicative primordiale, de tipul „(iată) un mistreț” să se desfășoare în subiect și predicat — „mistrețul este hrană —”, făcînd, astfel, posibilă structurarea judecăților de esență. Relația dintre subiectul și predicatul unei judecăți indicative orientează subiectul cu fața spre *lucruri* de același gen și îndreaptă predicatul cu fața spre *trăsăturile* lor generale, punînd în lumină numai sfera noțiunii care joacă rolul de subiect și numai conținutul noțiunii care joacă rolul de predicat în judecata de esență la a cărei formare participă în mod nemijlocit. Înlanțuirea succesivă a subiectului și predicatului într-o propoziție indicativă „filmează” procesul prin care schimbarea proprietăților individuale ale lucrurilor transformă trăsăturile lor generale, precum și fazele pe care le străbate practica umană cînd trece lucrurile asupra cărora acționează dintr-un gen într-altul. A transforma înseamnă a modifica însușirile individuale ale unor lucruri pe care le vizează un subiect pînă cînd acestea pierd însușirile lor generale desemnate de un predicat și dobîndesc alte însușiri generale despre care vorbește un alt predicat. Stejarul, de pildă, este un arbore; prin prelucrare, el poate fi transformat într-o serie de lucruri care pot fi: scaune, mese, dulapuri etc. Drumul vorbirii de la subiect la predicat reproduce drumul practicii de la ceea ce avem la ceea ce dorim să obținem. Prin predicat se exprimă memoria trecutului și anticiparea viitorului, ținta acțiunii, noutatea așteptată.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 202.

Cuvîntul care exprima, la începuturile limbajului, o frază indicativă nediferențiată, avea, foarte probabil, o funcție predicativă, funcția subiectului fiind îndeplinită de gestul indicator. O dovedește și faptul că o propoziție enunțiativă răspunde unei întrebări care vrea să cunoască predicatul, subiectul dialogului fiind, firește, cunoscut. „Contrar frazelor imperative — observă R. Jakobson — frazele declarative pot fi convertite în fraze interogative”¹⁰⁷. Prin convertirea propozițiilor declarative în propoziții interogative iese la iveală că ceea ce se caută este predicatul. Este vorba, de sigur, de predicatul logic și nu de cel gramatical. Prin structura gramaticală a unei propoziții interogative capătă formă infralogică tocmai tensiunea pe care o încearcă gândirea atunci cînd caută predicatul unei judecăți de esență. De cele mai multe ori, predicatul logic pe care îl caută întrebarea este vizat de subiectul gramatical al propoziției interogative. În propoziția „*Ce se mișcă?*” pronumele interogativ care joacă rolul de subiect gramatical caută un *predicat* logic și nu un subiect logic. Răspunsul este: „*O pasăre se mișcă!*” Însă intonația propoziției enunțiativă prin care se exprimă răspunsul atrage atenția că în spatele subiectului gramatical se află predicatul logic. Sacrificînd infralogicul în favoarea logicului, răspunsul ar suna astfel: „*ceea ce se mișcă este o pasăre!*” Într-o propoziție enunțiativă, accentul trebuie să cadă pe predicat, fiindcă predicatul aduce sporul de informație căutat de întrebare. Pedant formulată, propoziția interogativă ar trebui să arate astfel: „*Ceea ce se mișcă este ce?*” Există împrejurări în care întrebarea nu caută un predicat logic necunoscut, ci doar confirmarea unuia cunoscut. „*Plouă oare?*” Răspunsul este: „*Plouă!*” A. Martinet precizează că „intonarea interogativă a întrebării: plouă? are un semnificat care echivalează în general cu „oare” și un semnificat care e înălțarea melodică”¹⁰⁸. De asemenea, întrebarea „*Afară este oare timp frumos?*” Cel mai adesea, răspunsul constă doar în confirmarea relației puse sub semnul întrebării: „*Este!*”

Prin structura lor gramaticală, care exprimă efortul omului de a-și spori puterea sa asupra naturii, propozițiile interogative, mai tardive decît cele indicative, înalță limbajul pînă la nivelul propozițiilor enunțiativă, participînd astfel în mod activ la formarea judecăților de esență, ira mai tîrziu, și la constituirea judecăților de relație. „Concepția potrivit căreia interogarea este esențialmente o producție lingvistică superioară celorlalte două funcțiuni se poate justifica arătîndu-se că anumiți bolnavi atinși de tulburări ale gândirii și limbajului mai pot răspunde la întrebări, dar nu le mai pot pune”¹⁰⁹. Capacitatea exclusiv umană de a pune întrebări își are izvorul în relativa independență a omului față de mediul său înconjurător și în posibilitatea pe care o are de a-l transforma conform intereselor sale. Prin întrebări, gândirea își face drum către ceea ce încă nu cunoaște. Întrebarea este principalul instrument cu ajutorul căruia gândirea

¹⁰⁷ R. Jakobson, *Essais de linguistique générale*, p. 216.

¹⁰⁸ A. Martinet, *La linguistique synchron.*, p. 31.

¹⁰⁹ G. Révész, *op. cit.*, p. 122.

caută esența lucrurilor și direcția lor de dezvoltare. După ce s-au deprins să se întrebe unii pe alții, oamenii au început să întrebe și natura. Pe calea întrebării au ajuns oamenii să descopere proprietățile generale ale lucrurilor și raporturile generale dintre ele. De aceea, răspunsul este o propoziție enunțiativă în care gândirea se mișcă, de la ceea ce știa mai dinainte la ceea ce a aflat abia acum, adică de la subiect la predicat.

Este însă adevărat că subiectul și predicatul propozițiilor enunțiative nu coincid cu subiectul și predicatul judecăților de esență, deoarece grăbindu-se descoperi să anunțe plusul de cunoaștere așteptat de întrebare, propozițiile enunțiative comunică predicatul logic printr-un subiect gramatical așezat la început și sub accent. Dar mersul logic al gândirii este același. Numai exprimarea lui sintactică este inversă.

Desigur că, după ce a parcurs drumul firesc de la subiect la predicat, gândirea se întoarce de la predicat la subiect, înțelegând mai adânc obiectul cunoașterii. Aceasta nu înseamnă însă că predicatul este un „semnificant”. Semnificantă este întreaga propoziție față de judecata semnificată, fără să se piardă din vedere că propoziția mai semnifică și aderențele infralogice ale judecății.

După cum cunoașterea este silită de nevoile pragmatico-afective să salte de la sensibilitate la rațiune, tot așa gândirea este obligată să progreseze de la constatarea lucrurilor la explicarea esenței lor, de la subiect la predicat.

Raportul dintre semnificant și semnificat nu se află între subiectul și predicatul unei judecăți, ci între o propoziție și judecata la a cărei formare a și luat parte. Numai dacă se ține seama de distincția dintre gramatical și logic se poate înțelege întreaga importanță a rolului pe care îl joacă discursul în desfășurarea gândirii. *Discursivitatea* limbajului este aceea care dă gândirii posibilitatea de a se structura în raționamente. Desfășurarea gândirii în și prin raționamente este asigurată de înlanțuirea cuvintelor în propoziții și a propozițiilor în fraze. Fraza nu este numai un mijloc de comunicare a raționamentului, ci și un mijloc de formare a lui. Fraza contribuie la făurirea raționamentelor nu numai în folosul celorlalți, ci și în folosul vorbitorului însuși. Oamenii au început să raționeze construind raționamente pentru ceilalți. Fiind nevoiți să demonstreze celorlalți au ajuns oamenii să clădească demonstrații în sinea lor. Înainte de a se instala în frază, raționamentul este încă o stare sufletească și nu chiar un raționament. Frazarea reprezintă momentul suprem al însuși procesului de constituire a raționamentului.

Diferențierea cuvintelor inițiale în fraze a permis dezvoltarea noțiunilor în raționament. Primele cuvinte au o funcție predicativă nu numai din punct de vedere gramatical, ci și logic. Ele exprimă predicatul unui raționament implicit. „Pronunțarea cuvântului „mistreț!” înseamnă că „acesta este un *mistreț*”, deoarece „este un animal care are proprietățile cutare” și se știe că „orice animal care are proprietățile cutare este un

mistref”. De asemenea, pronunțarea acestui cuvânt mai putea să însemne și ordinul de atacare a mistrețului”¹¹⁰.

Cîtă vreme primitivitatea practicii umane menține limbajul în preajma perceptibilului și a prezentului, nu este necesară explicitarea cuvintelor imperative și indicative. Însă, pe măsură ce practica umană se extinde și se intensifică, iar limbajul începe să vizeze mai mult inteligibilul decît perceptibilul și mai mult viitorul decît prezentul, indicarea devine insuficientă și apare necesitatea demonstrării. Valoarea unui plan de acțiune nu poate fi dovedită, ci numai demonstrată. Pe de altă parte, oamenii încep să se întrebe nu numai „cum” sînt lucrurile, ci și „de ce” sînt așa. Nu este întîmplător faptul că studiul logicii și gramaticii a luat naștere în focul disputelor politice și juridice, care se desfășurau în orașele eline ale democrației sclavagiste. Fiecare trebuia să-i convingă pe ceilalți de dreptatea sa. Binele trebuia demonstrat.

Limbajul nu se mulțumește numai să demonstreze. El are misiunea să și convingă, să cîștige adeziunea pragmatico-afectivă a interlocutorului la valorile exprimate. Limbajul nu-și poate îndeplini această menire numai prin formele lui logice. El are nevoie și de bogăția formelor lui infra-logice.

THE GRAMMATICAL AND THE INFRA-LOGICAL

SUMMARY

By the material organization of sounds and writing the grammatical structure of the language participates directly in crystallizing both pragmatic-affective reactions in infra-logical forms — metaphors, word order, stress, intonation, rhythm, etc. — and rational reflection in logical forms — concepts, judgement, reasonings.

Pragmatic-affective reactions structured in the infra-logical forms of the language are not meant to divert reflection from its course to reason, but on the contrary, to carry it up to logical forms and then prevent it from becoming trite and out-of-date.

¹¹⁰ „Imperativul, notează Emile Benveniste, nu este un timp verbal; el nu comportă nici însemnătate temporală, nici referință personală. Este un semantem nud folosit sub formă de poruncă, cu o intonație specifică” (*La philosophie analytique et le langage*, în „*Les études philosophiques*”, nr. 1, 1963, p. 10).

SUBSTITUTE ȘI ECONOMIZATORI

(ÎNCERCARE DE DEFINIRE ÎN TERMENII TEORIEI CODURILOR)

DE

MARIA MANOLIU

1. SUBSTITUTELE

În ultima vreme, gramaticile structurale au pus în circulație termenul de substitut, menit adeseori să elimine pe acela de pronume. Explicația se găsește probabil și în faptul că nu toate unitățile considerate pronume respectă condițiile cerute de definiția acestuia ¹.

La prima vedere sîntem tentați să credem că este vorba de o simplă schimbare de termeni. Ch. Fries, de pildă, folosește noua denumire pentru secvențele cuprinse de obicei în categoria pronumelui, fără a o defini ². B. Pottier extinde termenul de substitut de la locuitorii numelui la orice secvență care ține locul unei părți de vorbire, indiferent dacă este vorba de nume, adjectiv sau verb ³ (cf. *le* din „*ce garçon est bien élevé : son frère l'est moins*”).

Atît la Fries cît și la Pottier conceptul de substitut păstrează din definiția pronumelui caracterul paradigmatic al relației față de nume (substitutul, la fel cu pronumele, se „substituie” numelui).

Tot în baza unei relații paradigmatică, deși sub formă distribuțională, sînt definite și pro-morfemele ⁴ din teoria lui Zellig S. Harris. Acestea se împart în mai multe subclase: pro-nume, pro-adjective, pro-verbe, pro-adverbe și chiar pro-fraze. Fiecare dintre unitățile unei subclase poate

¹ După cum se remarcă în *Gramatica limbii române* (Academia Republicii Populare Române, vol. I, 1963, p. 36), pronumele *ceva*, *nimic*, *tot* nu au flexiune, *însuși* și *același* sînt prin excelență adjective și totuși toate sînt tratate în capitolul despre pronume.

² Ch. Carpenter Fries, *The structure of English. An Introduction to the construction of English sentences*, New York [1952], p. 119–122.

³ Bernard Pottier, *Systématique des éléments de relation, étude de morphosyntaxe structurale romane*, Paris [1962], p. 75 și urm.

⁴ Zellig S. Harris, *Co-occurrence and transformation in linguistic structure*, în „*Language*” 33, 1957, §2.6.

să apară în contextele tuturor unităților care aparțin clasei de morfeme corespunzătoare dar nu și invers. Astfel, pro-numele se poate combina cu orice verb care admite un nume dar nu orice nume se poate combina cu orice verb care este admis în vecinătatea unui pro-nume (de pildă, se poate spune *acesta aleargă, acesta se bea* — *copilul aleargă, laptele se bea* dar nu **laptele aleargă, *copilul se bea*)⁵.

Jean Dubois renunță la criteriul paradigmatic și caracterizează substituttele prin comportamentul sintagmatic: „Les substitués se réfèrent à des segments qui les précèdent ou anticipent sur des segments qui vont les suivre”⁶.

Astfel delimitată, clasa substitutelor se extinde asupra unor secvențe care nu au fost niciodată considerate pronume (ca, de pildă, articolele și adjectivele pronominale). În același timp însă, unele pronume propriu-zise nu mai pot purta denumirea de substitut (despre aceasta Jean Dubois nu pomeneste nimic în lucrarea citată). Este cazul pronumelor personale de persoana I și a II-a (în franceză și al lui *on*) și al unora dintre pronumele nedefinite, ca de pildă *cineva* (fr. *quelqu'un*), *ceva* (fr. *quelque chose*), *nimeni* (fr. *personne*), *nimic* (fr. *rien*), care nu se referă la nici un alt segment din cadrul enunțului (cf. *Eu citesc*; *Te-am văzut aseară la cinema*; *Mi-a spus cineva că anul acesta va fi o iarnă blîndă*; *nimic nu mă oprește să plec*).

Cu alte cuvinte, clasa pronumelui nu este inclusă în clasa substitutelor, așa cum ar fi fost de dorit. Cele două clase se întretaie, intră în raport de echipolență. Este adevărat că zona lor de intersecție este foarte bogată, dar existența zonelor disjuncte scindează pronumele personale în două categorii, dintre care una, cea a pronumelor de persoana I și a II-a, rămîne fără nume și fără definiție⁷.

2. AMBREIORII

Prin capacitatea de a trimite la cei doi poli ai comunicării (Emitătorul și Receptorul), pronumele personale de persoana I și a II-a se încadrează, după Roman Jakobson, în categoria *ambreiorilor*. Aceștia sînt definiți în termenii teoriei informației, ca „acei constituenți ai codului lingvistic care trimit în mod obligatoriu la mesaj”⁸. Din aceeași categorie fac parte și alți constituenți, cum ar fi, de pildă, morfemele temporale, care trimit la momentul vorbirii, deci la cadrul temporal al mesajului.

După indicațiile date de Jakobson, **trimiterea la mesaj** înseamnă referire la procesul enunțării („le procès de l'énonciation”), la condițiile în care se realizează mesajul.

⁵ În articolul *Asupra claselor pronominale din limba română contemporană* (SCL, 2, XV, 1964, p. 182–183) am arătat inconvenientele acestei definiții: cel mai important constă în faptul că totalitatea contextelor numelui nu este inclusă în cea a pronumelor.

⁶ Jean Dubois, *Grammaire structurale du français. Nom et pronom*, Paris, 1965, p. 96.

⁷ Dubois vorbește numai de nume, adjective și substitute (= pronume).

⁸ Roman Jakobson, *Les embrayeurs, les catégories verbales et le verbe russe* (I), în „Essais de linguistique générale”, traduit et préfacé par Nicolas Ruwet [Paris, 1963], p. 178 și urm.

Prin cerința de a trimite totdeauna la mesaj, clasa substitutelor, inclusiv pronumele personal de persoana a III-a, este exclusă din categoria ambreiorilor. Substitutele se caracterizează tocmai prin capacitatea de a se referi, cel puțin o dată, la contextul lingvistic, în termenii teoriei codurilor, la **mesajul realizat**, nu la condițiile de realizare ale acestuia.

Și totuși, marea majoritate a substitutelor pot funcționa și ca ambreiori, pot trimite la mesaj și în sensul de condiții de realizare ale mesajului.

El poate indica direct un nonconlocutor : cf. *Cine a venit aseară?* — *El* (vorbitorul poate desemna o persoană care asistă la convorbire). Pronumele demonstrative pot să se refere direct la obiecte situate în spațiul de realizare a mesajului : *Ce carte îți alegi?* — *Aceasta* (vorbitorul poate indica printr-un gest cartea aleasă). Adverbe ca *aici*, *acolo*, *dincolo*, *acum*, *azi*, *mîine* se pot decoda cu ajutorul cunoașterii spațiului sau a timpului în care se realizează comunicarea. *Așa* se poate referi la un gest al emițătorului sau la o poziție indicată de acesta (cf. *stai așa!*, adică în poziția pe care c ai în momentul cînd îți vorbești).

Faptul că adesea unul și același element posedă ambele capacități de a trimite la mesaj (atît în sensul de condiții de realizare cît și de enunț realizat), anunță desigur existența unei anumite legături între aceste două tipuri de referire.

3. VARIABLE ȘI CONSTANTE LINGVISTICE

Trăsătura folosită de R. Jakobson pentru izolarea ambreiorilor și anume necesitatea de a trimite la mesaj, aparține momentului înțelegerii, al decodării.

Pentru a descoperi legătura dintre ambreiori și substitute cît și raporturile acestora cu numele (cu care au fost puse adeseori în relație) am extins cercetarea asupra ambelor momente ale funcționării codului (codarea și decodarea).

3.1. Variația în funcție de mesaj. Termenul de ambreior a fost introdus în lingvistică de O. Jespersen, în accepția de „clasă de cuvinte al căror sens⁹ variază în funcție de situația în care sînt folosite”¹⁰.

Criticînd această definiție, Jakobson atrage atenția asupra faptului că fiecare ambreior are și o valoare constantă¹¹.

Ion, Marin sau Ileana pot fi evocați prin **eu** numai dacă sînt emițători în procesul de comunicare. Momentul în care se realizează mesajul se poate plasa în puncte diferite ale axei temporale obiective, dar el poate constitui unul din termenii relațiilor exprimate prin morfemele temporale numai în calitate de cadru temporal al mesajului.

⁹ Termenul de *sens* este folosit aici în accepție de unitate semantică definită numai cu ajutorul relației extralingvistice față de obiectul desemnat (*designatum*).

¹⁰ O. Jespersen, *Language*, p. 123—124 — apud R. Jakobson, *op. cit.*, p. 178, nota 3. În originalul englez apare termenul *shifter*, în ediția franceză acesta a fost tradus prin *embrayeur*. În română am adoptat termenul *ambreior*, ca derivat de la *a ambreia*.

¹¹ *Op. cit.*, p. 179.

În aceeași situație se află și substitutele. Cele care posedă ambele capacități de referire prezintă o semnificație care se regăsește și în cazul când trimit la condițiile mesajului, și atunci când trimit la mesajul realizat. Astfel, acesta, ca substitut, trimite numai la un termen care a fost exprimat imediat sau care va fi imediat exprimat : conținutul de „apropiere spațială” se convertește în „apropiere în lanțul vorbirii” („În frazele în care două predicăte au același subiect, acesta nu este exprimat decît o dată”¹²). *Aici, acolo* trimit numai la un circumstanțial de loc — păstrează așadar valoarea de „cadru spațial al acțiunii”; *acum* păstrează, în referirea la mesajul realizat, valoarea de „simultaneitate temporală”, așa de „identitate modală” ș. a. m. d. („Peste două zile ne-am dus întreaga bandă la deschiderea unui teatru de vară și de acolo la un restaurant la șosea”¹³; „Tot ce a făcut nevastă-mea la țară, aici s-a reeditat într-o singură seară. G. nu era acum de față”¹⁴). În fiecare zi îți pierzi vremea cu tot felul de mărunțișuri. Așa nu mai merge).

Cu alte cuvinte, semnificația constantă precizează domeniul de aplicație, actualizarea în vorbire stabilește corespondența între ocurență și obiect (sau segment de mesaj).

Acest mod de funcționare, variația semantică, în sensul de posibilitate de schimbare a obiectului evocat, cu condiția apartenenței la domeniul indicat prin constanta semantică¹⁵, nu este însă o trăsătură proprie numai ambreiorilor și substitutelor. Diversele ocurențe ale unuia și aceluiași substantiv se pot referi de asemenea la obiecte diferite.

Astfel, când vorbitorul V_1 emite enunțul : *Mi-am cumpărat o haină nouă*, iar vorbitorul V_2 emite același enunț, este mai mult ca sigur că fiecare și-a cumpărat altă haină.

Așadar, dacă ne situăm numai în punctul de emisiune al mesajului, între ambreiori, substitute și numele comune nu apare nici o diferență. Caracterul ambiguu, proprietatea de a evoca obiecte diferite a constituit, de altfel, baza prin care numele comune, substitutele și ambreiorii sînt reuniți în aceeași clasă — a *variabilelor* —, în modelarea logică a limbii construită de matematicianul olandez Hans Freudenthal¹⁶.

3.2. *Variația în funcție de poli comunicării.* Diferența dintre nume comune, pe de o parte, ambreiori și substitute, pe de altă parte, apare numai dacă se iau în considerare ambii poli ai comunicării. Într-un mesaj ca *Am văzut o casă frumoasă*, emițătorul aduce un anumit conținut pragmatic, evocă un anumit obiect să spunem [casă frumoasă A]¹⁷. Receptorul decodează mesajul, chiar dacă nu a văzut [casa frumoasă A], cu ajutorul

¹² Academia Republicii Populare Române, *Gramatica limbii române*, vol. II, 1963, p. 93.

¹³ Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, București [1955], p. 117.

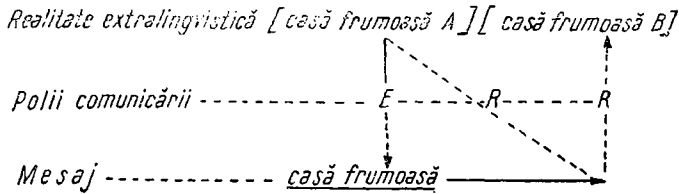
¹⁴ *Ibidem*, p. 121.

¹⁵ În sensul de „semnificație care se regăsește în toate ocurențele”.

¹⁶ *Toward a cosmic language*, Yale Scient. Mag., vol. 35, nr. 3, 1960, p. 6—11, apud S. Marcus, Ed. Nicolau, S. Stati, *Introducere în lingvistica matematică*, București, 1966, p. 123.

¹⁷ Obiectul desemnat este inclus în paranteze drepte. Secvența din lanțul vorbirii este încadrată în bare oblice.

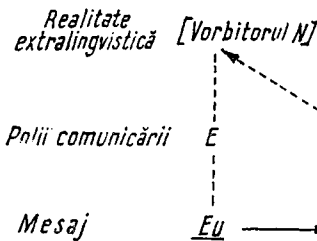
noțiunilor de „casă” și „frumoasă”, alcătuite de cele mai multe ori cu un bagaj pragmatico-afectiv diferit de cel al emițătorului. Seria de obiecte [B], pe care o evocă segmentul/casă frumoasă/în mintea receptorului, și obiectul A, la care s-a gândit emițătorul, nu sînt în mod necesar identice (vezi schema nr. 1). Intervine așadar și aici o schimbare datorită unui element legat de poliile comunicării, chiar în cursul transmiterii unuia și aceluiași mesaj. Evident că, pentru ca decodarea să fie posibilă, este necesară existența unor elemente pragmatice identice la ambii conlocutori, după cum este adevărat că obiectul evocat poate fi de asemenea același. (De ex. *Mi-ai văzut casa cea nouă? — Da*). Pentru discuția de față este important să reținem însă posibilitatea *deformării* mesajului, apariția diferențelor.

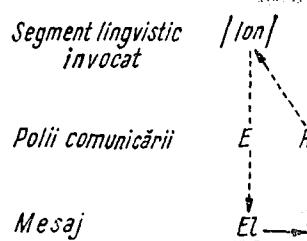
Schema nr. 1

Altfel spus, stabilirea corespondenței obiect↔segment lingvistic nu este obligatorie pentru receptor.

În cazul ambreiorilor și al substitutelor elementul la care se trimite pentru decodare (fie că este un element extralingvistic, fie un segment din mesajul realizat) este perfect identic atât pentru emițător cât și pentru receptor. Deformarea care apare pe canalul de transmisie în cazul unui nume comun este exclusă (vezi schemele 2 și 3). În caz contrar, decodarea este împiedicată. *Eu* înseamnă și pentru emițătorul și pentru receptorul unuia și aceluiași mesaj emițătorul și numai emițătorul. *El* dintr-un enunț ca *Ion este un om bun. El a dovedit aceasta prin întreaga lui comportare* se referă la *Ion* și numai la *Ion* pentru ambii poli ai comunicării.

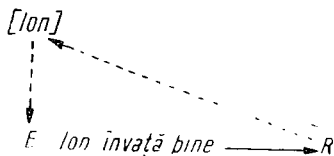
Schema nr. 2

Schema nr. 3

Non-variabilitatea în cadrul unuia și aceluiași mesaj apropie ambreiorii și substitutele de numele proprii. Decodajul unui mesaj de genul

Ion învață bine presupune cunoașterea persoanei cu numele *Ion* de către ambii poli ai comunicării (cf. schemele nr. 2 și 4).

Schema nr. 4

Nu este deci de mirare că pronumele și numele proprii au unele trăsături combinatorii comune, de pildă, posibilitatea de a varia de la un grup nominal constituent imediat de frază (cf. dr. *El merge*, fr. *Il marche*, *Ion merge*, *Jean marche* dar nu **Copil merge*, *Enfant marche*).

Spre deosebire de numele comune, de ambreiori și de substitute, numele proprii sînt constante și din punctul de vedere al emițătorilor. Invarianta lor semantică nu delimitează domeniul de aplicație ci stabilește însăși corespondența cu designatum-ul. În terminologia lui R. Jakobson ele sînt elemente de cod care trimit la cod; în modelul lui Hans Freudenthal ele constituie constante lingvistice.

Prin cerința non-variabilității în cursul unuia și aceluiași mesaj (de la emițător la receptor) și prin capacitatea de a varia de la un mesaj la altul, în același moment al procesului de comunicare (și anume în momentul codării), ambreiorii și substitutele se pot reuni în aceeași clasă, opusă atît numelor proprii cît și numelor comune (vezi tabloul nr. 1).

Secvențele incluse în această clasă mai au în comun și faptul că, apelînd la elemente cunoscute atît de emițător cît și de receptor, înlesnesc realizarea rapidă a comunicării, sînt factori de economie ai limbajului. De aceea ele pot fi numite și **economizatori**.

Prin constanta semantică, numele comune indică numai domeniul de aplicație. Rolul de a raporta enunțul la unul sau mai mulți reprezentanți ai clasei revine determinanților; aceștia îl „actualizează”.

Economizatorii indică domeniul de aplicație dar și faptul că este vorba de un anumit reprezentant al ei; de aici incompatibilitatea (sintagmatică) cu articolele sau adjectivele pronominale, care au tocmai rolul de a raporta enunțul la un reprezentant al clasei¹⁸.

3.3. Raportarea la designatum. Segmentul lingvistic la care trimit substitutele poate fi, și de cele mai multe ori este, un non-economizator. În acest caz, deformarea mesajului devine posibilă, dar numai de la treapta care urcă dincolo de segmentul invocat, în momentul în care funcția de substituit a fost îndeplinită.

În cazul ambreiorilor, decodarea totală, altfel spus ajungerea pînă la designatum, se face numai prin intermediul unei singure noțiuni, aceea care îi stă la bază; în cel al substitutelor decodarea totală este mediată și de segmentul la care se trimite și, implicit, de noțiunea corespunzătoare acestuia.

¹⁸ După L. Hjelmslev, pronumele conține articolul ca morfem convertit (*La nature du pronom*, în T.C.L.C., XII, 1959, p. 193 și urm.).

În consecință, stabilirea corespondenței obiect → segment lingvistic este necesară pentru ambii poli ai comunicării, numai în primul caz (al ambreiorilor).

Din acest punct de vedere, substitutele se apropie de numele comune mai mult decât ambreiorii.

Pronumele nedefinite au o situație specială printre substitute, deoarece referirea la mesaj nu indică reprezentantul clasei, ci numai totalitatea căreia îi aparține partea (părțile) considerată (e): *Unul dintre noi trebuie să plece astăzi* [noi desemnează mulțimea din care face parte obiectul evocat de *unul*]; cf. *Mama a venit în București. Ea dorea de mult acest lucru* (ea se referă la *mama*, care desemnează un individ din clasa mamelor). De aceea pronumele nedefinite rămân „nedefinite” din punctul de vedere al raportului cu designatum-ul; aceasta nu înseamnă că invariantele lor semantice nu pot fi perfect delimitate¹⁹.

Spre deosebire de celelalte pronume nedefinite, *cineva, ceva, nimeni* și *nimic* conțin delimitarea totalității. Din această pricină ele nu mai trimit în mod obligatoriu la mesaj (*Mi-a spus cineva că pleci azi. Nu se vede nimic* etc.). Din acest punct de vedere, ele se comportă ca numele comune.

Uneori însă se pot însoți și de expresia totalității (*Cineva dintre noi*; în acest caz *noi* redelimitază domeniul de aplicație; este vorba de un individ din mulțimea *noi* și nu de o persoană oarecare). Numele comune suportă de asemenea astfel de redelimitări ale domeniului: *o floare din parc* (este vorba de mulțimea florilor din parc și nu a florilor în general). Dar ele se pot combina și cu elemente care să le permită să denumească un reprezentant al clasei (*floarea aceasta*) — vezi și §. 3.2. *Cineva, ceva, nimic, nimeni* se referă la un reprezentant al domeniului fără ajutorul determinanților, întocmai ca și ceilalți economizatori.

Cu alte cuvinte, *cineva, ceva, nimic, nimeni* se află la granița dintre economizatori și nume²⁰.

Diferența dintre ambreiori și substitute în ceea ce privește capacitatea de a stabili raportul cu obiectul desemnat determină schimbări în structura semantică a uneia și aceleiași secvențe, după cum aceasta se referă la condițiile de realizare a mesajului sau trimite la mesajul realizat.

¹⁹ Semnificația pronumelor nedefinite din franceză a fost descrisă de J. Greimas (*Analyse du contenu. Comment définir les indéfinis? Essai de description sémantique* în „Etudes de linguistique appliquée”, Paris, 2/1963, p. 110 și urm.

²⁰ Așa cum am mai amintit în § 1, *cineva, ceva*, se pot decoda și fără ajutorul unei referiri la mesaj (*mi-a spus cineva că pleci mâine*). Există totuși și situații în care se face simțită necesitatea stabilirii unei legături cu numele. Într-un enunț — dialog ca *Vezi ceva?* — *Da, o casă*, intonația interogativă cere continuarea comunicării, prin transformarea receptorului în emițător și a emițătorului în receptor, iar *ceva* cere completarea cu un nume. Dacă se răspunde numai: *Da*, este mai mult decât probabilă apariția unei noi transformări în rolurile celor doi poli ai comunicării în scopul lansării unei noi întrebări: *Vezi ceva?* — *Da* — *Ce anume?* Noua întrebare la rîndul ei, cere, prin *ce*, apariția unui nume în răspuns: *Vezi ceva?* — *Da* — *Ce anume?* — *O casă*. Cf. enunțul dialog *Vezi o casă?* — *Da*. (unde răspunsul include numele exprimat anterior).

De pildă, în cazul când funcționează ca ambreior, *acolo* indică un raport de depărtare, altfel spus, între obiectul evocat de el și spațiul în care se realizează mesajul se stabilește un raport de non-includere. Când funcționează ca substituit, *acolo* nu poate exprima decît un raport de inclusiune reciprocă, de identitate. În acest caz cei doi termeni ai relației sînt obiectul evocat de substituit și obiectul evocat de segmentul la care se trimite pentru decodare. (Vezi exemplul citat în § 3.1. : „Peste două zile ne-am dus [. . .] la deschiderea unui teatru de vară și de *acolo* la un restaurant la șosea” — locul evocat de *acolo* coincide cu locul desemnat prin secvența *teatru de vară*.)

La fel și *el*, indice al nonconlocutorilor, al neincluzerii în procesul comunicării, ca substituit evocă același obiect ca și segmentul de mesaj la care se referă (raport de inclusiune reciprocă). *Acela (cel)* în combinație cu adjective exprimă un raport de noninclusiune între obiectul evocat de el și cel denumit de segmentul la care se referă. De pildă : *Dimineața m-am încălțat cu pantofii albi*, seara cu *aceia (cei) negri* — evident, este vorba de două perechi diferite de pantofi ; cf. enunțul *Dimineața am plecat cu pantofii curați* ; seara *m-am întors cu ei murdari* — apariția pronumelui personal, chiar însoțit de un adjectiv, actualizează relația de identitate : este vorba de aceeași pereche de pantofi în două ipostaze diferite. Ca ambreior, *acela* poate exprima și un raport de inclusiune (între obiect și spațiul mesajului) : Cf. *Ce carte vrei să-ți cumpăr?* — *Aceea albastră, pe care o ții în mână* (în acest caz, *acela* indică depărtarea de emițătorul mesajului-răspuns, dar apropierea față de receptor).

4. CONCLUZII

Din punctul de vedere al funcționării codului lingvistic, pronumele personale (inclusiv cele posesive și reflexive) se grupează alături de celelalte substitute în clasa economizatorilor.

Aceștia se deosebesc de numele comune prin non-variabilitatea referențială în cadrul aceleiași mesaj (de la emițător la receptor) iar de numele proprii prin variabilitatea referențială de la un mesaj la altul în momentul codării (vezi tabloul 1).

Tabloul nr. 1

Variabilitate \ Clasa	Nume comune	Nume proprii	Economizatori
$E_1 - E_2 \dots F_n^*$	1	0	1
$E_1 - R_1^{**}$	1	0	0

* Posibilitate de variație de la un emițător la altul, de la un mesaj la altul în momentul codării.

** Posibilitate de variație de la emițător la receptor. Semnul 1 indică existența capacității de variație. Semnul 0 notează absența acestei capacități.

Diferența dintre funcția de ambreior (capacitate de a trimite la condițiile de realizare a mesajului) și cea de substitut (capacitate de a trimite la mesajul realizat) transpare și în modul în care se stabilește corespondența cu obiectul desemnat (vezi tabloul 2).

Din acest punct de vedere, substitutele se apropie de numele comune (prin non-obligativitatea de a stabili corespondența cu designatum-ul), iar ambreiorii de numele proprii (prin obligativitatea de a stabili corespondența cu designatum-ul).

Tabloul nr. 2

Polii comunicării \ Clasa	Nume comune	Nume proprii	Ambreiori	Substitute
E	0*	1	1	0
R	0	1	1	0

În general, numele comune apar ca elementele cele mai mobile, numele proprii reprezintă polul opus. Ambreiorii se apropie mai mult de numele proprii, iar substitutele de numele comune.

Pronumele constituie o subclasă a economizatorilor care se caracterizează prin faptul că posedă anumite trăsături distribuționale comune cu numele²¹. Prin capacitatea de a trimite la mesaj, adjectivele pronominale rămân în clasa economizatorilor, fapt care explică asemănările față de pronumele corespunzătoare.

PRONOMS, EMBRAYEURS ET SUBSTITUTS

RÉSUMÉ

Afin de préciser la nature du pronom, l'auteur se propose d'analyser les rapports qui s'établissent entre celui-ci et les catégories afférentes comme celle des noms, des substituts et des embrayeurs (constituants du code linguistique qui renvoient nécessairement au message — R. Jakobson).

Certains pronoms (« je », « tu ») sont en même temps des embrayeurs, mais on ne peut pas les considérer comme des substituts, parce qu'ils ne se réfèrent pas à des segments du contexte linguistique. Les démonstratifs (pronoms ou adverbes) ont, dans certains contextes, la capacité de renvoyer au message — au sens du « processus de l'énonciation »; dans d'autres contextes ils se comportent comme des substituts. Les traditionnels indéfinis peuvent fonctionner seulement en tant que substituts.

* În tabloul II semnul 0 indică absența necesității de a stabili corespondența cu designatum-ul, iar semnul 1 notează necesitatea de a stabili această corespondență.

²¹ Vezi lucrarea noastră *Asupra claselor pronominale din limba română contemporană*, p. 187.

Toutes ces séquences — substituts ou embrayeurs — ont en commun la nécessité de renvoyer à des éléments connus tant par l'émetteur que par le récepteur du message (par ex. le récepteur peut comprendre une proposition comme *je chante* seulement à la condition de connaître l'émetteur ; dans un énoncé comme *Jean parle bien quoiqu'il soit émotif, il renvoie le récepteur à Jean*). Cela revient à dire que les embrayeurs et les substituts se caractérisent — tout comme les noms propres — par la *non-variabilité* entre le codage et le décodage du même message.

A l'encontre des noms propres, on peut caractériser les substituts et les embrayeurs — tout comme les noms communs — par la *variabilité d'un message à l'autre* (par ex. *moi* peut évoquer différents locuteurs ; *ici* peut signifier différents lieux, etc.).

Les noms communs ne renvoient pas nécessairement aux éléments connus par les interlocuteurs (cf. *J'ai vu hier une belle maison*) — le décodage peut se faire à l'aide des notions correspondantes, même si le récepteur n'a jamais vu la maison en question). En d'autres termes, on peut caractériser les noms communs par la *variabilité* entre le codage et le décodage du même message.

CU PRIVIRE LA EVOLUȚIA CONCEPTULUI SAUSSURIAN DE „SINCRONIE” ȘI „DIACRONIE” ÎN LINGVISTICĂ

DE

G. MIHĂILĂ

Distincția dintre *sincronie* și *diacronie*, cu alte cuvinte dintre starea (și studiul) limbii la un moment dat al funcționării ei (de obicei, cel actual) și istoria ei (respectiv, studiul acesteia) a fost pusă în lumină cu toată claritatea de Ferdinand de Saussure, în cunoscutul său *Cours de linguistique générale*, publicat de elevii săi Ch. Bally și A. Sechehaye în urmă cu o jumătate de secol (Lausanne-Paris, 1916), pe baza notelor studenților luate la trei cursuri succesive, ținute în ultimii ani ai vieții de către marele lingvist¹. Acest lucru trebuie avut în vedere atunci când se discută ideile lui Saussure, care nu a dat el însuși formă definitivă textului său, ceea ce poate explica unele inconsecvențe sau tratări insuficient de explicite ale unor probleme².

¹ *Cursul* a fost reeditat până acum de cinci ori, cu unele mici modificări la ediția a doua, Paris, 1922 (ed. a 5-a, Paris, 1960), și tradus în șase limbi: japoneză (Tokio, 1928; ed. nouă 1940; al IV-lea tiraj, 1950), germană (Berlin-Leipzig, 1931), rusă (Moscova, 1933), spaniolă (Buenos Aires, 1945), engleză (New York, 1959) și polonă (Varșovia, 1962). În ultimii ani au fost tipărite în „Cahiers Ferdinand de Saussure”, sub îngrijirea lui R. Godel: *Notes inédites de F. de Saussure* (12, 1954, p. 49–71); *Souvenirs de F. de Saussure concernant sa jeunesse et ses études* (17, 1960, p. 12–25). R. Godel a publicat, de asemenea, o importantă lucrare, care aruncă o lumină nouă asupra concepțiilor lui F. de Saussure: *Les sources manuscrites du Cours de linguistique générale de F. de Saussure* (Geneva—Paris, 1957), precum și: F. de Saussure, *Cours de linguistique générale (1908–1909). Introduction* (d’après des notes d’étudiants), „Cahiers F. de Saussure”, 15, 1957, p. 3–103; *Nouveaux documents saussuriens. Les cahiers E. Constantin*, ibidem, 16, 1958–1959, p. 23–32; *Inventaire des manuscrits de F. de Saussure remis à la Bibliothèque Publique et Universitaire de Genève*, ibidem, 17, 1960, p. 5–11. Rudolf Engler își propune să dea o ediție critică a *Cursului*: *CLG und SM: eine kritische Ausgabe des Cours de linguistique générale*, „Kratylos”, t. IV, 1959, p. 119–132. Vezi Maurice Leroy, *Les grands courants de la linguistique moderne*, Bruxelles—Paris, 1963, p. 79.

² Cf., pe lângă textele publicate și considerațiile lui R. Godel, articolul mai vechi al lui A. Sechehaye, *Les trois linguistiques saussuriennes*, „Vox Romanica”, V, 1940, p. 1–48, și articolul lui E. Buyssens, *Origine de la linguistique synchronique de Saussure*, „Cahiers F. de Saussure”, 18, 1961, p. 17–33.

Cu toate acestea, influența lui F. de Saussure asupra lingvisticii secolului al XX-lea a fost considerabilă, opera sa devenind „cheia de boltă a considerațiilor asupra limbii”, „inspiratoarea principală a lucrărilor de lingvistică generală (fie că sînt acceptate doctrinele sale, fie că sînt combătute)”³. Ca orice teorie științifică, ideile lui F. de Saussure — departe de a fi fost transformate de cei mai mulți din continuatorii săi într-o dogmă — au fost dezvoltate, îmbogățite și pe alocuri chiar corectate în decursul acestei jumătăți de secol.

În cele ce urmează, ne propunem să ne oprim asupra uneia din distincțiile („antinomiile”) fundamentale introduse de F. de Saussure, și anume distincția dintre sincronie și diacronie, discutată și completată de o serie de continuatori ai marelui lingvist genevez.

Intrucît în această „antinomie”, formulată de Saussure, între lingvistica sincronică și cea diacronică este vorba de metodele generale de cercetare a sistemului și elementelor limbii, este necesar ca ea să fie privită în perspectiva celor două metode generale ale cunoașterii realității — metoda metafizică și cea dialectică. „Modul de gîndire metafizic” — spune Engels — este „justificat și chiar necesar... în anumite domenii mai mult sau mai puțin vaste, după natura obiectului”, dar, dincolo de anumite limite, el „devine unilateral, mărginit, abstract,... pentru că, din cauza lucrurilor izolate, uită de legătura între ele, din cauza existenței lor uită de apariția și de dispariția lor, din cauza nemîșcării lor (temporare, aparente — *n.n.*) uită de mișcarea lor...”⁴. Prin urmare, marxismul nu respinge metoda metafizică în bloc, ci îi arată limitele gnoseologice și istorice: considerarea unui obiect în afara contextului său istoric este justificată și necesară în anumite limite, potrivit naturii obiectului studiat, potrivit scopurilor pe care și le pune cercetarea. Dincolo de limitele respective, această metodă generală, oricît de perfecționată ar fi, devine unilaterală, mărginită, abstractă, își epuizează posibilitățile⁵.

Aplicînd această constatare generală la studiul limbii, putem conchide că, în anumite limite, atunci cînd se studiază un fenomen lingvistic izolat sau o stare anumită a limbii, de exemplu, cea actuală, punctul de vedere static (starea = moment al evoluției) este pe deplin justificat și dă rezultatele așteptate. Anticipînd discuția ce urmează, vom spune, deci, că *lingvistica sincronică* sau *statică* este o parte, un aspect absolut necesar

³ M. Leroy, *op. cit.*, p. 64. Tradiția lui Saussure și problemele legate de studierea și continuarea ideilor lui fac obiectul principal a numeroase articole publicate în revista citată mai sus, „Cahiers Ferdinand de Saussure” (Geneva, 1941 și urm). Vezi, acum în urmă, R. A. Budagov, *Фердинанд де Соссюр и современное языкознание (К 50-летию „Курса общей лингвистики”)*, „Русский язык в школе”, 1966, nr. 3, p. 5—21. Din bibliografia românească cităm: Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție, curente, metode*, București, 1962, p. 284—303 (ed. 1, 1932); Al. Graur, *Studii de lingvistică generală. Variantă nouă*, București, 1960, p. 83—87; Al. Graur — Lucia Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, ed. 2, București, 1965, p. 106—115.

⁴ *Anti-Dühring*, ed. 3, București, 1955, p. 29—30.

⁵ Vezi *Materialism dialectic*, de un colectiv sub redacția prof. T. Bugnariu, București, 1964, p. 17—20.

al studiului limbii, cu condiția să nu absolutizeze rezultatele sale și să nu pretindă a fi unica metodă de cercetare. Cu alte cuvinte, noi putem și, în anumite condiții, chiar trebuie să privim limba în mod static, într-un anumit moment al evoluției sale, în starea de repaos relativ, și să facem abstracție de faptul că ea se află în permanentă — fie și imperceptibilă — mișcare. Așa se procedează în fonetica experimentală, în fonologia statică, în gramatica descriptivă, în lexicologia și lexicografia limbii actuale, în geografia lingvistică și, în funcție de exactitatea investigației, se obțin rezultate excelente.

În ceea ce privește metoda dialectică, ca metodă generală a cercetării, aplicabilă deci și la studiul limbii ca fenomen social, aceasta „concepe lucrurile și reflectarea lor în mintea omului mai cu seamă în conexiunea lor, în înlănțuirea lor, în mișcarea lor, în apariția și în dispariția lor . . . În natură, toate se petrec, în ultimă instanță, în mod dialectic și nu în mod metafizic”⁶.

Prin urmare, limba, ca fenomen social, al cărui mod de existență este continua mișcare, dezvoltare, trebuie cercetată dialectic, în apariția și evoluția ei, ținând seama de trecerile imperceptibile de la o stare la alta, de conexiunea elementelor ei în starea actuală și în evoluție etc. Așa se procedează nu numai în lucrările de istorie a limbii, fie că este vorba de anumite elemente ale ei, fie de întreg sistemul, ci și în lucrările care descriu *sistemul* actual, conexiunea și interdependența reciprocă a elementelor limbii la un moment dat.

În aceste condiții, modul de cercetare sincron, static, nu se opune categoric cercetării istorice, evolutive, diacronice, ci apare ca o completare necesară, obligatorie chiar, a acesteia, atât din motive teoretice, cât mai ales practice. Vom vedea că pentru o astfel de sinteză a celor două lingvistici se pronunță numeroși lingviști actuali, după ce — pe bună dreptate — Saussure delimitase cele două puncte de vedere, ca o etapă necesară în evoluția lingvisticii.

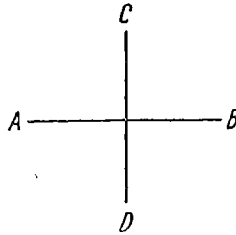
„În jurul anilor 1880—1900 nu se înțelegea prin știința limbii decît partea istorică și comparativă a acesteia. Or, contrar, acestui punct de vedere, Saussure a demonstrat că atât studiul istoric al limbilor, cât și cel descriptiv sînt accesibile metodelor științifice. În particular el a opus cu cea mai mare vigoare lingvistica descriptivă lingvisticii istorice”⁷.

După cum se știe, Saussure distinge două planuri sau, mai precis, două axe pe care pot fi plasate faptele lingvistice: 1) „axa simultaneității (AB), cuprinzînd raporturile între obiectele coexistente, unde orice intervenție a timpului este exclusă”, și 2) „axa succesivității (CD), pe care nu vom putea lua în considerație decît un obiect de fiecare dată, dar

⁶ Fr. Engels, *Anti-Dühring*, p. 30.

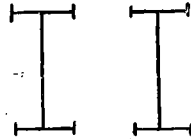
⁷ W. v. Wartburg, *Problèmes et méthodes de la linguistique*, ed. 2, Paris, 1963, p. 8.

pe care sînt situate toate obiectele de pe prima axă cu modificările lor”⁸.
Deși schema lui Saussure are forma

din cele spuse mai sus, rezultă că fiecare element de pe axa AB își are propria sa axă CD.

Mai mult, spune el⁹, „în legătura diacronică, unitățile nu sînt fixe, ci variabile. Ele se modifică în fiecare moment. Pentru unitatea diacronică ar fi falsă figura :

ea și cum unitatea ar fi fost deja delimitată. Dimpotrivă, ele [unitățile] se stabilesc de la un moment la altul, în virtutea acestei înlanțuiri”:

„S-ar putea crede — adaugă Saussure — că, descriind stările succesive ale limbii, aceasta este studiată după axa timpului ; pentru aceasta ar fi nevoie să se cerceteze separat fenomenele care fac ca limba să treacă de la o stare la alta”¹⁰. Deși formulează această teză cu rezervă și nu o dezvoltă mai departe, Saussure anticipează aici pe promotorii fonologiei diacronice și, în genere, pe lingviștii care studiază *sistemul limbii în evoluție*, pe baza mai multor secțiuni sincronice. Evident, elementele sistemului nu se modifică concomitent, dar schimbarea unuia (sau unora) atrage, de cele mai multe ori, după sine transformarea altora sau, cel puțin, modificarea locului pe care îl ocupă în sistem.

⁸ *Cours de linguistique générale*, ed. 5, Paris, 1960, p. 115.

⁹ *Cours de linguistique générale (1908—1909). Introduction*, „Cahiers...”, 15, p. 53.

¹⁰ *Ibidem*, p. 117.

Este adevărat, însă, că această idee n-a fost dezvoltată de Saussure în *Cursul* său și că, postulând construirea celor două lingvistici — una *statică* sau *sincronică* și alta *evolutivă* sau *diacronică*, el a ajuns la concluzia că opoziția dintre ele este „absolută și nu suportă nici un compromis”¹¹, căci numai în sincronie fenomenele sînt organizate în sistem, în timp ce în diacronie modificările n-ar atinge sistemul în bloc, acesta neputînd fi, deci, cercetat în evoluția sa generală. „Modificările neexercitîndu-se niciodată asupra sistemului în bloc, ci asupra unui sau altui element al lui, nu pot fi studiate decît în afara lui. Fără îndoială, orice modificare are un efect asupra sistemului (subl. n.); dar faptul inițial s-a produs asupra unui singur punct”¹²; el n-are nici o legătură internă cu consecințele care pot decurge de aci pentru ansamblul sistemului. Această diferență de natură între termenii succesivi și termenii coexistenți, între faptele parțiale și cele referitoare la sistem, ne interzice să facem din ele obiectul unei singure științe”¹³.

Observăm, așadar, că în ceea ce privește axa simultaneităților, Saussure concepe lucrurile în mod dialectic, în interdependența lor reciprocă, subliniind caracterul de sistem al limbii în funcțiune¹⁴. În aceasta constă unul din marile merite ale lui Saussure, și tocmai această latură a fost dezvoltată ulterior nu numai de structuraliștii propriu-ziși, ci și de alți cercetători care, fără să se declare ca atare, au aplicat cu succes noțiunea de sistem la studiul limbilor contemporane.

Saussure concepe fenomenele în mod dialectic și atunci cînd subliniază necesitatea studierii fenomenelor lingvistice izolate în succesiunea lor istorică, în evoluția lor individuală. În această privință, el se află pe linia neogramaticilor¹⁵, la a căror teorie aduse o contribuție însemnată în lucrarea sa de tinerețe, *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes* (Leipzig, 1879). Este interesant de observat acum că, așa cum a arătat R. Godel, în lecțiile sale orale, Saussure considera că lingvistica diacronică trebuie să servească drept introducere la lingvistica sincronică¹⁶ și că, de fapt, Saussure era în primul rînd un diacronician¹⁷. Mai mult chiar, E. Buyssens¹⁸ afirmă că Saussure a ajuns la noțiunea de *sistem* tocmai studiind evoluția fonetică a limbilor indo-

¹¹ *Ibidem*, p. 119.

¹² Dar ce înseamnă *fapt inițial* în evoluția limbii? Practic vorbind, noi avem de a face cu un lanț neîntrerupt de transformări, legate adesea prin cele mai complexe relații.

¹³ *Cours de linguistique générale* (1908—1909), „Cahiers . . .”, 15, p. 124.

¹⁴ Cf. Lucia Wald, *Structuralismul*, în PLG, II, 1960, p. 144.

¹⁵ Cf. R. Jakobson, *Remarques sur l'évolution phonologique du russe comparée à celle des autres langues slaves* (Travaux du Cercle linguistique de Prague, 2), Praga, 1929, p. 13 (Reproduit în *Selected Writings*, I, Haga, 1962, p. 17).

¹⁶ *Les sources manuscrites du Cours de linguistique générale de F. de Saussure*, p. 35, 55, 77, 186. Chiar titlul uneia din părțile celui de al doilea *Curs* este: *Aperçu de la linguistique indo-européenne comme introduction à la linguistique générale* (*ibidem*, p. 74). Vezi E. Buyssens, *Origine de la linguistique synchronique de Saussure*, p. 17.

¹⁷ Saussure era „orientat mai ales spre limbile vechi indo-europene” (R. Godel, *Les sources manuscrites . . .*, p. 141).

¹⁸ *Op. cit.*, p. 18—20.

europene și că aici el continua și dezvoltă o idee ce fusese schițată (e drept, fără toate concluziile teoretice) încă de J. Grimm, care în *Deutsche Grammatik* (vol. I, ed. 2, 1882) a reunit toate transformările oclusivelor indo-europene în conceptul sau legea mutației consonantice (*legea lui Grimm*).

Dar Saussure, definind în *Mémoire* vocalele primitive indo-europene nu prin conținutul lor pozitiv (care nici nu poate fi sesizat de cercetătorul actual), ci prin raporturile lor reciproce, ajunge la concepția pe care o va formula cu toată claritatea în *Cursul* său : „Limba este un sistem, ale cărui elemente în totalitatea lor sînt solidare și în care valoarea unuia nu rezultă decît din prezența simultană a celorlalte”¹⁹.

În evoluția concepției sale de la *Mémoire* la *Cours*, Saussure a ajuns la concluzia că „funcționarea sistemului nu aparține diacroniei, deși acesta a fost pus în relief de faptele istorice”²⁰.

Așadar, concepînd lingvistica sincronică bazată pe noțiunea de sistem, Saussure a considerat că era necesar să renunțe la faptele istorice care-i permisese inițial să descopere acest sistem, cu alte cuvinte, să opună categoric sincronia diacroniei²¹. Astfel, el ajunge să nege interdependența elementelor sistemului în evoluție, considerînd că modificările nu pot atinge sistemul în ansamblu și nici decurge din contradicțiile interne ale acestuia. Se știe însă că acest punct de vedere al lui Saussure a fost corectat de unii urmași ai lui și chiar de unii contemporani, deși pe alocuri în mod unilateral (v. mai jos). E adevărat însă că tot el spune la un moment dat : „Pentru a arăta autonomia și totodată *interdependența* (subl. n.) dintre sincronie și diacronic, putem compara pe cel dintîi cu proiecția unui corp asupra unui plan” sau cu o secțiune transversală într-un trunchi de copac²². Dar această afirmație a rămas izolată în sistemul de argumentare al lui Saussure și n-a fost dezvoltată în continuare în sensul *interdependenței* menționate.

Tot așa constatăm existența și a altor teze formulate în *Curs*, care contrazic, de fapt, unele din ideile devenite ulterior „clasice”, relevînd în mare măsură o gîndire dialectică, dar fără a se trage toate concluziile ce decurgeau de aici. De exemplu : „De fapt, imobilitatea absolută nu există (...); toate părțile limbii sînt supuse schimbării; fiecărei perioade îi corespunde o evoluție mai mult sau mai puțin considerabilă ... , *fluviul limbii* (subl. n.) curge fără întrerupere”²³.

În sfîrșit, Saussure și unii elevi de ai săi exagerează, afirmînd că aspectul sincronic primează asupra celui diacronic, numai pentru faptul că, pentru vorbitori, el este adevărata și singura realitate²⁴. Lingvistul nu se poate plasa, în explicarea fenomenelor, numai pe punctul de vedere

¹⁹ *Op. cit.*, p. 165.

²⁰ Buyssens, *op. cit.*, p. 21.

²¹ Cf. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*. Variantă nouă, p. 83 și urm.; Al. Graur — L. Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, p. 113—114.

²² *Cours*, p. 124.

²³ *Ibidem*, p. 193.

²⁴ *Ibidem*, p. 128.

al vorbitorilor, foarte util într-o serie de cazuri, dar absolut insuficient pentru studiul limbii în „totalitatea” sa ca fenomen social-istoric.

În același timp, trebuie să precizăm că Saussure însuși a căutat să prevină unele din criticile adversarilor sincroniei „pure”, care susțin că nu este posibilă o secționare absolut liniară a limbii²⁵: lingvistul genevez a precizat că termenul de *sincronie* este întrucîtva nedeterminat; mult mai potrivit este termenul de *idiosincronie*, prin care cercetarea este restrînsă la o limbă anumită, la un *dialect* sau *grai* (și, adăugăm noi, chiar la un anumit *stil lingvistic*)²⁶.

Am arătat mai sus că unele din tezele lui Saussure, printre care și cele referitoare la sincronie și diacronie, au fost corectate și chiar combătute de unii contemporani ai săi (de ex., de H. Schuchard) și de cercetători din generația următoare. Trebuie să adăugăm însă că în epoca respectivă și chiar înainte, astfel de idei au fost formulate parțial și de un alt premergător al structuralismului, I. A. Baudouin de Courtenay, e adevărat, fără a constitui un corp de doctrină de natura *Cursului* lui Saussure. „În prezent — arată V. V. Vinogradov — începe să-și facă loc convingerea că F. de Saussure cunoștea lucrările lui Baudouin de Courtenay și că în expunerea *Cursului de lingvistică generală* nu a fost liber de influența teoriilor acestuia”²⁷.

Astfel, încă în 1870, vorbind despre sistemul limbii, Baudouin de Courtenay găsește în el nu numai corelațiile dintre elementele sincronice, ci și faptul că acestea reprezintă rezultatul evoluției anterioare și, în același timp, baza dezvoltării ulterioare: „Mecanismul limbii și, în general, structura și elementele sale într-un anumit moment reprezintă rezultatul întregii istorii anterioare a ei, a întregii evoluții și, invers, acest mecanism, într-un anumit moment, condiționează evoluția ulterioară a limbii”. Și mai departe: „Studiind în mod detaliat limba în anumite perioade, cercetătorul are sarcina să determine starea ei în aceste perioade și numai după aceea să arate cum din cutare structură și elemente ale epocii precedente s-au dezvoltat cutare structură și elemente ale epocii următoare”²⁸.

²⁵ Cf., de pildă, B. V. Hornung, *Единство синхронии и диахронии как следствие специфики языковой структуры*, în volumul colectiv *О соотношении синхронного анализа и исторического изучения языков* (materialele discuției organizate la Moscova, în martie 1957), Moscova, 1960, p. 16 R. A. Budagov, *Система языка в связи с разграничением его истории и современного состояния*, „Вопросы языкознания”, VII, 1958, nr. 4, p. 45.

²⁶ *Cours*, p. 128. Cf. în *Cours de linguistique générale (1908—1909). Introduction*, „Cahiers...”, 15, p. 52: „Le terme de synchronique (= ce qui appartient à un instant déterminé de la langue) est un peu indéterminé. Il semble supposer que tout ce qui est simultanément constitué un même ordre. On ferait donc mieux dire: idiosynchronique (= dans l'ordre spécial correspondant à une langue déterminée). La séparation ira en principe jusqu'au dialecte et au sous-dialecte dans la mesure où il sera nécessaire de prendre à part ces divisions de la langue”.

²⁷ V. V. Vinogradov, studiu introductiv la: I. A. Baudouin de Courtenay, *Избранные труды по общему языкознанию*, t. I, Moscova, 1963, p. 12.

²⁸ I. A. Baudouin de Courtenay, *Некоторые общие замечания о языковедении и языке* (1870), în *op. cit.*, t. I, p. 68.

Mai mult chiar, Baudouin de Courtenay se dovedește în mod categoric un premergător al fonologiei diacronice, stabilind metodică cercetării în acest domeniu : „Se fixează două perioade bine definite în evoluția limbii și se încearcă apoi determinarea direcției în care au evoluat anumite categorii de sunete și *întreg sistemul fonetic în ansamblu* (subl.n.). Aceasta reprezintă caracterizarea limbii, pe baza evoluției ei, a căilor parcurse de latura fonetică a limbii respective, în trecerea de la o perioadă la alta”²⁹.

Și, în sfârșit : „Nu există repaus în limbă... În limbă ca și, în genere, în natură, totul trăiește, totul se mișcă, totul se transformă. Liniștea, oprirea, stagnarea sînt fenomene aparente, reprezintă un caz particular al mișcării, în condițiile unor modificări minime. Statica limbii este numai un caz particular al dinamicii sau, mai bine zis, al cinematicii ei”³⁰.

Am stărut mai mult asupra acestor idei, pentru a arăta că, la sfârșitul sec. al XIX-lea, necesitatea depășirii „atomismului” multor reprezentanți ai școlii neogramatice se conturase și pentru alți lingviști, Saussure fiind însă acela care a dezvoltat într-un corp de doctrină noile idei. Dar formulându-le uneori prea categoric, uneori chiar paradoxal³¹, și neavînd posibilitatea de a-și fi definitivat el însuși tezele, Saussure și-a atras critici chiar imediat după apariția postumă a *Cursului*. Astfel, H. Schuchardt, în recenzia la cartea lui Saussure, scria : „Și mai multe obiecții decît prima împărțire (langue — parole — *n.n.*) întîmpină cea de a doua împărțire propusă de Saussure, și anume separarea limbii (langue) în sincronie și diacronie”. După cum vedem, Schuchardt respinge în întregime această teză justă și productivă a lui Saussure, dar în alte afirmații ale sale are totuși dreptate, adoptînd, ca și Baudouin de Courtenay, un punct de vedere dialectic : „Repausul și mișcarea (aceasta din urmă, în cel mai larg sens al cuvîntului) în limbă, ca și oriunde în altă parte, nu constituie opoziții; numai mișcarea e reală, repausul e aparent. Repausului îi corespunde fotografia momentană, mișcării — succesiunea pe care o observăm, de pildă, la cinematograful”³². Aceasta însă nu infirmă justetea distincției între sincronie și diacronie, introduse de Saussure.

²⁹ Обзорение славянского языкового мира в связи с другими ариевропейскими (индогерманскими) языками, lecție de deschidere, 1883; apărută în limba germană la Leipzig, în 1884 (op. cit., t. I, p. 133).

³⁰ Некоторые из общих положений, к которым довели Бодуэна его наблюдения и исследования явлений языка (1897), în op. cit., t. I, p. 349.

³¹ R. Godel (*Les sources manuscrites...*, p. 247) a subliniat preferința lui Saussure pentru paradox, și chiar cuvintele *paradox*, *paradoxal* apar adesea în expunerea sa (*ibid.*, p. 66, 70, 91, 92). Cf. Buysens, op. cit., p. 31, care, printre cele patru paradoxuri ale lui Saussure, menționează două referitoare la sincronie și diacronie : „C'est bien un paradoxe que de présenter la linguistique diachronique comme une introduction à la synchronique, alors qu'on prétend que cette dernière est indépendante... C'est un troisième paradoxe que de définir la linguistique synchronique par opposition à la diachronique, alors qu'on en fait l'étude du système linguistique”.

³² Recenzie la : F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, „Literaturblatt für germanische und romanische Philologie”, XXXVIII, 1917, nr. 1-2, col. 4-5; reproducă parțial în : Hugo Schuchardt-Brevier. *Ein Vademecum der allgemeinen Sprachwissenschaft*, Halle (Saale), 1922, (ed. a II-a, Halle, 1928; trad. rusă integrală, în H. Schuchardt, *Избранные статьи по языкознанию*, Moscova, 1950, p. 189).

Moștenirea teoretică a lui Saussure în problema sincroniei și diacroniei a fost dezvoltată în două direcții : 1) unii lingviști au pus accentul pe lingvistica sincronică, neglijind lingvistica diacronică (reprezentanții școlii geneveze, ai structuralismului danez etc.)³³; 2) alți lingviști au căutat și au reușit în bună măsură să extindă noțiunea de sistem și la evoluția limbii, cu alte cuvinte să arate că sistemul limbii evoluează în ansamblul său (A. Meillet și alți comparatiști, Cercul lingvistic de la Praga, A. Martinet etc.) și că între sincronie și diacronie nu există bariere de netrecut, ci, dimpotrivă, ele se întrepătrund reciproc (A. Meillet, Cercul lingvistic de la Praga, în particular R. Jakobson, unii lingviști sovietici care dezvoltă ideile structuraliste etc.).

Să ne oprim pe scurt asupra principalelor teze ale celor două grupe de continuatori ai lui Saussure.

1) „...Majoritatea « structuraliștilor » — spune A. Martinet — se interesează foarte puțin de evoluția limbii : unii împărtășesc, în mod conștient sau inconștient, punctul de vedere saussurian potrivit căruia metodele structurale pot fi aplicate numai în lingvistica statică, deoarece structura nu există decît în sincronie...”³⁴.

Astfel, Ch. Bally, unul din elevii direcți ai lui Saussure, a dezvoltat din metoda maestrului său, în primul rînd, ideea lingvisticii sincronice sau statice³⁵. După părerea lui, metoda lingvisticii statice nu are nimic comun cu metodele de cercetare ale lingvisticii istorice. Explicînd fenomenele limbii actuale, lingvistul trebuie să uite — după părerea lui Bally — istoria limbii, care nu poate decît să-l deruteze în explicațiile sale. Ca și Saussure, el consideră că istoria limbii studiază numai fenomenele izolate, în timp ce lingvistica statică sau sincronică încearcă să studieze sistemul în ansamblu³⁶. E adevărat încă că Ch. Bally subliniază cu foarte multă finețe una

³³ Nu discutăm aici teoria școlii descriptiviste americane, care nu s-a dezvoltat direct din ideile lui F. de Saussure : lucrările lui Fr. Boas, *Handbook of American Indian Languages*, 1—2, Washington, 1911 ; 3, New York, 1938 ; L. Bloomfield, *Language*, New York, 1933 (reed. New York, 1965) ; Z. Harris, *Methods in Structural Linguistics*, Chicago, 1951, ș.a. Cf. Milka Ivić, *Pravei u lingvistici*, Ljubljana, 1963, cap. *Škole američke lingvistike*, p. 106—115 ; H. A. Gleason, Jr., *An Introduction to Descriptive Linguistics*, New York, 1955 (tradusă în limba rusă, Moscova, 1959, cu un studiu introductiv de V. A. Zvegincev, p. 5—26) ; V. A. Zvegincev, *История языкознания XIX—XX веков в очерках и извлечениях*, II, Moscova, 1965, cap. V. *Дескриптивная лингвистика*, p. 167—227 ; B. Kelemen, *Școala lingvistică descriptivă americană*, „Cercetări de lingvistică”, VII, 1962, nr. 1, p. 59—69 ; A. Graur — L. Wald, *op. cit.*, p. 145—151.

³⁴ *Économie des changements phonétiques. Traité de phonologie diachronique*, Berna, 1955, p. 11 (prima parte, cea teoretică, a fost tradusă în limba rusă, Moscova, 1960 ; ed. a II-a franceză, apărută în 1966, nu ne-a fost accesibilă).

³⁵ Cf. R. A. Budagov, studiu introductiv la : Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française* (ed. 3, Berna, 1950), trad. rusă, Moscova, 1955, p. 6. Despre lingvistica sincronică cf. și B. Malmberg, *Système et méthode*, Lund, 1945, p. 32.

³⁶ O chestiune aparte este tratată de A. Sechehaye, al doilea reprezentant de seamă al școlii geneveze, în articolul *Les trois linguistiques saussuriennes*, „Vox Romanica”, V, 1940, p. 1—48 (trad. rusă în : V. A. Zvegincev, *История языкознания XIX—XX веков в очерках и извлечениях*, II, Moscova, 1965, p. 60—84) : pe lângă lingvistica sincronică și cea diacronică, autorul preconizează lingvistica vorbirii organizate.

din „contradicțiile” fundamentale ale limbii. „În primul rînd — spune el — limbile se modifică neîncetat, dar pot funcționa numai dacă nu se schimbă. În orice moment al existenței lor, ele sînt produsul unui echilibru temporar. Acest echilibru este rezultanta a două forțe opuse: pe de o parte, tradiția, care frînează modificarea, ce este incompatibilă cu întrebuițarea normală a limbii, iar pe de altă parte, tendințele active, care împing această limbă într-o anumită direcție”³⁷. Și mai departe: „Idea stării este o abstracție, dar o abstracție necesară și naturală, căci vorbitorii unei limbi nu-i percep evoluția”³⁸. Dar, de aici Ch. Bally ajunge la o concluzie unilaterală, exagerată: „A lega limba franceză actuală de diversele ei faze anterioare și a încerca să explici fiecare fenomen lingvistic prin faptul sau faptele care au dus la apariția aspectului său actual constituie mijlocul cel mai sigur de a falsifica perspectiva și de a da, în locul unui tablou al stării actuale a limbii, o caricatură a ei... ”³⁹. Cauza principală a unui astfel de rezultat nedorit constă — după părerea lui Bally — în aceea că „... pentru a explica un fapt lingvistic și a-l urmări pînă la origine, metoda istorică este nevoită să-l cerceteze în afara asociațiilor sincronice, datorită cărora el capătă întreaga sa valoare pentru vorbitori; aceasta este o metodă care procedează prin izolare, în timp ce statica operează pe calea asociației sincronice”⁴⁰. Dar aceasta este, de fapt, o critică a *atomismului* neogramaticilor și nu infirmă prin nimic că și în diacronie pot și trebuie să fie descoperite raporturile dintre elementele sistemului. Fără îndoială că, pentru a descrie sistemul actual al limbii, facem abstracție de istoria ei, dar nu pentru motivul arătat de Bally, ci pentru a obține pe baza unor metode exacte tabloul *funcționării* ei, dezinteresîndu-ne de originea și de evoluția fiecărui element și a sistemului în totalitatea lui. Într-adevăr, în plan sincron, limba este „o structură, o schemă sau un cod, adică o vastă și multilaterală interdependență de fenomene mai mult ori mai puțin particulare...”⁴¹. Descrierile „pur” statice sînt necesare atît din punct de vedere teoretic — ca formă a cunoașterii științifice, singura capabilă să ne prezinte limba în *funcționarea* ei la un moment dat —, cît și din punct de vedere practic, în învățarea limbii materne în școală și în însușirea limbilor străine, în programarea limbii la mașina de tradus, în aplicările lingvistice ale teoriei informației și în alte domenii ale lingvisticii aplicate⁴².

Întrucîtva asemănătoare, în această privință, sînt ideile profesate de reprezentanții structuralismului danez, cu observația că de la ideea

³⁷ Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, ed.3, Berna, 1950, p. 18. Vezi Iorgu Iordan, *Linguistica romanică*, p. 329 și urm.

³⁸ *Ibidem*, p. 22.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ I. Coteanu, *Dicotomie sau tricotomie lingvistică? (Limbă — vorbire — normă)*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, București, 1965, p. 153.

⁴² Cf. N. D. Andreev, *Полихрония и таумохрония*, în *О соотношении синхронного анализа и исторического изучения языков*, Moscova, 1960, p. 55; V. V. Ivanov, intervenție la discuții, *ibidem*, p. 80.

sincroniei, mai precis, a constantei în limbă, se ajunge la ideea *pancroniei* sau *acroniei*, din care factorul timp și evoluție sînt excluse cu desăvîrșire. Astfel, în articolul programatic al acestei școli, *Linguistique structurale*, publicat în 1939, de V. Brøndal, se afirmă deschis: „...Lalande⁴³ a renunțat pe bună dreptate la *iluziile evoluționiste*. În realitate, important pentru orice știință este elementul permanent, constant, identic... De altfel, evoluția (dacă există) nu este nici pe departe uniformă: sistemele aci se simplifică, aci se complică. Trebuie, în sfîrșit, să recunoaștem caracterul evident discontinuu al oricărei modificări esențiale”⁴⁴. Caracterul metafizic al unor astfel de afirmații nu mai trebuie, credem, să fie demonstrat, ele constituind, evident, un pas înapoi față de Saussure. În deplină concordanță cu aceste idei, autorul apelează — pe lângă *sincronie* și *diacronie* — la noțiunea de „*pancronie* sau *acronie*, adică factori general umani, care persistă de-a lungul istoriei și care se manifestă în structura oricărei limbi”⁴⁵. Ideea este interesantă (ni se pare însă mai potrivit termenul *pancronie*) și ea are meritul de a sublinia elementele general umane ale structurii tuturor limbilor globului, dar dacă evidențierea elementelor *pancronice* ale structurii unei limbi nu este însoțită și de cercetarea celor variabile, care constituie esența *diacroniei*, viziunea asupra istoriei limbii va fi nedialectică, unilaterală. Este adevărat că autorul însuși admite că timpul „se manifestă și înăuntrul *sincroniei*, unde trebuie să distingem elementul static de cel dinamic”, dar adaugă imediat că timpul (adică evoluția) este o „mare piedică pentru raționalitate”⁴⁶ ș.a.m.d.

Ideea *pancroniei* sau *acroniei* și-a găsit o dezvoltare completă în lucrările lui L. Hjelmslev, creatorul, de fapt, al termenului și al teoriei *glosematicii* (opusă categoric lingvisticii „tradiționale”). Potrivit *glosematicii*, limba este considerată ca un sistem de relații pure, aflate într-un singur plan *sincronic* sau mai precis *pancronic* (sau *acronic*); aceste relații nu sînt deduse din structura concretă a limbilor, ci sînt stabilite aprioric, și abia după aceea se încearcă aplicarea lor la limbi concrete⁴⁷. Căutînd să ducă ideile lui Saussure pînă la capăt (fapt pentru care teoria lui este numită uneori *neosaussurianism*)⁴⁸ și bazîndu-se pe concepțiile logice ale lui A.N. Whitehead, B. Russel, R. Carnap, Hjelmslev ajunge să afirme că „unită-

⁴³ Este vorba de André Lalande, filozof francez, redactor-șef al cunoscutului *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, 1925 (reeditat ulterior de mai multe ori).

⁴⁴ „Acta linguistica”, I, 1939, p. 3 (articolul a fost reprodus în volumul *Essais de linguistique générale*, Copenhaga, 1943, p. 90—97).

⁴⁵ *Ibidem*, p. 8.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Lucrările fundamentale ale lui L. Hjelmslev sînt: *Prolegomena to a Theory of Language*, Baltimore, 1953 (ediție completată de autor față de textul original danez: *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 1943; trad. rusă după ediția engleză în *Новое в лингвистике*, I, Moscova, 1960, p. 264—389; studiu introductiv de V. A. Zvegincev, p. 215—243); *Метод структурного анализа в лингвистике*, „Acta linguistica”, VI, fasc. 2—3, 1950—1951, p. 57—67, și altele. Cf. și H. J. Uldall, *Outline of Glossematics*, „Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague”, vol. XI, 1957 (tradus în rusă în vol. *Новое в лингвистике*, I, împreună cu un articol al lui E. Haugen și cu critica lui A. Martinet, publicată inițial în BSL, 42, 1946).

⁴⁸ Milka Ivić, *op. cit.*, p. 124.

țile lingvistice reale nu sînt nicidecum sunetele sau semnele grafice și semnificațiile (značenija); unități lingvistice reale sînt elementele corelațiilor, reprezentate de sunete sau semne⁴⁹.

Spre deosebire de lingviștii „sincroniști”, care pun accentul pe studiul descriptiv al sistemului limbii la un moment dat, de regulă cel actual⁵⁰, sau chiar conceput în afara timpului, opunîndu-l istoriei limbii (ori chiar negînd-o pe aceasta), alți continuatori ai lui Saussure au subliniat, dimpotrivă, legătura intimă care există între cele două aspecte — sincronie și diacronic — ale studiului limbii.

Astfel, la numai doi ani după publicarea *Cursului* lui Saussure, A. Meillet⁵¹ sublinia că nu există o poziție ireductibilă între gramatica istorică și cea descriptivă: „Gramatica se realizează în două feluri: ea este sau descriptivă, sau istorică. În primul caz, cercetătorul se limitează la expunerea uzului lingvistic al unui anumit grup de oameni, într-un moment și loc anumit. În al doilea, se expun modificările în uzul [lingvistic] survenite între două epoci mai mult sau mai puțin îndepărtate una de alta⁵². Cele două gramatici — descriptivă și istorică — nu diferă esențial una de alta. Pe de o parte, spune Meillet, orice descriere este într-o anumită măsură istorică, căci fiecare generație dintr-o societate dată (considerată într-un anumit moment) aduce unele inovații, iar alte generații mențin anumite arhaisme. Așadar, „orice descriere precisă și completă a unei situații lingvistice la un moment dat implică într-o anumită măsură evoluția, ceea ce este inevitabil, căci o limbă care este vorbită nu se află niciodată în stare de stabilitate completă⁵³.”

Pe de altă parte, mijloacele de investigație ale gramaticii istorice nu permit o descriere absolut continuă a curbei evoluției. Prin urmare, „de fapt și practic vorbind, gramatica zisă istorică constă în a juxtapune gramaticile descriptive ale mai multor epoci succesive și în a constata că

⁴⁹ *Метод структурного анализа в лингвистике*, p. 57 (reprodus în: V. A. Zvegincev, *История языкознания...*, II, p. 103). Asupra ideilor lui Hjelmslev vezi, de asemenea, Al. Rosetti, *Despre glosematia lui L. Hjelmslev*, „Limba română”, XIII, 1964, nr. 6, p. 543—551 (cu indicații bibliografice); V. P. Murat, *Глосематическая теория*, în vol. *Основные направления структурализма*, Moscova, 1964, p. 127—176; A. Graur—L. Wald, *op. cit.*, p. 138—144.

⁵⁰ Preferința pentru studiul sincronie al limbii este caracteristică și pentru structuralismul englez (Școala lingvistică de la Londra), al cărui reprezentant principal a fost J. R. Firth (cf. articolul său *General linguistics and descriptive grammar*, în volumul *Papers in linguistics*, Londra, 1957, p. 222). Vezi E. S. Kubrjakova, *Из истории английского структурализма*, în *Основные направления структурализма*, p. 307—353.

⁵¹ În prefața primei ediții a volumului său *Linguistique historique et linguistique générale* (Paris, 1921), caracterizînd gramatica medievală și a sec. al XVIII-lea ca o „prelungire a logicii”, iar pe cea a sec. al XIX-lea ca pe un „ansamblu de fapte”, culese pe baza observației (ca și în științele fizice și naturale), adăuga: „Mais jusqu'ici ces faits ne sont guère coordonnés. Les notes du cours de F. de Saussure, éditées sous le titre de *Cours de linguistique générale* ont indiqué comment on y pourrait mettre un commencement d'ordre. Mais il reste à faire un grand travail pour ordonner les faits linguistiques au point de vue de la langue même” (citată după ed. a II-a, Paris, 1926, p. II).

⁵² *Linguistique historique et linguistique générale* (articol care a dat chiar titlul volumului), publicat în „Scientia”, vol. IV, 1918, nr. VIII, reprodus după *ed. cit.* p. 44.

⁵³ *Ibidem*, p. 45.

unui fapt *a* din prima epocă îi corespunde un fapt *b* din a doua, un fapt *c* din a treia și așa mai departe”⁵⁴.

Meillet subliniază cu multă finețe, așadar, că în sincronie trebuie luat în considerație elementul dinamic⁵⁵, iar că, pe de altă parte, practic vorbind, studiul istoric, diacronic, nu reprezintă decât compararea mai multor stări sincronice, deși ideal ar fi să se poată urmări curba evoluției în toate detaliile ei.

Concluzia lui Meillet este, deci, că „în fond, nu există, . . . în ceea ce privește studiul pozitiv al limbilor particulare, decât o singură disciplină gramaticală, în același timp descriptivă și istorică și care nu mai pune în evidență latura descriptivă sau cea istorică, în funcție de scopul special al cercetării întreprinse”⁵⁶.

Meillet, totuși, n-a fost un „structuralist”, deși a aplicat noțiunea de sistem în studiul comparat al limbilor indo-europene, fiind principalul promotor al modernizării lui în primele decenii ale secolului nostru.

Extinderea cu mai multă consecvență a noțiunii de sistem la istoria limbilor, în primul rând în domeniul fonologiei, a fost făcută, după cum se știe, de reprezentanții Cercului lingvistic de la Praga, ai structuralismului funcțional⁵⁷, care în același timp au subliniat nu o dată non-opoziția categorică față de lingvistica „tradițională”, în primul rând comparativ-istorică.

Din acest punct de vedere sînt semnificative cuvintele lui V. Mathesius, unul din fondatorii Cercului lingvistic de la Praga, la deschiderea Reuniunii fonologice internaționale de la Praga (1930) : „Ceea ce trebuie să dea lingvisticii funcționale și structurale, dezvoltată din ideile lui Saussure în Vest și ale lui Baudouin de Courtenay în Est, locul în dezvoltarea generală a lingvisticii este posibilitatea de care dispune de a uni rigoarea metodică a școlii lui Bopp (evident, în forma ei modernizată de comparațiști de la sfîrșitul sec. al XIX-lea și din sec. al XX-lea — *n.n.*) cu prospețimea de vederi și noțiunea de interdependență a faptelor gramaticale a școlii lui Humboldt . . . Noi nu voim o ruptură de tradițiile lingvistice, ci întinerirea și sinteza lor organică”⁵⁸.

După cum se știe, ideile fundamentale ale Cercului lingvistic de la Praga (V. Mathesius, V. Skalička, B. Havránek, R. Jakobson, N.S. Trubetzkoy, S. Karcevskij ș.a.) au fost formulate cu conciziune și claritate în

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ Asupra dialecticii staticului și a dinamicului, a unității dintre continuu și discontinuu, Meillet a revenit în articolul *Le développement des langues*, publicat în volumul *Continu et Discontinu* (Paris, 1929), reprodus în *Linguistique historique et linguistique générale*, vol. II, Paris, 1936 (ed. 2, 1952, cf. p. 83).

⁵⁶ *Ibidem*, p. 48. Cf. Al. Graur—L. Wald, *op. cit.*, p. 118.

⁵⁷ Sublinierea acestei trăsături a teoriei Cercului lingvistic de la Praga și a deosebirilor dintre aceasta și structuralismul danez este făcută de V. Skalička în articolul *Kodaňsky strukturalismus a „Pražská škola”*, „Slovo a slovesnost”, X, 1948, nr. 3 (reprodus în : V.A. Zvegincev, *История языкознания* . . . , II, p. 147—154).

⁵⁸ *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*. 4. *Réunion phonologique internationale à Prague*, Praga, 1931, p. 292.

renumitele *Teze* (operă colectivă), prezentate Primului Congres internațional al slavistilor (Praga, 1929), teze care exprimă linia generală a curentului, orientarea lui teoretică.

Vorbind despre sarcinile cercetării sincronice și de raporturile dintre aceasta și cercetarea diacronică, autorii *Tezelor* spun: „Cea mai bună modalitate de a cunoaște esența și caracterul unei limbi este analiza sincronică a faptelor actuale, care, ele singure, oferă materiale complete, pe care putem să le percepem direct”⁵⁹. Prin urmare, și structuraliștii de la Praga pun în primul rând accentul pe analiza faptelor sincronice, în studiul cărora nu se face apel la explicația istorică diacronică. Dar, în continuare, autorii extind, pe bună dreptate, noțiunea de sistem și la istoria limbii, respectiv la studiul diacronic, ceea ce este considerat ca una din cuceririle fundamentale ale structuralismului praghez⁶⁰. „Concepția despre limbă ca un sistem funcțional — spun autorii *Tezelor* — trebuie aplicată, de asemenea, și la studiul stărilor trecute ale limbii fie că e vorba de reconstruirea lor, fie că e vorba de a constata evoluția lor. *Nu pot fi puse bariere de netrecut între metoda sincronică și cea diacronică* (subl.n.), așa cum face Școala de la Geneva. Dacă în lingvistica sincronică, elementele sistemului limbii sînt cercetate din punctul de vedere al funcțiunilor lor, cu atît mai mult modificările suferite de limbă nu pot fi apreciate fără a se ține seama de sistemul care este atins de aceste modificări. Nu este logic să presupunem că modificările lingvistice nu constituie decît intervenții destructive, datorite întîmplării, și eterogene în raport cu sistemul. Schimbările lingvistice vizează adesea sistemul, stabilitatea sa, refacerea sa etc. Prin urmare, studiul diacronic nu numai că nu exclude noțiunile de sistem și de funcțiune, ci dimpotrivă, dacă nu ținem seama de aceste noțiuni, este incomplet”⁶¹.

Mai mult chiar — și aici *Tezele* reiau una din ideile lui A. Meillet, reproducă mai sus —, „descrierea sincronică nici nu poate exclude absolut noțiunea de evoluție, căci chiar într-un sector considerat sincronic există conștiința stadiului aflat pe cale de dispariție, a stadiului prezent și a stadiului în curs de formare; elementele stilistice percepute ca arhaisme, iar în al doilea rînd distincția dintre formele productive și neproductive sînt fapte de diacronie, ce nu pot fi eliminate din lingvistica sincronică”⁶².

⁵⁹ *Thèses présentées au Premier Congrès des philologues slaves*, în *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*. I, Praga, 1929, p. 7; reproduse acum, în urmă, în *A Prague School Reader in Linguistics*. Compiled by Josef Vachek, Bloomington, 1964, p. 33—34. Pe lângă această crestomație sistematică, J. Vachek a publicat recent lucrarea *The Linguistic School of Prague, An Introduction to its Theory and Practice*, Bloomington-Londra, 1966. Vezi și T.V. Bulygina, *Пражская лингвистическая школа*, în *Основные направления структурализма*, p. 46—126.

⁶⁰ Vezi T. V. Bulygina, *op. cit.*, p. 50; Al. Graur—L. Wald, *op. cit.*, p. 133.

⁶¹ *Thèses*, p. 7—8 (respectiv, p. 34).

⁶² *Ibidem*. Un exemplu elocvent de gramatică scrisă în acest fel este *Русский язык* a acad. V.V. Vinogradov (Moscova, 1947), în care analiza sincronică a faptelor de limbă actuale este însoțită de ample considerații asupra formelor productive și neproductive, asupra valorilor stilistice etc. Cf. V.M. Žirmunskij, *О синхронии и диахронии в языкознании*, „Вопросы языковедения”, VII, 1958, nr. 5 p. 44, 47—48.

În timp ce, în expunerea lui Saussure, *static* era egal cu *sincronic*, R. Jakobson a atras atenția asupra faptului că „ar fi o greșeală serioasă să se considere statica și sincronia drept sinonime”⁶³. Așadar, în dicotomia formulată de Saussure (*sincronie* — *diacronie*) se introduc o serie de precizări, menite nu numai să explicitizeze teoria lui Saussure, ci și s-o îmbogățească, transformând-o într-o concepție consecvent dialectică.

Teza privind sistemul în diacronie a fost aplicată în primul rând la fonologie, de ex., în lucrările lui R. Jakobson, *Remarques sur l'évolution phonologique du russe comparée à celle des autres langues slaves* (TCLP, II, Praga, 1929) și *Prinzipien der historischen Phonologie* (TCLP, IV, Praga, 1931, p. 247—267)⁶⁴, și ale altor cercetători aparținând aceluiași cerc.

Idei asemănătoare profesează în domeniul fonologiei A. Martinet, autorul cărții *Économie des changements phonétiques. Traité de phonologie diachronique* (Bern, 1955), în care metodele lingvisticii structurale sînt aplicate cu consecvență la studiul diacronic al limbii, la evoluția acesteia, ținînd seama nu numai de relațiile, ci și de elementele aflate în anumite raporturi în cadrul sistemului. „Printre «structuraliști» — spune Martinet — sînt pe deplin pregătiți pentru cercetările de fonetică evolutivă funcțională și structurală numai acei lingviști care în nici o etapă a analizei lor n-au exclus din preocupările lor substanța fonică, iar printre aceștia — numai cei care prin realismul lor au știut să se abțină de la orice apriorism de efect...”⁶⁵.

Evident, structuralismul diacronic a fost extins la întregul sistem al limbii⁶⁶, deci și la gramatică⁶⁷ și lexicologie⁶⁸, precum și în dialectologie⁶⁹, în gramatica comparativă-istorică a familiilor de limbi⁷⁰.

⁶³ *Prinzipien der historischen Phonologie*, TCLP, IV, 1931, p. 264 (*Principes de phonologie historique*, în *Selected Writings*, I, Haga, 1962, p. 218).

⁶⁴ Tradusă în franceză, sub titlul *Principes de phonologie historique*, ca anexă la cartea lui N. Trubetzkoy, *Principes de phonologie*, Paris, 1949 (originalul, *Grundzüge der Phonologie*, a apărut în TCLP, VII, 1939). Ambele lucrări, împreună cu alte studii de fonologie, au fost reproduse în: R. Jakobson, *Selected Writings*, I. *Phonological Studies*, Haga, 1962.

⁶⁵ *Économie...*, p. 11—12. Vezi expunerea sistematică a concepțiilor sale în *Éléments de linguistique générale*, Paris, 1960 (trad. în limba rusă în *Новое о лингвистике*, III, Moscova, 1963, p. 366—566, cu un studiu introductiv de V. Zvegincev, p. 347—365); ed. a II-a, Paris, 1961 (expunerea teoretică despre sincronie și diacronie la p. 34—35).

⁶⁶ Cf. R. Jakobson, *The phonemic and grammatical aspects of language in their interrelation*, în *Actes du Sixième Congrès International des Linguistes. Rapports*, Paris, 1949, p. 5—18 (tradus în franceză, în *Essais de linguistique générale*, Paris, 1963, p. 161—175).

⁶⁷ Asupra lucrărilor de gramatică structurală ale Cercului lingvistic de la Praga vezi T.V. Kubrjakova, *op. cit.*, p. 92—114.

⁶⁸ Cf. E. Coseriu, *Pour une sémantique diachronique structurale*, extras din „Travaux de linguistique et de littérature”, publiés par le Centre de philologie et de littératures romanes de l'Université de Strasbourg, II, 1, 1964, p. 139—186.

⁶⁹ Cf., de exemplu, R. I. Avanesov, *Описательная диалектология и история языка*, în *Славянское языкознание*, Moscova, 1963, p. 293—317 (raport prezentat la Al V-lea Congres internațional al slaviștilor, Sofia, 1963).

⁷⁰ În acest sens pot fi citate, de exemplu: *Очерк сравнительной грамматики славянских языков*, de S. B. Bernstein (Moscova, 1961; trad. rom.: *Gramatica comparată a limbilor slave*, București, 1965); *Introducere în lingvistica romanică* de acad. Iorgu Iordan și Maria Manoliu (București, 1965).

În mod special rețin atenția considerațiile lui R.I. Avanesov, care — trăgînd concluziile necesare din precizarea lui Saussure asupra idiosincroniei — subliniază că, de fapt, trebuie să avem în vedere modificarea limbii nu numai în timp, ci și în spațiu (dialectele și graiurile unei limbi) și că, în acest caz, cercetătorul are de a face cu patru feluri de sisteme: 1) sistemul (microsistemul) lingvistic monocronic monotipic (al unui singur grai unitar); 2) sistemul (macrosistemul) lingvistic monocronic politipic (al unui grup de graiuri sau al dialectelor unei limbi, luate în ansamblu); 3) sistemul (macrosistemul) lingvistic policronic monotipic (al unui singur grai în evoluția sa istorică între două sau mai multe secțiuni sincronice); 4) sistemul (macrosistemul) lingvistic policronic politipic (al limbii cu variantele sale dialectale în evoluția lor)⁷¹.

Aceste considerații teoretice constituie baza dialectologiei și geografiei lingvistice structurale, precum și a dialectologiei istorice structurale.

În mod cu totul logic, principiile structuralismului diacronic au fost extinse de la „limbile dialectale” la familiile de limbi înrudite (provenite din dialecte ale unei limbi unice), cu alte cuvinte au fost aplicate la studiul comparativ-istoric, în primul rînd în fonologie, dar și în morfologie lexicologie etc. În particular, rezultate însemnate au fost obținute în domeniul slavisticii⁷².

Așadar, în lingvistica actuală este un adevăr general recunoscut că teoria saussuriană a delimitării dintre *sincronie* și *diacronie* a fost îmbogățită prin cîteva idei fundamentale: 1) extinderea noțiunii de sistem și la istoria limbii; 2) introducerea noțiunii de *dinamic* în cadrul sincroniei și diferențierea lui de *static*⁷³ și, invers, recunoașterea existenței staticului în timp⁷⁴; de aici, 3) unitatea dialectică dintre sincronie și diacronic, și 4) faptul că opoziția dintre sincronie și diacronic se referă mai degrabă la lingvistică decît la limbă însăși. Din acest punct de vedere este eloc-

⁷¹ *Op. cit.*, în special, p. 295—302. Vezi și S.K. Šaumjan, *Структурная лингвистика*, Moscova, 1965, p. 34—35. Evident, aici nu se ia în considerație limba literară nici în plan sincronie, nici în plan diacronic, ea avînd specificul ei în raport cu „limba dialectală” (dialektnyj jazyk).

⁷² Vezi, de exemplu, răspunsul colectiv al lui B. Havránek, K. Horálek, V. Skalička, P. Trost la întrebarea pusă participanților la Al IV-lea Congres internațional al slaviștilor (Moscova, 1958), publicat în *Сборник ответов на вопросы по языкознанию (К IV Международному съезду славистов)*, Moscova, 1958, p. 50—53 (tradus în engleză de J. Vachek, în *A Prague School Reader in Linguistics*, p. 463—467); la p. 53—58 răspunsurile lui V. Georgiev, M. Komarek, S. K. Šaumjan. La Al V-lea Congres internațional al slaviștilor (Sofia, 1963), o întreagă secție și-a consacrat lucrările *lingvisticii comparative-istorice și tipologice slave* (vezi *Славянска филология*, t. VII, Sofia, 1965, p. 75—206).

⁷³ Cf. și S.K. Šaumjan, *Структурная лингвистика*, p. 16, unde însă noțiunilor de *static* și *dinamic* li se dă întrucitva o altă accepțiune.

⁷⁴ „La permanence, la statique dans le temps — spune R. Jakobson — devient un problème pertinent de la linguistique diachronique, tandis que la dynamique, le jeu de différents sous-codes à l'intérieur du système total d'une langue, se révèle être une question cruciale pour la linguistique synchronique” (*Les études typologiques et leur contribution à la linguistique historique comparée*, raport prezentat la Al VIII-lea Congres internațional al lingviștilor, Oslo, 1957, reproduc în *Éssais de linguistique générale*, Paris, 1963, p. 77).

ventă lucrarea lingvistului român E. Coseriu, *Sincronia, diacronia e historia. El problema del cambio lingüístico* (Montevideo, 1958)⁷⁵.

Una din sarcinile fundamentale pe care și le-a pus E. Coseriu în cartea sa constă în a arăta că „antinomia *sincronie* — *diacronie* nu trebuie raportată la planul obiectului, ci la planul cercetării : ea nu se referă la . . . aj, ci la lingvistică” ; în al doilea rând, că „nu există nici o contradicție între « sistem » și « istoricitate », ci, dimpotrivă, istoricitatea limbii implică caracterul său sistematic” ; în al treilea rând, că „în planul cercetării antinomia *sincronie* — *diacronie* poate fi înlăturată numai în istorie și cu ajutorul istoriei” etc.⁷⁶. Într-adevăr, în ceea ce privește primul aspect al problemei, „independentă de diacronie este *descrierea sincronică* și nu *starea reală a limbii*, care este totdeauna un « rezultat » al stării precedente și chiar pentru Saussure este un « produs al factorilor istorici »”⁷⁷.

Trăgînd concluziile la considerațiile sale referitoare la *sincronie*, *diacronie* și *istorie* în capitolul al VII-lea al lucrării sale, E. Coseriu face o apreciere critică a poziției teoretice a lui Saussure în problema fundamentală pusă de el în lumină : „Preocupat să fundamenteze *sincronia* și să deosebească punctul de vedere *sincronic* de cel *diacronic*, Saussure nu observă că deosebirea dintre ele constă doar în perspectiva adoptată și nu încearcă să împace aceste două puncte de vedere. Dimpotrivă, el transformă deosebirea de tratare într-o antinomie reală inacceptabilă, fără să observe că « faptul *diacronic* » este în realitate produsul unui « fapt *sincronic* » și că « modificarea » și « reorganizarea sistemului » nu sînt fenomene diverse, ci unul singur”⁷⁸.

Arătînd că dintre continuatorii lui Saussure, numai Școala fonologică de la Praga și cei care i-au dezvoltat principiile (de ex., Martinet) au depășit antinomia formulată de lingvistul genevez, creînd teoria istoriei structurale a limbii, E. Coseriu subliniază : „Prin urmare, din punct de vedere teoretic antinomia saussuriană poate fi depășită definitiv numai prin conceperea limbajului ca *ἐπέργεια*, adică prin înțelegerea schimbării nu ca o simplă modificare a unui sistem dat, ci ca o creare continuă a sistemului”⁷⁹. Și mai departe : „. . . Dacă în fiecare moment, limba este un sistem și dacă de fiecare dată « o găsim modificată », înseamnă că ea se schimbă ca sistem, cu alte cuvinte, se crează în mod sistematic”⁸⁰.

Așadar, diferența dintre *sincronie* și *diacronie* nu constituie în realitate o „contradicție”, ci doar o deosebire între punctele de vedere, cum

⁷⁵ Tradusă în limba rusă, în volumul *Новое в лингвистике*, III, Moscova, 1963, p. 143—343, cu un studiu introductiv de V.A. Zvegincev, p. 125—142. Vezi : N.C.W. Spence, *Towards a New Synthesis in Linguistics: The Work of Eugenio Coseriu*, „Archivum Linguisticum”, vol. 12, 1960, nr. 1, p. 1—34; recenziile lui A. A. Leont'ev în *Структурно-типологические исследования. Сборник статей (АН СССР. Институт славяноведения)*, Moscova, 1962, p. 206—210; Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică*, p. 302—303.

⁷⁶ *Sincronia* . . . , p. 9.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 11.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 148.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 153.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 154.

spusese încă Meillet, între *funcționarea și crearea limbii*. În termeni extrem de concisi, Coseriu afirmă că „*limba funcționează sincronic și se constituie diacronic*” (subl. n.). „Dar acești termeni — adaugă el — nu sînt antinomici, nici contradictorii, fiindcă constituirea se realizează în vederea funcționării”⁸¹.

Este adevărat însă, pe de altă parte, că nu orice modificare în diacronie este sistematică: încă neogramaticii au arătat că, în istoria limbilor, unii factori acționează împotriva sistemului, sînt „destructivi”, în timp ce alții tind la refacerea sistemului, la perfecționarea lui⁸². Privind lucrurile mai de aproape, se poate constata că în planul vorbirii apar inovații individuale (de cele mai multe ori, ele apar însă la mai mulți vorbitori, dintr-un anumit mediu social), fie că este vorba de o *deformare, modificare sistematică, economie funcțională sau împrumut*⁸³. În sfîrșit, cercetătorii actuali disting modificările din planul expresiei de cele din planul conținutului⁸⁴.

Păstrîndu-și fiecare individualitatea, studiul sincronic al limbii și cel diacronic se completează și se întrepătrund reciproc⁸⁵. Dacă pentru disocierea lor, mai precis pentru ridicarea *descrierii sincronice a sistemului limbii* la nivelul de știință teoretică, alături de studiul istoric al limbii, a fost nevoie de teoria lui Saussure, ca o etapă necesară în dezvoltarea lingvisticii moderne, dacă ulterior noțiunea de *sistem* a fost extinsă și la diacronie, ca *un corolar necesar al teoriei saussuriene*, abia schițat, dar nedezvoltat în cadrul acesteia, cercetările recente au subliniat întrepătrunderea dialectică a celor două aspecte — *sincronic și diacronic*, evidențînd, pe de o parte, *dinamicul* (opus *staticului*) în cadrul *sincroniei*, iar, pe de altă parte, „*compunerea*” diacroniei (a studiului diacronic) din mai multe stări sincronice succesive, care trec una în alta⁸⁶.

Așadar, în vederea unei noi *sinteze* teoretice, a fost necesară o *analiză*, disocierea *sincroniei de diacronie*, ca două procese diferite de cunoaștere în domeniul lingvistic. Prin urmare, nu s-au creat două lingvistici opuse, și au dreptate acei lingviști care, asemenea lui A. Meillet, subliniază *unitatea* lingvisticii ca știință⁸⁷. Sau, folosind cuvintele lui E. Coseriu: „*Descrierea, istoria și teoria nu sînt operații antitetice sau contradictorii,*

⁸¹ *Ibidem*, p. 154—155. Cf. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică*, p. 302.

⁸² Cf. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*. Variantă nouă, p. 18—41; Ju. V. Stepanov, *Основы языковедения*, Moscova, 1966, p. 227.

⁸³ E. Coseriu, *op. cit.*, p. 45; Stepanov, *op. cit.*, p. 228—229.

⁸⁴ Cf. Stepanov, *op. cit.*, p. 230—243. În expunerea de față nu intrăm însă în detalii și nici în analiza cauzelor modificărilor lingvistice, care constituie o problemă aparte. Cf. F. de Saussure, *Cours...*, p. 202—208; E. Buyssens, *La causalité en linguistique*, în „*Les Cahiers du Libre Examen*” (Revue du Cercle d'Étude de l'Université libre de Bruxelles), XII, nr. 2—3, p. 16—23. Dintre lucrările mai noi consacrate acestei chestiuni, cităm: E. Coseriu, *Sincronia...*, cap. IV (*Condițiile generale ale schimbării etc.*, p. 63—80); Vl. Skalička, *Vyvoj jazyka*, Praga, 1960, în special cap. *Příčiny jazykových změn*, p. 28—32; A. Graur, *Studii de lingvistică generală*, p. 275—282.

⁸⁵ Vezi și R.A. Budagov, *Введение в науку о языке*, ed. 2, Moscova, 1965, p. 151—155.

⁸⁶ Cf. V.N. Toporov, intervenție la discuții, în *О соотношении синхронного анализа и исторического изучения языков*, p. 85—86.

⁸⁷ Cf. A. Martinet, *The unity of linguistics*, în *Linguistics Today*, New York, 1954, p. 125; W. von Wartburg, *Problèmes et méthodes de la linguistique*, p. 148.

ci complementare, constituind o singură știință. În special, nu se exclud reciproc, din punctul de vedere al obiectului, descrierea și istoria; ele se exclud reciproc doar ca *operații*, adică sînt *operații diferite*”⁸⁸.

Putem conchide, deci, că în urma unei activități creatoare teoretice desfășurată de numeroși lingviști din diverse țări în decursul unei jumătăți de secol, s-a ajuns la o îmbogățire și o precizare sensibilă a teoriei saussuriene a *sincroniei* și *diacroniei*. Dar, cu toate că — așa cum s-a subliniat nu o dată — această teorie n-a fost și nici nu putea fi elaborată pînă la capăt de autorul ei, distincția introdusă de Saussure s-a dovedit a fi — asemenea altor teze fundamentale din *Cursul de lingvistică generală* — una din ideile cele mai productive ale lingvisticii moderne⁸⁹. Fiecare nouă etapă a lingvisticii secolului nostru a completat această teorie, uneori prin „negarea negației” chiar, prin unele „exagerări” necesare, dar totdeauna cu profit real pentru teoria limbii și practica cercetării. Căci, în fond, deși se părea la început că este vorba de opoziții ireductibile, în realitate lingvistica s-a îmbogățit cu noi *metode de cercetare*, mai exacte și mai suplă, care nu înlocuiesc vechile metode verificate de practică, ci le completează și contribuie, în același timp, la perfecționarea lor.

À PROPOS DE L'ÉVOLUTION DES CONCEPTS SAUSSURIENS DE « SYNCHRONIE » ET DE « DIACHRONIE » EN LINGUISTIQUE

RÉSUMÉ

Prenant comme point de départ l'œuvre classique de F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, dont la publication posthume en 1916 est due à ses élèves, ainsi que les textes inédits parus au cours des dernières années, l'auteur se propose de présenter l'évolution des concepts saussuriens de « synchronie » et de « diachronie », leur enrichissement et les nouvelles nuances qu'ils ont acquises dans les travaux ultérieurs des disciplines du grand linguiste et des différentes écoles structuralistes. Ainsi, on discute les opinions de Ch. Bally et A. Sechehaye, représentants de l'école genevoise, celles de V. Brøndal et de L. Hjelmslev, fondateurs de la glossématique, celles d'A. Meillet, du Cercle linguistique de Prague (surtout celles de R. Jakobson), d'A. Martinet, de R. I. Avanesov, d'E. Coseriu — qui a consacré un ouvrage spécial à cette question : *Sincronia, diacronia e historia. Et problema del cambio linguistico* (Montevideo, 1953) etc.

Pour conclure, l'auteur montre que, tout en gardant leur individualité, l'étude synchronique et l'étude diachronique de la langue se complè-

⁸⁸ E. Coseriu, *Sincronia...*, p. 16.

⁸⁹ Problema *sincroniei și diacroniei* constituie obiectul unuia din cele șase rapoarte programate la Al X-lea Congres Internațional al Lingviștilor (București, 28 august — 2 septembrie 1967), avînd ca autor pe prof. B. Malmberg (Suedia).

tent mutuellement et s'interpénètrent. Si, pour les dissocier, ou plus exactement, pour *élever la description synchronique du système de la langue* au niveau d'une science théorique, à côté de l'étude historique de la langue, on a eu besoin de la théorie de Saussure en tant qu'étape nécessaire dans le développement de la linguistique moderne, si ensuite, la notion de système à été introduite aussi dans la diachronie comme *un corollaire nécessaire de la théorie saussurienne*, les recherches plus récentes ont souligné l'interpénétration dialectique des deux aspects — synchronique et diachronique —, mettant en évidence, d'un côté, l'élément dynamique (opposé à l'élément statique) de la synchronie, et de l'autre, le fait que la diachronie (l'étude diachronique) se « compose » de plusieurs états synchroniques successifs, qui passent l'un dans l'autre.

Donc, cette analyse — la dissociation de la *synchronie* et de la *diachronie* en tant que processus différents de la connaissance linguistique — a été absolument nécessaire pour une nouvelle synthèse théorique. Par conséquent, il ne s'agit pas de la création de deux linguistiques opposées, et ceux des linguistes qui, comme A. Meillet, soulignent l'unité de la linguistique en tant que science, se trouvent avoir raison.

On peut donc affirmer que l'activité théorique créatrice déployée pendant un demi-siècle par de nombreux linguistes de plusieurs pays a fini par enrichir et préciser sensiblement la théorie saussurienne de la synchronie et de la diachronie. Même si — comme on l'a mainte fois souligné — cette théorie n'a pas été, ni ne pouvait être complètement élaborée par son auteur, la distinction introduite par Saussure s'est avérée, pareillement à d'autres thèses fondamentales du *Cours de linguistique générale*, l'une des idées les plus productives de la linguistique moderne. Chaque nouvelle étape de la linguistique de notre siècle a complété cette théorie, parfois par la « négation de la négation », même par des « exagérations » nécessaires, mais ayant toujours un profit réel pour la théorie de la langue et la pratique de la recherche.

Car, en fait, quoiqu'au début on ait cru qu'il s'agissait d'oppositions irréductibles, la linguistique s'est enrichie de nouvelles méthodes d'investigation, plus exactes et plus élastiques, qui ne remplacent pas les vieilles méthodes vérifiées par la pratique, mais les complètent et contribuent en même temps à leur perfectionnement.

„WELLENTHEORIEN”

DE

AL. GRAUR

În anul 1872, tînărul Johannes Schmidt, în vîrstă de 29 de ani, publica la Weimar o broșură intitulată *Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen*, care avea să provoace multe discuții pasionate.

Pe vremea aceea, formula arborelui genealogic, popularizată de Schleicher, rezuma ideile adoptate de toți cu privire la clasificarea limbilor indo-europene. Făcînd abstracție de unele divergențe de amănunt, specialiștii erau de acord asupra faptului că limba indo-europeană comună s-a scindat în două ramuri, care la rîndul lor s-au scindat și ele, pînă s-a ajuns la limbile atestate istoricește, chiar dacă se putea crede că au existat legături ceva mai strînse între unele limbi vecine (așa cum arată O. Schrader, *Sprachvergleichung und Urgeschichte*, Jena, 1906, p. 68).

Contrazicînd acest punct de vedere, Schmidt elaborează așa-numita *Wellentheorie*, „teoria undelor” sau „a valurilor”. Constatarea că între germană și balto-slavă sînt asemănări mai mari decît între germană și iraniană, iar între balto-slavă și iraniană, mai mari decît între balto-slavă și indiană și așa mai departe, îl duce pe Johannes Schmidt la ideea că trebuie să renunțăm la arborele genealogic și să admitem că fiecare limbă este înrudită mai de-aproape cu cele care îi sînt vecine. Inovațiile lingvistice se răspîndesc, pornînd dintr-un centru, așa cum se extind undele cînd într-un punct al apei cade o piatră: se formează cercuri concentrice tot mai largi și tot mai slabe, cu cît se depărtează de punctul inițial (lucr. cit., p. 27). Autorul nu pare să-și fi pus problema dacă dispoziția actuală pe hartă a limbilor corespunde celei inițiale, și poate e bine că nu și-a pus-o (asupra acestui punct voi reveni).

De ce totuși în perioada istorică întîlnim altă situație, și constatăm că fiecare limbă este bine delimitată față de celelalte, iar inovațiile uneia nu se mai extind la celelalte? Pentru că împrejurările sociale au determinat predominarea unor triburi asupra altora, un grai sau un dialect a acoperit pe altul, și astfel limbi care mai demult erau despărțite spațial au ajuns

să aibă graniță comună (p. 28). Totuși autorul nu exclude posibilitatea ca, în perioada istorică, să se fi produs diferențieri prin scindarea unor comunități etnice, de exemplu a slavilor (p. 31).

Dar doborîrea arborelui genealogic antrenează după sine scepticismul față de reconstrucția indo-europenei comune : în concepția anterioară era suficient ca un cuvînt să se găsească în cîte o singură limbă din ambele ramuri socotite ca rezultate din sciziunea inițială, pentru ca existența lui în limba primitivă unitară să apară ca incontestabilă ; acum, avînd în vedere că se neagă existența unei sciziuni inițiale, nu mai dispunem de o metodă cu care să apreciem diferențele cronologice, un cuvînt care apare, de exemplu, numai în germană și în slavă are desigur mai multe șanse să fi fost format într-o perioadă relativ recentă, decît să fie anterior vremii cînd a început destrămarea comunității primitive, cu toate că germana este o limbă „centum”, iar slava este o limbă „satem” (p. 29).

Această teorie, menită să antreneze modificări adînci în concepțiile lingviștilor, suferă, bineînțeles, de unele neajunsuri datorate stării de atunci a cunoștințelor de specialitate. Autorul, a cărui modestie este demnă de relevat, exprimă el însuși rezervele necesare din acest punct de vedere.

Deși ideea nu este formulată explicit, mi se pare clar că după Johannes Schmidt limba primitivă trebuie concepută ca unitară, iar procesele care au fost recunoscute la baza diferențierii ei în limbile atestate trebuie să se fi produs abia într-o perioadă tardivă. În orice caz, după 34 de ani, Schrader va înțelege în felul acesta lucrurile, de vreme ce scrie (lucr. cit., p. 64) : „So bilden sich in dieser früher einheitlichen Sprachmasse allmählich Differenzierungen”. Doi ani mai tîrziu, Meillet, în introducerea la lucrarea sa *Les dialectes indo-européens* (Paris, 1908), atrage atenția asupra faptului că unitate deplină nu există nicăieri.

Pentru Schmidt, apoi, fie și fără să o spună deschis, punctul de plecare al inovațiilor este India ; așa înțeleg din fraza „Dass unser sprachgebiet keinen kreis bildet, sondern höchstens einen kreissektor, dass die ursprünglichste sprache nicht im mittelpunkte, sondern an dem einen ende des gebietes ligt, tut nichts zur sache” (p. 27). S-ar zice deci că însuși creatorul teoriei nu i-a înțeles întreaga importanță, de vreme ce nu vede inovațiile țîșnind din diferite puncte, și undele provocate de ele încrucișîndu-se, ci socotește că a existat un punct fix și permanent de unde au pornit toate inovațiile. Aici perfecționarea ideii au adus-o cercetările lui Gilliéron, urmat de Meillet și de Bartoli.

Spuneam adineaora că Schmidt nu și-a pus întrebarea dacă distribuția pe hartă a limbilor atestate o reproduce pe cea inițială. Problema și-a pus-o Meillet, și a rezolvat-o în felul său : separarea limbilor indo-europene nu pare să fi antrenat dislocări (lucr. cit., p. 10—11), deși unele limbi au dispărut în epoca preistorică.

Meillet ne-a familiarizat cu ideea limbilor comune : perioadele de diversificare și de unificare se succed, între două perioade de diversificare se poate recunoaște una de unificare (lucr. cit., p. 7—8). Un exemplu clasic este cel al limbii grecești, pe care în pragul perioadei istorice o găsim

sub forma unei puzderii de dialecte, reunite, apoi în *koine* în jurul anului 300 î. e. n. ; în evul mediu, noua limbă comună se destramă din nou, pentru ca astăzi să asistăm la o nouă unificare. Această idee mi se pare de un interes esențial pentru discuția de față.

Unificarea nu trebuie privită numai ca o urmare a subjugării unei regiuni de către alta, și nici numai ca urmare a constituirii unor state centralizate. Reunirile de triburi în vederea unei acțiuni comune, în special în vederea ocupării unor teritorii noi, au putut duce la ștergerea parțială a unor valuri de inovații. Nu ne putem explica distribuția dialectelor ungurești actuale prin configurația dialectală a limbii maghiare dinainte de ocuparea de către maghiari a actualului lor teritoriu, după cum isoglosele românești nu corespund cu diferențierile lingvistice din imperiul roman înainte de ocuparea Daciei. De aceea am spus că Schmidt nu avea motiv să se intereseze de harta limbilor cunoscute în perioada istorică.

Din faptul că pe teritoriile date s-au produs regrupări și unificări nu trebuie însă să se tragă concluzia că nu vom putea regăsi asemănări între limbile vecine, căci regrupările și unificările nu s-au putut produce decât pe baza materialelor existente, iar acestea au rămas în parte identice în limbile vecine. Dispoziția actuală a dialectelor românești nu le împiedică să prezinte, în ansamblul lor, trăsături comune cu italiana mai mult decât cu limbile romanice apusene, deși dalmata a dispărut între timp.

De adăugat că unificarea se poate produce pur și simplu grație prestigiului pe care-l capătă la un moment dat o varietate lingvistică, vezi cazul Italiei, al Germaniei și chiar al României : bază a limbii literare a devenit dialectul muntenesc, fără ca Moldova și Transilvania să fi fost în vreun fel subordonate Munteniei.

Aș mai nota că și în studierea unificării trebuie să ținem seama de teoria undelor, pentru că și în acest caz formele generalizate au pornit dintr-un centru și s-au răspândit în valuri, iar dacă uneori limba unificată a adoptat variante pornite din puncte excentrice, aceste variante s-au răspândit și ele tot în valuri.

Cu toate slăbiciunile notate, teoria undelor, îmbinată cu datele geografiei lingvistice, a ajutat substanțial la îmbunătățirea concepțiilor privitoare la evoluția limbilor.

Curînd după lucrarea lui Schmidt a apărut cea a lui Leskien, *Die Deklination im Slavisch-Litauischen und Germanischen* (Leipzig, 1876), în care se încearcă o împăcare a teoriei arborelui genealogic cu cea a undelor. Deși răspîndirea indo-europenilor nu s-a putut face fără sciziuni geografice, continuitatea presupusă de Schmidt poate fi admisă, dar numai pentru perioada dinainte de expansiune și numai pe un teritoriu relativ îngust (p. XI). Acolo ar fi putut avea loc grupări și regrupări, în așa fel încît balto-slavii să fi fost întii în unitate cu arienii, apoi, despărțindu-se de aceștia, să fi intrat în legături cu germanii (p. XII), ceea ce ar explica de ce găsim în slavă elemente comune și cu indo-ariana și cu germana. Slăbiciunea acestei concepții în raport cu a lui Schmidt sare în ochi pentru un lingvist

de azi (Schrader îi găsește merite lui Leskien), deprins cu cercetările geografice.

În general se consideră astăzi că Schmidt a lichidat teoria arborelui genealogic, fără ca, de altfel, propria lui teorie să fie acceptată. De exemplu G. S. Lane, în „Language” XXXV, 1959, p. 315, afirmă că astăzi nimeni nu mai crede în teoria arborelui genealogic și de altfel nici Schleicher însuși nu va fi socotit-o altceva decât o schemă de aplicare a metodei comparative. Schmidt a interpretat-o greșit, în zelul său pentru teoria valurilor. Dar aceasta din urmă nu este și ea decât tot o schemă, nu a procesului de diferențiere lingvistică, cum credea Schmidt, ci a rezultatelor acestei diferențieri, și desigur este o schemă mai exactă decât arborele genealogic; dar nici o schemă și desigur nici una cu două dimensiuni nu ne poate da o descriere adecvată a procesului, și încă mai puțin o explicație a lui. Istoricul atitudinilor în problema care ne interesează se găsește la W. Porzig, *Die Gliederung des indogermanischen Sprachgebietes*, Heidelberg, 1954, p. 18—29.

După părerea mea, deși teoria lui Schmidt este deosebit de valoroasă, ea nu a anulat totuși ideea arborelui genealogic decât în ceea ce această teorie avea rigid, mecanic. Ținând seama de posibilitatea despărțirii bruște și definitive a unei populații, prin emigrare (de exemplu în căutarea de terenuri noi de vânătoare ori bogate în fructe), sau prin intercalarea violentă a unei populații de altă limbă, nu putem exclude apriori ideea unei ramificări a limbii primitive în chipul unui arbore, chiar dacă mai pe urmă a intervenit regruparea dialectelor în limbi comune. Dacă astăzi există limbi formate prin sciziune (de exemplu limbile romanice), de ce n-ar fi existat și în trecut? După cum descoperirea isoglozelor nu desființează conceptul de dialect, nici pe cel de lege fonetică, tot astfel teoria undelor nu desființează posibilitatea de recunoaștere a ramificării unei limbi. Nu numai că limbile slave, de exemplu, constituie o ramură a indo-europenei, indiferent de undele din epoca primitivă, dar nimic nu ne împiedică să admitem că două familii actuale au constituit la un moment dat o singură ramură, cum e cazul cu indiana și iraniana.

S-a admis la un moment dat existența unor ramuri indo-europene comune, ca europeană și asiatică, sau europeană de nord și de sud. Se mai discută și azi pentru a se ști dacă a existat o limbă comună italo-celtică sau una balto-slavă. Acestea sînt probleme care trebuie rezolvate fiecare în parte, pe baza examinării materialului respectiv, în lumina metodei comparative cu perfecționările ei recente. Se confundă — și încă Schmidt confunda — critica unor amănunte în schema lui Schleicher, locul cutărei sau cutărei limbi, care se poate discuta, cu ideea generală, indiscutabilă, a transformării unei limbi în mai multe, prin sciziune. *Stammbaumtheorie* și *Wellentheorie*, de fapt, nu se contrazic între ele, e vorba în primul caz de o ruptură de continuitate în evoluția unor idiomuri mai înainte relativ unitare, iar în al doilea, de evoluția calmă a unor graiuri subordonate aceleiași limbi. Este astfel neesențială și critica adusă lui Schmidt pentru că presupunea că situația actuală geografică este cea primitivă (datele

la Porzig, lucr. cit., p. 25). Dislocarea de populații și deci de limbi nu ne împiedică să admitem că răspîndirea inovațiilor — acolo unde acestea se răspîndesc — are loc în formă de valuri.

Ca un corolar al celor arătate, nu ne vom pierde încrederea în metoda reconstrucției, nici după ce s-a constatat că faptele sînt mai complicate decît își închipuia Schleicher. Diferențele de cronologie pe care le-a presupus Johannes Schmidt există în realitate, dar ele nu numai că nu împiedică reconstrucția, ci, dimpotrivă, permit lingvisticii actuale să meargă mai departe îndărăt pe firul istoriei limbii. Cercetările lui Benveniste sînt o dovadă în sprijinul acestei afirmații.

Cu toate aceste rezerve, trebuie să recunosc că cercetările mai noi au valorificat teoria lui Schmidt și cea mai bună mărturie o constituie teoria ariilor laterale (vezi M. Leroy, *Les grands courants de la linguistique moderne*, Bruxelles-Paris, 1964, p. 140—141). Meritul cercetătorului german este cu atît mai mare, cu cît el nu avea la dispoziție rezultatele obținute astăzi de geografia lingvistică și s-a folosit aproape numai de raționamente teoretice, oarecum așa cum au lucrat gînditorii din antichitate care au elaborat, în științele naturii, teorii valabile, fără a se putea baza pe lucrări de laborator.

Cred însă că ideea propagării inovațiilor lingvistice sub formă de valuri nu-și epuizează posibilitățile în formula elaborată de Schmidt. Se pot recunoaște și alte feluri de valuri, „verticale” (în înțelesul pe care I. Coteanu, „Limba română”, 4/1962, p. 359, l-a dat acestui termen¹). În 1928 am prezentat la Societatea de Lingvistică din Paris o comunicare asupra cuvintelor recente în românește (*Les mots récents en roumain*, BSL, XXIX (88), 1929, p. 122—131). Am arătat atunci că neologismele internaționale circulă în românește sub mai multe forme, una corectă, în graiul intelectualilor, altele mai mult sau mai puțin corupte, pe măsură ce luăm în considerație pături tot mai puțin culte ale populației. Ceea ce m-a frapat în primul rînd a fost etajarea formelor corupte în așa fel încît oamenii de același nivel cultural, indiferent în ce regiune a țării trăiesc, folosesc cu toții aceeași formă. Am tras concluzia că elementele noi ale vocabularului, introduse de intelectuali, sînt transmise de aceștia unor categorii intermediare din punctul de vedere al culturii ; fiind primiți aici cu unele modificări, termenii noi se transmit altor pături mai puțin instruite și, cu mai multe transformări, din treaptă în treaptă, ajung în cele din urmă la analfabeți.

¹ Găsec în ultimul moment la S. Pușcariu, *Limba română*, vol. I, București, 1940, p. 182, un pasaj care arată că formula e mai veche :

„Pe cînd Apusul era diferențiat din punct de vede social și avea clase suprapuse care impuneau graiul lor straturilor sociale de jos, la noi societatea era omogenă și stăpînul vorbea limba slugii. Diferențierea limbii la noi nu se făcea — ca să întrebuițăm o imagine a lui W. v. Wartburg — în sens vertical, de sus în jos, ci orizontal”... Se înțelege că nu mă pot declara de acord cu concepția prezentată în acest citat.

Ar fi vorba prin urmare de alt soi de valuri, cercuri concentrice coboritoare tot mai largi și la un nivel de instrucție tot mai scăzut.

Am reluat acum problema, cu unele îndreptări, în „Beitraege zur romanischen Philologie”, IV, 1965, p. 161—164, și am arătat că acest soi de valuri nu mai există astăzi: răspîndirea culturii a eliminat aproape în întregime diferențele de pronunțare a neologismelor. Cel mult s-ar putea stabili un al treilea fel de valuri, anume diferențe după vîrste, avînd în vedere că numai bătrînii mai mențin, ici și colo, formele incorecte.

S-ar putea adăuga și un al patrulea tip, iarăși orizontal: după ștergere în cea mai mare parte a diferențelor dintre sat și oraș, subzistă diferențe profesionale. În jurul celor care practică o meserie, se creează un cerc de cunoscuți care înțeleg și eventual folosesc termenii profesionali, tot mai rar și cu conținut tot mai superficial, pe măsură ce sînt mai depărtați de nucleul de profesioniști; și aici, dintre diferențele de pronunțare sau de înțeles, multe au șanse să se elimine treptat, mai ales că unele denumiri a jung să fie întrebuițate de toată lumea.

De același tip sînt și expresiile de argou, care, pornind de la un nucleu de vorbitori situați pe treapta cea mai de jos a societății, urcă de astă dată spre păturile de deasupra acestora și, pe măsură ce rămîn mai puține, își pierd caracterul secret.

În sfîrșit, situația creată în zilele noastre ne atrage atenția asupra altui fel de unde, care modifică radical modul de răspîndire a inovațiilor lingvistice. Mă gîndesc la undele radiofonice. Evident, folosesc expresia cu o bună doză de element figurat (și Johannes Schmidt se scuza că folosește figurat termenul *Wellen*), căci pe lingă radio, e vorba nu numai de televiziune, ci și de cinematograful și, la drept vorbind, de tipărituri (printre care locul întîi îl ocupă presa) și chiar de călătorii. O inovație creată astăzi la București ajunge să fie cunoscută pînă seara în toate colțurile țării. Va trebui deci să recunoaștem că, dacă pentru trecut teoria lui Johannes Schmidt prezintă exact modul de evoluție a limbii, pentru realitățile de astăzi această teorie nu mai e valabilă. În zadar vom încerca să găsim la Buzău forme intermediare între pronunțarea de la București și cea de la Focșani, deoarece, o dată cu Revoluția Culturală și mai ales o dată cu dezvoltarea modernă a tehnicii comunicațiilor, se schimbă și felul de evoluție a limbii. Și acesta nu este decît preludivul unificării lingvistice pe scară mondială. Noul fel de valuri le anihilează pe toate celelalte, astfel că se adeverește și aici că „ce e val ca valul trece”.

Vorbim adesea de modificări ale elementelor limbii sub influența schimbărilor din societate. Putem însă constata că însuși modul în care se introduc modificările de limbă este expus să fie transformat sub influența noilor realități ale vieții sociale.

THÉORIE DES VAGUES

RÉSUMÉ

La « théorie des vagues » de Johannes Schmidt a été l'une des grandes découvertes de la grammaire comparée et garde toute sa valeur, bien qu'elle n'ait pas réussi à déraciner « l'arbre généalogique » de Schleicher ; elle doit être combinée avec l'enseignement de Meillet concernant les langues communes. Pour l'évolution actuelle des langues, elle ne joue plus. Il faut reconnaître l'existence de plusieurs autres sortes de vagues, caractéristiques pour le mode de vie des langues modernes.

CU PRIVIRE LA CREAREA OPOZIȚIEI DINTRE NUME ȘI VERB

DE

LUCIA WALD

Clasele de cuvinte cunoscute sub numele de *părți de vorbire* s-au diferențiat funcțional și formal în decursul unei perioade foarte îndelungate. Cu cât le urmărim în trecut, cu atât numărul lor este mai mic, iar în limbile puțin evoluat de astăzi separarea vocabularului în clase lexico-gramaticale este abia la început. Constatările acestea au dus în mod firesc la concluzia că în fazele lui cele mai vechi, vocabularul conținea elemente diferențiate numai sub aspect semantic.

Istoria părților de vorbire este astfel istoria treptatei lor diferențieri, iar acest proces se reproduce în faze asemănătoare în cele mai diferite limbi de pe glob, în funcție de nivelul general al dezvoltării limbii și de tipul structurii ei. Părțile de vorbire se caracterizează prin mai multe trăsături: sens lexical, funcție sintactică și categorii morfologice marcate prin indicii formali. Ele au în diverse limbi trăsături comune în ceea ce privește primele două aspecte și se deosebesc mai ales sub aspectul morfologic. Într-adevăr, ele reflectă aceleași laturi ale realității (cele cu conținut noțional) sau exprimă în frază aceleași raporturi, iar din punct de vedere sintactic îndeplinesc în propoziție în general funcții care apar identice sau asemănătoare în toate limbile¹. Între aspectul lexical, cel sintactic și cel morfologic al părților de vorbire există o strânsă legătură și relații de dependență. Astfel, conținutul semantic al unui cuvânt îl predispune pentru o anumită funcție sintactică (în raport cu ideea de exprimat), iar funcția sintactică îi precizează nuanța de sens.

Se poate considera că procesul diferențierii funcționale a cuvintelor începe o dată cu constituirea frazei cu mai mult de un membru. În fazele

¹ Cf. răspunsurile majorității participanților la cel de-al șaselea Congres internațional de lingvistică (Paris, 1948) la problema dacă există categorii care să fie comune tuturor limbilor.

cele mai vechi, cînd limbile se află în stadiul izolat, singura opoziție gramaticală între cuvinte este aceea sintactică. O asemenea stare se mai întîlnește în stadiul foarte înapoiat al unor limbi. Probabil că în acest fel trebuie interpretate exemplele aduse de A. Sommerfelt din limba aranta, unde (*u*) *la* însemnează, după context, „picior” sau „a merge”, *ka* „tăiș”, „a tăia” și „lucru tăiat”, iar *ipita* este „gaură” sau „adînc”, după cum e cuvînt determinat sau determinant ².

Ulterior, specializarea cuvintelor într-o anumită funcție sintactică a avut drept urmare atașarea la ele a unor categorii morfologice specifice. Elementul hotărîtor în separarea formală a părților de vorbire a fost funcția lor în frază. Caracteristica gramaticală a unui cuvînt nu decurge nemijlocit din sensul lui, ci din funcția sintactică ³. Aceeași noțiune poate fi exprimată prin diverse părți de vorbire (de ex. *mers* și *a merge*) după cum o parte de vorbire poate exprima obiecte, însușiri sau acțiuni (ex. *masă*, *frumusețe*, *fugă*).

Părțile de propoziție își creează forme de exprimare proprii, astfel încît predicatul se specializează ca verb, subiectul — ca substantiv, atributul — ca adjectiv, numeral sau pronume, iar circumstanțialele ca adverbe ⁴. Treapta morfologizării părților de vorbire, a separării lor formale, depinde nu numai de nivelul general al limbii și al gîndirii, ci și de tipul structurii morfologice a limbii. Ea este la un nivel redus în limbile izolate, în timp ce în limbile flexionare este marcată în modul cel mai clar.

Mult dezbătută a fost problema cronologiei părților de vorbire, pusă adesea în forma : ce parte de vorbire s-a creat mai întîi ? Este evident că în acest fel însuși modul de a pune problema este eronat. Nu putea să se creeze o singură parte de vorbire așa cum nu poate să apară un singur gen sau un caz. Căci dacă o parte a vocabularului s-ar fi specializat ca parte de vorbire, și restul ar fi devenit prin opoziție tot parte de vorbire. O asemenea abordare a problemei se explică prin limitarea discuției fie numai la criteriile lexicale, fie numai la criteriile morfologice, confundîndu-se astfel originea părților de vorbire cu însăși originea lexicului sau cu începutul marcării formale a unor cuvinte specializate într-o anumită funcție.

Mulți cercetători, între care și M. Bréal, au susținut că vorbirea a fost inițial alcătuită numai din pronume, întrucît acestea se întîlnesc în cele mai multe limbi și reprezintă o categorie lingvistică atît de importantă, încît e greu de conceput vreo fază a limbii fără existența lor. Pronumele s-ar fi creat instinctiv și ar fi fost la origine un însoțitor al gestului. Ulterior ar fi apărut opoziția dintre pronume și restul lexicului ⁵. Decarece la o anumi-

² A. Sommerfelt, *La langue et la société. Caractères sociaux d'une langue de type archaïque*, Oslo, 1938, p. 73.

³ A.A. Leontiev, *Возникновение и первоначальное развитие языка*, Moscova, 1963, p. 106.

⁴ V. M. Jirmunski, *О природе частей речи и их классификации*, în vol. *Вопросы теории частей речи на материале языков различных типов*, Leningrad, 1965, p. 4-5.

⁵ *Essai de sémantique*, Paris, 1924, p. 192.

tă perioadă el nu a mai putut fi folosit singur, în jurul lui s-au creat substantive, adjective, verbe. Dacă prin pronume se înțelege aici categoria cunoscută sub acest nume, chiar în formele ei cele mai puțin evoluuate, ipoteza e greșită. Pronumele e o categorie cu sens mai general și nu a apărut de la originea limbajului. Dacă se înțeleg sub acest nume cuvinte cu sens deictic, însoțitoare ale gestului, cum probabil vor fi existat, atunci e vorba de o categorie lexicală și nu de o parte de vorbire.

Mult mai numeroși au fost cercetătorii care considerau că la baza vorbirii a stat *numele* sau *verbul*. Gramaticii indieni, greci și semiți considerau că elementele primordiale ale vorbirii au fost rădăcinile verbale. Pe o poziție asemănătoare s-a situat H. Schuchardt, care afirma că membrele unice ale frazei primitive au fost de natură verbală⁶. Se confunda în asemenea teze predicativitatea, element esențial al vorbirii, cu verbul ca o categorie morfologică. Pe o poziție opusă s-a situat în antichitate M. Terentius Varro, iar în epoca modernă W. Wundt, care considerau că vorbirea a fost inițial constituită din nume.

Acest punct de vedere a fost îmbrățișat și de alți cercetători, care îl susțineau cu argumentul că, în multe limbi formele verbale se creează pe baza temelor nominale, prin aglutinarea la ele a pronumelor personale⁷. Este evident că aici este vorba de o epocă mult mai târzie, în care se distingueau deja teme nominale și pronume personale.

Pentru a înțelege felul cum s-au creat primele părți de vorbire, trebuie să pornim de la epoca în care lexicul e alcătuit din cuvinte-rădăcini nedeosebite formal. În tipul primar de frază bimembră se opun sub aspect sintactic cuvântul care are rol de subiect și cel care este predicat. Multă vreme opoziția dintre ele a putut fi exprimată numai prin intonație și topică, apoi prin compliniri lexicale, în perioada în care categoriile gramaticale se află la începuturile lor. În multe limbi australiene și amerindiene distincția nume — verb este exprimată și astăzi mai ales semantic și sintactic.

Dependența originară a categoriilor gramaticale de funcția sintactică e dovedită prin aceea că în multe limbi orice cuvânt cu rol de predicat dobândește categoria persoanei, care se dovedește a fi la origine o categorie a predicativității și nu a verbului. Așa e și astăzi situația în limbile amerindiene, samoede etc., unde adesea numele predicativ are și timp. Întrucât termenii propoziției se află în legături strânse, categoriile atașate la cuvântul-subiect (număr, gen, uneori și caz) sînt transferate prin acord și la cuvântul-predicat, așa încît multă vreme ei continuă să nu se deosebească formal. În același timp, categoriile specifice predicatului, care se constituie treptat, pe măsură ce cuvântul-predicat își specializează conținutul semantic pentru a denumi un proces, nu sînt transferate asupra cuvântului-subiect.

În felul acesta se realizează și diferența formală dintre cuvântul-subiect, devenit *nume*, și cuvântul-predicat devenit *verb*.

⁶ Hugo Schuchardt-Brevier. *Ein Vademekum der allgemeinen Sprachwissenschaft*, ed. a II-a, Halle, 1928, p. 231.

⁷ R. Garnett, *Philological Essays*, Londra, 1859.

Opoziția nume — verb se întâlnește, cel puțin în formele ei incipiente, în toate limbile de pe glob, ea constituind minimul de structură gramaticală, întâlnit și în limbile izolante. În cursul evoluției lor, chiar în condițiile reducerii formelor flexionare, limbile păstrează o oarecare distincție între aceste două clase ⁸.

Diferența dintre ele se întărește în decursul istoriei limbii, pe măsura constituirii diverselor categorii gramaticale și a concentrării la verb a predicativității. Înmulțirea mijloacelor de diferențiere formală este o consecință a transformării structurii morfologice de la tipul izolat la cel aglutinant și, de aici, la cel flexionar.

Așadar, numele și verbul apar simultan prin opoziție. O dată cu aceasta, de la tipul primar de frază bimembră, în care termenii se opuneau numai sub aspect sintactic, se ajunge la două tipuri de fraze, opuse între ele prin natura predicatului: fraza nominală și fraza verbală. Dar cum inițial caracteristicile predicatului se fixează la orice cuvânt cu rol de predicat, iar specializarea morfologică a verbului prin categorii specifice se realizează mai târziu decât specializarea ca nume a subiectului, în fazele mai vechi ale limbilor predomină tipul de frază în care predicatul încă nu e specializat ca verb.

Procesul de convertire pe plan morfologic a predicatului în verb nu a înlăturat din uz tipul vechi de frază. El a continuat să funcționeze, iar predicatul său, pe măsura separării tot mai nete a numelui de verb și apoi a celorlalte părți de vorbire, a îmbrăcat aspectul de substantiv, adjectiv sau numeral.

Fraza nominală, a cărei caracteristică esențială e constituită de predicat non-verbală, se întâlnește în numeroase limbi: indo-europene, semito-hamitice, fino-ugrice, dravidiene, bantu, indoneziene. După cum releva E. Benveniste ⁹, în prezent este mai ușor să cităm limbile care nu cunosc sau nu au cunoscut acest tip de frază, decât pe acelea la care ea este atestată. Materialele adunate de cercetători ne arată că, pe măsură ce mergem în trecut, răspîndirea și frecvența acestei construcții crește.

Evoluția frazei nominale a fost urmărită în limbile fino-ugrice de către R. Gauthiot ¹⁰. Autorul constată că toate aceste limbi au utilizat pe larg fraza nominală în trecut, urmele ei se întâlnesc pretutindeni, mai ales în limba vorbită. E și astăzi frecventă în fineză și laponă în poezia populară, continuînd o stare mai veche atestată în Kalevala; se întâlnește la toate persoanele în vogulă, ostiacă și în dialectele permene, în timp ce în maghiară e utilizată numai la pers. a III-a a indicativului.

⁸ A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, I, Paris, 1921, p. 175; E. Sapir, *Language*, New York, 1921, p. 126.

⁹ *La phrase nominale*, în „Bulletin de la Société de Linguistique de Paris” XLVI, 1, 1950, p. 19.

¹⁰ *La phrase nominale en finno-ougrien*, în „Mémoires de la Société de Linguistique de Paris”, XV, 1908.

În limbile fino-ugrice, limbi aglutinante, se poate urmări mai ușor felul cum iau naștere verbele pe măsura fixării, la teme neverbale, a unor categorii gramaticale specifice verbului.

În perioada care precede nemijlocit dezmembrarea ei, limba comună indo-europeană realizase opoziția morfologică dintre nume și verb. Dar limbile indo-europene vechi au continuat să utilizeze, alături de fraza verbală, și vechea construcție nominală. Ea se întâlnește în inscripțiile achemenide și în cele mai vechi pasaje din Avesta, în textele vedice și în proza brahmană; e frecventă la Homer și în inscripțiile grecești dialectale, apare în textele cele mai vechi din letonă și lituană, precum și din vechea irlandeză. În limbile citate fraza nominală e folosită, de regulă, atunci când subiectul este la persoana a III-a singular.

În mod obișnuit, ea servește la exprimarea unei calități a subiectului, precizând modul lui de a fi; de ex. în v. pers. *mana pitā Vištaspā* „tatăl meu (este) Vistaspa”; gr. κρείσσων γὰρ βασιλεύς „căci regele (este) mai puternic”. Ea nu comunică un fapt, ci o însușire și, ca atare, nu necesită precizări temporale sau modale.

Exemplele care ne stau la îndemână din limbile vechi și noi ne permit să reconstituim în linii mari evoluția ulterioară a frazei. Pe măsură ce necesitatea exprimării frecvente a raporturilor aspectuale, modale și temporale a determinat gramaticalizarea lor și fixarea la cuvântul cu rol de predicat, care devine astfel verb, fraza verbală a devenit și ea predominantă; în opoziție cu ea, fraza nominală și-a restrâns treptat sfera de aplicare, fiind limitată, după cum s-a văzut, la exprimarea unor adevăruri generale sau a unor însușiri. Ulterior, sub influența frazei verbale, în fraza nominală se introduce un verb prin care se realizează determinări aspectuale, modale, temporale. Acest verb avea la origine un conținut noțional, indicând, de cele mai multe ori, existența. În cursul istoriei limbilor asemenea verbe, care aveau rolul de a exprima doar raporturi gramaticale, s-au transformat treptat în copulă. Gramatica comparată a diverselor familii de limbi atestă crearea, într-o perioadă relativ târzie, a copulei din verbe care și-au abstractizat conținutul. Pentru indo-europeana comună, topica indică faptul că verbul cu rădăcina **es-/s-* nu se abstractizează total, ci exprima ideea de existență¹¹. Mai clară încă este evoluția semantică a rădăcinii verbale **bheu-/bhū-*. În perioada istorică se continuă procesul de transformare în copulă a unor verbe cu conținut noțional: în greacă *πέλω, κυρέω, γίγνομαι*, în germana veche *werdan, wisan* etc.

După crearea frazelor verbale, inclusiv a celor cu copulă, fraza nominală pură a dobândit, în opoziție cu ele, alt rol stilistic. Ea a continuat să fie folosită în limba vorbită și s-au creat și tipuri noi în limba literară prin elipsa copulei. Folosită în cadrul unui context cu fraze verbale, ea a putut dobândi precizările temporale și modale ale contextului. În felul

¹¹ A. Meillet, *La phrase nominale en indo-européen*, în „Mémoires de la Société de Linguistique de Paris”, XIV, 1906, p. 21.

acesta, în contrast cu construcția verbală curentă, fraza nominală devine un procedeu stilistic, în care absența verbului conferă exprimării concizie și relief.

ON THE FORMATION OF THE OPPOSITION BETWEEN NOUN AND VERB

SUMMARY

The differentiation of words into parts of speech began at the same time as the setting up of the sentence of more than one member. Since then words have begun to be distinguished not only by their meaning, but also by their syntactical function. It was this very function which subsequently determined their morphological separation. Thus the predicate of the sentence began to function as a verb, the subject — as a noun, the attribute — as an adjective, pronoun or numeral, the adverbial modifier — as an adverb.

It was in the two-member sentence that the opposition between noun and verb has been established. At the same time two kinds of sentences were set up: the sentence having as its predicate a noun, and the verbal one. The former continues the old state of things in which the predicate was not yet specialized as a verb. It can be found in the old stages of all linguistic families for which there exist old written documents. Later on, while the verbal sentence became more and more prevailing, the nominal one has limited its field and continued to be used both in the literary and common language with new stylistic values.

OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA SENSUL CONTEXTUAL AL SUBSTANTIVELOR

DE

ION Z. COJA

§ 1. Se consideră că substantivele denumesc noțiuni, categorii de obiecte, și nu obiecte concrete, anumite. Nu putem avea câte un cuvânt pentru fiecare obiect în parte. Ar fi nevoie pentru aceasta de foarte multe cuvinte, care ar avea și o existență efemeră, dispărînd o dată cu obiectul denumit. Dar așa cum nu dispar categoriile de obiecte sau ființe, noțiunile, tot așa nu dispar de la o zi la alta nici cuvintele, pentru că ele denumesc noțiuni. De aici și posibilitatea de a alcătui dicționare, unde cuvîntul, detașat de context, este considerat numai ca numele unei noțiuni.

În comunicare însă, folosind aceste cuvinte care denumesc noțiuni, transmitem și determinăm la interlocutor reprezentarea nu a unor noțiuni, abstracte, ci a unor obiecte sau ființe anumite, concrete.

Voi încerca să arăt mai jos cum e posibil aceasta, prin ce mecanism.

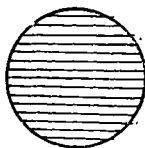
§ 2. Unii cercetători au vorbit de valoarea cuvîntului în context, singura valoare reală a cuvîntului, și s-a emis ideea după care cuvintele nu ar avea existență decît în context, unde au un sens precis. Situația e similară cu cea din fonetică, unde fonemul nu are o realitate concretă. Negarea valorii cuvintelor de nume ale unor noțiuni e la fel de greșită ca și negarea existenței fonemelor, considerîndu-se reale numai sunetele. Aici intervine distincția *langue* — *parole*. Aparțin *limbii*, sistemului, cuvintele nume de noțiuni, fonemele, iar *vorbirii* cuvintele în context, cu sens concret, sunetele emise, dintr-un moment sau altul al comunicării: „la langue est nécessaire pour que la parole soit intelligible et produise tous ses effets; mais celle-ci est nécessaire pour que la langue s'établisse. Il y a donc interdépendance de la langue et de la parole; celle-là est à la fois l'instrument et le produit de celle-ci”¹.

§ 3. Mecanismul prin care în comunicare, deși folosim cuvinte generalizatoare, putem denumi obiecte anumite, decurge din caracterul liniar al comunicării, din faptul înșiruirii cuvintelor.

¹ F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1931, p. 37.

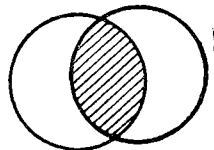
Să considerăm o sintagmă² în care un substantiv este determinat prin două sau trei atribute. Într-un asemenea șir de cuvinte, primul cuvânt

denumeste o sferă de obiecte

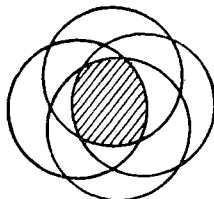
Cuvântul următor denu-

mește altă sferă de obiecte, care coincide parțial cu prima

iar dacă mai adăugăm un cuvânt, sfera acestuia va interfera zona de coincidență a primelor sfere (cuvinte), ducând la formarea unei zone de triplă interferență, cu o cuprindere mai mică în ce privește numărul

obiectelor cuprinse ș.a.m.d., după schema :

Deci, dacă un cuvânt (substantiv) izolat are o sferă de cuprindere foarte mare (în ce privește numărul obiectelor care pot fi numite prin acel cuvânt), o înșiruire de cuvinte (în care intră și substantivul respectiv) are o sferă de cuprindere mult mai mică.

În principiu, se pare că în acest fel are loc pierderea conținutului abstract al cuvintelor în context, în comunicare.

§ 4. Pornind numai de la aceste observații, putem aborda de pe o poziție teoretică nouă unele probleme, ceea ce ar verifica justetea celor susținute mai sus.

Un asemenea aspect abordabil este acela al topicii. În propozițiile :

Calul frumos aleargă

Frumosul cal aleargă

Aleargă calul frumos etc.

nu cumva diferențele între cele trei propoziții se datorează faptului că de fiecare dată se pornește de la o altă sferă : a unui substantiv, adjectiv,

² Prin sintagma substantivului înțeleg orice grup de cuvinte în care elementul determinat este un substantiv, indiferent de funcția sintactică a acestuia.

verb etc.? Procesul de reducere e de fiecare dată altul, solicitînd altfel procesele psihice, deși rezultatul este același.

Tot de la reducerea sferelor pornind, va fi incorectă, nelogică, acea sintagmă în alcătuirea căreia intră două cuvinte ale căror sfere nu se interferează : *calul albastru, omul înalt și scund* etc.

§ 5. Poate fi acesta un punct de plecare în determinarea sintagmelor? Putem considera sintagmă grupul de cuvinte prin a căror înșiruire se operează o reducere treptată a unui conținut posibil denumit de primul cuvînt al acestui șir? Cum identificăm locul unde apare o nouă sferă noțională inițială?

Desigur, aceasta fiind concluzia obligatorie, o nouă sintagmă va începe cu acel cuvînt prin care nu se mai operează o nouă îngustare a sintagmei precedente.

Fără să intenționez a intra în amănuntele acestei probleme, mi se pare necesară stabilirea raportului subiect — predicat. E un raport reductiv?

În raportul substantiv — atribut inadvertența apare atunci cînd atributul denumește o sferă care nu interferează pe cea a substantivului. În raportul subiect — predicat inadvertența intervine în aceleași condiții. Însă predicatul nu reduce sfera subiectului, ci intervine în comunicare atunci cînd obiectul a fost separat deja. Nu-l individualizează, în raport cu celelalte, ci, mai degrabă, în raport cu sine însuși (numind una din ipostazele posibile ale subiectului).

Conform celor spuse pînă aici, sintagmele ar fi numai două : a subiectului și a predicatului.

În lucrarea de față discut sintagma substantivului, indiferent de funcția sintactică a acestuia (subiect, atribut, complement etc.), pentru motivele expuse în § 41.

§ 6. În cazurile cele mai frecvente, propozițiile sînt formate din elemente denominative și elemente informative. *Despre cineva (ceva)* aflăm *ceva*. Care din cele două sintagme *denumeste* și care *informează*? Sînt două posibilități :

a. Subiectul denumește, iar predicatul informează.

Că sintagma subiectului e, în general, mai mult denominativă decît informativă, o dovedește și faptul că în marea lor majoritate atributele au funcție de identificare și în orice caz ele nu contribuie la formarea unei imagini, ci la recunoașterea ei (vezi și § 32).

Deci, în propoziții cu ordinea *subiect + predicat* se comunică *despre cineva ceva*. Inversînd ordinea, se comunică *ceva despre cineva*. Dar în acest fel nu am explicat diferența între cele două propoziții, importanța topicii.

b. Prima sintagmă denumește, iar a doua informează.

Sintagma denominativă, în general, reactualizează un aspect cunoscut (o reprezentare a unui obiect sau ființe cunoscute, dar poate fi și o acțiune

al cărei subiect nu-l cunoaştem). În acest fel considerînd lucrurile, găsim marcată diferenţa între două propoziţii cu topica inversată.

subiect + predicat = despre un obiect aflăm ceva.

predicat + subiect = despre o acţiune aflăm ceva.

Un alt argument în favoarea ultimei posibilităţi îl constituie faptul că atunci cînd sintagma informativă (reiese din context că poartă informaţia, noutatea) este aşezată după sintagma denominativă (deci în ordinea firească) nu avem accentuată nici o sintagmă, dar, cînd ordinea se inversează, apare accentul, pe prima sintagmă, pentru a arăta că ea nu poartă denumirea (cum ar fi normal), ci informaţia : *Vine Gheorghe?*

Vine Vasile! (neaccentuat) dar *Vasile vine!* (accentul pe subiect).

La fel, în propoziţia *Vasile cîntă*, informaţia o aduce predicatul, dar accentuînd primul cuvînt, acesta, subiectul, va purta informaţia. Accentuarea primei sintagme apare numai atunci cînd ordinea sintagmelor nu mai este edificatoare în ce priveşte calitatea lor.

§ 7. Demonstrînd că într-o propoziţie prima sintagmă denumeşte iar a doua informează, am verificat, pe alt plan, ideea reducerii unui cuvînt prin următorul.

Dar am văzut că sînt motive să acredităm şi prima posibilitate. Obiectele (denumite prin substantive, care de obicei sînt subiecte) sînt relativ stabile : acelaşi obiect poate reveni în discuţie de mai multe ori şi foarte adesea ca subiect. Astfel că se poate considera că de cele mai multe ori subiectele sînt denominative, iar predicatele sînt informative. Putem conchide că amîndouă posibilităţile sînt adevărate, a doua explicînd importanţa (şi chiar demonstrînd existenţa) topicii, care nu este indiferentă vorbitorilor, iar prima arătînd de ce topica nu are totuşi o importanţă prea mare.

§ 8. Lucrarea de faţă a pornit de la constatarea unui paradox aparent : considerate în parte, cuvintele au un sens foarte general, abstract, sînt nume ale unor noţiuni, iar în procesul comunicării aceste cuvinte devin capabile să denumească obiecte concrete, anumite. Răspunsul dat mai sus (§ 3) rezistă cu greu la un examen critic. Personal, aş aduce obiecţiunile următoare :

a. În practica *vorbirii*, cazurile de sintagme dezvoltate sînt rare. Deci e posibil ca vorbitorii să se poată referi la un conţinut concret şi să-l poată denumi prin asemenea sintagme nedezvoltate, adeseori monomembre (formate numai dintr-un cuvînt, cum e cazul propoziţiilor formate numai din subiect şi predicat, unde nu mai poate fi vorba de reducerea sferelor) !

b. Prin mecanismul reducerii sferelor descris la § 3, nici în cazul sintagmelor dezvoltate nu reuşim să creăm la interlocutor imaginea unui obiect necunoscut acestuia. În felul descris acolo se poate ajunge la sfere din ce în ce mai mici, mai puţin cuprinzătoare, dar totuşi sfere, înglobînd mai multe obiecte.

c. Nici unul dintre noi, în momentul comunicării, nu are sentimentul unei reduceri, ci dimpotrivă, al unei acumulări.

Voi discuta pe rînd fiecare obiecţie.

§ 9. Prima obiecție se impune de îndată ce am încerca să aplicăm schema reducerii sferelor în cazurile de limbă vorbită (v. § 8, a.). Aici constatăm, comparativ cu limba scrisă, o mare abundență de sintagme reduse, nedezvoltate, monomembre. Aceasta înseamnă că printre deosebirile dintre limba vorbită și limba scrisă trebuie să căutăm cauzele care fac posibilă denumirea obiectelor concrete prin numai cuvântul nume al noțiunii respective.

E știut faptul că vorbind, în prezența interlocutorului, oamenii au și alte mijloace de expresie, nelingvistice mai ales, care completează comunicarea lingvistică și care nu pot fi reproduse în scris (gesturi, mimică, intonație etc.). E cazul, oare, să trecem asupra acestor elemente funcția reductivă a cuvântului, absent, dar înlocuit deci? Procedînd în felul acesta am include prima obiecție în a doua, de a cărei rezolvare ar depinde, deci, și îndepărtarea primei obiecții. Dar nu putem trece la discutarea acesteia (a obiecției a doua) înainte de a verifica și presupunerea că în cazurile oferite de limba vorbită n-am avea o reducere a sferelor (de vreme ce sintagmele sînt monomembre) și, deci, să căutăm altă explicație contradicției semnalate de la bun început, explicație nouă valabilă cel puțin pentru situațiile oferite în mod obișnuit de limba vorbită.

Deci trebuie explicat cum e posibil ca vorbitorul, denumind obiectul respectiv numai prin numele speței, al noțiunii care-l cuprinde, să fie înțeles de interlocutor, care nu se va gândi la infinitele posibilități de realizare concretă a noțiunii, ci la una singură, aceeași la care s-a gândit și vorbitorul. Explicația trebuie să pornească tot de la diferențele care există între limba scrisă și cea vorbită.

§ 10. După părerea mea, deosebirea esențială nu constă în faptul că vorbirea se petrece în prezența interlocutorului (ceea ce face posibilă întrebuințarea gesturilor, mimice etc.), ci în faptul că interlocutorul, în marea majoritate a cazurilor, este o persoană cunoscută, cu care vorbitorul are interese comune, cunoștințe comune, și cu care, lucru la fel de important, comunicarea se desfășoară pe baza acestui fond comun, la care se face foarte ades referire ³.

Pornind de la aceste considerente, singura explicație pe care o pot da trebuie să conțină ideea unui context care însoțește de regulă orice proces de comunicare vorbită, și care asigură un înțeles concret, anumit, cuvintelor nume de noțiuni. Acest context poate fi considerat ca o sumă de cunoștințe comune ale celor doi conlocutori și care facilitează comunicarea între aceștia, întrucît în cadrul acesteia ei vor face dese referiri la context, iar aceste referiri se vor face ușor (prin mijloace mai puține din partea vorbitorului și înțelegere mai deplină din partea interlocutorului).

§ 11. Ce anume determină existența acestor cunoștințe?

Răspunsul la această întrebare mă face să denumesc „extralingvistic” contextul care le conține. S-ar putea crede că acest context e rezultatul unor discuții anterioare între conlocutori. Dar, ne putem întreba, cum s-au

³ De aceea putem considera limbă vorbită comunicarea prin scris a doi cunoscuți (correspondența respectivă).

înțeles între ei conlocutorii în prima discuție? Folosind sintagme dezvoltate? Considerarea situației reale nu ne oferă asemenea exemple și, oricum, am ajunge tot la acei factori nelingvistici care explică existența acestor discuții anterioare. E vorba de factori nelingvistici, dar fără considerarea lor n-am putea răspunde primei obiecții, rămânând la răspunsul dat la § 3, schematic și incomplet.

Deci am stabilit că în vorbire, în principiu :

a. conlocutorii se cunosc, adică, ceea ce este mai important, au o sumă de cunoștințe și de interese comune.

b. comunicarea, prin conținutul ei, se referă necontenit la aceste cunoștințe, care sînt și punctul ei de pornire.

Aceste considerente mă fac să presupun că la baza procesului vorbirii se află faptul esențial că cei doi conlocutori trăiesc în același mediu (de vreme ce se cunosc și comunică între ei, așa cum am văzut mai sus), că, deci, vorbitorii alcătuiesc comunități lingvistice, bazate pe anumite comunități de rubedenie, interese, preocupări etc.

Aceste comunități, care fac posibile condițiile în care se desfășoară de regulă *vorbirea — parole*, le voi numi în această lucrare *grupări lingvistice*. Termenul *comunitate* ar fi mai indicat, dar prin el s-ar putea înțelege o grupare mult mai mare, eventual poporul respectiv.

§ 12. În cazul acestor grupări relativ stabile (fiind rare schimbările care s-o afecteze evident) se ajunge ca, referirile la elementele ei (persoane, obiecte, evenimente etc.) fiind frecvente, pentru vorbitorii respectivi cuvintele să-și piardă din valoarea de nume ale noțiunilor, ale tuturor obiectelor din specia respectivă, și să fie folosite ca nume ale cîtorva, acelea de care sînt legate interesele comunității, ale celor doi conlocutori. Adică, cuvintele, fiind folosite mai ales pentru a denumi obiectele (ființele, evenimentele) înconjurătoare, cunoscute, iar acestea fiind puține la număr din aceeași specie (care pot fi denumite prin același cuvînt), adesea unice în cadrul grupării respective, se ajunge firesc la situația consemnată mai sus (§ 8) : în vorbire nu avem nevcie de sintagme dezvoltate pentru a denumi ceva, ci foarte adesea, e suficient numai cuvîntul care denumește noțiunea respectivă (noțiune care cuprinde obiectul de denumit).

Este de primă importanță considerarea existenței acestui context ca o consecință a existenței unor grupări, de interese și cunoștințe, bazate pe alte comunități (familie, sat, locul de muncă, cercul de prieteni etc.), în cadrul cărora cuvintele *nu* capătă sensuri noi, dar devin, pentru membrii acestor comunități, legate de anumite obiecte concrete.

În felul acesta, varietatea infinită a obiectelor ce pot fi denumite prin același cuvînt din limbă — *langue*, se reduce considerabil din punctul de vedere al vorbitorilor, al necesităților lor de comunicare.

§ 13. Înainte de a merge mai departe e necesar să fac cîteva precizări :

a. Consider că prima obiecție e îndreptățită de acele situații oferite de limba vorbită, cînd printr-un cuvînt (fie propriu, fie comun — e vorba tot de substantive) desemnăm cu precizie o *anumită* persoană, sau un

anumit obiect. De exemplu, cuvîntul *director*, pentru două persoane care lucrează în aceeași întreprindere denumește cu precizie o anumită persoană : *Mă duc la director*.

b. Nu intră în discuție cazurile ce se pot ivi în vorbire, cînd precizia nu e nici necesară, nici posibilă : *Mă duc să vînez iepuri*. Aproximarea e firească, de vreme ce cuvintele au înțeles general. În anumite împrejurări însă, vorbitorul are posibilitatea de a nu aproxima un conținut concret, ci de a-l denumi cu precizie. Aceste împrejurări mă interesează.

c. Includ în discuție și numele proprii, căci ele au un sens (denumesc ceva) numai atunci cînd știm ce persoană poartă acel nume, altfel spus, cînd o cunoaștem. Numele proprii sînt poate indicele lingvistic cel mai sigur al existenței acelor grupări lingvistice de care vorbeam mai sus. Ele (numele proprii) nu pot exista decît o dată cu aceste grupări.

d. La § 9 am considerat că din context nu fac parte discuțiile anterioare între vorbitori. De regulă acestea există, de vreme ce conlocutorii se cunosc. Dar, în cadrul unor grupări lărgite, există posibilitatea ca doi conlocutori, care n-au mai stat de vorbă, nu se cunosc, să facă apel la acest context, mai puțin cuprinzător, evident, dar existent.

Aceste discuții anterioare nu sînt cauza existenței contextului, dar ele îl pot îmbogăți, completa.

e. E necesar să avem în vedere și posibilitatea ca doi conlocutori, care nu se cunosc, comunicînd, să facă apel la un context comun. Pe baza acestui context vom spune că cei doi aparțin aceleiași grupări lingvistice. Dacă avem în vedere grupările restrînse (familie, cerc de prieteni, tovarăși de muncă etc.), unde toți se cunosc între ei, nu vom găsi situația descrisă mai sus. În schimb, doi locuitori ai aceluiași oraș, chiar dacă nu se cunosc, vor putea uza de un context extralingvistic, mai cuprinzător decît în cazul cînd ar comunica conlocutori necunoscuți din orașe diferite. Contextul va fi mai cuprinzător dacă vor fi de vîrste apropiate, de aceeași profesie etc. De asemenea, între un român din Baia Mare și altul din Constanța avem mai mult context decît între un român și un sîrb, între aceștia contextul fiind mai cuprinzător decît între unul dintre ei și un argentinian. Anumite persoane, evenimente sau obiecte pot deveni context pentru întreaga populație a globului.

Și, practic, poate nici o comunicare nu se desfășoară în lipsa unui context, cît de puțin cuprinzător ar fi acesta.

§ 14. Ipoteza existenței acestor grupări lingvistice e greu de verificat prin altceva decît prin faptul că numai astfel putem răspunde obiecției de la § 8, a, obiecție care corespunde unei situații reale. Date lingvistice nu avem, cel puțin pentru limbile moderne. La popoarele primitive (care mai corect pot fi numite *populații*, și nu *popoare*) e mai sigură existența lor. Nivelul de viață al acestora (sub toate aspectele) ar determina caracterul închis al grupărilor (contactele între acestea petrecîndu-se sporadic, întîmplător și fără consecințe lingvistice), ceea ce ar explica marea diversificare lingvistică pe care o prezintă aceste populații, unde, în principiu, fiecare grupare lingvistică (sat, trib) poate avea idiomul său, chiar limba sa.

Limbile moderne sînt vorbite însă de popoare cu o istorie bogată în evenimente, care au antrenat unitatea întregului popor și, deci, și a limbii. Viața modernă grupează încă pe oameni în asemenea comunități lingvistice, numai că ele nu sînt închise din punct de vedere lingvistic, ci subordonate limbii naționale, pe baza căreia funcționează.

Caracterul deschis al acestor grupări provine nu numai din contactul între membrii diferitelor grupări, ci și din faptul că oamenii nu mai aparțin unei singure comunități, ci mai multor : familie, loc de muncă, cartier, cerc de prieteni etc. Acestea, la populațiile primitive, în principiu, coincid în una și aceeași grupare.

§ 15. Pentru considerarea că aceste grupări erau mai încheiate din punct de vedere lingvistic cu cît ne întoarcem în timp, mi se pare semnificativ faptul că în comediile antice, la Atena, de pildă, oraș cu populație mare, Aristofan putea să facă aluzii la persoane neimportante, obscure, care azi, într-un oraș chiar mult mai mic ar fi practic *necunoscute* de concetățeni. De vreme ce Aristofan făcea aceste aluzii, care erau gustate, înțelese, înseamnă că cei vizați erau *cunoscuți* de spectatori, concetățenii lor. Într-atît era de intens sentimentul de colectivitate într-un oraș chiar atît de mare, unde participau cu toții la viața publică, atît în timp de pace cît și în timp de război, ajungînd să se cunoască între ei într-o măsură pe care nouă ne e greu să o imaginăm.

§ 16. Grupările lingvistice își continuă existența pînă în zilele noastre, caracterizate printr-o anumită stabilitate a elementelor componente (umane, materiale, abstracte etc.), la care se adaugă evenimente ce se fac ușor cunoscute tuturor. Totuși ele slăbesc, devenind din ce în ce mai deschise schimbărilor și mai cuprinzătoare. Unii ar putea susține chiar inexistența lor, cel puțin pentru vremurile moderne, mai ales actuale. Pot răspunde că, oricum, trebuie să fie de acord cu mine că vorbirea, ca proces concret, se petrece mai ales între oameni care se cunosc și care, atunci cînd comunică între ei, fiecare actualizează mintal ceea ce știe despre celălalt și ceea ce știe că celălalt știe despre sine, și în felul acesta cuvintele iar se leagă mai direct de anumite obiecte, acelea care țin de sfera intereselor și cunoștințelor comune ale celor doi vorbitori.

Iar gruparea lingvistică ar fi lărgirea la mai multe persoane a relațiilor de cunoaștere reciprocă pe care le-am admis mai sus. Adică ideea existenței acestor grupări lingvistice este foarte plauzibilă.

§ 17. De altfel problema se pune mai ales pe plan psihic, avînd importanță faptul că în vorbire conlocutorii reactualizează acel context sau acea porțiune de context susceptibilă de a ușura comunicarea între ei. Desigur că ne interesează și faptul că *au* ce actualiza și *ce* anume, încît definirea, amănunțită chiar, a conceptului de *grupare lingvistică* este o problemă de lingvistică generală.

§ 18. Rămîne de demonstrat faptul că în vorbire se fac foarte frecvente referiri la acest context extralingvistic, pe care eu numai l-am presupus. În mod evident însă, această presupunere este mai plauzibilă

decît presupunerea inversă, că vorbitorii ar discuta de cele mai multe ori despre evenimente sau persoane cunoscute numai unuia dintre ei.

§ 19. Existența acestor grupări, în limitele cărora oamenii își duc viața de zi cu zi, nu-i obligă să sesizeze valoarea reală a cuvintelor (nume de noțiuni) și să le folosească conștienți de aceasta. De aceea, ceea ce mi s-a părut mie paradox, este o problemă poate inexistentă pentru mulți vorbitori (v. § 1).

Evident, cuvintele funcționează în măsura în care sînt nume ale unor noțiuni, aceasta făcînd să fie folosite aceleași cuvinte de către toate grupările unei limbi. Dar obiectele ce pot fi denumite prin același cuvînt sînt altele, diferite de la o grupare lingvistică la alta. Însă în cadrul unei singure grupări, obiectele ce pot fi denumite prin același cuvînt sînt puține, adeseori unice, și stabile, practic mereu aceleași. De aceea, denumind aceste obiecte prin cuvinte, nu sîntem nevoiți să recurgem la sintagme, la o reducere a sferei cuvîntului — noțiune, întrucît există o coincidență sui-generis a cuvîntului cu obiectul concret.

Dar aceasta este numai o tendință, permanentă, de închidere a grupărilor, de fixare a contextelor, tendință care niciodată nu se poate realiza ca atare, în formele descrise mai sus, căci o mulțime de cauze, tot sociale, împiedică pe vorbitori să se claustreze și, implicit, împiedică cuvintele să înceteze de a fi denumiri ale noțiunilor.

Pe plan sincronie⁴, caracterul deschis al acestor comunități asigură cuvîntului valoarea de nume al noțiunii. Practic, această valoare se pune în evidență mai ales în momentul cînd comunică între ei vorbitori care nu aparțin aceleiași grupări, comunicarea fiind tocmai de aceea posibilă. În cadrul însă al aceleiași grupări folosirea cuvintelor ca nume ale noțiunilor este posibilă, evident, dar necesitatea ei apare rar.

§ 20. Considerînd aceste unități numai sub aspect strict lingvistic (coincidența cuvînt — obiect concret), putem considera că situația în care există o coincidență perfectă și permanentă între cuvinte și obiecte, este vorbirea interioară, a fiecăruia dintre noi. Fiind fiecare propriul său interlocutor („interlocutorul” cunoscînd, deci, ce vrea să spună „vorbitorul”) pentru a comunica cu sine va folosi, gîndind, cele mai reduse sintagme, fiecare cuvînt va avea un sens precis.

Putem spune că în vorbirea interioară avem coincidență totală gîndire — expresie lingvistică. Dar limba este un fenomen social, pe cînd gîndirea este individuală (cînd spun *gîndire*, mă refer nu la capacitatea de a gîndi, ci la gîndurile elaborate). Aceasta face ca, în comunicarea între oameni, de la bun început să nu poată exista coincidență perfectă între

⁴ Evident, pentru a degaja principiul, am luat în discuție situația limită : gruparea respectivă cunoaște (sau este interesată de) un singur obiect din speța respectivă. Iar valoarea cuvîntului de nume al noțiunii, pe plan diacronic, e asigurată de înlocuirea în timp a obiectului denumit printr-un alt obiect, similar, dar nu identic, care însă va fi denumit prin același cuvînt. Această observație n-are nici o valoare pentru starea actuală a limbilor, ci pentru imaginarea stărilor inițiale ale limbii, cînd se putea constata un proces de abstractizare a conținutului oricărui cuvînt.

limbă și gândire, vădită în diferențele ce vor exista totdeauna între mesajul transmis și cel recepționat. Un gând pe care vorbitorul l-ar distinge dintre altele ale lui, dându-i o expresie lingvistică simplă, pentru a-l transmite interlocutorului, așa încît acesta să-l înțeleagă, va fi îmbrăcat în forme prisoselnice, adăugate.

Expresia lingvistică a unui gând va fi cu atît mai puțin coincidentă cu acesta, cu cît comunicarea se va face cu o persoană necunoscută sau cu privire la lucruri necunoscute interlocutorului (vezi și mai jos § 24).

Contextul extralingvistic însoțește permanent pe vorbitor în vorbirea interioară și în comunicarea cu persoana care posedă același context. (Dar două persoane care să posedă două contexte identice în totul nu există.) Toemai de aceea comunicăm dificil cu o persoană neavînd la îndemînă un context (vezi mai jos § 24).

§ 21. În legătură cu cele spuse mai sus, putem remarca pronumele *eu*, care se referă cu maximă precizie la o anumită persoană, de fiecare dată alta, în funcție de „gruparea lingvistică” care-l folosește. Evident aici gruparea coincide cu individul.

Există alte cuvinte, care înseamnă același lucru (denumesc aceeași persoană) pentru mai mulți oameni, care, astfel, se grupează lingvistic : *mama*. La fel sînt și alte cuvinte, a căror listă nici nu încerc s-o stabilesc și, care, diferind de la o comunitate la alta, nici nu pot forma o listă fermă. Dacă am considera familia o astfel de comunitate, am întîlni în componența contextului cuvinte ca : *mama, tata, bunicul, bunica, nașul, unchiul, cuscru* etc. Dar pe lîngă acestea ar intra și altele, diferite de la o familie la alta, căci n-ar fi corect să considerăm familia, în general, ci toate familiile, lucru imposibil.

Fără a accepta ideea de „grupare lingvistică” nu ne-am putea explica funcționarea pronumelor. Acestea, foarte adesea, fac referiri la persoane care nu participă la discuție : *noi, voi, el, acela* etc. Uneori, cînd există o terță persoană la care se face *adesea* referire, se ajunge ca și pronumele să se refere constant la aceeași persoană, *el* sau *dînsul* denumind pe soțul cuiva (al interlocutoarei, în general), *ea* sau *dînsa* pe soția cuiva.

§ 22. Familia este una din principalele forme de grupare lingvistică a oamenilor, mediul în care fiecare om își consumă zilnic o însemnată parte din viață. Între membrii unei asemenea grupări, care se cunosc foarte bine și au multe interese comune etc., existînd, deci, un context extralingvistic foarte cuprinzător, comunicarea va lua forme simple, insuficiente însă pentru a fi înțeleasă de un străin. Vor predomina propozițiile simple, pronumele, numele proprii, substantivele articulate hotărît etc.

Tot grupări lingvistice pot fi considerate locul de muncă, satul sau cartierul respectiv, cercul de prieteni etc. Cît de cuprinzător este contextul la o grupare față de alta, cred că ar fi greu de precizat, iar un inventar al acestui context extralingvistic s-ar putea face anevoie, ceea ce ne împiedică și să analizăm elementele alcătuitoare sau alte chestiuni, altminteri interesante. Nu se poate face o delimitare strictă a acestor colectivități, a măsurii în care contextul extralingvistic e mai mult sau mai puțin cuprin-

zător. Un context extralingvistic poate exista și numai pentru doi vorbitori (situație limită) : doi frați, doi prieteni sau doi soți. Sînt însă evenimente sau persoane care devin context extralingvistic chiar pentru un popor întreg : *împăratul! regele!*

Între aceste limite, trecerea se face pe nesimțite.

§ 23. Aceste comunități pot uneori să se caracterizeze în plus printr-o anumită receptivitate la subînțelesuri sau sensuri ușor altele ale unor cuvinte⁵. Aceste particularități nu sînt obligatorii și nu ele conferă caracterul de grupare lingvistică, în accepția dată aici. Marea majoritate a grupărilor nu prezintă particularități lingvistice care să le diferențieze între ele. În faptul că în cadrul lor cuvintele devin mai legate de realitatea concretă, de denumirea unor anumite obiecte, persoane sau fenomene, constă particularitatea lor lingvistică, insesizabilă prin anchete.

(Personal am procedat în felul următor : constatînd contradicția expusă în prima obiecție, § 8 a, m-am supravegheat vorbind, în momentele cînd eram înțeles folosind sintagme reduse, sau le înțelegeam eu pe ale conlocutorului, sintagme care citite sau auzite de un străin, n-ar fi avut același sens precis pe care îl aveau pentru mine sau conlocutorul meu).

§ 24. Observația că situația aceasta (sintagme nedezvoltate) este specifică limbii vorbite și nu limbii scrise devine un argument în favoarea celor susținute mai sus. Sintagmele dezvoltate nu au de ce să apară în vorbire, tocmai pentru că vorbirea se petrece (în marea majoritate a cazurilor) între persoane care se cunosc, aparținînd unor asemenea comunități, pe cînd prin scris, prin limba scrisă, se caută transmiterea unor gânduri la oameni necunoscuți, cu care interesele comune sînt foarte generale și vagi, fără implicații lingvistice deci. În primul caz vom avea sintagme nedezvoltate, cel mai adesea monomembre, în al doilea, desigur, sintagme dezvoltate, care prin amploarea lor să suplinească tocmai lipsa contextului extralingvistic.

Ar fi ușor de constatat această diferență, făcîndu-se comparația între un roman și o piesă de teatru, sau între pasajele descriptive și de dialog ale aceluiași roman. Sînt convins că orice statistică ar indica abundența sintagmelor dezvoltate în primele cazuri.

Comunicarea obișnuită, vorbirea, are loc în condițiile unui context extralingvistic. De aceea dialogurile capătă un sens precis într-un roman numai după o parte expozitivă, al cărei rost este tocmai acela de a ne introduce în acest context extralingvistic, de a ne apropia de comunitatea în care gîndesc și acționează personajele respective. Ba încă s-a născut și o manieră aparte de a scrie, prin renunțarea tocmai la familiarizarea cititorului cu mediul descris, considerîndu-l pe cititor ca aparținînd acestuia, povestirea adresîndu-se unor cititori care ar aparține lumii descrise, comunității respective, la curent cu „contextul” acesteia. Astfel s-a ajuns la unele lucrări pentru foarte mulți dificile la prima lectură, derutante.

⁵ La mine în familie, de la numele unei rude, a apărut derivatul *titilit* sau *titiit*, cu valoare de adjectiv, folosit acum fără sentimentul legăturii, despre alți oameni.

Exemplul cel mai ilustru îl constituie, desigur, W. Faulkner, în „Conacul”, de pildă.

§ 25. Așadar, am pornit de la situațiile oferite de limba vorbită, când foarte adesea vorbitorul numește obiectul respectiv numai prin numele noțiunii, al speței, iar interlocutorul reușește să lege acest nume general de același obiect anumit, concret. Pentru a explica această situație am ținut cont de condițiile specifice limbii vorbite : *a* se petrece între oameni cunoscuți (de cele mai multe ori), *b* în momentul comunicării fiecare actualizează cunoștințele comune, pe baza acestora putându-se înțelege mai ușor, cu mijloace mai puține.

Amîndouă aceste condiții m-au determinat să pun la baza lor, explicîndu-le existența, faptul că oamenii se grupează în comunități de interese, cunoștințe etc., comunități pe care le-am putut denumi lingvistice.

Natura lor lingvistică constă în aceea că ele sînt baza contextului, punîndu-i pe vorbitori în situația de a nu porni de fiecare dată de la zero, ci de la anumite cunoștințe comune. Contextul nu cuprinde numai cele comunicate între ei în discuții anterioare, ci și faptele și obiectele asupra cărora ei știu că fiecare are cunoștință, și știu asta pentru că aparțin aceleiași grupări lingvistice. Se poate spune, din acest punct de vedere, că orice comunicare, pornind de la context, are drept consecință completarea acestuia, integrîndu-i date personale, devenite astfel context, cel puțin pentru cei doi conlocutori. (Tocmai de aceea un substantiv apare într-o comunicare, denumind același obiect, o singură dată articulat nehotărît, atunci cînd e folosit prima oară.)

Am numit contextul „extralingvistic” pentru a sublinia caracterul factorilor care îi determină existența, și am numit (tot oarecum impropriu) „lingvistice” acele grupări sociale pentru a sublinia importanța lor pe plan lingvistic, indirect resimțită.

§ 26. Înainte de a trece la discuția celei de-a doua obiecții (vezi § 8, b), se cuvine să subliniez că pînă aici a trebuit să fac adesea apel la factori extralingvistici (context, grupare), mai ales de ordin social, deși problema a cărei rezolvare o caut părea, la început, că aparține numai lingvisticii, concepută în sensul saussurian.

De asemenea, e nevoie să insist asupra altei idei : că evoluția grupărilor lingvistice se leagă de evoluția societății. Evoluția societății nu trebuie privită de lingvist ca istorie, incluzînd și evenimente, cît de cît databile, ci ca dezvoltare lentă, asigurînd o corelare strînsă a elementelor în evoluție. Aplicată la evoluția grupărilor lingvistice, evoluția societății se referă la evoluția cadrelor vieții cotidiene, care au evoluat de-a lungul istoriei foarte puțin. Cu cît ne întoarcem în timp, existența unor asemenea grupări este mai probabilă, grupările sînt mai ușor de delimitat, fiind separate între ele.

Dezvoltarea societății înseamnă tot mai accentuata deschidere a acestor comunități prin : contacte sporite între indivizi aparținînd unor grupuri diferite, interferența acestor grupări, stabilitatea mai mică a

elementelor componente (unele apar, altele dispar, sau se schimbă între ele) etc.

§ 27. Cealaltă obiecție se impune în momentul când am încerca să determinăm printr-o înșiruire de cuvinte formarea la interlocutor a reprezentării unui obiect pe care nu-l cunoaște direct. Oricît de dezvoltată ar fi această sintagmă, ea nu va reuși decît să cuprindă o categorie de obiecte, în număr restrîns, dar categorie, nu obiect concret. Aceasta, prin aplicarea reducerii la un șir de cuvinte, considerîndu-le pe fiecare nume ale unei noțiuni.

Pe baza celor spuse pînă aici trebuie făcută o distincție esențială pentru studierea sintagmei substantivului. Există două situații în care pot să se afle vorbitorii în comunicare :

Situația A : interlocutorul cunoaște obiectul denumit de vorbitor, are reprezentarea acestuia, iar sintagma pe care i-o comunică vorbitorul are funcția de a identifica, de a separa această reprezentare, ajutînd interlocutorului să o actualizeze.

Situația B : interlocutorul nu cunoaște obiectul respectiv și vorbitorul este nevoit să formeze la interlocutor această reprezentare prin referire la genul proxim, folosind sintagme mai mult sau mai puțin dezvoltate ; aproximația, oricît de mică, rămîne însă mereu.

§ 28. Posibilitatea de a se realiza comunicarea în situația B decurge din valoarea de nume de noțiuni a substantivelor. Interlocutorul e în situația nu de a identifica o reprezentare pe care o are, ci de a-și forma, mai mult sau mai puțin aproximativ, o reprezentare a obiectului în lipsa contactului nemijlocit cu acesta. Asemenea situații se ivesc rar în cadrul unei grupări restrînse și nu au consecințe lingvistice în aceste limite.

De aceea, putem considera că situația A corespunde comunicării între oameni care aparțin unor comunități lingvistice restrînse descrise mai sus, caracterizînd procesul vorbirii, iar din punct de vedere istoric ea precedă situația B, care apare mai tîrziu, cînd aceste grupări încep să se deschidă. Ponderea situației B va crește deopotrivă de lent.

În general, situația B abundă în limba scrisă, prin care un conținut oarecare este comunicat unor interlocutori necunoscuți. Însuși scrisul apare tîrziu și devine foarte repede mijlocul de comunicare cu interlocutori necunoscuți.

§ 29. Apariția situației B duce la depășirea contextului, care abia acum devine context, raportat la situația B. Aceasta poate a apărut o dată cu situația A, și atunci, vorbim de primordialitatea situației A întrucît a fost net preponderentă față de situația B. Vorbitorul știe, astfel, că un cuvînt (substantiv) poate defini un obiect cunoscut sau unul necunoscut, aflat în afara contextului existent. Acesta e un motiv în plus de a lega de cele două situații existența celor două articole : articolul hotărît arată că obiectul denumit face parte din context (determinînd astfel o acțiune psihică de actualizare a unei reprezentări existente) : *omul*, iar articolul

nehotărît arată că obiectul denumit este necunoscut (determinînd astfel o acțiune psihică de imaginare a genului proxim) : *un om*.

În situația B, cînd obiectul este necunoscut interlocutorului și îl denumim printr-o sintagmă, de fapt nu reușim să denumim un obiect concret, ci o categorie de obiecte (restrînsă, în ce privește numărul obiectelor cuprinse, dar totuși categorie) : *om înalt și cu ochelari*. Cum, însă, intenția noastră e să denumim un obiect concret, pentru a evita confuzia cu o sferă de obiecte, articolul pe care-l folosim în această situație trebuie să indice concretețea, unicitatea, faptul că e vorba nu de o sferă de obiecte, ci de *unul*, concret, obiect. Deci, pentru a reduce un conținut vag articolul nehotărît provine de la numeralul *unu*, nu pentru a indica numărul (pentru aceasta era suficient singularul), ci concretețea.

Că raportul între cele două situații nu a fost totdeauna același, este indicat de faptul că articolul apare tîrziu în limbile care îl au. Înainte de apariția acestuia e mai probabil că substantivele aveau valoare de articulate hotărît, că, deci, predomina situația A. Cînd situațiile B s-au înmulțit, a apărut nevoia de a deosebi cele două valori ale substantivului.

§ 30. Deși nu intră în economia strictă a argumentării, aș risca o explicație, poate simplistă, a faptului că articolul nu apare în toate limbile. O fac însă întrucît e în legătură cu acele grupări lingvistice despre care am vorbit deja.

Nevoia articulării nu a fost resimțită atît timp cît situația A domina, cînd substantivele, în majoritatea cazurilor, denumeau obiecte anumite, cunoscute, avînd valoarea pe care mai tîrziu o vor avea substantivele articulate hotărît. Nevoia de a distinge cele două valori (articulat hotărît și articulat nehotărît) va apărea o dată cu apariția valorii de articulat nehotărît, adică o dată cu sporirea situațiilor B, cînd interlocutorul nu mai cunoaște obiectul (persoana sau evenimentul) despre care vorbitorul vrea să-i comunice ceva.

Teoretic, sporirea situațiilor B se putea face lent sau brusc. În ce caz ar fi mai probabilă apariția articolului? Evident, atunci cînd avem o sporire bruscă. În termeni sociali, aceasta corespunde cu deschiderea bruscă a grupărilor lingvistice, cu eventuala lor dezorganizare, cu punerea vorbitorilor în situația de a nu mai dispune de un context prea cuprinzător.

Cunosc limbile care au articol un asemenea moment? Pentru latină (și limbile romanice) am avea perioada lungă (din punct de vedere istoric, nu și lingvistic) de intense frămîntări și prefaceri sociale (nu politice) a colonizărilor și a migrației popoarelor răsăritene. Pentru limbile germanice ar fi perioada lor de migrare, perioadă care nu duce, în principiu, numai la unificarea lingvistică a grupărilor în migrație, ci și la dezmembrarea grupărilor care nu se mai pot reface decît în condițiile unei vieți stabilizate, sigure.

Asemenea perioade nu găsim, de pildă, la popoarele slave, care mai degrabă s-au infiltrat, lent (de aceea și formează un teritoriu compact), ceea ce nu a dus la dezmembrarea grupărilor lingvistice.

§ 31. Revenind la reducerea sferelor într-o sintagmă, ne putem întreba dacă aceasta se realizează în situația B.

S-ar părea că putem vorbi de o reducere chiar în situația A, când cunoscute sînt mai multe obiecte din aceeași categorie, elementele sintagmei (necesare în aceste condiții) avînd funcția de a elimina alte posibilități. Comparînd însă cu reducerea în situații B, vom constata o deosebire esențială: în situația B, obiectul e cunoscut numai vorbitorului, interlocutorul fiind în situația de a porni de la *conceptul general* (denumit de primul cuvînt), pe care îl reduce prin următoarele cuvinte. În situații B, sintagmele ar trebui să fie foarte dezvoltate. Uneori așa e, vîdînd strădania vorbitorului de a se face înțeles, perfect înțeles. Dar, cum am văzut, oricît de ample ar fi sintagmele, cuprinsul nu e riguros fixat, ci aproximat. E drept că aproximarea e mai mică prin sintagme decît numai prin substantivul respectiv articulat nehotărît. Diferența calitativă între o aproximare și alta fiind nulă (amîndouă sînt tot aproximări), nu este de mirare că foarte adesea vorbitorul renunță la încercarea de a transmite reprezentarea unui obiect concret printr-o însurire de cuvinte și folosește numai substantivul respectiv articulat nehotărît.

§ 32. În schimb, într-o grupare unde sînt cunoscute două obiecte din aceeași categorie (*directorul meu și directorul tău*), nu putem denumi unul din aceste obiecte numai prin numele generic articulat hotărît (*directorul*), așa cum putem denumi, fără a da nașterea confuziei, un obiect necunoscut (*un director cumsecade și cinstit sau un director*). În cazul considerat mai sus, numai sintagma întregă are un sens, și constituirea ei este obligatorie. De aceea sintagma nici nu mai este analizabilă, ca alcătuită din părți îmbinate, prezența articolului hotărît arată că obiectul denumit este cunoscut, iar acesta este recunoscut numai cînd s-a încheiat sintagma, prin considerarea ei în întregime.

Adică nu se petrece reducerea sferelor, care presupune considerarea sintagmei cuvînt cu cuvînt și, implicit, posibilitatea de a aproxima sau de a amănunți descrierea. În cazurile discutate nu avem *descriere*, ci *desemnare*, *denumire*. Așadar, situațiile cînd mai multe obiecte de același fel sînt cunoscute (denumirea lor făcîndu-se prin însurire de cuvinte) devin cazuri particulare ale situației tip, cînd cunoscut este un singur obiect, cuvîntul prin care denumim categoria din care face parte obiectul devenind *numele* acestui obiect.

Pentru a simplifica argumentarea am luat în considerație această situație tip.

§ 33. Imaginînd apariția și dezvoltarea limbajului sîntem constrînși să vedem legătura cuvînt — obiect concret ca inițială, apariția relației cuvînt — nume de noțiune fiind ulterioară⁶. Același lucru ni-l indică și felul în care fiecare învață să vorbească. În acest proces, valoarea de

⁶ Există deja teorii care susțin că primele cuvinte ar fi fost un fel de nume proprii.

noțiune a cuvîntului apare mai tîrziu, nu înlocuind-o pe prima, ci coexistînd cu ea ⁷.

Iar faptul că la unele popoare substantivele nearticulate pot avea valoare de articulat hotărît sau nehotărît, deci de nume al unui obiect concret, este posibil tocmai pe baza sentimentului care se formează la fiecare vorbitor, că obiectul comunicării (denumit prin substantivul respectiv nearticulat) este unic, concret. Acest sentiment apare tocmai pe baza celor scrise mai sus, în acest paragraf (vezi și § 34, 35).

§ 34. Pe baza celor spuse la § 33, că situația A este preponderentă chiar și azi, a considera că prin înșiruirea cuvintelor în sintagme mai mult sau mai puțin dezvoltate se petrece o reducere a fiecărui cuvînt de către următorul, înscamnă să considerăm totodată că s-a pornit de la cuvîntul nume de noțiune, ceea ce nu este adevărat (vezi mai sus, § 33). De aceea nu admit reducerea nici în situația B, la *vorbitor*.

Reducerea s-ar putea petrece numai în situația B, și numai la *interlocutor*. În timp ce vorbitorul are imaginea globală a obiectului și o descompune pentru a o transmite interlocutorului, înșiruind deci cuvintele, adăugîndu-le pe unele altora, cu acest sentiment, reducerea ar putea exista cel mult la interlocutor. Există? Viteza mare în care se petrece comunicarea îngreuiază un răspuns afirmativ sigur. Dar dacă avem în vedere faptul că situația B se ivește cel mai des în cazul limbii scrise, al textelor literare (de orice gen), putem acredita în plus existența reducerii, la cititor. De asemenea, din observație directă am impresia că viteza de comunicare în cazuri A este mai mare decît în cazuri B. Constatarea sigură a acestei deosebiri nu va putea căpăta altă explicație decît aceea a intervenției procesului psihic de reducere, nu la vorbitor (deși el produce acest flux), ci la interlocutor (de care vorbitorul trebuie să țină seama, chiar și inconștient).

§ 35. Din cele expuse la § 33, 34, reiese și răspunsul la a treia obiecție (vezi § 8 c.). La vorbitor, în momentul codificării, nu avem o reducere de sferă. El nu se află în situația de a-și forma o reprezentare prin cuvinte, ci are imaginea globală a obiectului respectiv, și, în vederea transmiterii ei, o descompune. Înșiruirea de cuvinte de care se folosește, pentru vorbitor, care are de la bun început imaginea obiectului, ia forma unei acumulări de note, care se adaugă una alteia. Vedem deci că, în comunicare, poziția vorbitorului și a interlocutorului par a fi esențial deosebite (vezi § 38).

§ 36. Schema reducerii, descrisă mai sus, poate aminti cuiva teoria informației ⁸.

⁷ Simplific lucrurile într-atît, pentru a defini mai lesne momentul teoreticește inițial în existența limbii, așa cum s-ar „obține” prin deducții. Dar și animalele sînt în stare de unele generalizări. De aceea consider să ființa omenească depășise acel „moment inițial” chiar de cînd a început să vorbească. L-a depășit, fără să mai treacă prin el, a cărui existență ar fi ideală. Putem vorbi aici de o tendință oarecum răsturnată, definind nu înfățișarea la care tinde să ajungă un proces, ci înfățișarea de la care „tinde” să fi pornit.

⁸ Voi considera această teorie sub aspectul ei cel mai general, mai simplificat, așa cum o întîlnim expusă, bunăoară, în *Eléments de linguistique générale* de A. Martinet. Căci nu mă interesează teoria în sine, ci aplicabilitatea ei în domeniul limbii.

Se consideră că „este înzestrat cu informație tot ceea ce are ca efect reducerea incertitudinii, eliminând diverse posibilități”⁹.

Într-o sintagmă, atât primul cuvânt cât și următoarele, pot fi considerate ca „eliminând diverse posibilități”.

În realitate nu există „eliminarea a diverse posibilități”¹⁰. Pentru vorbitor, care are un anumit conținut de exprimat, pe care nu-l poate cuprinde decât în anumite cuvinte și numai acelea, nu se pune problema *alegerii* în vederea reducerii incertitudinii.

§ 37. Se aplică această teorie la interlocutor? Am văzut că despre reducere poate fi vorba numai în situația B, și numai la interlocutor.

(De altfel încerc mai puțin să văd dacă și teoria informației are vreo aplicabilitate în această situație. Discuția pe care o duc aici e de fapt în jurul unor termeni, care tind să schematizeze înțelegerea limbii.

Or aceasta, ca orice domeniu de activitate umană, nu poate fi schematizată fără a fi anulată în esența ei.)

Dacă viteza în care se produce comunicarea este o obiecție greu de înlăturat în acceptarea „reducerii” (vezi § 34), cu atât mai greu de înlăturat va fi când vom încerca să acceptăm teoria informației, care susține (implicit) că interlocutorul va încerca să devanseze comunicarea presupunând nu cuvântul următor, ci, teoretic, mai ales cuvintele care ar putea urma, acele „diverse posibilități” pe care le va elimina vorbitorul când va pronunța cuvântul așteptat.

§ 38. Dacă la vorbitor nu avem o reducere de sferă, lucru demonstrat mai sus (§ 32 și 34), s-ar putea ca nici la interlocutor să nu avem reducere, ci un proces oarecum asemănător cu cel de la vorbitor, căci orice interlocutor e la rîndul său vorbitor și, teoretic, pozițiile lor (a vorbitorului și a interlocutorului) am văzut că sînt de diferite. Această diferență nu o resimțim însă și, de aceea, e probabil ca în alt fel (nu prin funcționarea schemei reducerii) cele două poziții să fie apropiate. Mi se pare firesc ca poziția interlocutorului să se apropie de a vorbitorului. Aceasta ar însemna că interlocutorul va recepționa orice sintagmă în situația B (cînd pozițiile celor doi diferă cel mai mult, teoretic) cu sentimentul pe care l-ar încerca, în aceeași situație, ca vorbitor. Atît doar că nu va proceda la o descompunere, ci la compunerea unui obiect concret, și nu prin interferarea unor sfere. Interlocutorul știe (datorită articolului, iar în limbile fără articol datorită contextului, funcției sintactice a substantivului respectiv) că are de-a face cu descrierea sau denumirea unui obiect concret, necunoscut sau cunoscut, iar în primul caz (cînd obiectul e necunoscut) va proceda prin însumarea notelor numite de vorbitor, nu pentru a-l recunoaște, ci pentru a compune o imagine sau genul său proxim.

De aceea, pentru că interlocutorul poate însuma cuvintele (avînd conștiința concreteței), sînt posibile combinații cum ar fi „calul verde”, „trandafirul albastru” pe care nu le mai putem include printre acele

⁹ *Élément...*, p. 183.

¹⁰ Chiar dacă la sensul acestei formulări s-a convenit pentru a simplifica expunerea teoriei.

„diverse posibilități” oferite interlocutorului de considerarea realității cunoscute.

§ 39. Cele spuse mai sus (vezi § 38) constituie rezerve pe care le întâmpină considerarea reducerii ca proces, psihic sau lingvistic, existent la interlocutor. Dar, în felul acesta nu am dat o altă explicație proceselor care se produc la interlocutor, ci mai degrabă am completat considerarea reducerii ca acționând la interlocutor în situații B (vezi § 34).

Am văzut că din punct de vedere teoretic (§ 35) pozițiile vorbitorului și interlocutorului sînt vădit deosebite. Dar ele se apropie datorită unui fapt de care o teorie a transmiterii mesajului nu mai ține cont : fiecare vorbitor este și interlocutor și invers.

Asemenea apropieri, care se petrec în realitate, între două lucruri pe care teoreticește le distingem net, am mai avut ocazia să constatăm¹¹, ceea ce vădește încă o dată riscurile teoretizărilor și, mai ales, ale teoretizărilor pe baza altor teorii.

§ 40. Trecerea de la cuvîntul denumire a noțiunii la denumirea obiectului concret înglobat în această noțiune, așa cum am văzut, n-are un caracter sistematic¹², nu se petrece după o anumită regulă fermă. Regula trecerii de la sensul general la sensul contextual, anumit, al unei sintagme, putea fi *reducerea sferelor*, o regulă la care sînt mai frecvente cazurile aberante, excepțiile. Și, apoi, este ipotetică însăși existența reducerii în puținele cazuri cînd ar putea fi vorba de acțiunea ei. Mai întîi pentru că, istoricește, limba a apărut în comunicări din situația A, nepunîndu-se problema unei reduceri, apoi situația A predomină și azi și în aceeași situație vor fi întotdeauna cel puțin aceia care vor învăța să vorbească, copiii. Deci drumul e invers : de la cuvîntul obiectivizant la noțiune. Și aceasta din orice punct de vedere am considera lucrurile.

În continuare voi discuta unele chestiuni adiacente celor spuse pînă aici.

§ 41. Am avut în vedere sintagma substantivului pentru mai multe motive :

a. față de alte părți de vorbire, (pronume, adjectiv, numeral, adverb) el primește de obicei elementele determinante, subordonate, împreună cu care formează o sintagmă.

b. poate avea un conținut mai concret, deci de la el se putea pune mai bine în evidență trecerea de la conținut noțional la conținut concret.

c. motivul principal e, însă, că numai la substantiv putem constata clar cum prin același complex sonor putem denumi un conținut cunoscut sau unul necunoscut.

De aceea avem substantive proprii, dar nu „verbe proprii”, de pildă. De aceea avem o categorie a determinării (articolul), pe care n-o întîlnim la alte părți de vorbire.

¹¹ În discuția de la § 6,7.

¹² Asta numai dacă nu cumva cele constatate, au ele un caracter sistematic (contextul, conștiința conținutului concret al comunicării etc.) ceea ce rămîne de văzut.

Cînd însă vorbim mult despre o însușire a cuiva (*X este curajos*) sau o acțiune (*X a sărit*), acestea devenind, să spunem, cunoscute, vom arăta aceasta trecîndu-le în categoria substantivelor și articulîndu-le hotărît : *curajul lui X . . . săritura lui X*.

§ 42. Mai trebuie adăugat că nu putem vorbi la fiecare substantiv de un conținut cunoscut și altul necunoscut. Uneori realitatea, practica nu ne permit acest lucru, fiind vorba de obiecte foarte asemănătoare între ele, și pe care sîntem obișnuiți să le considerăm în grup : *pai, cărămidă, ciob, vrabie* etc. Alteori e greu de conceput conținutul respectiv sub cele două aspecte esențiale : cunoscut și necunoscut de interlocutor. Astfel sînt : *fericire, tristețe, curaj* etc.

Aceste substantive merită să fie studiate cu mai multă atenție. Nu ele au făcut necesară apariția articolului. Iar faptul că azi ele se articulează ține, evident, de generalizarea articulării, de integrarea sa în sistemul morfologic.

§ 43. Revenind asupra contextului extralingvistic, se poate observa că, datorită acestuia, vorbitorul realizează o economie sintagmatică (denumind un obiect numai printr-un cuvînt și nu printr-o sintagmă) fără o încărcare a memoriei, fără o complicare a axei paradigmatică (căci folosește pentru aceasta numele noțiunii care include acel obiect), așa cum e de așteptat ori de cîte ori avem o economie sintagmatică¹³.

Am putea să considerăm contextul extralingvistic ca o parte componentă a axei paradigmatică, altfel spus o formă particulară, specială, de „încărcare a memoriei”, dar putem considera și că în situația descrisă avem un exemplu de abatere de la sistemul limbii, de la schema de funcționare a acesteia.

Încercările de a stabili un sistem al limbii, de a acredita ideea existenței acestuia și, apoi, de a descrie un atare sistem, n-au ținut cont de condițiile concrete în care se realizează comunicarea lingvistică. Procedura ar fi justă cu condiția de a demonstra că aceste condiții sînt reductibile la un termen comun, tip pe baza căruia să putem accepta ideea unui sistem în funcțiune.

Dar situațiile A și B, cărora le putem subordona toate cazurile concrete de comunicare lingvistică, sînt ireductibile, de nesubordonat una alteia, care să le cuprindă pe amîndouă.

§ 44. Cele două situații A și B pot fi concepute mai larg, în vederea cuprinderii tuturor situațiilor în care se poate desfășura o comunicare.

A'. comunicarea se realizează cu participarea unor mijloace nelingvistice (context, gesturi, mimică etc.).

B'. comunicarea se realizează numai prin mijloace lingvistice (de exemplu comunicarea prin scris a unui autor cu cititorii săi).

Încercările de stabilire a sistemului au considerat limba în sine, ruptă de vorbitori și societate, adică au luat în considerație posibilitățile

¹³ Vezi Martinet, *Éléments...*, p. 183 și urm. „Pour arriver à satisfaire leurs besoins communicatifs, les hommes auront donc le choix entre un accroissement du nombre des unités du système... ou une augmentation du nombre des unités employées dans la chaîne parlée...”

de comunicare într-o situație B, căci sistemul stabilit are aplicabilitate mai mare la comunicările ce se includ în această situație. Acestea se pretează cel mai bine schematizării, fiind înlăturate accesoriile nelingvistice, întâmplătoare, nesistematizabile, care se ivesc în alte comunicări. Comunicarea în situația B se realizează numai prin mijloace lingvistice, care sînt constrînse la sistematizare ¹⁴.

Dar, cum a m văzut, situația B (sau B') nu e nici cea mai veche, nici preponderentă, și chiar dacă va fi cîndva, situația A (A') nu va dispărea niciodată.

Astfel, limba va rămîne un fenomen social și, mai ales, un atribut al umanității. De aceea nu va fi niciodată un sistem realizat deplin, deși orice limbă se apropie din ce în ce mai mult de sistemul spre care tinde, mereu altul poate, în diversele etape ale evoluției sale.

§ 45. Cele arătate pînă aici, observații care pot forma obiectul unei aprofundări profitabile pentru lingvistică, mă îndreptățesc să afirm că în studiile de lingvistică trebuie să capete însemnătate mai mare persoana umană, colectivitatea lingvistică respectivă, a căror cunoaștere din punct de vedere lingvistic poate fi dusă mai departe.

Studierea limbii ignorînd pe cei care o folosesc nu va duce la înțelegerea sistemului. Căci sistemul este stabilit de vorbitori în comunicare, ilustrînd îndelungata experimentare a limbii de către aceștia.

Chiar propunîndu-ne descrierea unui sistem pur, detașat de accidente și accesorii efemere, nesențiale, trebuie totuși să cercetăm dependența limbii de vorbitor, de societate, pentru a identifica ceea ce nu aparține aceluși sistem, degajîndu-l, deci, mai ușor.

Numai că acest sistem nu există decît ca o tendință parțial implinită. A ne limita la studierea acestuia înseamnă să facem creație lingvistică. Or lingvistica cercetează un domeniu real, existent, și-și face scopul principal din adecvarea rezultatelor ei la realitatea cercetată.

§ 46. Întreaga demonstrație făcută în prima parte poate fi rezumată în observația, mai cuprinzătoare, arhicunoscută, că, în timp ce noțiunile sînt generale, comune tuturor, fiecare își reprezintă altfel aceeași noțiune, legînd această reprezentare de obiectele (aparținînd categoriei respective) pe care fiecare le cunoaște. Și aceasta pentru că dintre obiectele nenumărate pe baza cărora s-a generalizat conceptul noțional, abstras, fiecărui vorbitor îi sînt mai cunoscute anumite obiecte (sau un anumit obiect) de care experiența personală l-a legat mai mult.

¹⁴ Putem lega două fapte coincidente: creșterea cazurilor de comunicare în situații B și creșterea gradului de sistematizare a limbii. Caracterul sistematic este obligatoriu pentru o limbă unde situațiile B sporesc, cînd comunicarea se poate realiza numai prin mijloace lingvistice. De aceea limba națională este mai sistematizată decît dialectele (prin ea se comunică mai ales în situații B, pe seama cărora însăși ea, de fapt, apare). Și toate acestea coincid de fapt cu dezvoltarea societății, a acelor forme de organizare socială prin care orizontul cunoștințelor și intereselor fiecărui om au crescut neîncetat.

Nu încerc să urmăresc felul cum această afirmație le implică pe celelalte, subordonate ei, dar mă voi sluji de ea pentru a discuta o altă problemă : a dificultăților care derivă de aici în comunicare, în transmiterea gândurilor și ideilor prin aceste cuvinte, generale.

§ 47. După cum am văzut, în situația B în mod fatal comunicarea, numai prin cuvinte, aproximează : conținutul refăcut de interlocutor nu coincide perfect cu cele ce avea în minte vorbitorul, așa cum se petrece în situația A, când vorbitorii se cunosc, și discută despre lucruri cunoscute.

Cele mai frecvente cazuri de comunicare în situația B le oferă literatura : științifică sau artistică. În lucrările cu caracter științific, unde conținutul e general, se operează cu noțiuni, iar acestea fiind cunoscute, aproape că nu am avea aproximare în interpretarea mesajului. În literatură însă, unde conținutul e mai concret, adesea special, aproximarea este mai mare, anulând adesea tocmai redarea concreteței, însușire esențială a imaginii artistice.

Literatura clasică n-a resimțit prea mult această deficiență a limbajului. De la romantism încoace însă (și e interesant că romanticii au exaltat valoarea „eu”-lui, personalitatea și singularitatea imaginilor și ideilor) acest lucru a fost adesea resimțit, mai ales de către poeții lirici. S-a recurs la o mulțime de artificii care au încercat să suplinească discrepanța între *imaginea* poetului și palida *copie* pe care o refăcea interlocutorul (cititorul). Este unul din motivele care i-au făcut pe unii din scriitorii secolului nostru să proclame „tragedia limbajului”, „incomunicabilitatea”¹⁵. Aceștia însă, au cerut limbii să fie ceea ce ea nu este. Au cerut cuvintelor, care circulă de la unul la altul denumind un conținut general, cu care le-a înzestrat practica socială, să circule doar pentru a exprima date ale experienței personale, reacții și simțăminte strict individuale, rare, fără existență socială, aș spune.

Or, sensul acesta special, traducînd o experiență strict personală, poate unică, nu poate fi transmis prin cuvinte, care au un sens deja cunoscut, social.

Pentru mine n-are importanță adevărul sau greșeala unei astfel de concepții despre poezie, dar ea nu poate fi făcută ușor prin mijlocirea cuvintelor. Poeții mari poate reușesc să facă acest lucru și de aceea îi considerăm „mari”, „artiști ai cuvîntului”, izbutind să cuprindă în cu vînte generale experiențe și simțăminte cu totul personale, noi, inedite, pe care practica socială nu le-a impus ca sentimente generalizate. Dar poate că acești poeți nici nu împing prea departe ceea ce am numit „redarea unor simțăminte strict personale, unice”.

¹⁵ Problema „tragediei limbajului” pare a fi mai complexă. Personal nu am studiat-o în chip expres. Ceea ce discut aici ar fi, deci, numai o cuprindere parțială, eventual numai o tangență la această discuție.

OBSERVATIONS SUR LE SENS CONTEXTUEL DES NOMS

RÉSUMÉ

Cette étude cherche à expliquer par quels moyens ou par quel mécanisme les mots, bien qu'ils aient un sens général, abstrait, peuvent prendre dans le processus de la communication un certain sens, même concret. On peut supposer qu'il existe un mécanisme qui fait que, dans un syntagme, la sphère du contenu du premier mot soit réduite, par interférence, par la sphère du mot suivant, et que cette zone de double interférence soit à son tour réduite par le troisième mot, etc. (v. § 3). On s'intéresse seulement au syntagme dont le premier mot est un nom.

Mais cette explication est insuffisante pour les situations que la langue parlée nous offrent, où les syntagmes amples sont très rares. Pour expliquer le sens précis des noms dans de telles situations, l'auteur recourt au contexte extra-linguistique qui contient les connaissances communes aux collocuteurs. Les noms ont un sens précis, concret quand ils désignent des objets déjà connus, appartenant au contexte, fait indiqué souvent par l'article défini. Ce contexte extra-linguistique existe grâce aux communautés linguistiques (la famille, la ville ou le village, les amis, etc.). A mesure que les communautés sont plus vastes, le contexte est moins étendu.

L'histoire indique, en général, l'élargissement des communautés à l'encontre du contexte extra-linguistique, lequel se réduit en dépit donc de la précision de la communication.

SENS REFERENȚIAL ȘI REGULI DE TRANSFORMARE

DE

EM. VASILIU

1. Este cunoscut faptul că există o legătură între semantică și sintaxă. Chiar în interiorul unei teorii formalizate a limbii cum este teoria transformațională unde componentul generativ (= sintactic) este principal distinct de componentele interpretative (= semantic și fonetic), cercetătorul este pus uneori în situația de a face uz în formularea regulilor sintactice de unele condiționări semantice. N. Chomsky (1965), după ce discută pe larg chestiunea acestei interferențe, încheie cu concluzia că, în stadiul actual al cunoștințelor noastre, natura intervenției factorului semantic în sintaxă rămâne încă obscură.

Nu ne propunem ca, în cele ce urmează, să elucidăm în vreun fel natura acestor raporturi. Ne propunem doar să aducem în discuție un aspect nou al chestiunii : este vorba de raportul dintre *sensul referențial* și *sintaxă*.

2. Există un număr de caracteristici sintactice ale unor limbi naturale, care nu pot fi descrise fără referire la anumite trăsături semantice.

De exemplu, în unele limbi care cunosc articolul, acesta are un regim special în raport cu substantivul-obiect, dacă substantivul este „nume de materie” : în engleză se poate spune *I am drinking milk* sau *I am drinking the milk* ; situația este analogă în română : *beau lapte* sau *beau laptele*. În schimb, dacă substantivul nu este nume de materie, trebuie să primească, în mod obligatoriu, articolul : engl. *I see the dog* și niciodată **I see dog* sau rom. *văd câinele* și nu **văd câine*.

Fără a intra în detalii tehnice, menționăm că, în gramatica transformațională, această particularitate a articolului se exprimă printr-o *regulă opțională de suprimare a articolului*, regula care se aplică numai în cazul în care substantivul determinat este caracterizat în dicționar prin trăsătura semantică *nume de materie*.

Un alt exemplu : în limba română, obiectul direct se construiește cu prepoziția *pe*, atunci când este exprimat printr-un substantiv-nume propriu sau de persoană sau printr-un pronume ; în celelalte cazuri comple-

mentul direct urmează imediat după verb : *văd pe Ion, îl văd pe el* „I see him” dar *văd casa* și nu* *văd pe casa*.

În gramatica transformațională, această situație se exprimă cu ajutorul unei reguli care suprimă prepoziția *pe*, atunci când complementul este un substantiv și nu are marca semantică *nume de persoană* sau *nume propriu*.

Exemplele de acest fel se pot înmulți.

Se observă că, în exemplele discutate, regulile formulate au următoarea particularitate : pentru aplicarea lor nu este suficientă referirea exclusivă la simbolurile *categoriale* (cum ar fi GV = grup verbal, N = nominal, Av = adverbial etc.), ci este necesară referirea la un minimum de *informație semantică* care caracterizează simbolurilor individuale substituie, prin aplicarea regulilor lexicale, simbolurilor categoriale : *Ion* sau *masă* care se substituie, printr-o regulă lexicală, simbolului N. Prin această caracteristică, regulile (de transformare) pe care le-am amintit se deosebesc de o regulă de transformare de tipul celei pasive, de exemplu, care se aplică independent de orice informație semantică ; este suficient ca o propoziție să aibă structura

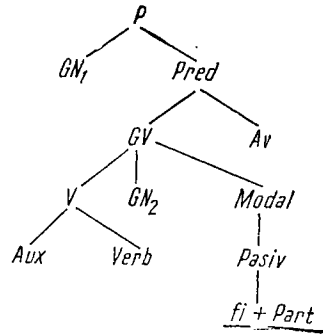

Fig. 1

pentru a i se putea aplica regula de transformare pasivă, din care rezultă

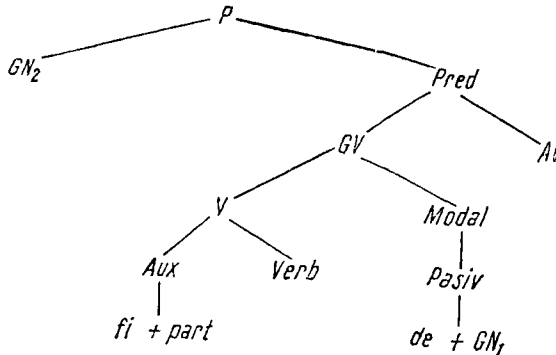

Fig. 2

După cum se observă, în figura 1, structura propoziției nu conține nici o referire la informația semantică a simbolurilor GN_1 , GN_2 , V , *Passiv*, *Av* etc.

3. Vom încerca mai departe să arătăm în ce constă mecanismul prin care anumite trăsături semantice ajung să intervină în aplicarea regulilor de transformare.

Printr-o serie de reguli de constituenți se ajunge la derivarea unei secvențe cu următoarea structură :

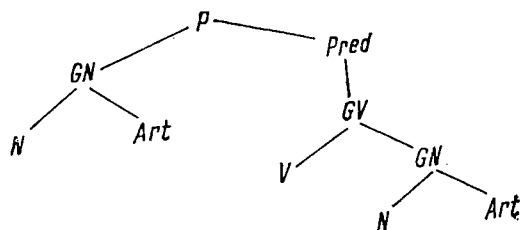

Fig. 3

Prin aplicarea unui număr de reguli lexicale, 3 devine :

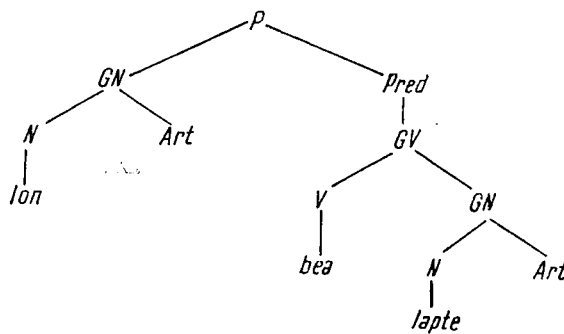

Fig. 3'

unde simbolurile individuale *Ion*, *bea* și *lapte* au fost substituite simbolurilor categoriale N și V .

Lexiconul asociat unei gramatici cuprinde pentru fiecare articol (care înregistrează un morfem) două componente : a) reprezentarea *fone-mică* (în termeni de trăsături distinctive) și b) reprezentarea *semantică* (în termeni de trăsături semantice) a morfemului respectiv.

După cum arată Katz (1966, p. 154), sensul unei unități din dicționar nu reprezintă o entitate indivizibilă, ci este compus din *concepte* care se află într-o relație determinată unele față de celelalte ; un articol de dicționar reprezintă „structura conceptuală” a sensului cuvintelor (cf. Katz & Postal, 1964, p. 13—14 ; Chomsky, 1965, p. 160).

Am putea spune că lexiconul unei gramatici transformaționale *interpretează* simbolurile terminale ale gramaticii prin *traducerea* lor într-o metalimbă, aceea a „universalilor” semantice (cf. Chomsky, 1965, p. 160) corespunzătoare „universalilor” fonetice reprezentate de sistemul jakobsonian al trăsăturilor distinctive. Această „traducere” nu este altceva — în cazul limbilor naturale — decât analogul regulilor care permit interpretarea oricărui limbaj simbolic (cf. Carnap, 1956, p. 4).

Dată fiind această structură a lexiconului, în momentul în care simbolurile categoriale dintr-o secvență sînt înlocuite cu simboluri ale unităților individuale (în particular, în cazul în care N este înlocuit cu *lapte*), simbolului terminal îi este asociată automat și interpretarea sa semantică. În cazul discutat, simbolului *lapte* i se asociază și definiția „structurii conceptuale” a sensului, prin specificarea unor trăsături semantice ca : *inanimat*, *nume de materie*, *lichid* etc. etc.

Astfel, prin această asociere se obține :

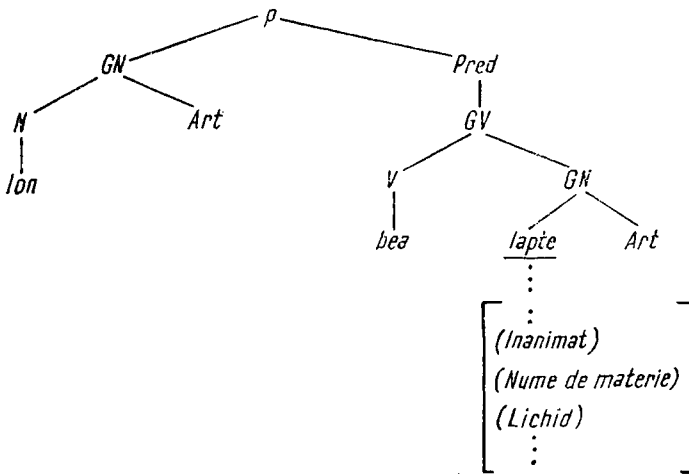

Fig. 4

Regula opțională de transformare care prevede suprimarea articolului atunci cînd acesta este precedat de un substantiv-obiect direct nume de materie se aplică *după* ce simbolurile categoriale au fost înlocuite (prin reguli lexicale) cu simboluri terminale *interpretate semantic*. Numai în acest fel se poate formula restricția „articolul se suprimă *dacă* substantivul este nume de materie”.

4. După cum se poate observa, „definiția conceptuală” a structurii sensului, făcută prin intermediul „traducerii” într-o metalimbă, este independentă de obiectul concret la care actul de vorbire se referă. Cu alte cuvinte, regula semantică prin care simbolului *lapte* din *Ion bea lapte* (Art) i se asociază un anumit sens (constant) nu are nimic comun cu fa

dacă ceea ce Ion bea *hinc et nunc* este sau nu într-adevăr *lapte*, sau dacă este un lichid care seamănă cu laptele, sau chiar, eventual, dacă Ion *bea* e adevărat ceva.

Înțelegem prin *sens referențial* al unui enunț (sau al unei părți dintr-un enunț) raportarea acestuia (sau acesteia) la o stare determinată a universului extralingvistic. Sensul referențial al unui enunț E este deci *clasa de obiecte* $\{e_1, e_2 \dots e_n\}$ despre care se face aserțiunea E. Este ușor de observat că reguli semantice de felul celor discutate sub 3. nu asociază simbolurilor *semnificații referențiale*.

S-ar părea că — cel puțin în anumite limite — problema sensului referențial este și rămîne în afara preocupărilor lingvistului (eventual și ale logicianului), și aici sîntem în parte de acord cu Bar-Hillel, (1965, p. 45). Într-adevăr, am putea considera că interpretarea semantică a propoziției *scriu pe o masă neagră* este epuizată dacă știu care este semnificația fiecărui simbol în parte și dacă din semnificația fiecărui simbol în parte ajung să *compun* semnificația întregii propoziții (cf. Katz, 1966, p. 153); nu este nevoie, cu alte cuvinte, să *verific* dacă *în realitate* masa este neagră sau nu, stabilirea valorii de adevăr a propoziției pe baza verificării empirice depășind domeniul de interes al lingvistului.

În mod analog, stabilirea caracterului fals al propoziției *balena este un pește* aparține domeniului de preocupări al zoologului și nu al lingvistului.

5. Există însă situații în care sensul referențial al unei propoziții (sau al unor termeni dintr-o propoziție) se impune cu necesitate atenției lingvistului, nu numai la nivelul interpretării semantice ci și la nivelul *sintactic*. Cu alte cuvinte, există situații în care sensul referențial intervine în formularea unor reguli sintactice, în același mod în care intervenea sensul denotativ.

În cazurile pe care le avem în vedere, problema sensului referențial se pune în forma identității vs. non-identității obiectului de referință. În enunțurile *casa este mare* și *casa este de cărămidă* referențul (= *casa*) poate să fie sau să nu fie același; cu alte cuvinte cele două enunțuri se pot referi la două obiecte *diferite* (două *case*: una *mare* (și făcută din altceva decît din *cărămidă*) și una *de cărămidă* (și care nu este *mare*) sau la *același* obiect (*aceeași casă* are două proprietăți: de a fi *mare* și de a fi *de cărămidă*).

Construind o gramatică a coordonării în limba română, Mihaela Mancaș (1967, sub tipar) face următoarea observație: în cazul în care determinativii *aceluiași* substantiv determinat sînt semantice contradictorii, ei nu se pot coordona și dintr-o frază ca:

(1) *fata frumoasă merge pe stradă și fata urîtă merge pe stradă* nu se poate obține prin transformare:

(2) **fata frumoasă și urîtă merge pe stradă*.

Coordonarea, arată mai departe autoarea, este posibilă numai cu condiția ca cei doi termeni determinați să nu fie identici din punct de vedere referențial; în acest caz (al non-identității referențiale), coordonarea este

posibilă, atrăgînd după sine *pronominalizarea* termenului determinat care se repetă :

(3) *fata frumoasă și cea urîță merg pe stradă.*

Vom încerca, în continuare, să explicăm o serie de implicații cu caracter mai general, pe care observațiile de mai sus le au.

1°. Fraza (2) este *corectă* (aparține limbii române) din punct de vedere *sintactic*; ea este *incorectă* (în măsura în care *este* incorectă) exclusiv din punct de vedere *semantic*, deoarece este contradictorie.

2°. Dacă (2) este incorectă semantic, același lucru se poate spune și despre fraza (1) (din care (2) derivă prin transformare). Aceasta se poate afirma nu numai pe baza faptului că semnificația rămîne invariantă prin transformare (cf. Katz & Postal, 1965, p. 40 și urm.), ci și pe baze independente de teoria aleasă pentru descriere (în cazul nostru, teoria transformățională).

Vom încerca să demonstrăm pe scurt că (1) *este* contradictorie în cazul în care admitem că obiectul de referință al propozițiilor

(4) *fata frumoasă merge pe stradă*

(5) *fata urîță merge pe stradă*

este identic.

Propoziția (4) poate fi „tradusă” cu aproximație într-un limbaj simbolic după cum urmează :

Acel obiect unic (= operatorul ι), a (= *fata*), despre care se pot afirma propozițiile Fa (= *fata este frumoasă*) și Ma (= *fata merge pe stradă*); simbolic :

(4a) $(\iota a) (Fa \cdot Ma)$

Propoziția (5) poate fi „tradusă” cu aproximație într-un limbaj simbolic după cum urmează: acel obiect unic (= ι), a (= *fata*), despre care se pot afirma propozițiile $\sim Fa$ (= *fata este urîță*; unde cuvîntul „urîț” — antonim al lui „frumos” — este reprezentat prin negația predicatului F) și Ma (= *fata merge pe stradă*); simbolic :

(5a) $(\iota a) (\sim Fa \cdot Ma)$.

Admitem prin ipoteză că (4a) și (5a) satisfac ambele condiția de unicitate (cf. Carnap, 1956, pp. 32—42, în special p. 33 și 37, definițiile 7—1, 8—2); admitem prin ipoteză că obiectul unic a din (5a) este *acelelași* cu obiectul unic a din (4a), cu alte cuvinte că cele două obiecte de referință sînt identice. Considerînd că cele două ipoteze sînt adevărate, rezultă că cele două expresii, (4a) și (5a), sînt echivalente (cf. Carnap, 1956, p. 14, regula 3—3), deci :

(6) $(\iota a) (Fa \cdot Ma) \equiv (\iota a) (\sim Fa \cdot Ma)$

Se poate demonstra ușor că echivalența (6) este logic falsă. Rezultă deci că sînt *false* ambele noastre ipoteze inițiale: (1) că cele două expresii coordonate satisfac fiecare condiția de unicitate și (2) că cele două obiecte de referință ale cuvîntului *fata* sînt identice.

Prin urmare, *unica* interpretare semantică acceptabilă a frazei (1) este aceea în care *nu este admisă identitatea referențială a celor două părți coordonate*.

Rezultă din discuția noastră că din fraza (1) nu poate fi obținută, prin transformare, o propoziție semantic „normală”, propoziția (2), în cazul în care, pentru (1) se admite identitatea referențială a propozițiilor legate prin *și* (sau mai limitat, identitatea referențială a substantivului subiect). Aceasta deoarece informația semantică rămîne invariantă prin transformare (cf. Katz & Postal, 1965, p. 40 și urm.).

În cazul în care subiectele din cele două propoziții ale frazei (1) sînt considerate ca neidentice din punct de vedere referențial, fraza (1) este semantic acceptabilă. În acest caz, aplicînd o transformare de coordonare a subiectelor în raport cu predicativul *merge pe stradă*, obținem (2a) *fata frumoasă și fata urîță merg pe stradă* (cu aplicarea unei reguli speciale de acord a predicatului cu subiectul multiplu).

Propoziției (2a) i se poate aplica o regulă de pronominalizare (cf. Mănceaș, 1967) din care să rezulte :

(3) *fata frumoasă și cea urîță merg pe stradă*.

Este de observat că transformarea din care rezultă (2a) se aplică în aceleași condiții semantice în care se aplică o transformare de coordonare unei fraze de felul :

(7) *elevul bun merge pe stradă și fata frumoasă merge pe stradă* din care rezultă :

(7a) *elevul bun și fata frumoasă merg pe stradă*.

Cu alte cuvinte, în ambele cazuri, se consideră că propozițiile coordonate din (1) și (7) se referă la *două obiecte diferite*.

6. Vom considera, în continuare, fraza :

(8) *fata frumoasă merge pe stradă și fata blondă merge pe stradă*

Se poate spune că (8) este *referențial ambiguă* întrucît cele două propoziții pot să se refere la *același obiect* (= individul desemnat de subiectul primei propoziții *este identic* cu individul desemnat de subiectul celei de a doua) sau pot să se refere la *obiecte diferite* (individul desemnat de subiectul primei propoziții *nu este identic* cu individul desemnat de subiectul celei de a doua).

În cazul în care se admite prima interpretare (cele două obiecte de referință sînt identice), atunci coordonarea (8a) *fata frumoasă și blondă merge pe stradă* este semantic „normală”, deoarece este adevărată propoziția (8b) [(1a) (Fa·Ba)]·Ma

(în traducere : *acel obiect unic a (= fata) pentru care este adevărat că Fa·Ba (= fata este frumoasă și fata este blondă) și Ma (= fata merge pe stradă)*).

În cazul în care admitem cea de a doua interpretare (cele două obiecte de referință nu sînt identice), atunci coordonarea (8b) este falsă. (Dacă primul membru, [(1a) (Fa·Ba)], este fals, atunci întreaga conjuncție (8b) este falsă.)

7. Din cele discutate sub 5 și 6 rezultă următoarele :

1°. Coordonarea a doi termeni Y și W, în contextul X — Z are ca rezultat o propoziție semantic „normală” atunci și numai atunci cînd, în fraza

(9) $X_1 - Y - Z_1$ și $X_2 - W - Z_2$ (unde eventual, $X_1, X_2 = \emptyset$ sau $Z_1, Z_2 = \emptyset$, dar nu $X_1, X_2, Z_1, Z_2 = \emptyset$) cele două contexte: $X_1 - Z_1, X_2 - Z_2$ sînt identice din punctul de vedere al sensului referențial. Dacă această condiție semantică nu este satisfăcută, rezultatul transformării este o propoziție logic sau factual falsă.

2°. Restricția formulată de Mihaela Mancaș (1967, vezi mai sus) se dovedește a fi un caz particular al restricției formulate de noi sub 1°, plecînd de la restricția impusă de d-sa. Într-adevăr, cazul discutat de autoare este situația specială în care admițînd identitatea referențială a contextelor se ajunge la o frază contradictorie. Această contradicție se datorește prezenței unor predicate „antonime”. În situația în care predicatele sînt „compatibile” (cu unul și același subiect), contextele pot fi interpretate fie ca identice, fie ca neidentice din punct de vedere referențial (ca în fraza (8) din paragraful precedent). Caracterul semantic „normal” sau „anormal” al coordonării depinde de interpretarea semantică a structurii de adîncime.

3°. În mod analog cu ambiguitatea semantică în sensul definit de Postal & Katz (1965, p. 13,15), și pe care o putem numi *ambiguitate denotativă*, putem vorbi de o ambiguitate semantică *referențială*, ilustrată de fraze de tipul (8).

Comparînd fraza (8) cu propoziția (8a) se constată că (8) este referențial ambiguă în timp ce (8a) nu este (= există *un singur obiect* denumit prin substantivul *fată*, care are proprietatea de a fi *frumos și blond*, pe de o parte, și de a *merge pe stradă*, pe de altă parte). Ar urma deci că există posibilitatea ca o propoziție să fie susceptibilă de două interpretări în structura ei de adîncime (8) și semantic-referențial neambiguă în structura ei de suprafață (8a).

LUCRĂRI CITATE

- Bar-Hillel (1964) = Yehoshua Bar-Hillel, *Language and Information. Selected Essays on their Theory and Application*. Addison-Wesley Publishing Company and The Jerusalem Academic Press LTD.
- Carnap (1956) = Rudolf Carnap, *Meaning and Necessity*, Chicago; University of Chicago Press (2nd edition).
- Chomsky (1965) = Noam Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, M.I.T. Press.
- Katz (1966) = Jerold J. Katz, *The Philosophy of Language*, New York, London, Herper & Row, Publishers.
- Katz & Postal (1964) = J.J. Katz and P. M. Postal, *An Integrated Theory of Linguistic Descriptions*, Cambridge, M. I. T. Press.
- Mancaș (1967) = Mihaela Mancaș, *Aspecte ale gramaticii coordonării în limba română* (sub tipar, în *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, IV).

REFERENTIAL MEANING AND TRANSFORMATION RULES

SUMMARY

Some relations between the coordination and the referential meaning are taken into account.

The results of the investigation are the following :

1° Let us consider the sentence

(1) $x_1 - y - z_1 - \text{and} - x_2 - w - z_2$

(where either $x_1 x_2$ or $z_1 z_2$ but not both could be empty).

We obtain by coordination transformation the sentence

(2) $x - y$ and $w - z$.

Sentence (2) is semantically normal if and only if the contexts $x_1 - z_1$ and $x_2 - z_2$ have the same referential content. If this condition is not satisfied, sentence (2) is (logically or factually) false. Therefrom we might infer :

2° The normal or abnormal meaning of (2) depends on the semantic interpretation of the deep structure (1).

3° The referential ambiguity of (1) may be paralleled by the denotative ambiguity, as defined already by Postal and Katz : sentence (1) has an ambiguous referential meaning.

Notice that (1) is not necessarily false if the identity condition formulated above (1°) is not satisfied, whereas sentence (2) is necessarily false if the same condition is not satisfied.

CĂILE PIERDERII MOTIVĂRII ÎN FRANCEZĂ ȘI ÎN ROMÂNĂ

(FONDUL PRINCIPAL LEXICAL)

DE

P. MICLĂU

Cercetarea de față își propune să ilustreze, pe baza unui amplu material comparativ, unul din fenomenele cele mai interesante de organizare structurală a vocabularului — situația și evoluția motivării în procesul trecerii de la latină la franceză și română.

Analiza caracterului sistematic al vocabularului a făcut progrese în ultima vreme; cel puțin pe plan teoretic foarte multe aspecte ale problemei au fost elucidate. Este elocventă în această privință lucrarea lui J. A. Greimas, *La sémantique structurale*, Paris, 1966. Ea arată că semantica structuralistă se orientează mai ales spre descoperirea organizării interioare a unităților de conținut semantic. Însă structura ansamblurilor semantice necesită încă numeroase studii.

O altă cale de cercetare a structurii vocabularului este luarea în considerare a cuvintelor, ca mulțimi de unități semnificative: formarea cuvintelor a fost întotdeauna socotită ca o manifestare a sistemului în vocabular. Ea este din ce în ce mai mult abordată cu ajutorul procedeelelor structurale.

În cele ce urmează socotim ca rezolvate problemele ridicate de analiza cuvintelor în unități semnificative minimale. Pornind de la acestea, vom încerca să punem în lumină organizarea cuvintelor în raport cu motivarea. În acest scop materialul a fost grupat pe matrice, ale căror elemente vor fi interpretate cantitativ, statistic. Folosind materialul din punct de vedere comparativ și istoric, sperăm să evidențiem o anumită organizare atât în sincronie, cât și — mai ales — în diacronie.

În cercetarea trecerii de la limba latină la limbile romanice teza pierderii motivării a devenit un fel de loc comun. Iată în această privință un pasaj caracteristic, referitor la limba franceză: „Astfel franceza se caracterizează în raport cu latina, între altele, printr-o enormă creștere a arbitrarului: în timp ce în latină *inimicus* amintește de *in-* și *amicus* și se motivează prin ele, *ennemi* nu se motivează prin nimic; el s-a întors în

arbitrarul absolut, care este de altfel condiția esențială a semnului lingvistic. Se poate constata această deplasare în sute de exemple: cf. *constare (stare): coăter, fabrica (faber): forge, magister (magis): maître, berbicarius (berbeæ): berger* etc. Aceste schimbări dau o fizionomie cu totul deosebită francezei¹. De fapt, afirmația că arbitrarul este „condiția esențială a semnului lingvistic” e valabilă numai la o parte a vocabularului, mai precis la un sector al fondului principal lexical². În afară de aceasta, fizionomia pe care Saussure o socoate proprie limbii franceze se observă și în alte limbi romănice. Materialul folosit în prezenta lucrare o dovedește cu prisosință: diferența de tratament între franceză și română nu e prea mare.

Exemplele de mai sus nu ilustrează decît una din căile prin care se pierde motivarea. Acad. Al. Graur, ocupîndu-se de forma internă, enumeră principalele căi prin care se cîștigă și se pierde acest tip de motivare³. În cele ce urmează va fi analizat doar procesul pierderii motivării în general și al formei interne în special. După o prezentare succintă a cauzelor generale ale dispariției motivării, se va face o analiză amănunțită a materialului oferit de comparația etimologică a fondului principal român și francez⁴.

Cauzele principale care duc la pierderea motivării în general sînt următoarele:

1. *Transformările fonetice*. Datorită schimbării sunetelor din cuvinte, unele morfeme din care acestea sînt alcătuite se pot contopi într-o singură unitate semnificativă. Cuvîntul latinesc *collocare* este format din două morfeme lexicale și două gramaticale: *cum-loc-a-re*. Vocala *o* din rădăcină, devenind protonică și mediană, cade prin sincopă. În acest fel, cele două morfeme se combină într-unul singur: rom. *culc-a*, fr. *couch-er*. Aceste verbe nu mai pot fi analizate prin rădăcina nominală — rom. *loc*, fr. *lieu*; *coucher* este mult modificat față de latină, neconținînd nici un sunet din prototipul latinesc *loc-*, nici din forma franceză paralelă *lieu*. Transformările fonetice reprezintă o cauză fundamentală în dispariția motivării. Ea intervine simultan cu alte cauze, de exemplu, cu pierderea cuvîntului de bază. De asemenea, acționează și în cazul motivării absolute, de exemplu la cuvintele cu simbolism fonetic: lat. *pipionem* „porumbel” era motivat prin repetarea silabei caracteristice gînguriturii porumbelului; în franțuzește el a devenit *pigeon*, pierzîndu-și caracterul simbolic.

¹ Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1965, p. 184.

² Vezi Paul Miclău, *Motivarea cuvintelor din fondul principal român și francez*, în „Analele Universității București — Filologie”, XIII (1964), p. 257—269.

³ Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1960, p. 160—170; vezi și S. Ullmann, *Semantics*, Oxford, 1962, p. 96—105.

⁴ Au fost folosite listele: pentru latină și română — Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, București, 1954; pentru franceză, cea publicată de subsemnatul în *Omagiul lui Iorgu Jordan*, București, 1958. Evident, listele folosite au un caracter relativ, iar datele luate în considerare depind de ele; aceasta nu le scade însă semnificația de eșantion reprezentativ.

2. Dispariția morfemelor :

a. *Pierderea cuvîntului de bază.* Într-o familie de cuvinte, structura motivată este menținută de perceperea unei rădăcini ca semn fundamental, caracteristic pentru toată familia. În latinește structura analizabilă a cuvintelor din aceeași familie era foarte clară : procedeele de formare a cuvintelor, îndeosebi derivarea, au dus la gruparea în jurul unei rădăcini a unui număr mare de cuvinte. De foarte multe ori rădăcina era reprezentată printr-o formă neanalizabilă din punct de vedere lexical, de tipul lui *capio*. Acesta era susținut în latinește de derivate foarte importante, păstrate fie în fondul principal al limbii franceze, fie în cel al limbii române :

CAPIO	* capitare	—	căpăta
	* acceptare	acheter	—
	* accaptiare	—	agăța
	* captiare	chasser	—
	excapitare	—	scăpăta
	incapere	—	încăpea
	incipere	—	începe
	percipere	—	pricepe
	recipere	recevoir	—

În cele două limbi *capio*, ca verb de sine stătător, nu s-a păstrat. Aceasta a constituit premisa de bază a pierderii structurii analizabile, care reunea întreaga familie. Împotriva lui au acționat schimbările fonetice petrecute cu regularitate. Chiar în latinește se vede că la derivatele de la forma simplă (*capio*), în urma adăugării prefixului, vocala *a* a devenit *i* : *incipere*, *percipere*, *recipere*, schimbare de altfel regulată, pentru că apare în toate celelalte cazuri (cf., de exemplu, de la *facio* — *conficio*, *perficio*). Confruntarea dintre cele două tendințe se face de cele mai multe ori în favoarea transformărilor fonetice. Rareori coeziunea formelor face să apară forme ca *incapere* de mai sus, unde vocala *a* se explică prin presiunea formei *cap-* a rădăcinii.

În limbile romanice coeziunea familiei, care se menținea în latină în ciuda schimbărilor fonetice, este tulburată mai ales datorită caracterului profund al transformărilor fonetice ; faptul este foarte evident pentru formele franceze : *acheter*, *chasser*, *recevoir* se aseamănă foarte puțin între ele.

b. În plus, trebuie arătat că nu numai pierderea cuvîntului de bază duce la nemotivare, ci și *dispariția afixelor lexicale*, ca forme vii, de sine stătătoare. Printre formele de mai sus se observă prefixul latinesc *ex-* care a devenit în românește *s-*, dar nu mai joacă rolul de prefix : *scăpăta* nu mai este analizabil, deși *căpăta* ar putea constitui o nouă bază de interpretare.

Pe lângă factorii pomeniți, tot în seria de exemple analizate, se remarcă și acțiunea factorului semantic (vezi mai jos, punctul 3) : *pricepe* este prea departe ca sens de *începe*, pentru că să poată fi analizat cumva la un loc cu el.

Clare sînt cazurile de dispariție a motivării prin pierderea morfemelor acolo unde nu mai intervin și alți factori, de exemplu în: *arguo* — *argentum* > *argint*, *argent*, *laus* — *laudare* > *lăuda*, *louer*.

3. *Schimbările de sens*. Se întîmplă ca unele cuvinte dintr-o familie legată prin aceeași rădăcină să aibă o evoluție semantică cu totul divergentă, încît să nu mai fie încadrate de vorbitor în familia respectivă, să nu mai fie simțite ca motivate. Astfel în românește *nebun* nu mai este legat de *bun*, din cauza unei puternice specializări semantice. De multe ori schimbarea înțelesului intervine la un loc cu alți factori: *route* „drum” în franceză vine formal de la *rupta*, care era participiul trecut al lui *rumpere* „a rupe”; prin intermediul lui *via* „drum”, *rupta*, care inițial era epitetul lui *via*, începe să desemneze orice fel de drum. În acel moment nici o legătură semantică între *route* (*rupta*) și *rompre* (*rumpere*) nu mai este posibilă, deci *route* devine nemotivat. Este însă evident că la aceasta au contribuit și schimbările fonetice, precum și presiunea sistemului morfologic, care a dus la crearea unui nou participiu, regulat, al lui *rompre* — *rompu*.

Schimbările de sens au loc deci într-un anume cadru morfologic, a cărui influență nu trebuie neglijată: sînt cazuri cînd ea duce la izolarea unui cuvînt, deși din punct de vedere semantic acesta rămîne apropiat de baza lui. *Debere* „a datora” a dat în franceză *devoir*; participiul lui, regulat, de altfel, *débîta*, a dat, în urma unor transformări fonetice adînci, *dette*. Cum însă participiile cu accentul pe radical reprezintă grupul cel mai neregulat, în franceză a apărut participiul actual *dû*, în fond destul de neregulat și el din punctul de vedere al posibilității raportării la rădăcină. *Dette* s-a specializat în înțelesul de „datorie”, deci și-a păstrat o valoare semantică apropiată de verbul *devoir* „a datora”; acțiunea sistemului morfologic (îmbinată cu aceea a schimbărilor fonetice) a dus la pierderea motivării substantivului *dette*: vorbitorii obișnuiți nu-l pot lega formal de verb. Limbile romanice se deosebesc mult în acest sector de limba latină, unde flexiunea, chiar cea neregulată, contribuia la strîngerea coeziunii dintre cuvinte: *lex*, *rex* se legau de unele forme ale verbelor corespunzătoare — *lego*, *rego*. Latinii făceau legătura și în cazuri mai complicate ca *luna* (**louksna*) — *luce*; *potest* era analizabil, în timp ce *pcate*, fr. *peut* nu mai sînt etc., etc.

4. *Împrumutul* este de asemenea o cauză importantă, care duce la slăbirea structurii motivării. În primul rînd, e vorba de cuvintele care trec dintr-o limbă unde erau analizabile în alta, unde își pierd structura motivată. În românește *garderobă* nu e analizat în părțile lui componente ca în franceză — limba de origine: *garde-robe* — literal „păstrează rochie”. Cuvîntul *ștrompană*, folosit în unele regiuni ale țării noastre, nu e analizat de vorbitori, așa cum se întîmplă cu corespondentul german *Strumpfband* „jartieră” (literal „legătura de ciorapi”). Asemenea cazuri sînt extrem de numeroase, ele ilustrînd una din particularitățile de bază ale împrumutului lingvistic.

În al doilea rînd, împrumutul interesează în raporturile lui cu cuvintele moștenite. Situația generală e reprezentată de faptul că împrumutul

slăbește poziția cuvintelor moștenite, acolo unde în locul neologismelor luate din alte limbi ar putea fi folosite altele, create în propria limbă, pe baza materialului autohton. Astfel, de pildă, în franceză, în loc să se derive un adjectiv de la *mère*, s-a împrumutat un derivat gata făcut în latinește — *maternel*; la fel pentru *père* — *paternel*. Aceste cuvinte împrumutate nu mai pot fi raportate pe plan formal la bazele lor moștenite. În mod analog avem în românește *matern* și *patern*, care nici măcar din punct de vedere istoric nu se leagă de *mamă*, *tată*.

Numărul mare de astfel de împrumuturi contribuie la scăderea proporției de cuvinte motivate în limbile romanice. Totuși nu trebuie exagerat rolul negativ al împrumuturilor în sectorul motivării. Pe de o parte, împrumuturile se pot grupa ele însele în serii motivate, de tipul *matern* — *maternitate*.

Pe de altă parte, în epoca modernă se constată dezvoltarea procesului de analiză a structurii împrumuturilor, nu atât prin etimologie populară, cât pe baza elementelor lor componente. Dezvoltarea științei și a tehnicii a dus la sporirea frecvenței unor formații de tipul *hipodrom*, *lactobar*, *microfotografie*. Într-o primă etapă se produce sesizarea înțelesului elementului formativ inițial. Ca urmare, are loc desprinderea lui din cuvântul la alcătuirea căruia participă: (concurs) *hipo*, (bufet) *lacto*, (examen) *micro*; de fapt, aici se face o prescurtare a cuvântului, analogă procesului de înlăturare a unui afix în cadrul derivării regresive. Elementele astfel desprinse devin productive — cf., de pildă, *microbuz*, formație curioasă, alcătuită din *micro-*, element formativ inițial și *-buz*, element formativ final (*autobuz* e alcătuit la fel)⁵. De notat că în franceză *bus* a devenit substantiv independent. La răspîndirea acestui fel de motivare contribuie simțitor și vocabularul medicinei, format în mare parte cu elemente inițiale de același tip: *endo-*, *hiper-*, *infra-*, *neuro-* etc.

Bineînțeles că împrumutul ca factor al slăbirii motivării interesează numai indirect fondul principal. În analiza cantitativă care urmează nu se vor face decît sporadic referiri la împrumut, întrucît ea se bazează numai pe forme moștenite.

MENTINEREA CUVÎNTULUI DE BAZĂ (A)

Cauzele analizate succint mai sus acționează, cum s-a văzut, de cele mai multe ori combinate. Înainte de cercetarea acțiunilor lor, trebuie scoase din discuție acele cuvinte care nu erau motivate nici în fondul principal al latinei clasice și nu au dat naștere la derivate în fondul din latina tirzie, comun pentru franceză și română.

Dăm mai jos lista substantivelor care se găsesc în această situație. În principiu, toate listele folosite în lucrare sînt organizate după modelul matricelor⁶. Materialul a fost împărțit în două tipuri de matrice: matrice

⁵ Cf. Alexandru Graur, *La romanité du roumain*, Bucarest, 1965, p. 65.

⁶ Pentru notații vezi, de pildă, Albert Monjallon, *Initiation au calcul matriciel*, Paris, 1960.

de tip A, cuprinzînd situații în care cuvîntul de bază e păstrat, și matrice de tip B, care redau situațiile de pierdere a cuvîntului de bază. În lista de mai jos se dă doar un indice pentru fiecare cuvînt, notația matriceală completă nefiînd necesară, întrucît avem a face cu un simplu vector de tipul $A_1=(1\ 1\ 1)$, unde cifrele indică păstrarea unei singure forme nemotivate. De asemenea, nu se mai dau formele romanice, ele fiind deduse automat de cititor. În schimb, am notat în dreapta numărul de derivate și compuse create pe baza cuvîntului francez. De exemplu, notarea completă ar fi pentru *arcus*⁷:

Matrice	Lat. clasică	Lat. tirzie	Franceză	Română
$A_3 = (1\ 1\ 1)$	ARCUS	arcus	arc 5 ; 3	arc

Prin urmare, notate doar prin forma latinească, substantivele sînt :

A_1 anima	A_{12} crux 9	A_{23} lac 9	A_{34} piscis 4
A_2 aqua 0 ; 3	A_{13} dens 15	A_{24} lacrima	A_{35} praeda
A_3 arcus 5 ; 3	A_{14} digitus 2	A_{25} lana 5	A_{36} pugnus 6
A_4 arma 3	A_{15} ferrum 5 ; 3	A_{26} lex	A_{37} sanguis 0 ; 3
A_5 aurum	A_{16} flos 12	A_{27} lupus 4 ; 3	A_{38} sinus
A_6 bos 4	A_{17} frater 2	A_{28} mel 2	A_{39} tempus 3 ; 1
A_7 caelum	A_{18} frons 7	A_{29} nox 2	A_{40} terra 18 ; 1
A_8 campus 3 ; 1	A_{19} fundus 11 ; 8	A_{30} numerus 2	A_{41} ventus 8
A_9 canis 6 ; 2	A_{20} gustus 7 ; 2	A_{31} os 4	A_{42} umbra 3 ; 1
A_{10} cauda 3	A_{21} herba 6	A_{32} ovum 1	A_{43} unguis 2
A_{11} cornu 16 ; 1	A_{22} hospes 1	A_{33} pellis 4 ; 1	

Sînt în total 43, adică 39,81% din cele 108 substantive aflate în tot materialul. Lotul acesta de 43 de substantive transmise fără derivate atît în fondul principal al limbii române, cît și al limbii franceze dovedește durabilitatea anumitor elemente din limba de bază. Deși în epoca tirzie a atinității ele nu au fost susținute de derivate foarte frecvente, s-au moștenit n nucleul celor două limbi.

De fapt, este interesant că substantivele de mai sus și-au refăcut familia pe teren romanic. Am dat ca ilustrare situația din limba franceză ; un număr impresionant de derivate se găsesc la *corne*, *dent*, *fond* și *terre*. În ansamblu, cele 43 de substantive au 200 de derivate și 33 de compuse. Semnificativ e numărul derivatelor, în medie 4,65 pe unitate, ceea ce depășește media pe unitate din fondul principal al limbii franceze — 3,7. Aceste cifre sînt grăitoare : ele arată că motivarea este o tendință care, în ciuda cauzelor profunde ale slăbirii ei, se reface mereu.

Verbe fără derivate sînt doar 14. Numărul este foarte mic în raport cu totalul verbelor de 115, adică numai 12,17%. Față de totalul de 297,

⁷ Pentru etimologii au fost folosite dicționarele : A. Ernout și A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris, 1959, W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1935, mai ales pentru română ; O. Bloch și W. von Wartburg, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris, 1960.

verbele reprezintă 38,72 %, adică sînt partea de vorbire cel mai bine reprezentată. Iată lista celor 14 verbe :

A ₄₄ bibo 11	A ₄₉ dormio 3	A ₅₄ sentio 4
A ₄₅ credo 7	A ₅₀ fugio 3	A ₅₅ sono 5 ; 1
A ₄₆ crepo 4 ; 1	A ₅₁ ligo 7 ; 1	A ₅₆ taceo
A ₄₇ cresco 16	A ₅₂ rideo 2	A ₅₇ volo ¹ 1 ; 4
A ₄₈ dico 7 ; 6	A ₅₃ scribo 7	

Și aici se constată refacerea familiei ; media de derivate pe care și le-au format în franceză reprezentantele verbelor de mai sus e mai mare decît la substantive, adică 5,5 derivate pe unitate, depășind cu mult media unităților din fondul principal (3,7).

Numărul mic de verbe simple moștenite fără derivate în fondul principal, reflectă tendința, mai puternică decît la substantive, de preferare în latina tîrzie a unui verb derivat în locul unuia simplu — cf. mai sus exemplul clasic al verbului *capio* pierdut ca atare, dar transmis în fondul principal român și francez prin 9 derivate, în general frecventative și formații cu prefixe (p. 117).

Adjectivele, de asemenea, sînt foarte puține, anume 4 din totalul de 27 :

A ₅₈ asper 1	A ₆₀ niger 3
A ₅₉ dulcis 9	A ₆₁ surdus 3

ceea ce înseamnă 14,81 %. Și ele posedă multe derivate — 16, adică în medie 4 pe unitate, prin urmare cu depășire de 0,3 a normei generale date de fondul principal francez.

Numerale sînt numai 3 :

A ₆₂ cinque 1	A ₆₃ mille 8	A ₆₄ octo 3
--------------------------	-------------------------	------------------------

Față de totalul de 11, proporția este însă mare, și anume de 27,27 %. Numărul derivatelor e mare — 12, adică 4 pe unitate.

Din cele 10 adverbe, numai A₆₅ *heri* se încadrează în matricea analizată aici, din cele 12 pronume numai A₆₆ *ego*, iar din cele 11 prepoziții doar A₆₇ *per*.

★

În afară de cuvintele discutate pînă aici, există și unele situații speciale de transmitere a cuvintelor fără derivate din latină și franceză în română (în fondul principal). Iată lista lor :

A ₆₈ DIVIDO	viduus	veuf	văduv
A ₆₉ TENUIS	tener	tendre	tinăr
VOLVO	vallis	—	vale
A ₇₀ =	$\left\ \begin{array}{cc} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{array} \right\ ^s$	—	+vallée

⁸ În cazul cînd este modificată situația (1 1 1), se notează sub cuvîntul clasic matricea corespunzătoare, în care în prima linie se dau cifrele indicînd numărul de forme nemotivate, în a doua cifrele pentru formele motivate ; coloanele reprezintă : latina tîrzie, franceza și româna.

În cadrul lor nu avem un raport direct de derivare între termenul din fondul principal clasic și forma moștenită în nucleele romanice.

De notat că în franceza actuală *vallis* e reprezentat printr-un derivat — *vallée*.

Uneori se întâmplă ca un cuvânt legat etimologic de un cuvânt de bază să fie păstrat doar într-una din limbi. Principiul reprezentării în ambele nu e încălcat, întrucât în cealaltă limbă este moștenită o altă formă, apropiată etimologic, deși nu derivată de la prima, de pildă : *clamare* > *chema*, alături de *clarus* > *clair*, *chiar*. Situația se întâlnește în următoarele cazuri :

	CLAMO (cf. CLARUS)	clamare	—	chema
$A_{71} =$	(1 0 1)			
	MUNUS (cf. MUTO)	+communis	commun	—
$A_{72} =$	$\begin{vmatrix} 0 & 1 & 0 \\ 1 & 0 & 0 \end{vmatrix}$			
	PRO (cf. PER)	pro	pour	
$A_{73} =$	(1 1 0)			
	TRANS (cf. INTRO)	trans	très	—
$A_{74} =$	(1 1 0)			
	ROGO (cf. REGO)	rogare	—	ruga
$A_{75} =$	$\begin{vmatrix} 1 & 0 & 2 \\ 1 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+interrogare	—	întreba

Echivalența transmiterii unui cuvânt de bază în ambele limbi capătă și alte aspecte deosebite. Într-o serie de exemple se constată că termenul de bază e moștenit în cuvinte diferite în franceză și română :

A_{76}	PASCO	pascere	repas	paște
A_{77}	VOX	vox	voix	boci
	SEQUOR	sequere	suivre	—
$A_{78} =$	$\begin{vmatrix} 2 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 0 \end{vmatrix}$	—	+ensuite	—
		socius	—	soț

Ultimul exemplu e mai interesant : în latinește nu se mai făcea legătură între *sequere* și *socius* ; de aceea, putem pune la un loc cele două cuvinte, care au dat : *socius* > *soț*, *sequere* > *suivre*, ultimul avînd un derivat în fondul principal construit pe baza participiului feminin lexicalizat — *ensuite*.

În alte cazuri, mult mai numeroase, echivalența este asigurată prin intervenția, alături de cuvîntul de bază, a unui derivat moștenit în limba română, în timp ce în franceză se păstrează cuvîntul de bază :

A_{79}	DURUS	durus	dur	—
		+indurare	—	îndura
A_{80}	ERRO	errare	errer	—
		+erraticus	—	rătăci

A ₈₁	IUVENIS	iuvenis + iuvenus	jeune —	— junc
A ₈₂	LAVO	lavare + ex-per-lavare	laver —	— spăla
A ₈₃	RES	res + reus (etim. pop.)	rien —	— rău
A ₈₄	SANUS	sanus + sanitas	sain —	— sănătate
A ₈₅	SUDO	sudare + sudor	suer —	— sudaore
A ₈₆	VINCO	vincere + in-vincere	vaincre —	— îvinge
	NUBES	nubes + nubilum	+ nuage —	— nor
A ₈₇ =	$\begin{vmatrix} 1 & 0 & 1 \\ 1 & 1 & 0 \end{vmatrix}$			
	VOLO ²	volare + exvolare	voler ¹ voler ² —	— — zbură
A ₈₈ =	$\begin{vmatrix} 1 & 2 & 1 \\ 1 & 0 & 0 \end{vmatrix}$			

Matricele de la A₇₉ pînă la A₈₆ au forma : $\begin{vmatrix} 1 & 1 & 1 \\ 1 & 0 & 0 \end{vmatrix}$ ceea ce înseamnă
 că prin adunare obținem $\sum_{i=79}^{86} A_i = \begin{vmatrix} 8 & 8 & 8 \\ 8 & 0 & 0 \end{vmatrix}$

În toate aceste cazuri apare pe lîngă fenomenul păstrării bazei în franceză, acela al pierderii motivării în română tocmai din cauza pierderii bazei și a contopirii elementelor de derivare cu aceasta din urmă (+*iu-venus* > *junc*). Aceasta dovedește că într-un proces atît de complex ca acela al moștenirii unui grup de cuvinte legate etimologic, trecerea de la o categorie de fapte la alta se face prin serii de fenomene intermediare.

Există și situația inversă, cînd are loc transmiterea bazei printr-un derivat în franceză, în timp ce în română apare cuvîntul simplu ; sînt 11 exemple de acest tip :

A ₈₉	DUCO	ducere + conducere	— conduire	duce —
A ₉₀	FUMUS	fumus + fumare	— fumer	fum —
A ₉₁	NOVUS	novus + novellus	— nouveau	nou —
A ₉₂	RADO	radere + rasare	— raser	rade —
A ₉₃	SICCUS	siccus + siccare	— sécher	sec —
A ₉₄	SIGNUM	signum + *insignare	— enseigner	semn —

A ₉₅	SOL	sol	—	soare
		+ soliculus	soleil	—
A ₉₆	TONO	tonare	—	tuna
		+ *extonare	étonner	—
A ₉₇	VAS	vas	—	vas
		+ vasellum	vaisseau	—
	MANE	mane	—	miine
A ₉₈	=	—	—	+ amina
	$\begin{vmatrix} 1 & 1 & 1 \\ 1 & 0 & 1 \end{vmatrix}$	+ demane	demain	—
	PAREO	parere	—	părea
A ₉₉	=	—	—	parcă
	$\begin{vmatrix} 1 & 1 & 2 \\ 1 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ parescere	paraitre	—

Matricele de la A₈₉ la A₉₇ cu aceeași structură ca și cele de la A₇₉ la A₈₆ ; adunându-le, avem $\sum_{i=89}^{97} A_i = \begin{vmatrix} 9 & 9 & 9 \\ 9 & 0 & 0 \end{vmatrix}$

Mai interesante sînt cazurile cînd găsim într-una din limbi, două sau mai multe forme moștenite, iar în cealaltă una singură. Sînt posibile mai multe combinații. Cuvîntul de bază este moștenit singur în română (fiind, bineînțeles, neanalizabil), în timp ce în franceză sînt moștenite două derivate ale lui. Se constată că în franceză are loc pierderea motivării, întii datorită dispariției cuvîntului de bază și apoi din cauza schimbărilor fonetice. Iată lista completă a exemplurilor :

A ₁₀₀	FRIGUS	frigus	—	frig
		+ frigidus	froid	—
		+ frictio	frisson	—
A ₁₀₁	LINUM	linum	—	in
		+ linea	ligne	—
		+ lineus	linge	—
A ₁₀₂	MONS	mons	—	munte
		+ *montanea	montagne	—
		+ *montare	monter	—
A ₁₀₃	SOMNUS	somnus	—	somn
		+ somniculus	sommeil	—
		+ somniare	songer	—
A ₁₀₄	TRAHERE	trahere	—	trage
		+ tractus	trait	—
		+ *tractiare	tracer	—

Matricea pentru fiecare cuvînt de bază este : $\begin{vmatrix} 1 & 2 & 1 \\ 2 & 0 & 0 \end{vmatrix}$, iar pentru total $\sum_{i=100}^{104} A_i = \begin{vmatrix} 5 & 10 & 5 \\ 10 & 0 & 0 \end{vmatrix}$

Uneori în română e moștenit însă un derivat, devenit neanalizabil prin dispariția cuvîntului de bază, în timp ce în franceză acesta e păstrat ;

în franceză însă cuvintele nu mai pot fi apropiate de vorbitori din cauza schimbărilor fonetice. Sînt în total șapte cazuri :

	APERIO	operire ⁹	ouvrir	—
$A_{106} =$	$\begin{vmatrix} 1 & 3 & 1 \\ 2 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ cooperire + apicare (etim. pop.)	couvrir abri	coperi —
	CURA	cura	+ curé	—
$A_{106} =$	$\begin{vmatrix} 1 & 1 & 1 \\ 2 & 1 & 0 \end{vmatrix}$	+ curatus + securus	— sûr	curat —
	FUNDO	fundere	fondre	—
$A_{107} =$	$\begin{vmatrix} 1 & 3 & 1 \\ 2 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ fontana (etim. pop.) + refusare	fontaine refuser	fintină —
A_{108}	MANEO	manere	ménage	—
		+ remanere	—	rămîne
		+ mansio	maison	—
A_{109}	MITTO	mittere	mettre	—
		+ missa	messe	—
		+ tramittere	—	trimite
A_{110}	MOLO	molere	moudre	—
		+ mola	—	moară
		+ molinum	moulin	—
A_{111}	PES	pes	ped	—
		+ pedica	—	pedică
		+ impedicare	empêcher	—

Ultimele patru matrice au forma $\begin{vmatrix} 1 & 2 & 1 \\ 2 & 0 & 0 \end{vmatrix}$, adică $\sum_{i=108}^{111} A_i = \begin{vmatrix} 4 & 8 & 4 \\ 8 & 0 & 0 \end{vmatrix}$

Există, deși reprezentată printr-un singur exemplu, și situația paralelă, cînd numai cuvîntul de bază e păstrat în franceză, iar derivatele în română :

	PARO	parare	parer	—
$A_{112} =$	$\begin{vmatrix} 1 & 1 & 3 \\ 3 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ apparare + comparare + imperator	— — —	apăra cumpăra împărat

În română cuvintele sînt nemotivate, izolate între ele din cauza schimbărilor fonetice, semantice și a celor legate de derivate. De notat că nici latinii nu mai raportau pe *impero* și *imperator* la cuvîntul de bază *paro*.

⁹ Aceeași familie cu *aperio*.

Într-un număr mai mare de cazuri, în română, pe lângă cuvîntul de bază sînt moștenite și alte derivate, devenite nemotivate, în timp ce în franceză e moștenit un singur derivat:

	CERNO	cernere	—	cerne
A ₁₁₃	= $\begin{vmatrix} 1 & 1 & 2 \\ 2 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ certare + *certanus	— certain	certa —
	DOLEO	dolere	—	durea
A ₁₁₄	= $\begin{vmatrix} 1 & 1 & 3 \\ 3 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ dolor + dolus + *doliosus	douleur — —	— dor duios
	INTRO	intro (adv.)	—	întru
A ₁₁₅	= $\begin{vmatrix} 1 & 0 & 4 \\ 3 & 1 & 0 \end{vmatrix}$	+ in-ad-intro + per-intro + intrare	— — + entrer	înăuntru pentru intra
	IPSE	ipse	—	însă
A ₁₁₆	= $\begin{vmatrix} 1 & 1 & 4 \\ 2 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	— — + ad-de-ipse + metipsimus	— — — même	însumi dînsul adins —
	RODO	rodere	—	roade
A ₁₁₇	= $\begin{vmatrix} 1 & 1 & 2 \\ 2 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ rodicare (cf. rumigare) + rostrum	ronger —	— rost
	SALIO	salire	—	sări
A ₁₁₈	= $\begin{vmatrix} 1 & 1 & 3 \\ 2 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ saltare + resalire	sauter —	sălta răsări
	STRINGO	stringere	—	strînge
A ₁₁₉	= $\begin{vmatrix} 1 & 1 & 2 \\ 1 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ strictus	étroit	strîmt
	VERUS	verus	—	văr
A ₁₂₀	= $\begin{vmatrix} 1 & 1 & 2 \\ 2 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ *veracus + ad-de-verum	vrai —	— adevăr

★

Mai evidentă este tendința de pierdere a motivării cînd luăm în considerare și în franceză încă un cuvînt :

A ₁₂₁	CIRCUS	circus	—	cerc
		+ circulus	cercle	—
		+ circare	chercher	cerca

A ₁₂₂	GELU	gelu	—	ger
		+ gelare	geler	—
		+ glacia	glace	gheață
A ₁₂₃	MENS	mens	—	mințe
		+ mentire	mentir	minți
		+ *mentionica	mensonge	—
		mutare	—	muță
	MUTO	—	+ remuer	—
A ₁₂₄	= $\begin{vmatrix} 1 & 1 & 2 \\ 2 & 1 & 0 \end{vmatrix}$	+ *impromutare	emprunter	—
		+ in-promutuum	—	împrumut

Pentru primele trei, aceeași matrice, luată de trei ori, dă : $\begin{vmatrix} 3 & 6 & 6 \\ 6 & 0 & 0 \end{vmatrix}$

La primul exemplu se constată că cuvântul e moștenit în românește, unde apare și verbul *cerca*. Etimonul acestuia era motivat; în română însă *cerca* e nemotivat, deși există *cerc*. Aici a intervenit factorul semantic, care a îndepărtat atât de mult verbul de substantiv, încît vorbitorii nu le mai leagă între ele. În franceză *cercle* este nemotivat datorită pierderii cuvântului de bază. *Chercher* la rîndul lui nu poate fi legat de *cercle* din cauze semantice și fonetice.

Acțiunea cauzelor de dispariție a motivării apare mult mai complexă atunci cînd în ambele limbi se păstrează un număr mare de derivate sau compuse. În exemplele de mai jos, în română se păstrează cuvîntul de bază, în timp ce în franceză nu :

A ₁₂₅	= $\begin{vmatrix} 1 & 6 & 3 \\ 6 & 1 & 0 \end{vmatrix}$	DIES	dies	—	zi
		—	—	jadis	—
		+ diurnum	—	jour	—
		—	—	+ journal	—
		+ tamdiu	—	tandis	—
		+ hac die	—	—	azi
		+ martis dies	—	mardi	—
		+ jovis dies	—	jeudi	joi
		+ sambati dies	—	samedi	—
		A ₁₂₆	= $\begin{vmatrix} 1 & 3 & 3 \\ 5 & 2 & 2 \end{vmatrix}$	DO	dare
—	—			—	+ dată
—	—			—	+ îndată
+ abscondere	—			—	ascunde
+ donum	—			don	—
+ donare	—			+ donner	—
—	—			+ pardonner	—
+ perdere	—			perdre	pierde
+ rendere	—	rendre	—		

		felix	—	ferice
	FELIX	fenum	foin	fin
A_{127}	$= \begin{vmatrix} 5 & 3 & 6 \\ 2 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	feta	—	fată
		+ fetiolus	—	fecior
		+ fetare	—	făta
		filius	fiis	fiu
		filia	filie	—
	IACIO ¹⁰	iacere	—	zăcea
A_{128}	$= \begin{vmatrix} 1 & 2 & 3 \\ 3 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ adiacens	aise	—
		+ *iectare	jeter	—
		+ traicere	—	trece
		—	—	strecura
	MEDIUS	medius	—	miez
A_{129}	$= \begin{vmatrix} 1 & 4 & 3 \\ 5 & 1 & 0 \end{vmatrix}$	—	midi	—
		+ ad mediam diem	—	amiază
		+ medius locus	milieu	mijloc
		+ medianus	moyen	—
		+ medietas	moitié	—
		+ dimedius	+ demi	—
	SEDEO	sedere	—	șede
A_{130}	$= \begin{vmatrix} 3 & 3 & 3 \\ 2 & 1 & 0 \end{vmatrix}$	+ assidere	+ asseoir	ășeza
		+ *assedita	assiette	—
		nidus	nid	—
		sella	selle	șă

Dacă luăm ca exemplu matricea A_{125} DIES, constatăm că pentru limba română nu acționează cauza pierderii cuvîntului de bază, ci doar celelalte trei : schimbările fonetice, cele legate de formarea cuvintelor și, într-o măsură mai mică, îndepărtarea de sens. În cadrul cuvintelor franceze intervine și dispariția cuvîntului de bază ca unitate de sine stătătoare în limba actuală : *di* s-a contopit cu derivatele și compusele sale ; în matricea A_{129} MEDIUS e de notat că *mi* a fost concurat de *demi*, el rămînînd numai în compuse și locuțiuni în care se comportă tot ca un element de compunere.

În cazul lui *felix* predomină chiar în latină formele neanalizabile (*filius, filia, feta, fenum*).

Se înțelege că apare și tipul invers — în franceză se păstrează cuvîntul din fondul principal latinesc, clasic, iar în română nu. În română acționează toți factorii. În franceză acționează numai trei, însă în mod profund : schimbări fonetice, de derivare și semantice. Iată toate cazurile :

	CUBO	cubare	couver	—
A_{131}	$= \begin{vmatrix} 1 & 2 & 3 \\ 3 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ * cubium	—	cuib
		+ cubitus	coude	cot
		(etim. pop.)		
		+ * excubulare	—	scula

¹⁰ Întrucît *iaceo* și *iacio* provin din aceeași familie, sînt date derivatele de la amîndouă.

	LEGO	legere	lire	—
A ₁₃₂	= $\left\ \begin{array}{c} 2\ 3\ 5 \\ 5\ 0\ 0 \end{array} \right\ $	+ lectio	leçon	—
		+ alligere	—	alege
		+ colligere	cueillir	culege
		+ intelligere	—	înțelege
		+ legumen (etim. pop.) lignum	—	legumă lemn
	PENDO	pendere	pendre	—
A ₁₃₃	= $\left\ \begin{array}{c} 1\ 6\ 3 \\ 6\ 0\ 0 \end{array} \right\ $	+ pensare	peser	păsa
		—	penser	—
		+ pensum	poids	—
		+ appensare	—	apăsa
		+ dispensa	dépense	—
		+ *pendicare + *expendiolare	pencher —	— spinzura
	TENDO	tendere	tendre	—
A ₁₃₄	= $\left\ \begin{array}{c} 2\ 4\ 2 \\ 4\ 2\ 0 \end{array} \right\ $	+ attendere	+ attendre	—
		+ intendere	+ entendre	întinde
		tenere	tenir	ține
		+ tenacula	tenaille	—
		+ temptare (cf. tentare)	tenter	—
	VIVO	vivere	vivre	—
A ₁₃₅	= $\left\ \begin{array}{c} 1\ 4\ 2 \\ 3\ 0\ 0 \end{array} \right\ $	+ vita	vie	vită
		+ vivus	vif	viu
		+ vivenda	viande	—
	NE	nec	ni	—
A ₁₃₆	= $\left\ \begin{array}{c} 3\ 3\ 3 \\ 1\ 0\ 0 \end{array} \right\ $	+ neque	—	nici
		non	ne	nu
		—	non	—
		negotium	—	negot

Până aici am văzut situații în care baza se pierde sau în franceză sau în română; în schimb, în latina tîrzie, apar multe derivate sau compuse, transmise în unul sau altul din nucleele romanice.

Sînt cîteva cazuri de păstrare a cuvîntului de bază în ambele limbi, dar pe lîngă el apar alte forme paralele, legate etimologic de el, fără a fi însă derivate :

	ME	me	me	mă
A ₁₃₇	= $\left\ \begin{array}{c} 1\ 3\ 2 \\ 1\ 0\ 0 \end{array} \right\ $	+ meum	mien	meu
		—	mon	—

	SE	se	se	se
A ₁₃₈	$\begin{vmatrix} 2 & 3 & 3 \\ 0 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	— suum —	— son sien	sine său —
	TU	tu	tu	tu
A ₁₃₉	$\begin{vmatrix} 2 & 4 & 2 \\ 1 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ tuum —	te ton tien	— tău —
	SI	si	si (conj.)	să
A ₁₄₀	$\begin{vmatrix} 3 & 3 & 3 \\ 0 & 1 & 1 \end{vmatrix}$	sic — — seu	si (adv.) + aussi ainsi —	și + deși — sau
	BONUS	bonus	bon	bun
A ₁₄₁	$\begin{vmatrix} 3 & 3 & 3 \\ 0 & 2 & 0 \end{vmatrix}$	— bene — bellus —	— bien + combien beau + beaucoup	nebun bine — — —
	HOMO	homo	homme	om
A ₁₄₂	$\begin{vmatrix} 2 & 2 & 2 \\ 0 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	— nemo	on —	— nimeni
	MORIOR	morire	mourir	muri
A ₁₄₃	$\begin{vmatrix} 2 & 2 & 2 \\ 0 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	mors	mort	moarte
	TEXO	texere	tisser	țese
A ₁₄₄	$\begin{vmatrix} 3 & 2 & 2 \\ 0 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	tela subtilis	toile —	— subțire

O situație specială se prezintă în cazul când pe lângă formule simple apare o creație pe teren propriu în franceză sau în română, ca în exemplele :

	ANNUS	annus	an	an
A ₁₄₅	$(1\ 1\ 2)$	—	—	mulțumi
	BRACCHIUM	bracchium	bras	braț
A ₁₄₆	$\begin{vmatrix} 1 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 0 \end{vmatrix}$	—	+ embrasser	—
	TOTUS	totus	tout	tot
A ₁₄₇	$\begin{vmatrix} 1 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 1 \end{vmatrix}$	—	—	+ totuși

Într-o altă serie de exemple, alături de cuvântul de bază, păstrat în ambele limbi, în latina tîrzie apar derivate sau compuse, păstrate doar în românește, unde își pierd caracterul motivat :

A ₁₄₈	AD	ad	à	a
		+ paene-ad	—	pină
A ₁₄₉	COQUO	coquere	cuire	coace
		+ coctorium	—	cuptor
A ₁₅₀	LINGUA	lingua	langue	limbă
		+ lingula	—	lingură
A ₁₅₁	PLACEO	placere	plaire	plăcea
		+ placenta (etim. pop.)	—	plăcintă
	CLAVIS	clavis	clef	cheie
A ₁₅₂	$\begin{vmatrix} 2 & 2 & 3 \\ 2 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	clavus	clou	—
		+ inclavare	—	încheia
		+ includere	—	închide
	CONTRA	cum	—	cu
A ₁₅₃	$\begin{vmatrix} 2 & 1 & 3 \\ 1 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	contra	contre	către
		+ in-contra-ubi	—	încotro
	SUPER	super	sur	spre
A ₁₅₄	$\begin{vmatrix} 1 & 1 & 4 \\ 2 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	—	—	peste
		+ ad-supra	—	asupra
		+ superare	—	supăra

$\sum_{i=148}^{151} A_i = \begin{vmatrix} 4 & 4 & 8 \\ 4 & 0 & 0 \end{vmatrix}$; în celelalte matrice jocul motivării e mult mai complex.

Situația inversă e mult mai frecventă în franceză :

	CLARUS	clarus	clair	chiar
A ₁₅₅	$\begin{vmatrix} 1 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 0 \end{vmatrix}$	+ exclariare	+ éclairer	—
	CURRO	currere	courir	curge
A ₁₅₆	$\begin{vmatrix} 1 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 0 \end{vmatrix}$	+ cursus	+ secours	—
A ₁₅₇	DEUS	deus	dieu	zău
		+ divinare	deviner	—
A ₁₅₈	IOCUS	iocus	jeu	joc
		+ iocare	jouer	—
A ₁₅₉	MOLLIS	mollis	mou	moale
		+ *molliare	mouiller	—
A ₁₆₀	NODUS	nodus	nœud	nod
		+ nodare	nouer	—

A_{161}	NOVEM	novem	neuf	nouă
		+ novembris	novembre	—
A_{162}	OCULUS	oculus	œil	ochi
		+ ab oculis	aveugle	—
A_{163}	PANIS	panis	pain	piine
		+ panarium	panier	—
A_{164}	PAX	pax	paix	pace
		+ pacare	payer	—
A_{165}	SAL	sal	sel	sare
		+ salsa	sauce	—
A_{166}	SEX	sex	six	șase
		+ scxaginta	soixante	—
A_{167}	SOROR	soror	sœur	soră
		+ consobrinus	cousin	—
A_{168}	SORS	sors	sort	soartă
		+ *sortire	sortir	—
A_{169}	VINUM	vinum	vin	vin
		+ vinea	vigne	—
	DECEM	decem	dix	zece
A_{170}	$\left\ \begin{array}{ccc} 1 & 7 & 1 \\ 6 & 0 & 0 \end{array} \right\ $	+ undecim	onze	—
		+ duodecim	douze	—
		+ tredecim	treize	—
		+ quattuordecim	quatorze	—
		+ quindecim	quinze	—
		+ sedecim	seize	—
	PARS	pars	part	parte
A_{171}	$\left\ \begin{array}{ccc} 1 & 4 & 1 \\ 1 & 0 & 0 \end{array} \right\ $	+ partire	partir	—
		—	partage	—
		—	parti	—
	SEPTEM	septem	sept	șapte
A_{172}	$\left\ \begin{array}{ccc} 1 & 3 & 1 \\ 2 & 0 & 0 \end{array} \right\ $	+ septimana	semaine	—
		+ september	septembre	—
	STO	stare	été	sta
A_{173}	$\left\ \begin{array}{ccc} 1 & 6 & 2 \\ 5 & 0 & 0 \end{array} \right\ $	—	—	stărui
		+ arrestare	arrêter	—
		+ constare	coûter	—
		+ obstaré	ôter	—
		+ praestare	prêter	—
		+ praesto	prêt	—
	TRES	tres	trois	trei
A_{174}	$\left\ \begin{array}{ccc} 1 & 3 & 1 \\ 2 & 0 & 0 \end{array} \right\ $	+ testimonium	témoin	—
		+ triginta	trente	—

$$\sum_{i=157}^{169} A_i = \left\| \begin{array}{ccc} 13 & 26 & 13 \\ 13 & 0 & 0 \end{array} \right\|$$

Se impune, cel puțin, observația că numeralele în franceză sînt nemotivate de la 11 la 16, precum și multiplii lui zece de la 20 la 60, în timp ce în română sînt clar analizabile, ceea ce face, de altfel, să nu figureze în lista fondului principal.

Ultimul grup e alcătuit din forme de bază și forme derivate păstrate în ambele limbi, de tipul :

	NOS	nos	nous	noi
$A_{175} =$	$\left\ \begin{array}{cc} 1 & 2 & 2 \\ 1 & 0 & 0 \end{array} \right\ $	+ noster	notre	nostru
	VOS	vos	vous	voi
$A_{176} =$	$\left\ \begin{array}{cc} 1 & 2 & 2 \\ 1 & 0 & 0 \end{array} \right\ $	+ voster	votre	vostru
	ROTA	rota	+ rouler	roată
$A_{177} =$	$\left\ \begin{array}{ccc} 1 & 1 & 2 \\ 1 & 1 & 0 \end{array} \right\ $	+ rotundus (rc-)	rond	rotund

La acestea se adaugă un număr mare de cazuri în care apar numeroase derivate păstrate în una sau în ambele limbi, alături de cuvîntul de bază păstrat în amîndouă.

Derivatele își pierd caracterul analizabil în cele două limbi datorită transformărilor fonetice, semantice, precum și pierderii unor anumite afixe lexicale. Un exemplu elocvent este cel al lui A_{179} CAPUT.

Mai complex este cazul lui A_{182} FACERE. La A_{194} QUI apar 13 forme legate etimologic de cuvîntul-titlu, dintre care majoritatea (9 la număr) nu sînt derivate ale lui *qui*. O situație analogă se găsește la A_{196} SUM. Astfel de exemple arată însă că ne găsim în mod evident în sectorul acțiunii puternice a cauzelor care determină pierderea motivării. Iată lista întregă, cea mai mare, de altfel :

	CADO	cadere	méchant	cădea
$A_{178} =$	$\left\ \begin{array}{cc} 1 & 2 & 2 \\ 2 & 0 & 0 \end{array} \right\ $	+ *excadere + *cadentia	— chance	scădea —
	CAPUT	caput	chef	cap
$A_{179} =$	$\left\ \begin{array}{ccc} 1 & 3 & 2 \\ 3 & 0 & 0 \end{array} \right\ $	+ capellus + capillus + *capitaneus	chapeau cheveu —	— — căpătii
	DE	de	de	de
$A_{180} =$	$\left\ \begin{array}{cc} 1 & 2 & 2 \\ 1 & 0 & 1 \end{array} \right\ $	— + de ex	— dès	+ alde din

	DUO	duo	deux	doi
$A_{181} = \begin{vmatrix} 1 & 2 & 1 \\ 2 & 0 & 1 \end{vmatrix}$		+ *ambi dui + dubitare	— douter	+ amîndoi —
	FACIO	facere	faire	face
$A_{182} = \begin{vmatrix} 1 & 5 & 3 \\ 5 & 1 & 0 \end{vmatrix}$		— + factum + facies + factio + effectus + profectus	+ affaire — face façon effet profit	— fapt față — — —
	HABEO	habere	avoir	avea
$A_{183} = \begin{vmatrix} 1 & 3 & 2 \\ 3 & 0 & 0 \end{vmatrix}$		+ debere + debita + debitorius	devoir dette —	— — dator
	ILLE	ille	il	el
$A_{184} = \begin{vmatrix} 3 & 7 & 6 \\ 3 & 1 & 0 \end{vmatrix}$		illa illum — — — + illac + illac-ad + illa hora	elle le ¹ le ² lui leur là — + alors	ea al ăi ii — — la —
	IN	in	en ¹	în
$A_{185} = \begin{vmatrix} 1 & 5 & 4 \\ 4 & 0 & 0 \end{vmatrix}$		— + inde + subinde + inter — + deintus	— en ² souvent entre — dans	prin — — între printre —
	IUGUM	iugum	joug	jug
$A_{186} = \begin{vmatrix} 1 & 2 & 2 \\ 3 & 1 & 0 \end{vmatrix}$		+ iungere + *iuxtare + adiungere	joindre + ajouter —	— — ajunge
	LOCUS	locus	lieu	loc
$A_{187} = \begin{vmatrix} 1 & 3 & 2 \\ 2 & 0 & 0 \end{vmatrix}$		+ locare + collocare	louer ¹ coucher	— culca

	LONGUS	longus	long	lung
$A_{188} = \begin{vmatrix} 3 & 3 & 3 \\ 2 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	longum-ad longe + *allongare + *sublongum	— loin — selon	— — — —	lingă — alunga —
	MAGIS	magis	mais	mai
$A_{189} = \begin{vmatrix} 3 & 4 & 2 \\ 1 & 1 & 1 \end{vmatrix}$	— maius + magister maior	+ jamais mai maître maire	+ numai — măiestru —	
	MANUS	manus	main	mină
$A_{190} = \begin{vmatrix} 1 & 3 & 3 \\ 2 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	— + manica + demandare	— manche demander	— — —	mănușă mîneacă —
	PORTA	porta	porte	poartă
$A_{191} = \begin{vmatrix} 1 & 2 & 2 \\ 2 & 2 & 0 \end{vmatrix}$	+ portare + apportare —	porter + rapporter + emporter	purta — —	
	PRAEHENDO	praehendre	prendre	prinde
$A_{192} = \begin{vmatrix} 1 & 1 & 3 \\ 3 & 2 & 0 \end{vmatrix}$	+ apprehendere + comprehendere + deprehendere	+ apprendre + comprendre —	aprinde — deprinde	
	QUATTUOR	quattuor	quatre	patru
$A_{193} = \begin{vmatrix} 1 & 6 & 2 \\ 6 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ quartus + *exquartare + quadratus + quadrum + quattuordecim + quadraginta	quart écarter carré — quatorze quarante	— — — — — —	— — — codru — —
	QUI	qui	qui	cine
$A_{194} = \begin{vmatrix} 10 & 9 & 12 \\ 4 & 1 & 1 \end{vmatrix}$	quod — — quam quid — quia qualis quando quantum —	— — — — + quioique — que quel quand quant —	— — — — ce ci — care cînd cit + înctt	

		+ quare	car	—
		ubi	où	—
		unde	—	unde
		+ de unde	dont	—
		+ unquam	—	încă
		+ *indeusque	jusque	—
	RUMPO	rumpere	rompre	rupe
$A_{195} = \begin{vmatrix} 1 & 2 & 2 \\ 2 & 0 & 0 \end{vmatrix}$		+ rupta	route	—
		+ * subrupare	—	surpa
	SUM	*essere	être	ești
$A_{196} = \begin{vmatrix} 2 & 2 & 4 \\ 2 & 0 & 0 \end{vmatrix}$		sint	—	sint
		eram	—	eram
		+ *potere	pouvoir	putea
	TORQUEO	torquere	tordre	toarce
$A_{197} = \begin{vmatrix} 1 & 2 & 4 \\ 3 & 0 & 0 \end{vmatrix}$		+ tortus, -a	tort	toartă
		+ *turta	—	turtă
		+ extorquere	—	stoarce
	VENIO	venire	venir	veni
$A_{198} = \begin{vmatrix} 1 & 2 & 2 \\ 4 & 1 & 1 \end{vmatrix}$		+ convenire	—	+ cuveni
		+ conventum	—	cuvînt
		+ adventura	aventure	—
		+ subvenire	+ souvenir	—
	VIDEO	videre	voir	vedea
$A_{199} = \begin{vmatrix} 1 & 4 & 2 \\ 4 & 1 & 0 \end{vmatrix}$		—	+ voici	—
		+ invidia	envie	—
		+ visum	avis	—
		+ visum	—	vis
		+ visus	visage	—
	UNUS	unus	un	un
$A_{200} = \begin{vmatrix} 2 & 5 & 5 \\ 5 & 0 & 1 \end{vmatrix}$		una	—	o (pron.)
		—	—	o (num.)
		—	—	+ împreună
		—	—	unealtă
		+ de-una-hora	—	odinioară
		+ *alicunus	aucun	—
		+ cata unum	chacun	—
		(+ quisque unum)		
		+ nullus	nul	—
		+ unio	oignon	—

Am dat în listele de mai sus în mod exhaustiv toate categoriile de organizare a materialului lexical în procesul trecerii de la latină la franceză și română în sectorul fondului principal. La fiecare grup s-au

văzut căile de evoluție a motivării, cu tendința generală de dezvoltare a acesteia în latina tîrzie și de pierdere pe teren romanic.

S-a putut constata astfel o gradație în privința punerii la contribuție a materialului din latina tîrzie. Există trei mari grupuri de matrice în această privință: 1. în grupul de la A_1 la A_{69} , proporția între forma de bază din latina clasică și cea din latina tîrzie este de unu la unu; 2. în totalul $\sum_{i=70}^{136} A_i = \begin{vmatrix} 77 & 110 & 112 \\ 120 & 13 & 3 \end{vmatrix}$, forma de bază este moștenită într-una sau alta din cele două limbi, dar în plus apar destule forme în latina tîrzie: 2,94 pe unitate clasică, ceea ce înseamnă aproape triplarea materialului clasic în fondurile transmise celor două limbi; 3. în totalul $\sum_{i=137}^{200} A_i = \begin{vmatrix} 94 & 167 & 140 \\ 111 & 18 & 8 \end{vmatrix}$, pe lângă forma clasică apar numeroase cuvinte moștenite în franceză și română; proporția este 3,20 forme tîrzii pe unitate clasică, adică cea mai pronunțată valorificare a materialului oferit de latina populară.

Mai importantă decît aceste indicii de sporire cantitativă a formelor tîrzii, este proporția dintre elementele cu structura nemotivată și motivată în latina tîrzie¹. La primul grup toate cuvintele sînt nemotivate; fenomenul are deci proporția de 100%. La al doilea nemotivarea scade la 39,09%, iar la al treilea se echilibrează la 45,85%. Chiar la o privire superficială a matricelor se observă că nemotivarea predomină în limbile romanice cercetate. E interesant să comparăm în această privință ultimele două grupuri, incluzînd în comparație formele nemotivate din latina tîrzie, franceză și română, pentru a vedea dacă distribuția lor în cele două grupuri prezintă diferențe semnificative din punct de vedere statistic. Tabelul este următorul:

Cuvinte nemotivate

Limba Grupul	Latină	Franceză	Română	Total
De la A_{70} la A_{136}	77 (73)	110 (118,3)	112 (107,6)	299
De la A_{137} la A_{200}	94 (97,9)	167 (158,7)	140 (144,4)	401
Total	171	277	252	700

Cifrele din afara parantezei indică eșantioanele observate, cele din paranteză efectivele teoretice obținute după modelul: $\frac{171}{700} \times 299$ pentru

¹ Formele de bază sînt aproape, fără excepție, nemotivate.

prima căsuță ș. a. m. d. În continuare am procedat la calcularea lui χ^2 : folosind formula indicelui lui Pearson¹¹, am însumat rezultatul din fiecare căsuță, după tipul: $\frac{(77 - 73)^2}{73} + \dots$. Se obține astfel $\chi^2 = 1,703$,

adică o valoare cu mult inferioară limitei de 5,991, date în tabele pentru riscul de 0,05 la două grade de libertate, permise de structura tabelului nostru de mai sus. Aceasta înseamnă că, în ciuda variațiilor, nu există diferențe semnificative în folosirea formelor nemotivate în cele trei limbi, în cadrul celor două grupuri considerate.

Nu același lucru se poate spune despre cuvintele motivate. Ele lipsesc cu desăvârșire în primul grup. În al doilea predomină net în latina tîrzie — 60,91%; în schimb, în limbile romanice motivarea este foarte slab reprezentată în acest grup — 10,57% în franceză și abia 2,61% în română. În grupul al treilea motivarea este în latina tîrzie de 54,15%, în franceză 9,73%, iar în română 5,40%. Diferența foarte mare dintre latină și limbile romanice în aceste două grupuri reflectă specificul diacroniei lexicului latin în procesul transformării structurale în faza romanică: pierderea caracterului analizabil al unităților, contopirea mai multor unități semnificative minimale în una singură. Acest lucru reiese și mai bine în evidență prin cercetarea celei de a doua căi fundamentale de pierdere a motivării — dispariția cuvîntului de bază în nucleele limbii franceze și române.

PIERDEREA CUVÎNTULUI DE BAZĂ (B)

Una din cauzele principale ale pierderii formei motivate este dispariția cuvîntului de bază. Ea a putut fi observată și în matricele precedente de la A_{79} la A_{136} , unde baza era păstrată doar într-una din limbi. Aceste matrice au fost incluse în tipul A, pentru a ilustra faptul că forma de bază din fondul principal clasic nu și-a pierdut toată importanța în epoca tîrzie. În plus, comparația între cele două limbi în asemenea cazuri este foarte semnificativă pentru acțiunea cauzelor nemotivării. Adevărata însemnătate a pierderii cuvîntului de bază se manifestă însă atunci cînd aceasta are loc în ambele limbi. Spre deosebire de fenomenul păstrării lui, unde predomină substantivul, aici are prioritate pierderea unui verb de bază. Din totalul de 25 de cuvinte de bază dispărute și moștenite printr-un singur derivat, 12 sînt verbe. Din acestea 6 s-au transmis celor două fonduri principale prin intermediul unor substantive:

B_1	ARGUO	+ argentum	argent	argint
B_2	FRENDO	+ frenum	frein	friu
B_3	NUBO	+ nuptiae	noce	nuntă
B_4	PARIO	+ parens	parent	părinte
B_5	PLUO	+ *plovias	pluie	ploaie

¹¹ Pentru testul lui χ^2 , vezi, de pildă D. Schwartz și P. Lazar, *Éléments de statistique*, Paris, 1964, p. 51—72.

B ₆	SERPO	+ serpens	serpent	șarpe
----------------	-------	-----------	---------	-------

$$\sum_{i=1}^6 B_i = \begin{vmatrix} 0 & 6 & 6 \\ 6 & 0 & 0 \end{vmatrix}$$

Mai clar se vede preferința pentru formele derivate atunci când acestea reprezintă ele însele verbe. Sînt cinci cazuri de acest fel :

B ₇	FERO	+ *sufferire	souffrir	suferi
B ₈	IUVO	+ adjutare	aider	ajuta
B ₉	NOSCO	+ cognoscere	connaitre	cunoaște
B ₁₀	SPONDEO	+ respondere	+ répondre	răspunde
B ₁₁	SPIRO	suspirare	soupirer	suspina

$$\sum_{i=7}^{11} B_i = \begin{vmatrix} 0 & 5 & 5 \\ 5 & 0 & 0 \end{vmatrix}$$

Într-un singur exemplu verbul e moștenit printr-un adjectiv :

B ₁₂	NITEO	+ nitidus	net	neted
-----------------	-------	-----------	-----	-------

De asemenea, trebuie amintit verbul *uro* păstrat în românește prin derivatul *ustulare*, iar în franceză prin încrucișarea cu mai vechiul *bruir*, de origine germanică :

B ₁₃	URO	+ ustulare	brûler	ustura
-----------------	-----	------------	--------	--------

Tot într-un singur caz, alături de dispariția cuvîntului de bază, se semnalează și pierderea determinatului (catacreză) :

B ₁₄	HIEMS	+ hibernum, -a	hiver	iarnă
-----------------	-------	----------------	-------	-------

În total există deci un număr destul de restrîns de cuvinte de bază moștenite doar printr-un derivat în cele două fonduri principale. Aceasta arată că pierderea cuvîntului de bază acționează destul de rar ca singur factor al dispariției motivării. În cazurile de mai sus este evident că formele derivate în latinește nu mai sînt analizabile în limbile romanice în primul rînd datorită pierderii cuvîntului de bază. Transformările fonetice au acționat și aici (cf. mai jos, B₁₉ : *silva* + *salvaticus* > *sauvage*, *sălbatic*) ; ele au făcut ca afixele lexicale să se contopească cu elementul de bază, dar acest lucru este lipsit de semnificație din moment ce elementul de bază, care permitea analiza rădăcinii (*silv-*), nu mai există ca atare în limbile romanice. Iată ultima serie din categoria discutată aici :

B ₁₅	CAPER	+ capra	chèvre	capră
B ₁₆	FAR	+ farina	farine	făină
B ₁₇	HORTUS	+ cohors	cour	curte
B ₁₈	LAUS	+ laudare	louer ²	lăuda
B ₁₉	SILVA	+ salvaticus	sauvage	sălbatic
B ₂₀	SUB	+ subtus	sous	sub

B ₂₁	SUCUS	+ exsucare	essuyer	usca
B ₂₂	VENUM	+ vendere	vendre	vinde
B ₂₃	VINDEX	+ vindicare	venger	vindeca

$$\sum_{i=15}^{23} B_i = \begin{vmatrix} 0 & 9 & 9 \\ 9 & 0 & 0 \end{vmatrix}$$

În realitate formele romanice ca cele de mai sus nu sînt izolate în limbă, în jurul lor s-au creat forme noi. Unele din acestea au intrat chiar în fondul principal lexical :

B ₂₄	MODUS	+ quomodo	comme	cum
		—	+ comment	—
B ₂₅	LINO	+ oblitare	oublier	uita ¹
		—	—	uita ²

Într-o serie de 12 cazuri, cuvîntul de bază e moștenit prin derivate în cele două fonduri principale ; iată lista lor completă :

B ₂₆	ALO	+ altus	haut	—
		+ in-altus	—	înalt
B ₂₇	FORMA	+ formosus	—	frumos
		+ formaticus	fromage	—
B ₂₈	LIBER	+ liberare	livrer	—
		+ libertare	—	icrta
B ₂₉	METIOR	+ mensura	—	măsură
		+ mensurare	mesurer	—
B ₃₀	MISCEO	+ misculare	mêler	—
		+ *mixticare	—	mesteca
B ₃₁	PROPE	+ *propianus	prochain	—
		+ ad-prope	—	aproape
B ₃₂	PUER	+ pullius	—	pui
		(cf. pullus)		
		+ pulla	poule	—
B ₃₃	PUNGO	+ impungere	—	împunge
		+ punctus	point	—
B ₃₄	SERVUS	+ servire	servir	—
		+ servare	—	sărbătoare
B ₃₅	SPECIO	+ ad-spectare	—	aștepta
		+ suspectio	soupçon	—
B ₃₆	TARDUS	+ tarde	tard	—
		+ *tardivus	—	tirziu
B ₃₇	LUCTOR	luctare	lutter	—
		+ lucta	—	luptă

$\sum_{i=26}^{36} B_i = \begin{vmatrix} 0 & 11 & 11 \\ 22 & 0 & 0 \end{vmatrix}$; ultima are o structură diferită, întrucît *luctare* nu este derivat propriu-zis de la forma de bază.

În rest, dacă luăm ca exemplu pe **FORMA** (B₂₇), observăm că nemotivarea lui *fromage* se explică nu atît prin pierderea cuvîntului de bază

întrucât acesta a fost reluat pe cale de împrumut (*forme*), cât prin schimbările semantice și fonetice; într-adevăr *formaticus* era determinantul lui *caseus* și arăta că e vorba de „brinză pusă în forme”. *Caseus* a dispărut, iar determinantul a devenit substantiv cu înțelesul de „brinză”. Ulterior, în franceză a avut loc și metateza lui *r*, ceea ce a îndepărtat pe *fromage* de forma cuvântului de bază. Cam la fel stau lucrurile cu românescul *frumos* provenit din derivatul *formosus*. El nu poate fi apropiat de neologismul *formă* tot datorită schimbărilor semantice și fonetice. Se vede din aceste exemple că împrumutarea formei de bază ar permite redobândirea caracterului motivat al unor forme tradiționale, dacă acestea n-ar fi avut o evoluție aparte atât în planul expresiei, cât și al conținutului semantic. În același timp e de semnalat faptul că chiar în cazurile evidente de dispariție a motivării prin pierderea cuvântului de bază, intervin, cel puțin indirect, și ceilalți factori. Acțiunea mai multor cauze este evidentă când s-au păstrat mai multe derivate în una și aceeași limbă, cum se vede din cele ce urmează.

Un număr de 11 cuvinte de bază s-au transmis prin două cuvinte în fondul principal al limbii franceze și prin unul singur în română. Pierderea cuvântului bază duce la imposibilitatea analizei prin intermediul lui. Dar când sînt mai multe derivate ale sale moștenite, prin compararea lor reciprocă e posibil, rareori de altfel, să se deducă elementele alcătuitoare, adică să se ajungă din nou la motivare. În seria de mai jos lucrul acesta se întîmplă de pildă la CANO (B₃₉).

	AUGEO	+ *adaugere	—	adăuga
B ₃₈	= $\begin{vmatrix} 0 & 1 & 1 \\ 3 & 1 & 0 \end{vmatrix}$	+ agurium + augustus	+ bonheur août	— —
	CANO	+ cantare	chanter	cînta
B ₃₉	= $\begin{vmatrix} 0 & 1 & 1 \\ 2 & 1 & 0 \end{vmatrix}$	+ incantare	+ enchanter	—
	CRASSUS	+ *grassus	gras	gras
B ₄₀	= $\begin{vmatrix} 0 & 2 & 1 \\ 2 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ *crassia	graisse	—
	FULGEO	+ fulgur	foudre	—
B ₄₁	= $\begin{vmatrix} 1 & 2 & 1 \\ 2 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ *fulgerare flamma	— flamme	fulgera —
	LAXUS	+ laxare	laisser	lăsa
B ₄₂	= $\begin{vmatrix} 0 & 2 & 1 \\ 2 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ laxicare	lâcher	—
	PANDO	+ passus	pas	pas
B ₄₃	= $\begin{vmatrix} 0 & 2 & 1 \\ 2 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ *passare	passer	—

	PAR			
B ₄₄ =	$\begin{vmatrix} 0 & 2 & 1 \\ 2 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ paria + *pariculus, -a	paire pareil	— pereche
	SALUS	+ salutare	saluer	săruta
B ₄₅ =	$\begin{vmatrix} 1 & 2 & 1 \\ 1 & 1 & 0 \end{vmatrix}$	salvus	sauf	—
	SCANO	+ descendere	descendere	—
B ₄₆ =	$\begin{vmatrix} 0 & 2 & 1 \\ 2 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ scala	échelle	scară
	SERO ¹	+ seminare	semer	semăna ¹
B ₄₇ =	$\begin{vmatrix} 0 & 2 & 1 \\ 2 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ satio	saison	—
	TREMO	* cremere + tremulare	craindre trembler	— tremura
B ₄₈ =	$\begin{vmatrix} 1 & 2 & 1 \\ 1 & 0 & 0 \end{vmatrix}$			
	VICUS	+ vicinus villa	voisin ville	vecin —
B ₄₉ =	$\begin{vmatrix} 1 & 2 & 1 \\ 1 & 1 & 0 \end{vmatrix}$	—	+ village	—

În cele mai multe din cazurile de mai sus pierderea cuvîntului de bază e însoțită de schimbări fonetice, semantice, sau de modificări în formarea cuvintelor care au acționat ca factori izolați sau combinați în diferite feluri, ducînd la imposibilitatea analizei. Astfel, pentru a da doar cîteva exemple, *laisser* și *lâcher* nu se analizează împreună din cauza tratamentului fonetic diferit; la *échelle-descendre* intervine și formarea cuvintelor; în perechea *craindre-trembler* separarea formelor se explică și prin influența substratului în corpul fonetic al primului. Într-un exemplu apare, pe lângă cele două forme moștenite, și un derivat — *vicus* > + *vicinus* > *vecin*, *villa* > *ville*, *village*.

Într-un număr mai mic de cazuri (7 din total) același fenomen se întîlnește și în românește. Ele sînt totuși destul de multe pentru a arăta că deosebirea dintre cele două limbi nu e de natură calitativă, cum se susține uneori. E adevărat că în franceză schimbările fonetice au fost mai adînci, dar și pentru română ele sînt destul de mari pentru a nu mai permite analiza în perechi ca : *umbla* — *plimba*, *mira* — *minune*, *coase* — *sul*. Cum se vede, aici n-a intervenit factorul semantic. În schimb a avut un efect puternic destrămarea sistemului latin de formare a cuvintelor și reorganizarea lui pe teren romanic. Lista tuturor exemplelor este următoarea :

B ₅₀	AMBULO	+ ambulare + perambulare	aller —	umbla plimba
B ₅₁	SUO	+ consuere + insubulum	coudre —	coase sul
B ₅₂	VETUS	+ vetulus + veteranus	vieux —	vechi bătrîn

B_{53}	VIREO	+ viridis + viridia	vert —	verde varză
	IS	istum	—	ăst
B_{54}	$\begin{vmatrix} 1 & 1 & 2 \\ 1 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ ecce istum	ce	acest
	MIRUS	+ mirare	+ miroir	mira
B_{55}	$\begin{vmatrix} 0 & 0 & 2 \\ 2 & 1 & 0 \end{vmatrix}$	+ mirio	—	minune
	VENUS	+ veneris (dies) venenum	vendredi —	vineri venin
B_{56}	$\begin{vmatrix} 1 & 1 & 2 \\ 1 & 0 & 0 \end{vmatrix}$			

Pentru primele patru, totalul este $\sum_{i=50}^{53} B_i = \begin{vmatrix} 0 & 4 & 8 \\ 8 & 0 & 0 \end{vmatrix}$, la ultimele trei situația se schimbă întrucît în franceză apare o formă motivată (*miroir*), iar *istum* și *venum* nu sînt analizabile.

Sînt și exemple de ilustrare a celor două derivate latinești în ambele limbi :

B_{57}	AURIS	+ auricula + auscultare	oreille écouter	ureche asculta
B_{58}	IUS	+ iudicare + iurare	juger jurer	judeca jura
	PLEO	+ implere	+ remplir	umple
B_{59}	$\begin{vmatrix} 0 & 1 & 2 \\ 2 & 1 & 0 \end{vmatrix}$	+ plenus	plein	plin

Pentru primele două, matricea totalul este $\begin{vmatrix} 0 & 4 & 4 \\ 4 & 0 & 0 \end{vmatrix}$. Pentru ultima e de menționat frecvența mai mare a derivatului *remplir* față de *emplir*, urmașul direct al verbului latinesc, situație destul de des întîlnită în limba franceză.

Cîteodată în latina tîrzie sînt trei derivate — două păstrate în română și unul în franceză, situație analogă matricelor de la A_{78} la A_{136} :

B_{60}	CALX ¹	+ calcare + calceare + incalciare	— chausser —	călca — încălța
B_{61}	MONEO	+ monumentum + moneta + monstrare	— monnaie —	mormînt — muștra
B_{62}	POST	+ ad-post + * postius + de-post	— puis —	apoi — după

B_{63}	PUTO	+ putinus	—	puțin
		+ computus	—	cumpăt
		+ computare	compter	—

$$\sum_{i=60}^{63} B_i = \begin{vmatrix} 0 & 4 & 8 \\ 12 & 0 & 0 \end{vmatrix}$$

Și aici se vede că formele românești sînt izolate, din motive fonetice și semantice.

Apare însă și situația inversă : din cele trei forme, două sînt păstrate în franceză și una în română.

B_{64}	FODIO	+ fossa	fosse	—
		+ fossatum	—	sat
		+*fodiculare	fouiller	—
B_{65}	NEX	+ necare	noyer	—
		+ in-necare	—	îneca
		nocere	nuire	—
B_{66}	RETRO	+*ad-retro	+ arrière	—
		+ de-retro	derrière	—
		+ in-de-retro	—	îndărăt
B_{67}	VIGEO	+ vigilare	—	veghea
		+ vigilia	veille	—
		+*exvigilare	+ éveiller	—

Pînă la ultimul exemplu, submatricele pentru limbile romanice au aceeași formă.

Mai evidentă este acțiunea factorilor de izolare a formelor cînd apare un număr mare de derivate în latină. În exemplele de mai jos, cu excepție lui PREMIO (B_{70}) apar astfel patru forme latinești moștenite în franceză, față de una în română :

B_{68}	GIGNO	+ gens	gent	—
		+ gentilis	gentil	—
		+ geniculum (cf. genu)	genou	—
		nascor	naitre	naște
B_{69}	MERX	+ merces	merci	—
		+*mercantem	marchand	—
		+ mercatus	marché	—
B_{70}	PREMIO	+ Mercuri (dies)	mercredi	miercuri
		+ presse	près	—
		+ pressare	presser	—
B_{70}	PREMIO	+ pressura	—	împresura
		+ ad-pressum	après	—

Un singur exemplu invers :

	PAVEO	+ pavor	peur	—
		+ expaveo	—	speria
$B_{71} =$	$\begin{vmatrix} 0 & 1 & 3 \\ 4 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ *expavimen	—	spaimă
		+ pavimentum	—	pămînt
		(cf. pavio)		

Cînd apar cel puțin două forme moștenite în ambele limbi, este clar că au acționat cauzele de pierdere a motivării în ansamblul lor (vezi mai sus, matricele de la B_{57} la B_{59}) :

	PLECTO	+ plicare	plier	pleca
		+ implicare	employer	—
$B_{72} =$	$\begin{vmatrix} 0 & 2 & 2 \\ 3 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ in-duplicare	—	îndupleca
	QUATIO	+ quassare	casser	—
		+ excutare	—	scoate
$B_{73} =$	$\begin{vmatrix} 0 & 2 & 2 \\ 4 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ *excutulare	—	scutura
		+ succutare	secouer	—
	TANGO	+ attingere	—	atinge
		+ integrum	entier	întreg
$B_{74} =$	$\begin{vmatrix} 0 & 2 & 2 \\ 3 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ *tastare	tâter	—
	VORO	gula	gueule	gură
		gurga	gorge	—
$B_{75} =$	$\begin{vmatrix} 2 & 2 & 2 \\ 1 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ ingluttire	—	înghiți

În sfîrșit, grupul cel mai semnificativ și cel mai numeros din punctul de vedere al cauzelor care duc la dispariția motivării este cel alcătuit din forme nemotivate numeroase, provenite din cuvinte latinești motivate, după exemplul lui CAPIO, analizat mai sus (p. 117, cf. B_{81}).

În asemenea cazuri, acționează în mod clar toate cauzele analizate pînă aici în diferite combinații de cuvinte : pierderea cuvîntului de bază ca formă independentă, schimbările fonetice, tulburările provocate de refacerea procedeeleor de formare a cuvintelor și schimbărilor semantice :

	ACEO	+ acia	—	ață
		+ aciarium	acier	—
$B_{76} =$	$\begin{vmatrix} 0 & 3 & 3 \\ 6 & 1 & 0 \end{vmatrix}$	+ acrus	aigre	acru
		+ acucula	+ aiguille	—
		+ acus	—	ac
		+ acutus	aigu	—
	AGO	+ agilis	—	ager
		+ *coactiare	catcher	—
$B_{77} =$	$\begin{vmatrix} 0 & 1 & 3 \\ 5 & 1 & 0 \end{vmatrix}$	+ coagulum	—	cheag
		+ cogitare	—	cugeta
		+ exagium	+ essayer	—

	ALIUS	alter	autre	alt
$B_{78} =$	$\begin{vmatrix} 1 & 2 & 3 \\ 3 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ *aliore + aliubi + nec-aliubi	ailleurs — —	— aiurea nicăieri
	ANTE	abante	avant	—
$B_{79} =$	$\begin{vmatrix} 0 & 2 & 2 \\ 4 & 2 & 0 \end{vmatrix}$	— — + antaneus + * antianus + in-ab-ante	+ davantage + devant — — —	— — întii — înainte
	CALEO	+ calidus	chaud	cald
$B_{80} =$	$\begin{vmatrix} 0 & 2 & 3 \\ 4 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ caldaria + calefacere + excaldare	— chauffer —	căldare — scălda
	CAPIO	+ *capitare	—	căpăta
$B_{81} =$	$\begin{vmatrix} 0 & 3 & 6 \\ 9 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ *captiare + *accaptare + *accaptiare + excapitare + incapere + incipere + percipere + recipere	chasser acheter — — — — — recevoir	— — agăța scăpăta încăpea începe pricepe —
	DOMUS	+ dominus, -a	dame	domn
$B_{82} =$	$\begin{vmatrix} 0 & 4 & 3 \\ 5 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ *dominicella + dominarium + domine deus + (dies), dominicus, -a	demoiselle danger — dimanche	— — dumnezeu duminică
	ECCE	+ ecce hoc	ce	—
$B_{83} =$	$\begin{vmatrix} 0 & 4 & 5 \\ 8 & 1 & 1 \end{vmatrix}$	— + ecce hac + ecce hic + ecce ille — + eccum illoc + eccum modo + eccum sic + in-eccum-hacce	+ ceci — — — — — — — —	— — — + acel cel acolo acum așa încoace
	EO	+ *cominitiare	commencer	—
$B_{84} =$	$\begin{vmatrix} 0 & 2 & 3 \\ 4 & 0 & 0 \end{vmatrix}$	+ exire + perire + subire	— périr —	ieși pieri sui

	FLO	+ afflare	—	afla
$B_{85} = \begin{vmatrix} 1 & 4 & 3 \\ 4 & 0 & 0 \end{vmatrix}$		+ conflare	gonfler	—
		+ inflare	enfler	umfla
		+ sufflare	souffler	sufla
		follis	fou	—
	FORIS	foras	—	fără
$B_{86} = \begin{vmatrix} 1 & 2 & 2 \\ 4 & 1 & 0 \end{vmatrix}$		+ forasticus	farouche	—
		+ forestis	forêt	—
		+ ad-foras	—	afară
		+ deforis	+ dehors	—
	HIC	+ hinc ad horam	encore	—
$B_{87} = \begin{vmatrix} 0 & 3 & 2 \\ 4 & 0 & 0 \end{vmatrix}$		+ hoc ille	oui	—
		+ ad hicce	—	aici
		—	—	deci
		+ *abhoc	avec	—
	LEVIS	levis	—	ușor
$B_{88} = \begin{vmatrix} 1 & 2 & 2 \\ 3 & 1 & 1 \end{vmatrix}$		+ *leviarius	léger	—
		+ levare	lever	lua
		—	+ élever	—
		+ *leviginare	—	leagăn
	LUX	+ lucire	luire	luci
$B_{89} = \begin{vmatrix} 0 & 5 & 6 \\ 6 & 0 & 0 \end{vmatrix}$		+ lumen	—	lume
		—	—	lumina
		+ luminaria	lumière	lu minare
		+ *alluminare	allumer	—
		+ *luna	lune	lună
		+ lunae (dies)	lundi	luni
	MINAE	+ minare	mener	mina
$B_{90} = \begin{vmatrix} 0 & 2 & 3 \\ 4 & 0 & 0 \end{vmatrix}$		+ *minaciare	menacer	—
		+ *amminaciare	—	amenința
		+ *inde-minare	—	îndemna
	MINOR	minutus	—	mărunt
$B_{91} = \begin{vmatrix} 2 & 2 & 3 \\ 3 & 2 & 1 \end{vmatrix}$		—	—	amănunt
		+ *minutiare	+ menuisier	—
		—	mince	—
		+ ministerium	métier	—
	mica	+ miette	mic	
	+ nec-mica	—	nimic	
	PANGO	palus	—	par
$B_{92} = \begin{vmatrix} 2 & 3 & 3 \\ 4 & 0 & 0 \end{vmatrix}$		pala	pelle	—
		+ *tripaliare	travailler	—
		+ paganus	—	păgîn
		+ pagensis	pays	—
	+ impingere	—	împinge	

	REGO	+ rex	roi	—
$B_{93} = \begin{vmatrix} 0 & 4 & 2 \\ 5 & 1 & 0 \end{vmatrix}$		+ dirrigere	—	drege
		+ directus	droit	drept
		—	+ endroit	—
		+ *directiare	dresser	—
		+ surgere	source	—
	SATIS	+ satium	—	saț
$B_{94} = \begin{vmatrix} 0 & 2 & 3 \\ 3 & 0 & 0 \end{vmatrix}$		+ satullus	saoul	sătul
		—	—	destul
		+ *ad-satis	assez	—
	SIMILIS	+ similare	sembler	semăna ²
$B_{95} = \begin{vmatrix} 1 & 2 & 3 \\ 4 & 1 & 0 \end{vmatrix}$		+ *assimilare	+ assembler	—
		+ insimul	ensemble	—
		singulus	—	singur
		+ singularis	—	stingher
	TAM	talis	tel	tare
$B_{96} = \begin{vmatrix} 2 & 2 & 4 \\ 3 & 0 & 0 \end{vmatrix}$		+ eccutalis	—	cutare
		tantum	tant	—
		+ eccum-tantum	—	atit
		+ *ad-tunccce	—	atunci
	VERTO	+ versus	vers	—
$B_{97} = \begin{vmatrix} 0 & 4 & 4 \\ 6 & 1 & 0 \end{vmatrix}$		+ versare	verser	vârșă
		+ deorsum	—	jos
		+ dorsum (et. pop.)	dos	dos
		+ sursum	+ dessus	sus
		+ traversum	travers	—

În unele exemple de mai sus este mai evidentă acțiunea schimbărilor semantice — cf. *acru*, pe de o parte, și *ac*, *ață* pe de alta (B_{76}), sau aceea a deranjării formării cuvintelor, îndeosebi la pronume (*ALIUS*, *HIC*), la prepoziții (*ANTE*) și la particula demonstrativă *ECCE*. Aceasta din urmă era folosită în opt forme compuse care au dat aproape numai forme simple în cele două limbi.

Și la grupul de cuvinte la care a acționat pierderea cuvîntului de bază, în sensul dispariției motivării, se impun unele observații generale. În ansamblu, sînt 260 de cuvinte din latina tîrzie moștenite în cele două fonduri principale, adică 35,56% din totalul de 731 (matrice A și B). Aceasta înseamnă că, deși pierderea cuvîntului de bază este un factor foarte important al dispariției motivării, totuși nu se poate spune că ea are prioritate. Cauza fundamentală rămîne aceea a transformărilor fonetice; ea a dus la contopirea unor morfeme separate într-un semn unitar,

neanalizabil. La aceasta au concurat și schimbările survenite în sistemul de formare a cuvintelor, precum și, mai rar, cele semantice.

Important este faptul că din totalul de 260 de forme latinești, zdrobitoarea majoritate au fost motivate în latinește¹², și anume 239, adică 91,92%. Reiese de aici un lucru deosebit de semnificativ pentru structura vocabularului, în general, și pentru fenomenul motivării, în special: un cuvânt, oricât de important ar fi în limba de bază, poate să dispară în trecerea de la o epocă istorică la alta. În același timp însă analiza statistică a formelor transmise în fondurile principale lexicale a două din cele mai importante limbi romanice, aparținând unor arii îndepărtate, arată că tocmai în astfel de cazuri există multe cuvinte motivate în jurul formei de bază nemoștenite.

Într-adevăr, dacă facem o comparație cu proporția din cadrul grupului de cuvinte caracterizate prin păstrarea cuvântului de bază, constatăm că acolo formele motivate sînt abia 231 din 471, adică 49,04%. Există deci un mare număr de cuvinte importante care se transmit în nucleul limbilor romanice fără prea multe derivate, în timp ce dispariția cuvântului de bază e legată de transmiterea unui număr extrem de mare de derivate.

Astfel, se constată în matricele de tip B o sporire considerabilă a numărului de derivate în jurul formei de bază: în matricele de la B₂₆ pînă la B₉₇ există 235 de asemenea forme, adică 3,26 pe unitate clasică. Pe ansamblul listelor A și B există 734 de cuvinte în latina tîrzie față de 297 clasice, adică 2,46 pe unitate de bază clasică, ceea ce înseamnă mai mult decît dublarea nucleului latin clasic. Reunind cele două serii de matrice, situația generală este:

$$\sum_{i=1}^{200} A_i + \sum_{i=1}^{97} B_i = \left\| \begin{array}{ccc} 261 & 515 & 488 \\ 470 & 59 & 14 \end{array} \right\|$$

De fapt, reunirea formelor moștenite în franceză și română duce la un ansamblu cu semnificații mai mult tectrice, întrucît latina tîrzie dispune de mai multe fonduri principale, diferențiate teritorial. Ea a transmis în Galia 565 de cuvinte, adică 1,90 pe unitate din nucleul clasic general (297), în timp ce în Dacia doar 502, sau 1,69 pe unitate clasică. Este vorba bineînțeles de elementele care au rezistat pînă în prezent, situația exactă din epoca tîrzie a latinei și cea timpurie a limbilor romanice necesitînd cercetări speciale.

Diferențele dintre cele două limbi romanice sînt evidente și în privința proporției de cuvinte motivate în materialul analizat mai sus. În matricele de tip B, pînă la B₂₃ nu apare nici o formă motivată în franceză, iar în română pînă la B₈₃. În întreaga serie B există în franceză 19 forme motivate din 180, adică 10,55%, în timp ce în română apar doar

¹² De remarcat că de la B₁ la B₂₅ inclusiv nu apare nici o formă nemotivată în coloana latinei tîrzii; $\sum_{i=1}^{97} B_i = \left\| \begin{array}{ccc} 21 & 169 & 167 \\ 239 & 19 & 3 \end{array} \right\|$

3 din 170, adică, 1,76%. Aceste procentaje reflectă cel mai bine deosebiriile dintre cele două limbi.

Pe ansamblul celor două serii de matrice, întâlnim în latina târzie 470 de forme motivate din 731, adică 64,29%, în franceză din totalul 565 sînt motivate 50, sau 8,85%, în timp ce în română din 502 sînt motivate doar 14, adică 2,79%. Aceste proporții indică precis atît trăsăturile structurale ale fondului principal în general, cît și tendința cea mai importantă care survine în anumite epoci istorice de transformări radicale.

După prezentarea materialului și a coordonatelor generale ale evoluției lui, cîteva concluzii se impun :

1. Fondul principal lexical se caracterizează printr-o netă nemotivare. Elementele lui constituie un material pe baza căruia se creează forme motivate în masa vocabularului.

2. Cu cît o limbă e mai sintetică, cu atît ea cuprinde un fond principal lexical mai nemotivat. Din cercetarea de pînă aici a rezultat o ierarhie în această privință : a) cel mai nemotivat e nucleul lexical al latinei clasice ; b) limba română, mai puțin analitică decît celelalte limbi romanice, cuprinde un număr foarte restrîns de cuvinte motivate în fondul principal ; c) limba franceză, cea mai analitică limbă romanică, conține destule cuvinte motivate în nucleul lexical.

3. Din punct de vedere diacronic, fondul principal poate fi negat de mai multe ori succesiv : de la latina clasică la cea târzie negația constă în trecerea de la nemotivat la motivat. Negarea negației se produce o dată cu constituirea limbilor romanice, cînd se revine, la un nivel superior, la nemotivare.

4. Există o mare varietate a situațiilor prin care se realizează aceste negații succesive. În ciuda lor, se pot stabili unele linii directoare prin gruparea detaliilor după organizarea structurală a materialului.

5. Pe plan teoretic, cercetarea concretă a pierderii motivării dovedește un domeniu interesant de manifestare a caracterului sistematic atît în sincronie, cît și în diacronie. Organizarea matriceală și interpretarea statistică a faptelor dovedesc acest lucru.

LES VOIES DE LA PERTE DE LA MOTIVATION EN FRANÇAIS ET EN ROUMAIN

(FONDS PRINCIPAL LEXICAL)

RÉSUMÉ

On amorce l'illustration, sur la base d'un vaste matériel comparatif, d'un des plus intéressants phénomènes de l'organisation structurale du vocabulaire — l'évolution de la motivation dans le processus de passage du latin au français et au roumain.

Le fonds principal, qui est caractérisé par la non-motivation, constitue une base pour la création de formes motivées dans la masse du vocabulaire. Plus une langue est synthétique, plus son fonds principal est non motivé. Le latin comprend un grand nombre de mots non motivés ; le roumain, moins analytique que les autres langues romanes, renferme moins de mots motivés que le français, lequel est la plus analytique parmi les langues romanes.

Considéré du point de vue diachronique, on constate que le fonds principal peut être nié plusieurs fois, successivement ; le passage du latin classique au latin tardif se fait du non-motivé au motivé ; dans les langues romanes on revient au non-motivé, mais à un niveau supérieur.

La perte de la motivation prouve le caractère systématique du vocabulaire ; cela est mis au jour par l'organisation matricielle et l'interprétation quantitative, statistique.

STRUCTURA DE SUPRAFAȚĂ ȘI STRUCTURA DE ADÎNCIME ÎN ANALIZA SINTACTICĂ

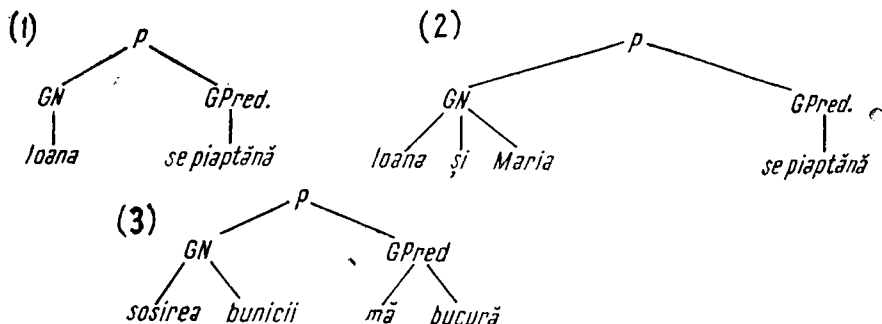
DE

SANDA GOLOPENȚIA — ERETESCU

1. Practica noastră lingvistică ne determină să asociem unor enunțuri de tipul :

- (1) *Ioana se piaptână*
- (2) *Ioana și Maria se piaptână*
- (3) *Sosirea bunicii mă bucură*

următoarele descrieri structurale:

Ca vorbitori intuim însă mai mult decât exprimă arborii de mai sus. Percepem că în (1) *se* este un semnal al identității subiect-obiect direct și că deci „înțelegerea” enunțului trebuie efectuată prin „completare” (1) *Ioana* (*o*) *piaptână pe Ioana*. Sesizăm ambiguitatea construcției (2) pe care o putem echivala alternativ cu (2'a) *Ioana₁ (o) piaptână pe Ioana₂ și Maria₁ (o) piaptână pe Maria₂* (*Ioana și Maria se piaptână fiecare pe ea însăși*) sau cu (2'b): *Ioana₁ o piaptână pe Maria₁ și Maria₂ o piaptână pe Ioana₂* (*Ioana și Maria se piaptână una pe cealaltă (una pe alta)*). În ambele cazuri $Ioana_1 = Ioana_2$ și $Maria_1 = Maria_2$. Admitem tacit că în (3) *sosirea*

bunicii rezultă dintr-un enunț *bunica sosește* prin depredicativizare, adăugarea la verb a unui sufix nominal și trecerea subiectului în cazul genitiv : (3') (*Bunica sosește* + *Nmz*¹) *mă bucură*.

În gramatica transformațională² arborii (1), (2), (3) și enunțurile corespunzătoare reprezintă *structuri de suprafață* cărora le corespund în procesul de înțelegere *structurile de adâncime* 1', 2'a și 2'b, 3'. Trecerea de la o structură de adâncime la o structură de suprafață se efectuează prin operații de tip special numite *transformări* (în exemplele de mai sus : introducerea lui *se*, nominalizarea predicatului, trecerea numelui subiect în cazul genitiv).

2. Unei structuri de suprafață îi pot corespunde una (exemplele 1—1', 3—3') sau mai multe structuri de adâncime (exemplul 2—2'a, 2'b). În ultimul caz structura de suprafață este *ambiguă*. Prin definiție, o structură de adâncime *nu poate fi niciodată ambiguă*. Ea constituie termenul ultim de referință, în operația de dezambiguizare pe care o întreprinde analiza lingvistică atunci când asociază enunțurilor descrieri structurale.

Cazul în care structura de suprafață și structura de adâncime coincid — unicul avut în vedere de gramatica tradițională sau de cea structurală — rămâne un fenomen particular. El definește exclusiv enunțurile simple în care structurile de adâncime *i* se aplică pentru convertirea în structură de suprafață *zero transformări*. Numai într-o asemenea împrejurare, postulează gramatica transformațională, analiza efectuată la *un singur nivel* — acela al enunțului concret — prezintă capacitate explicativă și caracter exhaustiv.

3. Sporadic, intuirea unui plan „al înțelesului”, în care enunțul poate avea o structură parțial diferită de cea sub care se prezintă concret, nu este absentă nici din gramatica tradițională. Distanța *logic/subiect gramatical* se întemeiază pe acceptarea implicită a unor premise pe care le-am putea explicita în modul următor : (1) propoziții de tip *A* — *cartea este citită de elevi* parafrazează propoziții de tip *B* — *elevul citește cartea* ; (2) propoziția *B* constituie termenul *logic de bază* la care trebuie raportată propoziția *A*, subiectul propoziției *B* este deci *subiectul logic* al ambelor propoziții ; (3) propoziția *A* derivă gramatical din *B*, subiectul ei este numai un *subiect gramatical*. Calificativul *subînțeleles* utilizat pe lângă termeni ca *subiect*, *predicat*, *propoziție* se referă la existența presupusă a subiectului, predicatului propoziției într-o structură subînțeleasă. De la *subînțeleles* la structură de adâncime nu există nici semantice o distanță prea mare, lingvistica tradițională și cea transformațională recurgând la o metaforă identică.

Pe un plan mai larg, sesizarea fenomenelor de *elipsă* nu ar fi posibilă fără confruntarea enunțului concret cu un enunț subiacent *complet*.

¹ *Nmz* = nominalizare.

² Lucrarea de față pornește de la concepția recent expusă de N. Chomsky în *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge Mass., 1965. Pentru modul de expunere vezi de asemenea și J. J. Katz și P. M. Postal, *An Integrated Theory of Linguistic Descriptions*, Cambridge Mass., 1964 ; J. A. Fodor și J. J. Katz (editori), *The Structure of Language ; Readings in the Philosophy of Language*, Englewood Cliffs, 1964 ; Rodolf Růžicka, *Studien zur Theorie der Russischen Syntax*, Berlin, 1966 ; J. J. Katz, *The Philosophy of Language*, 1966.

Discriminarea genitiv subiectiv / genitiv obiectiv se întemeiază pe transpunerea construcției de analizat (*venirea tatei, spargerea lemnelor*) într-o propoziție căreia i se recunoaște de asemenea proprietatea de termen de referință (*tata vine, subiect neprecizat sparge lemne*).

Opoziția *structură de adîncime — structură de suprafață* asigură o exprimare formalizată, intra-lingvistică a situațiilor de mai sus. În raport cu *subiectul gramatical* (subiectul în structura de suprafață), subiectul logic este un subiect în structura de adîncime. Un element *subînțeles* este un element existent în structura de adîncime, eliminat prin transformare din structura de suprafață. *Elipsa* este transformarea ca efect al aplicării căreia dispar din structura de suprafață elementele recuperabile ale structurii de adîncime (dacă elementele nu ar fi recuperabile, nu am putea percepe eliminarea lor).

Genitivul subiectiv și genitivul obiectiv reprezintă situații în denumirea cărora termenul genitiv corespunde statutului elementului la nivelul structurii de suprafață iar calificativele *subiectiv, obiectiv*, marchează statutul elementului la nivelul structurii de adîncime.

4. Structura de adîncime reprezintă un *construct abstract* formulat de lingvist, un auxiliar în operația de analiză a enunțului. Cu excepția cazului special de coincidență cu structura de suprafață, structura de adîncime conține în mod obligatoriu elemente care nu figurează în structura de suprafață (vezi exemplele 1 și 2) sau care figurează sub formă diferită în cadrul acesteia (exemplul 3).

„Justețea” unei structuri de adîncime nu poate fi probată decât relativ, prin capacitatea ei de a explica structura semantică și sintactică a enunțului corespunzător într-un mod cât mai economic. Există totuși împrejurări accidentale în care confirmarea cîștigă un plus de obiectivitate, efectuîndu-se, cel puțin parțial, din afara teoriei. Așa se întîmplă cînd construcții frecvente în vorbirea populară prezintă o apropiere izbitoare — sînt uneori chiar identice cu structura de adîncime postulată de lingvist pentru enunțurile corespunzătoare din limba standard. Reproducem cîteva exemple de asemănare mai mult sau mai puțin pronunțată: *Ai, ne-arată butia* / *Care bem noi vin din ea*³ (II 25), *Ai, ne-arată odaia* / *Care să ședem în ea* (II 24), *Vale, vale buștenoasă . . .* / *Care tu ești gazda noastră* sau, după G.A. II ⁴ *Cine tot vorbește, lucrul nu-i sporește* (p. 418) ș.a.m.d. Convenind că în exemplul al doilea structura de adîncime este: *Ai, ne-arată odaia* / *Care să ședem în odaie* putem reprezenta convertirea ei în structură de suprafață astfel⁵:

1. structură de adîncime: *Ai, ne-arată odaia*₁ / *Care să ședem în odaie*₂
unde *odaie*₁ = *odaie*₂

³ Sigla II urmată de numărul paginii indică volumul *Balade populare românești* (editor Al. I. Amzulescu), II, București 1964.

⁴ G. A. II = *Gramatica limbii române*, II, București, 1963.

⁵ Reproducem descrierea transformării de relativizare după Em. Vasiliu, *Curs de gramatică transformațională* ținut la Fac. de filologie a Univ. din București în anul școlar 1965—1966.

2. transformare de pronominalizare a lui *odaie*₂ recunoscut ca identic cu *odaia*₁: *Ai, ne-arată odaia/Care să ședem în ea*

3. transformare de relativizare: relativul *care* preia cazul (implicit prepoziția) pronumelui *ea* iar acesta dispăre. Rezultă structura de suprafață: *Ai-ne-arată odaia/în care să ședem.*

Enunțuri de felul celor enumerate anterior rămân în faza intermediară notată prin (2).

Înteruperea enunțului prin construcții incidente poate determina reveniri, asupra cărora nu insistăm, spre structura de adîncime. La rîndul ei, preferința marcată a limbii vorbite pentru juxtapunere în dauna subordonării ar atesta șovăiri în mînuirea structurilor gramaticale mai dificile constituite de transformările subordonatoare și menținerea într-o fază mai apropiată de structura de adîncime. Iată de ce considerăm că abordarea specială a anacolutului, incidentelor etc. ar fi de un real interes pentru o mai justă intuire a felului în care manevrează vorbitorul în procesul, de cele mai multe ori inconștient, de convertire a structurii de adîncime în structură de suprafață.

Alteori structura de adîncime degajată prin cercetări sincronice apare a fi constituit o structură de suprafață într-o fază anterioară de evoluție, sincronia reflectă diacronia și, din nou, teoria transformațională întilnește o neașteptată confirmare⁶.

5. În concepția lui Chomsky, opoziția structură de suprafață /structură de adîncime are un caracter general realizîndu-se la nivelul întregii gramatici. Este cunoscută ierarhizarea celor trei componente: componentul sintactic generează o structură de adîncime a cărei interpretare semantică⁷ se efectuează în cadrul componentului semantic și o structură de suprafață a cărei reprezentare fonologică se efectuează în cadrul componentului fonologic. La o examinare atentă din afirmația de mai sus rezultă însă că opoziția de care ne ocupăm se realizează nu numai a) la nivelul întregii gramatici, între componentul fonologic și componentul semantic ci și b) în interiorul unui component — cel sintactic, între transformări (care mediază trecerea la structura de suprafață) și regulile de structură a frazei (care generează structura de adîncime).

Pe de altă parte, analogii între opoziția generală structură de suprafață/structură de adîncime definită de Chomsky și o serie de aspecte fonologice au fost deja formulate, iar pe teren semantic ele nu par a fi cîtuși de puțin deplasate (sensurile fiecărui cuvînt al enunțului ar putea constitui o structură semantică de adîncime opusă structurii semantice de suprafață care rezultă din „proiectarea” lor într-un sens al propoziției, frazei etc.).

⁶ Într-un mod similar, în *On the Bases of Phonology* (în *Fodor & Katz*) M. Halle demonstrează că ordonarea — motivată sincron a — transformărilor reflectă ordinea apariției diacronice a fenomenelor fonologice.

⁷ Interpretarea semantică a unui enunț echivalează cu amalgamarea (integrarea) într-un sens unic a sensurilor elementelor lui constitutive în conformitate cu structura sintactică în care acestea figurează. Interpretarea semantică se efectuează prin așa-numitele *reguli de proiectie*

Dacă încercăm să integrăm asemenea analogii în concepția de organizare a gramaticii transformationale, definirea lingvistică a opoziției generale structură de suprafață/structură de adîncime poate fi rafinată pornind de la opozițiile parțiale structură sintactică de adîncime/structură sintactică de suprafață, structură semantică de adîncime/structură semantică de suprafață, structură fonologică de adîncime/structură fonologică de suprafață, pe care aceasta le domină. La nivel fonologic sau semantic, opozițiile păstrează însă un caracter secundar, derivat, în raport cu cea din sintaxă, în măsura în care înșiși componenții respectivi sînt secundari, interpretativi în raport cu componentul sintactic fundamental și de aceea, în cercetarea structurii de adîncime și a structurii de suprafață componentul sintactic a fost favorizat.

„Subcomponentul sintactic de bază” nu corespunde — în lumina celor arătate — unei structuri *sintactice* de adîncime, ci unei structuri de adîncime în general. El include o structură sintactică de adîncime exprimată prin reguli de structură a frazei și o structură semantică de adîncime asociată unei structuri fonologice de adîncime, ambele conținute în lexicon.

Într-un mod similar, transformările generează o structură sintactică de suprafață, regulile de subcategorizare și regulile de proiecție generează o structură semantică de suprafață, regulile de redundanță și ciclul fonologic transformational generează o structură fonologică de suprafață (o structură fonetică). Structura de suprafață în sens general ar reprezenta și de această dată integrarea structurilor sintactice, semantice și fonologice de suprafață.

Nu examinăm în cele ce urmează consecințele teoretice, tehnice și chiar terminologice ale adoptării acestui punct de vedere. În ipoteza acceptării lui, pentru componentul sintactic de care ne ocupăm rezultă însă că opoziția structură sintactică de adîncime/structură sintactică de suprafață poate fi redusă la opoziția reguli de structură a frazei/structură sintactică a enunțului concret, regulile de subcategorizare sau lexiconul neconstituind elemente relevante sintactic, ci exclusiv semantic sau fonologic.

6. Prezentăm în cele ce urmează regulile de structură a frazei pe care le considerăm necesare pentru definirea structurii sintactice de adîncime a limbii române actuale.

- (1) $P \rightarrow \# P \# \wedge \text{Coord} \wedge \# P \#$ ⁸
- (2) $\# P \rightarrow \# AvP \wedge GN \wedge GPred \wedge (Nmz) \wedge Pro \wedge (Ap)$
- (3) $AvP \rightarrow (M) \wedge avP$
- (4) $M \rightarrow (Neg) \wedge (Excl) \wedge \left\{ \begin{array}{l} (Int) \\ (Imp) \end{array} \right\}$

⁸ \rightarrow = „se rescrie”. \wedge semnaleză concatenarea simbolurilor. Explicarea simbolurilor se efectuează ulterior în text. Pentru a facilita urmărirea, expunerea regulilor nu urmează riguros tehnica transformatională. În mod normal, nici un formativ lexical nu ar trebui să apară în reguli de structură a frazei simbolurile din cadrul acestora urmînd să fie supuse unor reguli de subcategorizare și abia ulterior, prin lexicon, convertite în lanțuri fonemice. Am încălcat după cum se poate ușor observa în regulile (8), (14), (15), (16), (19), (23) acest principiu.

- (5) GN \rightarrow $\left\{ \begin{array}{l} \text{Nomin} \wedge \text{Flex} \\ \text{Det}_n \wedge \text{Nomin} \wedge \text{Flex} \\ \text{Det}_n \wedge \text{Nomin} \wedge \text{Flex} \wedge \text{Art} \\ \text{Det}_n \wedge \text{Nomin} \wedge \text{Flex} \wedge \text{Art} \wedge \text{Conj} \wedge \# P \# \\ \text{Det}_n \wedge \text{Nomin} \wedge \text{Flex} \wedge \text{Art} \wedge \text{Rel} \wedge \# P \# \\ \text{Conj} \wedge \# P \# \\ \text{Rel} \wedge \# P \# \end{array} \right\}$
- (6) Nomin \rightarrow $\left\{ \begin{array}{l} N \\ \text{Personal} \end{array} \right\} \wedge \text{Gen}$
- (7) GPred \rightarrow GV \wedge GAv
- (8) GV \rightarrow $\left(\begin{array}{l} V \wedge (\text{Ap}) \\ V \wedge (\text{Ap}) \wedge \left\{ \begin{array}{l} \text{Predicativ} \\ pe \wedge \text{GN} \\ (pe) \wedge \text{GN} \wedge \text{GN} \\ \text{GPrep} \\ \text{GPrep} \wedge \text{GPrep} \\ (pe) \wedge \text{GN} \wedge \text{GPrep} \\ (pe) \wedge \text{GN} \wedge \text{GN} \wedge \text{GPrep} \\ (pe) \wedge \text{GN} \wedge \text{GPrep} \wedge \text{GPrep} \end{array} \right\} \end{array} \right) \wedge (\text{Modal})$
- (9) Predicativ \rightarrow (M) \wedge $\left\{ \begin{array}{l} \text{Aj} \wedge (\text{Ap}) \\ (\text{prep}) \wedge \text{GN} \end{array} \right\}$
- (10) Aj \rightarrow aj \wedge Flex
- (11) GPrep \rightarrow prep \wedge GN
- (12) Modal \rightarrow $\left\{ \begin{array}{l} \text{Mod} \\ \text{Agent} \\ \text{Comp} \\ \text{Consec} \end{array} \right\} \wedge (\text{Ap})$
- (13) Mod \rightarrow $\left\{ \begin{array}{l} \text{GN} \\ \text{GPrep} \\ \text{mod} \end{array} \right\} \wedge (\text{M})$
- (14) Agent \rightarrow *de către* \wedge Pasiv
- (15) Comp \rightarrow $\left\{ \begin{array}{l} \text{mai} \wedge \text{decît} \\ \text{cel} \wedge \text{mai} \wedge \text{dîntre} \end{array} \right\} \wedge \# P \#$
- (16) Consec \rightarrow *atît* \wedge $\left\{ \begin{array}{l} \text{încît} \\ \vdots \\ \vdots \end{array} \right\} \wedge \# P \#$
- (17) V \rightarrow Aux \wedge Flex \wedge verb \wedge V_t
- (18) Aux \rightarrow MT \wedge VA
- (19) VA \rightarrow $\left\{ \begin{array}{l} \text{am} \wedge \text{Part} \\ \left\{ \begin{array}{l} \text{voi} \\ \text{aș} \end{array} \right\} \wedge \text{Inf} \end{array} \right\} \wedge \left(\text{fi} \wedge \left\{ \begin{array}{l} \text{Part} \wedge (\text{Ger}) \\ \text{Ger} \end{array} \right\} \right)$
- (20) GAv \rightarrow (M) (Prep) \wedge $\left\{ \begin{array}{l} \text{Av} \\ \text{GN} \end{array} \right\} \wedge (\text{Ap})$

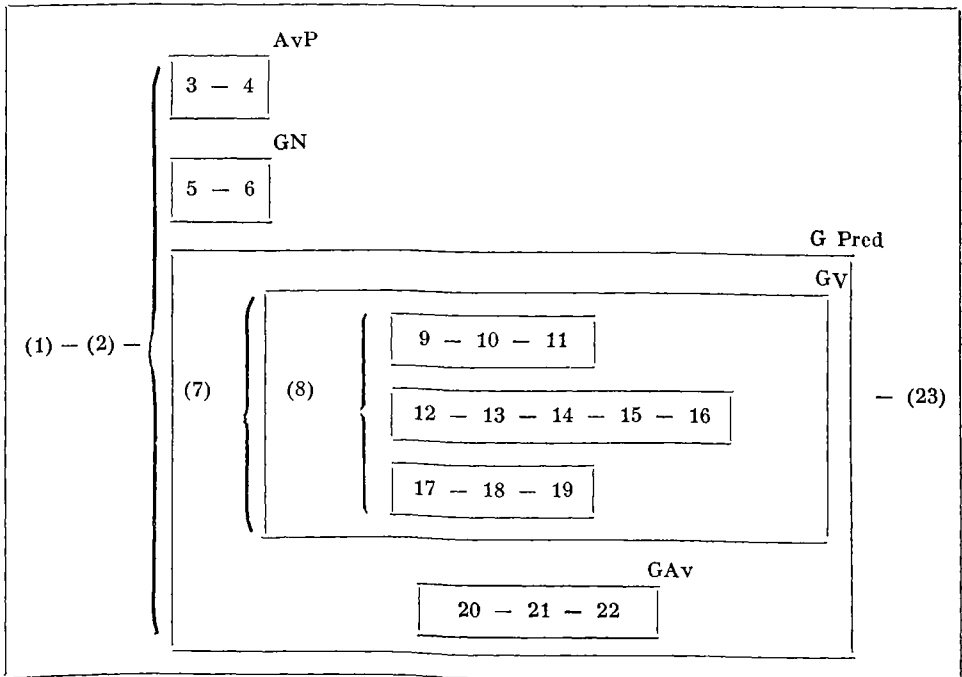
$$(21) Av \rightarrow av \wedge av$$

$$(22) Av \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} \text{Loc} \\ \text{Temp} \end{array} \right\}$$

$$(23) Ap \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} \text{adică} \\ \text{anume} \\ \text{bunăoară} \\ \vdots \end{array} \right\} \wedge \left\{ \begin{array}{l} \# P \# \\ \text{GN} \\ V \\ \text{Aj} \\ \text{Modal} \\ \text{GA}v \end{array} \right\}$$

În cadrul regulilor enumerate distingem câteva blocuri linear ordonate cum ar fi: (3) – (4), (5) – (6), (9) – (10) – (11), (12) – (13) – (14) – (15) – (16), (17) – (18) – (19), (20) – (21) – (22). Regulile (3), (5), (9), (12), (17), (20) conțin în stînga săgeții simbolul inițial al blocului respectiv: AvP , GN , $Predicativ$, $Modal$, V , GA v . Regula (8) conține în stînga săgeții simbolul GV inițial pentru regulile cuprinse în blocurile $Predicativ$, $Modal$ și V . Regula (7) detaliază simbolul G $Pred$ inițial pentru blocurile de reguli dominate de GV și GA v . Blocurile GV , $GPred$ sînt blocuri *supraordonate*. Regulile (1), (2), blocurile AvP , GN , $GPred$ și regula (23) sînt subordonate, la rîndul lor, simbolului inițial P . Întrucît acest ultim bloc nu se mai încadrează într-o secvență supraordonată, simbolul P este *simbolul inițial absolut* al gramaticii. Grafic, putem reda situația expusă în modul următor :

P

În cadrul fiecărui bloc, aplicarea regulilor respectă riguros ordinea indicată prin numerotare : regula (4) nu poate precede regula (3), regula (6) nu se aplică înaintea lui (5) ș.a.m.d. În cazul unor blocuri *supraordonate*, de tipul *GV*, *GPred*, care cuprind atât reguli izolate cât și blocuri de reguli, situația este întrucâtva mai complicată, în sensul că unei ordonări stricte a regulilor izolate îi corespunde libertatea de a continua expansiunea cu oricare dintre blocurile dominate de același simbol. Regula (2) nu poate precede regula (1), regula (23) nu poate precede regula (2); în schimb, putem continua generarea cu blocul *GPred*, *GN*, *AvP*, la alegere ; regula (7) precede în mod obligatoriu blocurile de reguli *GV* și *GAv* care pot fi aplicate, însă, și în ordinea *GAv*, *GV* etc. Cu alte cuvinte, în tabloul de mai sus, unei ordonări orizontale stricte îi corespunde pe verticală libertatea de a opera cu oricare bloc de reguli — sub rezerva respectării ordinii sale interne.

Prezentăm sumar regulile, respectînd ierarhizarea și integrarea lor progresivă în blocuri de reguli simple și supraordonate. Vom debuta, deci, cu blocurile simple *AvP*, *GN*, *V*, *Predicativ*, *Modal*, *GAv*, urmărind ulterior integrarea blocurilor *V*, *Predicativ* și *Modal* în blocul supraordonat *GV*, a blocurilor *GV* și *GAv* în blocul *GPred* și în sfîrșit, a blocurilor *AvP*, *GN*, *GPred* în ansamblul de reguli ale structurii frazei (blocul *P*).

Regula (3) detaliază simbolul *AvP* (= *Adverbial Propozițional*) în termenii unui simbol opțional *M* și ai unui simbol obligatoriu *av P* (= adverb Propozițional). Regula (4) oferă expansiunea simbolului *M* în termenii apariției facultative a simbolurilor *Neg* (= Negativ), *Excl* (= Exclamativ), *Int* (= Interogativ), *Imp* (= Imperativ), care tolerează orice combinații reciproce cu excepția combinației (*Int*) \wedge (*Imp*). Simbolul *av P* corespunde unor simboluri terminale de tipul *desigur*, *firește*, *negreșit*, *într-adevăr*, *incontestabil*, *evident*, *de bună seamă*, *parcă*, *poate*, *pesemne*, *probabil* care determină întregul enunț. Adverbul Propozițional nu figurează întotdeauna în structura de suprafață. El este conținut, însă, în structura de adîncime a oricărei propoziții și condiționează deseori modul verbal. Apariția lui în structura de suprafață poate fi provocată de punerea în dialog (un tip special de transformare) sau de combinarea cu unul dintre simbolurile *Neg*, *Int*, *Excl*, *Imp* (semnale ale transformării negative, interogative, exclamative, imperative). În cazul combinării se obțin adverbe propoziționale specifice exclusiv structurii de suprafață, cum ar fi :

- $avP \wedge Neg$: *nicidecum*, *nicidecît*, *cîtusi de puțin*, *de loc*, *de fel* etc.
- $avP \wedge Excl$: *extraordinar*, *nemaipomenit*, *formidabil* etc.
- $avP \wedge Int$: *oare*, arhaic *au*, *nu cumva*, *cumva* (în subordonare : *dacă*, *de*) etc.
- $avP \wedge Imp$: *neapărat*, *obligatoriu*, *negreșit*, *musai* etc.

Regula (5) conține mai multe posibilități de expansiune a simbolului *GN* (= Grup Nominal) :

- (a) expansiuni avînd ca element central simbolurile *Nomin* (= Nominal) și *Flex* (= Flexiune)
- (b) expansiuni avînd ca element central simbolul # *P* # (= Propoziție).

După cum rezultă din regula (6) simbolul *Nomin* corespunde expansiunilor $N \wedge Gen$ sau $Personal \wedge Gen$. *N* (= Nume) corespunde oricărui formativ care conține trăsătura semantico-sintactică [+N] — în linii mari oricărui radical substantival din gramatica tradițională. Simbolul *Personal* corespunde oricărui formativ caracterizat prin trăsătura semantico-sintactică [+Persoană]: *eu, tu, noi, voi*. La fel cu substantivele, pronumele personale de persoana a III-a din gramatica tradițională precum și pronumele demonstrative, relative, interogative, negative, reflexive etc. nu conțin trăsătura semantică [+Persoană]. Cu excepția formativelor incluse în clasa *Personal*, toate aceste pronume rezultă, în structura de suprafață, din transformarea de pronominalizare marcată prin *Pro* (căreia i se pot, însă, adăuga transformări negative, interogative etc. — de unde apariția în *GN* a simbolului *M* discutat anterior). Apariția simbolului *Pro* alături de *Nomin* în expansiunile de tip (a) permite generarea unor construcții de tipul mult discutatului *Vine el tata* (în care *el* reprezintă tocmai un *Pro* al lui *tata* ← *Nomin*) și poate explica dublarea pronominală a obiectului direct sau indirect. *Det_n* (= Determinant nominal) include formative de tipul *chiar, tot, alde, fiecare, oricare, mult, mulți, cîțva, vreun, un, niște, doi, primul, al treilea, ambii, tustrei* etc. (în linii mari adjectivele determinative din gramatica tradițională). *Art* (= Articol) corespunde exclusiv articolului hotărît din gramatica tradițională (articolul nehotărît este inclus în *Det_n*, iar articolele adiectival și posesival aparțin altor expansiuni). *Conj* notează conjuncțiile subordonatoare din gramatica tradițională. Selecția lor se efectuează prin transformare, în funcție de poziția pe care o ocupă în arborele de bază propoziția respectivă (*GN* subiect, *GN* obiect-*GN* adverbial etc.). Simbolul *Gen* corespunde, în linii mari, trăsăturii semantice de gen și nu este de natură să precizeze modul în care se efectuează selecția unei desinențe specifice de gen. Expansiunile de tip (b) încadrează o propoziție #*P*# în Grupul Nominal prin simbolurile *Conj* (= conjuncție) sau *Rel* (= Relativizare). Simbolul *Ap* (= Apozitional) are o sferă mai largă decît apozitia din gramatica tradițională, după cum va rezulta ulterior.

Simbolul *Predicativ*, detaliat prin blocul de reguli (9) — (10) — (11) corespunde, în linii mari, numelui predicativ din gramatica tradițională. Expansiunea lui aduce ca element nou simbolul *Aj* (= Adjectival) detaliat prin *aj* (= adjectiv) $\wedge Flex$.

Regula (12) conține ca posibilități de expansiune pentru simbolul *Modal* atît simbolul *Mod* cît și simbolurile *Agent*, *Comp* (= Comparativ) și *Consec* (= Consecutiv). Detalierea simbolului *Mod* poate fi constituită de *GN* precedat sau nu de prepoziție, simbolul *mod* (corespunzînd adverbilor de mod) sau de o propoziție #*P*#. Simbolul *Agent* se rescrie (regula (14)) printr-o expansiune conținînd în mod obligatoriu simbolul *Pasiv* semnal al transformării de pasivizare. Nu insistăm asupra detaliierilor

foarte rudimentare și exclusiv orientative prezentate în regulile (15) și (16) pentru simbolurile *Comp* și *Consec*.

Regula (17) rescrie simbolul *V* (= Verbal) prin succesiunea de simboluri *Aux* (= Auxiliar), *Flex, verb* și *V_i* (= Vocală tematică). Simbolul *Aux* este la rîndul său convertit în *MT* (= Mod Timp) plus *VA* (= Verbe Ajutătoare) prin regula (18). Simbolurile *Part* (= Participiu), *Inf* (= Infinitiv) se combină cu *verb* din (17) sau, în cazul unei forme mai complexe, cu verbul *a fi*. Ultimele ocurențe ale simbolurilor *Part* și *Ger* (vezi regula (19)) se combină întotdeauna cu verbul de conjugat (*verb* din regula (17)). În ansamblu, regulile (17) — (19) rezumă conjugarea verbelor în limba română actuală, oferind într-un fel de microsintaxă structurile posibile ale sintagmei verbale. Regula (18) generează — în cazul nonocurenței simbolului opțional *GA*, orice timp simplu (prezent, imperfect, perfect simplu, mai-mult-ca perfect — indicativ, prezent conjunctiv). Simbolul *MT* urmează să fie subcategorizat în acest sens prin reguli speciale de care nu ne ocupăm. Regula (19) permite generarea perfectului compus, a viitorului și viitorului anterior indicativ, a condițional-optativului prezent și perfect, a prezumtivului. În toate generările, vocala tematică nu este selectată, introducerea ei efectuându-se în cadrul ciclului transformațional al componentului fonologic.

Derivația *GA_v* (= Grup Adverbial) include regulile (20), (21) și (22). În regula (20) apariția opțională a simbolului *Prep* (= Prepoziție) permite generarea economică a locuțiunilor adverbiale compuse din prepoziție + *Av* (= Adverb) sau din prepoziție + *GN*, precum și generarea adverbilor simple sau a grupurilor nominale care funcționează adverbial, fără medierea prepoziției.

Adverbele propriu-zise se rescriu (regula (22)) ca *Loc* (= Local: *departe, aproape* etc.) sau *Temp* (= Temporal: *îndată, acum* etc.). Regula (21) permite generarea adverbilor compuse. Prin introducerea în regula (20) a simbolului *GN* se asigură posibilitatea generării unor componente circumstanțiale de cauză, scop etc. cărora nu le corespund adverbe.

Regula (8) integrează într-un bloc supraordonat *GV* (= Grup Verbal) blocurile de reguli *Predicativ*, *Modal* și *V* expuse anterior. Expansiunea Grupului Verbal poate deci consta dintr-un Verbal, dintr-un Verbal + un Predicativ, dintr-un verbal + unul sau mai multe *GN* cu funcție de obiect direct sau indirect (precedate sau nu de prepoziție). La aceste simboluri se pot adăuga, opțional, *Ap* și *Modal*. În funcție de expansiunile admise poate fi efectuată subcategorizarea verbelor în verbe care admit Predicativ (așa-numitele verbe copulative și semicopulative: *a fi, a deveni, a se face* etc.), verbe care admit un *GN* în acuzativ (așa-numitele verbe tranzitive) etc.

Regula (7) unifică blocurile de reguli *GV* și *GA_v*. Ea corespunde detalierei Grupului Predicativ (*G Pred*) în termenii unui *GV* obligatoriu și ai unor *M* și *GA_v* opționali, și face posibilă trecerea la integrarea globală pe care o efectuează regula (2).

Relevăm în cadrul regulii (2) apariția semnelor # ... # corespunzătoare pauzei de propoziție. Simbolul *Nmz* semnalează transformarea de nominalizare care constă din depredicativizarea verbului (transpunerea lui într-o frază nominală) prin sufixe sau din simpla lui înlăturare. În felul acesta, regulile de structură a frazei asigură așa-numita „contragere” a propozițiilor și generează, după cum vom vedea ulterior, părți secundare de propoziție, cum ar fi : atributul substantival, adjectival, adverbial, din gramatica tradițională. Simbolul *Pro* este perfect paralel, la nivelul propoziției, cu cel pe care l-am întâlnit în expansiunea lui GN, cu singura deosebire că în cazul propoziției el va fi întotdeauna caracterizat prin formele feminine cu înțeles neutru [+ Neutru] : *A venit la școală/ aceasta/ m-a bucurat*. Un simbol *Pro* al Propoziției trebuie avut în vedere frecvent în cazul așa-numitelor corelative.

În sfârșit, detalierea simbolului *Ap* [regula (23)] pe care l-am regăsit constant în expansiunea lui GN, *GV*, *Predicativ*, *Modal*, *GA_v* dă socoteală de observația că apeiția nu este un fenomen specific exclusiv grupului nominal, urmînd ca transformări locale să efectueze selectarea ei în funcție de statutul sintactic al termenului pe lîngă care apare.

Comun mai multor expansiuni este și simbolul *Flex* prin a cărui subcategorizare poate fi descrisă în mod unitar atât flexiunea nominală cît și cea verbală. Nu insistăm asupra acestui aspect.

Blocul de reguli *P* se integrează, la rîndul lui, prin intermediul regulii (1) într-un ansamblu ierarhic superior — fraza. Simbolul *Coord* se descrie prin și (în cazul unor Adverbe Propoziționale + *Neg*), *dar* etc., deci prin așa-numitele conjuncții coordonatoare din gramatica tradițională.

7. Alăturînd structura sintactică de adîncime astfel generată enunțului concret cu a cărui analiză sîntem deprinși din gramatica tradițională sau structurală, considerăm utilă menționarea cîtorva observații care depășesc prin generalitate granițele tehnice ale metodologiei transformationale.

1) Regulile formulate nu conțin simboluri denumind funcția sintactică. Aparentele excepții (*Grup Predicativ*, *Predicativ*), se explică exclusiv prin lipsa unor alți termeni și nu trebuie nici un moment asociate (în măsura în care aceasta este posibil) cu „numele predicativ” sau „predicatul” din gramatica tradițională. Indiferent de numele său, funcția sintactică a unui simbol poate fi dedusă din poziția lui în arborele care constituie descrierea structurală a enunțului context. Un *Grup Nominal* dominat direct de simbolul *P* va fi întotdeauna subiect, un GN dominat direct de simbolul *GV* va fi întotdeauna obiect, un GN dominat direct de simbolul *GA_v* va constitui întotdeauna un complement circumstanțial. Într-un mod similar, utilizarea unor simboluri diferite pentru propoziție și frază nu mai apare necesară. Un *P* care domină o expansiune conținînd alți *P* va corespunde întotdeauna frazei, un *P* care nu domină alți *P* propoziției din gramatica tradițională. Specificarea funcției sintactice sau a caracterului de *propoziție/frază* al enunțului constituie, deci, elemente redundante omisibile.

2) În discutarea regulilor, nu am recurs la conceptul de *valoare*, atît de frecvent în gramatica tradițională care abordează fenomenele de schimbare a categoriei gramaticale în formulări de tipul : adjectivul are „valoare” de substantiv, de adverb ; numeralul are „valoare” de substantiv etc. În structura de adîncime pe care am descris-o, clasele de simboluri au un comportament relativ unitar : simbolul V nu intră decît în structura GV , Av nu intră decît în structura GAv , Aj nu intră decît în structura Predicativului, $Conj$ nu pot media decît legătura între doi P , iar *prepozițiile* exclusiv legătura între părți de propoziție. Încălcarea unor asemenea restricții se produce exclusiv în structura de suprafață, ca rezultat al transformărilor (care apar deci a da socoteală și de fenomenul de schimbare a categoriei gramaticale). Cazul în care Aj intră în structura GN (atributul adjectival) se explică, deci, printr-o transformare de eliminare a simbolului V aplicată unei structuri de adîncime $GN \wedge V \wedge$ Predicativ (*fata este frumoasă* \Rightarrow *fata frumoasă*). Cazul în care Av intră în structura lui GN rezultă din depredicativizarea prin sufix a lui V într-o structură de adîncime de tipul $[GN \wedge V \wedge GAv] \wedge Nmz$ în urma aplicării unei transformări de nominalizare : $\# Ion merge acasă \# \wedge Nmz \Rightarrow mersul acasă al lui Ion$. Cazurile în care conjuncția leagă două părți de propoziție constituie de fiecare dată indicii ale unui proces de transformare. De exemplu, doi termeni ai unui predicat multiplu sînt legați prin conjuncție, ca rezultat al unei transformări de coordonare = $\# Ioana merge la școală \# \wedge Coord \wedge \# Maria merge la școală \# \Rightarrow \# Ioana și Maria merg la școală \#$.

3) Ajungem, implicit, la problema inventarului de simboluri pe care le-am considerat relevante pentru structura de adîncime a limbii române actuale. Dubla perspectivă : structură de adîncime/ structură de suprafață ne-a pus în situația de a opera o reierarhizare a fenomenelor sintactice. Am pornit de la premisa că aparțin structurii de adîncime numai acele fenomene sintactice sau morfologice (discriminarea este tradițională) care nu pot fi descompuse (sau parafrazate) într-un alt fenomen sintactic mai simplu, plus transformare. Părți de propoziție (funcții) cum ar fi *atributul substantival, adjectival, pronominal, adverbial, verbal, subiectul exprimat prin infinitiv sau supin, complementele indirecte sau circumstanțiale exprimate prin infinitiv, gerunziu, participiu sau supin, complementul circumstanțial de mod comparativ* putînd fi reduse, fără pierderi semantice la propoziții + morfemul nominalizării Nmz nu au fost deci prevăzute în regulile de structură a frazei. Într-un mod similar, reflexivul, putînd fi descris printr-o transformare de pronominalizare în contextul special $GN_1 \wedge V \wedge GN_2$ unde $GN_1 = GN_2$, nu a mai fost semnalat printr-un simbol special ș. a. m. d. Rezultă deci că, din acest punct de vedere, structura de adîncime conține un număr mult mai redus de fenomene sintactice decît ne oferă prilejul să sesizăm enunțul concret.

4) În același timp, la nivelul structurii de adîncime fenomene aparent disparate cum ar fi (I) dublarea pronominală a obiectului în dativ sau acuzativ, reluarea pronominală a subiectului, reflexivul, și pronominalizările de orice fel (II) infinitivul, participiul, gerunziul, îndeplinind alternativ

funcții sintactice de tip nominal sau verbal etc. sînt abordate în termenii aceluiași reguli. Se produc implicit unificări pline de interes teoretic.

5) Am considerat că introducerea unor simboluri suplimentare față de inventarul de clase și relații cu care se operează curent este justificată atunci cînd permite explicarea unor fenomene tratate ca „excepții” sau unificarea — într-un mod plauzibil — a unor fenomene eterogene. Introducerea simbolului *M* atît în expansiunea lui *AvP* cît și în expansiunea lui *GN*, *Predicativ*, *Mod*, *GA_v* se dovedește — credem — fructuoasă în operația de analiză a tipurilor de propoziții interogative, exclamative, negative, imperative, dubitative etc. sau de natură să justifice, la nivelul structurii de adîncime modul în care se realizează coordonarea. Într-un fel asemănător, am generalizat accepția clasică de apozitie la toate cazurile de introducere a paradigmaticului în sintagmatic, cu alte cuvinte, ducînd pînă la ultimele consecințe o sugestie formulată în *GA* am considerat că pot avea apozitie nu numai substantivele (*GN*) ci și *propoziții întregi* (apozitia îmbracă deseori în acest caz o formă apropiată de a conclusivelor), *V*, *Predicativul*, *Modalul*, *GA_v*. Am considerat de asemenea ca aparținînd structurii de adîncime a oricărei apozitii formele echivalente cu *alias*: *adică*, *anume* despre care *GA* afirmă că ar fi fost obligatorii într-o fază mai veche a limbii. În sfîrșit am considerat că pot avea un substitut pronominal nu numai *GN* ci și *P* și am introdus deci simbolul *Pro* și în expansiunea acesteia.

Prezentînd un caracter general toate aceste simboluri *M*, *Pro*, *Ap* alături de care am situa și simbolul *Nmz* apar în reguli care constituie punctul inițial al unui bloc linear ordonat.

6) Definirea structurii de adîncime ridică în cazul unor fenomene sintactice reversibile problema selecției unei anumite orientări. Este vorba de exemplu de contragerea propozițiilor în părți de propoziție față de dezvoltarea în propoziții a unor părți de propoziție. Singura orientare admisă în gramatica transformațională este, după cum reiese din regulile formulate mai sus: propoziție — contragere la o parte de propoziție.

DEEP STRUCTURE AND SURFACE STRUCTURE IN THE SYNTACTIC ANALYSIS

SUMMARY

The author formulates 23 phrase structure rules giving account of the deep syntactic structure of contemporary Romanian.

The deep structure surface structure dichotomy implies the opposition between primary syntactic phenomena pertaining to the deep structure and derived syntactic phenomena that may be reduced to the former + transformations. In the case of Romanian the following would enter the second class: substantival, adjectival, pronominal, adverbial,

verbal attributes, the subject expressed by an infinitive or a supine, the direct or indirect object expressed by an infinitive, gerund, participle or supine, the comparative modal object, morphological categories as reflexive verbs, etc.

The introduction of new concepts (AvP, Nmz), the wholly new interpretation of syntactic phenomena as for instance the apposition, the bringing together of syntactic phenomena differentiated by traditional grammar (e. g. the pronominal doubling of direct or indirect object and the pronominal doubling of subject), the pointing out of differences which are lacking in traditional grammar are some other problems raised by the article.

POSSIBILITATEA ȘI LIMITELE FORMALIZĂRII ÎN STILISTICĂ

DE

I. COTEANU

1.0. Stilistica denumește în cele ce urmează ierarhia, structura și modul de funcționare a variantelor social-culturale ale limbii, iar formalizarea, procedeul prin care se degajează din mulțimea faptelor o structură având cât mai puține contigente cu substanța limbii.

1.1. Accepțiunile termenului stilistică sînt astăzi foarte variate. Aproape toate au însă la bază un anumit fel de a defini stilul individual. De aceea stilistica a putut fi considerată „o știință a expresiei și o critică a stilurilor individuale”¹. Cu alt prilej am arătat de ce este preferabil s-o definim ca studiul variantelor funcționale ale limbii².

Pe scurt, argumentarea noastră se întemeiază pe constatările următoare :

— mesajele emise de individul vorbitor se subordonează obligatoriu unui limbaj constituit, care reprezintă la rîndul lui un mod de concretizare a diasistemului limbii ;

— orice realizare a diasistemului este determinată în aspectele ei concrete de factorul social-cultural, care constituie primul element de selectare funcțională, și de factorul expresivitate, care constituie al doilea element ;

— fiind, o modalitate de utilizare a cantității de informație din limbă, expresivitatea se pretează la o analiză obiectivă din care poate lipsi măcar temporar cercetarea psihologiei vorbitorului privit atît ca emițător cît și ca receptor de mesaje.

Din principiile anterioare nu rezultă excluderea mesajului individual din preocupările stilisticii ; rezultă însă necesitatea eventualei lui interpretări prin raportare la condițiile arătate. După această teorie, stilistica se ocupă de modul de concretizare a diasistemului general al limbii în dependență directă de expresivitate și de mediul social-cultural.

¹ Pierre Guiraud, *La stylistique*, Paris, 1963, p. 5.

² Vezi *Probleme de lingvistică generală*, volumul IV, 1962, p. 59—86.

1.2. Limba poate fi deci concepută ca un model ierarhic construit pe baza coordonatelor arătate mai sus. Numim expresivitate relația dintre mesajul emis și mesajul recepționat în condiții care exclud perturbarea prin zgomot³, iar coordonată social-culturală, o anumită condiție de transmitere. Deși profund diferită, transmiterea unui mesaj prin conducte electrice poate clarifica, prin comparație, importanța coordonatei social-culturale. După cum, prin folosirea conductelor electrice, între ce s-a emis și ce s-a recepționat apar diferențe de natură fizică, tot astfel apar diferențe și când mesajul emis și recepționat în anumite medii social-culturale, inclusiv de indivizi care aparțin aceleiași mediu social-cultural, pentru că identitate social-culturală absolută nu poate exista între două persoane.

Aceste diferențe au bineînțeles alt caracter decât cele de natură fizico-mecanică. Trăsătura lor esențială rezidă în necesitatea de a le interpreta printr-un cod adecvat abaterilor dintre mesajul emis și cel recepționat.

Prin mesaj emis înțelegem rezultatul concret al unei codificări, iar prin mesaj recepționat rezultatul concret al unei decodificări. Nici în prima, nici în a doua noțiune nu se cuprind procesele corespunzătoare, indiferent dacă ni le imaginăm prin vorbitori sau printr-un sistem mecanic.

1.3. Suprapunerea obligatoriu parțială a mesajului emis și a celui recepționat reprezintă condiția fundamentală a existenței stilisticii într-un sistem formalizat. Dacă suprapunerea ar fi totală, ar rezulta o gramatică formalizată perfectă în care toate mesajele lingvistice ar fi epuizate prin regulile curente de transformare. O gramatică de acest fel nu a fost încă realizată.

De aceea, stilistica reprezintă domeniul reziduurilor gramaticilor în cauză, cantitatea și structura reziduurilor depinzând de treapta de formalizare atinsă. Cu cât ea este mai joasă, cu atât numărul reziduurilor este mai mic, iar structura lor mai aberantă, și invers.

Rămîne să se stabilească dacă aceste reziduuri au ele înseși legi și reguli care le fac apte de o nouă sistematizare și ce caracter trebuie să aibă această sistematizare.

2.0. Stilistica pe care o propunem se deosebește de cea inaugurată de Ch. Bally pentru că nu studiază în primul rînd „faptele de expresie din punctul de vedere al conținutului lor afectiv, adică sensibilitatea prin limbaj” și nici „acțiunea faptelor de limbaj asupra sensibilității”⁴.

Ea se deosebește și de stilistica lui K. Vossler și de cea a lui Léo Spitzer pentru că nu se întemeiază pe ideea că punctul de plecare trebuie să fie opera de artă ca întreg, nici că trebuie să fie o critică de simpatie (în

³ Termenul zgomot este întrebuințat aici în sensul pe care i-l dau specialiștii în cibernetică. Pentru ideea de ierarhie stilistică a limbii, vezi „Limba română” nr. 4, 1962, p. 357–365.

⁴ Charles Bally, *Traité de stylistique française*, I, Genève, 1963, § 19.

sensul curent al cuvîntului)⁵. Aceste delimitări exclud și i d i o m a t o l o g i a, cum denumește P. Guiraud „inventarul descriptiv al trăsăturilor caracteristice unei limbi față de alte limbi și interpretarea genetică a acestor idiosincrasii în funcție de contextul lor istoric, etnic, social”⁶.

Rațiunea principală a precizărilor anterioare e cuprinsă în premisa noastră inițială care cere ca orice stilistică să fie precedată de analiza ierarhiei lingvistice într-un moment dat al funcționării ei. Pentru noi, stilistica este deci, în p r i m u l r î n d o problemă de sistematizare a valorilor expresiei. Numai după ce se vor descoperi și integra atributele specifice ale acestor valori într-un sistem coerent, se vor putea aborda și alte aspecte, eventual cele considerate sau devenite tradiționale, căci, dacă este adevărat că stilistica acoperă reziduurile gramaticii (formalizate), atunci este adevărat și :

a) că sînt posibile, în anumite condiții, mai multe interpretări ale acestor reziduuri (de ex. din punct de vedere etno-istoric, psihologic, estetic etc.);

b) că opera de artă literară reprezintă un context particular de manifestare a acestor reziduuri.

Interpretările presupuse la a) se pot constitui în stilistici particulare, dominate de punctele de vedere adoptate în descriere.

2.1. Excluderea temporară a stilului individual — expresie limitată, dar nu și lipsită de importanță a unui complex de fenomene extra-și intralingvistice — apare ca necesară din mai multe motive.

Descrierea stilistică se poate imagina ca cercetare și catalogare a tuturor universurilor individuale existente la un moment dat, moment apreciat bineînțeles în mod convențional. Efectuarea unei asemenea cercetări este însă, practic vorbind, imposibilă, chiar în era mașinilor cibernetice, iar rezultatele nu vor duce — credem — la o imagine mult diferită de aceea obținută printr-o triere empirică elementară.

Altă modalitate de descriere este următoarea :

— se consideră ca axiomă faptul că în orice context dintr-o limbă, deci și în orice univers lingvistic individual, *trebuie* să se cuprindă sub o formă oarecare diasistemul ei, adică totalitatea trăsăturilor ei abstracte și specifice în funcție la data analizei ;

— se consideră ca axiomă posibilitatea de a descrie diasistemul printr-o metodă adecvată ;

— se consideră ca o axiomă faptul că modul de concretizare a diasistemului reprezintă o variantă a limbii date ;

— se consideră ca axiomă faptul că deosebiriile dintre diasistem și orice variantă a lui sînt din punct de vedere filozofic de aceeași natură ca deosebiriile dintre un fenomen general și un fenomen mai puțin general, potrivit cu treptele generalizării.

⁵ Pierre Guiraud, *ibid.*, p. 75.

⁶ *Ibid.*, p. 87.

3.0. Pentru simplificarea expunerii, vom renunța, în continuare, la conceptul de „stil individual”, în favoarea unuia nou, „idiostilul”, termen format după modelul „idiolectului”.

Idiostilul este sinteza variantelor stilistice ale unei limbi, elaborată de un singur vorbitor pe baza sistemelor și materialului acestor variante. El conține în proporții și cu valori diferite elemente caracteristice limbajului familiar, limbajului artistic, limbajelor tehnico-științifice etc.

Ca și idiolectul, el este individual, este structurat în funcție de stadiul social-cultural al colectivității de limbă, de gradul de însușire a culturii de către individ etc. Datorită acestor trăsături, idiostilul e cuprins în idiolect într-o formă oarecare. Inversul fiind însă și el adevărat, adică un idiolect putând fi cuprins integral sau parțial într-un idiostil, rezultă că singura deosebire semnificativă dintre ele o fac dominantele lor. Idiostilul este dominat de condițiile social-culturale și de expresivitate, în timp ce idiolectul este indiferent din acest punct de vedere, mai exact este analizat ca și cum cel puțin expresivitatea lui s-ar fi neutralizat. Indiferent nu înseamnă însă că el nu dispune de expresivitate sau de elemente lingvistice specifice unui anumit stadiu social-cultural; indiferent înseamnă numai faptul că funcția lui este alta decât aceea a idiostilului.

3.1. Raportul dintre idiostil și variantele stilistice constituite ale limbii este de adaptare a celui dintâi la acestea din urmă. Aspectul concret al mesajelor construite de două perscane diferite, de exemplu de doi oameni de știință, reprezintă o realizare a idiostilurilor lor într-o variantă tehnico-științifică a limbii, după cum două mesaje literar-artistice diferite nu sînt altceva decît realizări concrete ale idiostilurilor corespunzătoare în varianta literar-artistică a limbii.

3.2. Idiostilul este condiționat de prezența a cel puțin două variante într-o limbă, sau într-un cod similar ei.

Mai importantă este însă împrejurarea că, din punct de vedere teoretic, idiostilul se comportă față de variantele limbii în același mod în care un diasistem se comportă față de variantele lui, căci condiția minimă de existență a idiostilului, diferențierea limbii în minimum două variante, este implicată și în noțiunea de diasistem. Dacă o comunicare lingvistică nu s-ar putea realiza cel puțin în două feluri, postularea existenței diasistemului nu ar mai avea nici un rost. Idiostilul este deci o sinteză similară diasistemului.

Existînd și concretizîndu-se în variantele limbii și numai prin ele, idiostilul ia forme care, prin structura lor, se apropie în foarte mare măsură de una dintre aceste variante. Aceste forme reprezentate de mesaje (comunicări) lingvistice constituie aspectele materiale ale adaptării idiostilului la variante, care sînt totodată condiționările lui practice.

3.3. Consecințele definirii idiostilului și stabilirii relațiilor lui fundamentale cu variantele limbii sînt multiple.

a) Dat fiind că idiostilul se integrează prin actul comunicării într-o variantă, găsirea specificului lui devine o chestiune de detaliu, care constă

în relevarea unor preferințe, a unor deprinderi lingvistice individuale, pe care numai statistica le poate evidenția în chip obiectiv.

b) Fiind sinteza individuală a unui număr de variante, el conține în principiu toate relațiile din structura limbii, de care se deosebește prin limitarea și utilizarea vocabularului și prin frecvența de apariție a relațiilor din structura generală.

c) Un idiostil nu se poate deci formaliza decît parțial, în timp ce o comunicare oarecare se formalizează pe deplin prin simpla eliminare a caracterelor ei accidentale.

d) Potrivit cu tot ce s-a spus mai sus, idiostilul nu se confundă cu formele lui din variantele constituite ale limbii, pentru că, fiind o sinteză, el se află pe o treaptă mai înaltă de abstractizare decît oricare dintre aceste forme. Concluziile care se vor trage eventual din forma literar-artistică, științifică sau familiară a unui idiostil nu vor fi deci perfect valabile pentru tot idiostilul analizat.

4. Formalizarea variantelor funcționale nu se deosebește în principiu de aceea a idiostilurilor, căci orice variantă acționează ca un diasistem față de mesajele exprimate prin ea, raportul dintre diasistem și mesaj fiind de trecere de la un anumit general la un anumit particular. Din această cauză, în timp ce, față de un mesaj dat, varianta care-l integrează apare ca element general, ea apare ca element particular față de diasistemul comun limbii. Rezultă deci că nici varianta stilistică a limbii nu se poate complet formaliza.

Dificultățile anterioare decurg în mod normal din caracterele fenomenului studiat și se vor menține cîtă vreme stilistica se va defini ca domeniul de concretizare a diasistemelor limbii prin social-cultural și expresivitate.

Limitele formalizării sînt bineînțeles și mai mari dacă se dau definiții legate de ideea că stilistica reprezintă o critică a stilurilor individuale, căci, în acest caz, stilurile individuale se raportează la varianta lor imediat superioară sau direct la diasistemul limbii.

Raportarea la variantă este insuficientă, avînd în vedere felul în care ea însăși se comportă față de sistemul general. Raportarea directă la diasistemul comun creează contradicții greu de rezolvat datorită distanței prea mari dintre acest diasistem și stilul individual.

5.0. Observațiile anterioare pun o problemă: în ce măsură stilistica astfel concepută nu se confundă cu o teorie a limbii și, mai ales, în ce măsură nu înglobează gramatica sau nu devine o parte a acesteia.

5.1. În calitate de studiu al variantelor funcționale, stilistica nu se confundă, ci presupune o teorie a limbii, mai exact o modelare a limbii. După cum s-a arătat la 1.1. principiul de bază al modelării este ierarhia, potrivit căruia se consideră necesar ca orice aspect al limbii să se realizeze pe o treaptă inferioară de generalizare și orice aspect particular să conțină elemente din treapta superioară de generalizare. Acest mecanism relativ simplu corespunde realității și constituie expresia modului de a înțelege dinamica structurii oricărei limbi. Dar, spre deo-

sebire de o interpretare oarecare a ei, interpretarea stilistică este condiționată de corelația expresiv/social. În concluzie, o comunicare realizată prin acțiunea mecanismului mai sus arătat interesează stilistica numai dacă poate fi analizată cu ajutorul acestei corelații. Cum însă, în limbile reale, nu există comunicare necondiționată de expresivitate și de factorul social, rezultă că obiectul stilisticii trebuie să fie limba în întregul ei. Acest lucru înseamnă totodată că stilistica, în calitate de analiză funcțională, este *un anumit mod* de cercetare a limbii.

5.2. Gramatica, înțeleasă ca descriere a structurii limbii, este cuprinsă în stilistică, reprezentând un caz special în care atât expresivitatea cât și factorul social au fost neutralizate. Dacă însă gramatica este privită ca o modalitate de descriere în care se utilizează din comoditate sau din alte motive și expresivitatea și factorul social, cum se întâmplă în mod curent în descrierile cu caracter practic al unei limbi, lucrurile se schimbă. Aprecierile speciale date unor comunicări în aceste descrieri, de exemplu caracterul popular al unei construcții, al unei variante morfologice sau fonologice etc., nu arată că stilistica a fost incorporată în gramatică, ci numai că se utilizează în descriere procedeele de natură stilistică.

5.3. Afirmând că stilistica este domeniul reziduurilor gramaticilor formalizate, am fost obligați să includem gramatica în stilistică, dar ne-am referit numai la domeniul limbilor reale, nu și la acela al codurilor de altă natură care au altă situație din acest punct de vedere.

LES POSSIBILITÉS DE LA FORMALISATION EN STYLISTIQUE

RÉSUMÉ

1. Par rapport aux grammaires formalisées du type transformationnel, la stylistique pourrait être définie comme le domaine des résidus des grammaires ci-dessus mentionnées.

En réexaminant dans ces conditions le concept d'expressivité, il nous a semblé légitime de dire que l'expressivité était la différence entre le message émis et le message reçu.

2. Pour arriver à une formalisation convenable de la stylistique, nous avons cru utile de reprendre l'idée de la hiérarchie stylistique, proposée il y a quelque temps comme explication de l'agencement des modalités fonctionnelles de la langue.

3. Dans cette hiérarchie, nous avons introduit maintenant l'*idiostyle*, c'est-à-dire un diasystème individuel dans lequel on retrouve une hiérarchie similaire, mais non pas identique, à celle de la langue.

En tant que diasystème, l'*idiostyle* est l'essentiel des variantes fonctionnelles employées par les sujets parlants. Il se manifeste concrètement dans ces variantes mêmes. La contradiction qui en résulte caractérise l'ensemble stylistique de la langue au niveau individuel.

ORGANIZAREA SINTAGMATICĂ ȘI SEMANTICĂ A PROVERBELOR

DE

ELENA SLAVE

În cercetările noi se acordă o importanță din ce în ce mai mare contextului. Comportarea unităților limbii în cadrul contextului e socotită uneori criteriul de bază atât pentru delimitarea și definirea lor cât și pentru determinarea ansamblurilor din care fac parte. De exemplu, părțile de vorbire sînt studiate după contextul în care apar, adică după felul în care sînt distribuite. Principiile analizei distribuționale au fost stabilite de școala descriptivă americană¹.

În altă direcție, s-a dat importanță deosebită contextului în cercetările de semantică. S-a pornit de la ideea că înțelesurile cuvintelor sînt în strînsă legătură cu contextul în care apar. Poziția extremă în această privință e a lingviștilor care socotesc că sensul cuvîntului nu există în afara contextului². Această poziție e în contradicție cu analiza structurală a unităților, ca fascicule de trăsături distinctive de sine stătătoare.

În cercetările mai noi de semantică, încercarea de descriere a trăsăturilor distinctive a dus la rezultate pozitive în ultimii ani³. Or, descrierea trăsăturilor invariante înseamnă tocmai stabilirea a ceea ce e esențial în sensul cuvintelor și neglijarea trăsăturilor accidentale care apar într-o împrejurare sau alta.

Cele două poziții sînt așa de opuse cum se pare la prima vedere? Pentru a da un răspuns, trebuie să ținem seama pe de o parte, de faptul că accepțiile aceluiași înțeles apărute în diferite contexte pot fi reduse la trăsături invariante care constituie unitatea semantică distinctivă. Pentru a dovedi aceasta sînt necesare cercetări minuțioase, referitoare la diferite categorii de contexte, prin care metoda distribuțională să fie împle-

¹ Z. S. Harris, *Structural Linguistics*, Chicago, 1961.

² Vezi comentariul la Al. Graur, L. Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, București, 1965, p. 94-96.

³ B. Pottier, *Vers une sémantique moderne*, în „Travaux de langue et de littérature”, 1964, nr. 1.

tită cu aceea a analizei sensurilor ca fascicule de trăsături distinctive. În luarea de față nu-mi propun direct acest scop.

Pe de altă parte, în anumite categorii de contexte, sensul cuvântului capătă întotdeauna o accepție deosebită. Aceste contexte se caracterizează în primul rând prin repetarea lor constantă, adică prin folosirea frecventă a aceluiași structuri sintagmatice. Cele mai simple structuri de acest tip sînt locuțiunile⁴. De exemplu, în locuțiunea *a ține piept*, cuvîntul *piept* capătă mereu același sens nou, de mijloc de rezistență. Situația e cu totul deosebită de accepțiile accidentale, pe care cuvîntul le are în contexte ocazionale. În locuțiunea de mai sus, sensul cuvîntului *piept* se manifestă sub dominarea verbului *a ține*, iar în afara acestei îmbinări sensul respectiv nu mai apare.

În cadrul locuțiunii are loc un fel de neutralizare între sensul concret „piept” și „rezistență”; pe primul plan trece sensul de forță, cel de parte a corpului devine conotativ⁵. Același fenomen se întîlnește în expresii.

Cea mai complexă organizare structurală fixă apare în cadrul proverbelor. În ultima vreme proverbele sînt analizate din ce în ce mai mult în scopul delimitării și al lămuririi structurii lor⁶. Proverbul e o combinație sintactică al cărei nivel simplu e propoziția și ale cărei elemente sînt folosite într-o accepție specială, cu valoare de ansamblu simbolică. Aceasta le deosebește pe de o parte de îmbinările curente nefixe, pe de altă parte de îmbinările fixe, fără valoare simbolică, de zicători, de exemplu, în care se face doar o constatare.

În lucrarea de față vor fi prezentate anumite tipuri de schimbări de înțeles după structura contextuală a proverbului. Pentru aceasta am folosit materialul din *Proverbe românești*, ediție îngrijită de George Muntean (București, 1966). Am selectat materialul, deoarece culegerea nu e alcătuită după criterii riguroase; alături de proverbe sînt introduse locuțiuni, zicători, îmbinări mai mult sau mai puțin ocazionale (*a avea obraz subțire, a bate cîmpii, a cădea în cursă, a fi mîtă blîndă; albă, neagră; asta e*). Materialul este foarte bogat și interesant, dar exemple ca cele de mai sus arată cît e de necesară o nouă triere pentru delimitarea proverbelor de celelalte categorii.

În general, cuvintele folosite în proverbe se încadrează în două categorii de contexte: unele, alcătuite dintr-o propoziție și altele, mai largi decît o propoziție. De exemplu: *rîde hîrb de oală spartă; are o potcoavă, și-i mai trebuie trei și calul*. În cadrul fiecărei categorii și subcategorii e interesant de urmărit organizarea sintagmatică detaliată a cuvintelor folosite, poziția pe care ele o ocupă în secvența luată în considerare și importanța

⁴ Vezi Florica Dumitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, București, 1958.

⁵ Vezi Toma Pavel, *Notes pour une description structurale de la métaphore poétique*, în *Cahiers de linguistique théorique et appliquée* I, Bucarest, 1962; Vezi și „Limba română”, 1966, nr. 4, p. 329–330.

⁶ Pentru delimitare, vezi I. C. Chițimia, *Paremiologie*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, nr. 3, 1960; iar pentru structură, Pavel Ruxăndoiu, *Aspectul metaforic al proverbelor*, în *Studii de poetică și stilistică*, București, 1966.

segmentului din punct de vedere informațional. Astfel se poate deosebi o organizare ascendentă și una descendentă. În primul caz avem a face cu o creștere, o gradație a cantității de informație de la un element la altul, fiecare adăugînd ceva în plus. În cele descendente situația e inversă. Structura ascendentă sau descendentă e rezultatul proiectării axei paradigmatică pe axa sintagmatică⁷, proiectare care duce la diferite efecte informaționale. În interiorul acestei organizări valoarea elementelor rezultă în primul rînd din locul pe care ele îl ocupă în planul paradigmatic. E adevărat că noua accepție apare în contextul deosebit al proverbului, adică sensul nou se explică prin asocierea cuvîntului cu altele, dar nu putem aprecia exact gradul de deplasare semantică decît prin raportarea noii accepții la trăsăturile distinctive ale sensurilor existente în mod normal în afara contextului paremiologic. De exemplu, în proverbul *așchia nu sare departe de trunchi*, întregul ansamblu are o valoare deosebită, care rezultă din folosirea specială a fiecărui cuvînt în parte. Primul element *așchia* capătă un sens deosebit, acela de urmaș; noua valoare e sesizată ca atare prin neutralizarea opoziției dintre *așchie* și *urmaș*. Desigur *așchie* nu înseamnă pur și simplu urmaș, ci are o trăsătură în plus, rezultată din trezirea imaginii pe care o are cuvîntul în sensul propriu. Astfel de efecte expresive nu intră în sfera preocupărilor din cadrul acestei lucrări. Totuși, pentru a avea o imagine clară a căilor de modificare semantică din proverbe, e necesar să se țină seama de diferitele grade ale schimbărilor de înțeles. În cazul de mai sus se observă o deplasare semantică foarte mare. Cuvîntul *sare* e și el folosit într-o accepție deosebită, aceea de *diferă*. Și aici tocmai structura paradigmatică explică gradul foarte puternic de deplasare semantică. Totuși, sintagmatic, *sare* e oarecum predictabil prin elementul care îl precede, ceea ce înseamnă că, cu toată schimbarea de înțeles, e mai puțin informațional. *Departe* capătă și el o nouă accepție, aceea de „mult”. Aici însă gradul de modificare semantică nu e foarte mare. Aceasta se explică și prin specificul părții de vorbire din care termenul face parte. În sfîrșit, *trunchi* cunoaște și el o puternică schimbare de înțeles, fiind echivalent cu „părinte”. Din punct de vedere paradigmatic el cuprinde o modificare tot așa de mare ca *așchie* și *sare*, dar poziția în structura sintagmatică îl face să fie mai puțin informațional.

Ținînd seama de structura sintagmatică care explică deplasări semantice ca în proverbul analizat mai sus, am împărțit proverbele în două mari categorii, după cum ele sînt alcătuite dintr-o singură propoziție sau din două. În cadrul fiecărei categorii găsim structuri simple sau complexe care pun probleme interesante, referitoare la legătura dintre organizarea sintagmatică a proverbelor și modificările de înțeles ale elementelor constitutive.

În general se va urmări modul de organizare a proverbelor după relațiile dintre termenii lor⁸. Orice proverb conține un element A care

⁷ Roman Jakobson, *Linguistică și poetică*, în *Probleme de stilistică*, București, 1964, p. 95.

⁸ Pentru problema relațiilor semantice vezi A. J. Greimas, *Sémantique structurale*, Paris, 1966, mai ales p. 18—29.

este determinat într-un anumit fel; elementul B care servește la determinarea lui A este legat de acesta printr-un verb. De aici rezultă că proverbele au în ultimă analiză o structură binară în care termenii sînt legați prin relația de determinare. A și B pot fi simpli sau complecși; verbul este, aproape fără excepție, exprimat printr-un singur cuvînt: *găina bătrînă face ciorba bună*. Cînd B urmează lui A proverbul are structură progresivă (care nu se confundă cu cea ascendentă) și invers. Se va vedea din cercetarea materialului că schimbările de poziție ale termenilor pun probleme sintagmatice și semantice foarte interesante ⁹.

I

Prima categorie sintactică e aceea a proverbelor alcătuite din propoziții, în care, în afara subiectului și predicatului apare un singur complement. Pe lângă aceste părți pot apărea unele elemente suplimentare, exprimate prin cuvinte folosite în accepția lor obișnuită.

A. Propoziții care încep cu subiectul. Această categorie e destul de bine reprezentată.

Subiectul e folosit destul de rar în sensul lui curent și în acest caz el e de obicei abstract: *frica aduce primejdie*. În asemenea cazuri, singurul aspect interesant din punct de vedere semantic e întrebuițarea generalizată a cuvintelor *frică* și *primejdie*. Predicatul rămîne și el neschimbat. Structura proverbului, deși progresivă, e ușor descendentă din punct de vedere informațional, ca urmare a faptului că ultimul element e în anumită măsură predictabil. În proverbul *frica păzește bostănăria*, elementul inițial e același, dar structura devine paradigmatic ascendentă, deoarece elementele următoare cunosc o mare deplasare de sens. Informația sporește pe măsură ce se trece de la un element la altul (se poate remarca și derivarea sinonimică prin folosirea în locul ultimului termen a unor cuvinte ca: *vie, pădure, codru*). Exemplul e tipic pentru structura ascendentă.

În cele mai multe proverbe din această categorie, subiectul e concret și cunoaște, de obicei, o puternică deplasare semantică. Plasat pe primul loc, el e acela care orientează întreaga structură a proverbului. Astfel în *gura aduce ura, gura e folosit metonimic pentru „vorbe rele”*. Structura enunțului e semantic descendentă, deoarece complementul „ura” e folosit în sensul lui curent și este atras într-un anumit fel de rimă. Tot o structură metonimică, dar în interiorul unor deplasări de ansamblu, are și proverbul: *rasa nu te face călugăr* în care, din punct de vedere semantic, modificările de sens sînt egale; sintagmatic e oarecum descendent pentru că ultimul termen e predictabil prin primul. E important de re-

⁹ Între cele două părți ale proverbului se stabilesc diferite tipuri de relații logice. Cea mai clară este cea de tipul A este B (*omul bun e prost*); proverbele din această categorie au fost numite „proverbe ecuaționale” și ele au fost studiate pentru limba română de Sanda Golopenția-Eretescu în articolul *La structure linguistique des proverbes équationnels*, publicat în *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, II (1965). Celelalte tipuri de relații logice (implicație, incluziune etc.) necesită o cercetare specială. Ele pot fi deduse de cititor, cel puțin în exemplele care prezintă o structură mai clară în această privință.

marcat, și aceasta este valabil pentru majoritatea proverbelor, că întreaga secvență are o accepție figurată unitară, care rezultă din sinteza deplasării semantice a tuturor elementelor.

O legătură mai strânsă între subiect și complement întâlnim în cadrul relației antonimice, în care cel de al doilea element e sugerat aproape automat de primul, mai ales dacă ținem seama de contextul situațional: *suișul are și coboriș*. În exemplele de pînă aici am insistat asupra relației dintre subiect, ca element inițial, și complement. Verbul n-a fost luat în considerare, pentru că el nu cunoaște deplasări semantice.

Există tot în această categorie o serie de proverbe în care toate elementele suferă schimbări de înțeles evidente. În afară de exemplele de tipul analizat mai sus (p. 176), poate fi menționat și: *fructul nu cade departe de pom*, în care, pe lângă subiect și complement, și predicatul e folosit figurat.

Tendința de generalizare a proverbelor e marcată uneori formal prin prezența înaintea subiectului a unui element care exprimă direct această trăsătură. E vorba de adjective nehotărîte ca *toată, orice, fiecare: fiecare pîine își are fărîmăturile ei, orice lemn își are viermii săi*. În astfel de cazuri, elementul introductiv anticipă valoarea de generalizare a celorlalte elemente și dă din acest punct de vedere o mai mare independență față de contextul situațional, necesar decodării oricărui proverb. Rezultă de aici că, cu cît un proverb conține mai multe elemente cu valoare generalizatoare, abstractă, cu atît el e mai independent de „macrocontext” și invers, cu cît elementele sînt mai concrete și neînsoțite de determinări generalizatoare auxiliare, cu atît proverbul necesită o referire la situație, pentru a fi decodat corect.

B. În exemplele analizate pînă acum, ordinea sintactică e cea normală, ceea ce face ca la deplasările de înțeles să nu se adauge, în general, nuanțe noi, legate de poziția cuvintelor. În cazul în care topica normală este schimbată, deplasarea sensului trebuie apreciată și prin poziția termenului în enunț. În general, la informația adusă de deplasarea de sens se adaugă și efectul produs de abaterea de la norma sintactică obișnuită. În enunțul *cu diamantul se taie diamantul*, structura sintagmatică e regresivă și descendentă prin repetarea termenului și prin faptul că propoziția începe cu un complement instrumental care prin însăși natura lui are o valoare mai concretă decît subiectul. În alte cazuri, aceeași organizare sintagmatică poate cuprinde o structură mai complexă, ca urmare a trăsăturilor semantice ale termenilor folosiți. De exemplu în *după ploaie nu mai trebuie căciulă*, complementul inițial exprimă plastic o situație, iar subiectul e tot transpus semantic, dar mai restrîns, între ele fiind un predicat luat în accepția lui obișnuită. Structura în acest caz e regresivă, iar semantic, descendent-ascendentă.

Mai numeroase sînt proverbele în care verbul ocupă ultimul loc, el fiind precedat de subiect urmat de complement, sau complement urmat de subiect: *vrabia mălai visează, pe lup picioarele-l hrănesc*. În primul proverb, complementul prezintă cea mai mare importanță prin poziția lui

și prin deplasarea semantică, el fiind punctul culminant al proverbului. Proverbul al doilea are o structură aparte prin transformarea în complement a elementului care normal ar fi subiect, și invers : subiectul e mai restrîns, avînd de fapt o valoare logică de complement. În amîndouă, elementul care precede imediat predicatul are o funcție culminativă, el conținînd o puternică deplasare semantică și avînd o poziție sintagmatică centrală.

C. Ultima categorie este aceea a proverbelor care încep cu predicatul. Acesta are o valoare informațională minimă cînd e exprimat prin verbe copulative. În *s-a făcut agurida miere*, cele două elemente sînt în relație antonimică, al doilea avînd în plus o valoare ironică, ceea ce face ca structura generală să fie ascendentă. În alte cazuri verbul e noțional și e luat tot în înțelesul lui normal ca în *rîde ciocan de nicovală*; din cauza relațiilor sintagmatice cu elementele care urmează, enunțul cere o interpretare deosebită în sensul că subiectul și complementul sînt personificate și, ca urmare, întregul ansamblu (inclusiv verbul) capătă o valoare generalizatoare. Verbul are o deosebită importanță atît în ceea ce privește sensul lui însuși cît și prin aceea că el se găsește în fața enunțului, cînd în mod normal ar trebui să fie între cele două elemente.

D. În toate cazurile discutate pînă aici, a fost analizată o structură simplă — adică un minimum de trei elemente sintactice, necesare pentru a constitui un proverb : subiect, predicat, complement. Acest număr limită se menține și cînd una din părțile principale de propoziție e suprimată, cu condiția dublării complementului.

1. Astfel, subiectul poate fi subînțeles; contextul situațional și sensul verbului arată că e vorba de un subiect uman. În astfel de enunțuri verbul este plasat la începutul propoziției și în majoritatea cazurilor e urmat de complementul direct, după care apare alt complement. Multe exemple arată structura culminantă, redată tocmai prin complementul direct : *a căuta nod în papură, a căuta peri în palmă, a turna iaurt peste smîntînă*. În primele două, predicatul nu cuprinde o deplasare semantică, în schimb complementele au trăsături semantice incompatibile; în ultimul, complementele sînt din același cîmp semantic, dar noul lor sens le face tot opuse.

Și verbul poate cunoaște o deplasare semantică, ca în exemplul : *a cădea din lac în puț* în care paradigmatic se observă o structură ascendentă. Aceasta este cu atît mai pregnantă cu cît elementul final e mai neașteptat : *a căra apă cu ciurul*. Gradul cel mai înalt de imprezibilitate se constată acolo unde avem a face cu îmbinări semantice imposibile la propriu : *a stoarce lapte din piatră*.

O structură oarecum aparte prezintă acele proverbe care au ca termen inițial un verb la imperativ (forma negativă) : *nu căra apă la fîntînă, nu închide lupul în stîină, nu-i arăta lupului pădurea*. Folosirea modului imperativ (cu nuanță prohibitivă) mărește capacitatea informațională a mesajului, subliniind participarea intensă la conținutul comunicat. După R. Jakobson, imperativul (ca și vocativul) are în acest caz o funcție cona-

tivă, orientată către destinatar ; „frazele imperative diferă esențial de cele declarative ; cele din urmă pot fi supuse unui test al adevărului, pe cînd primele nu”¹⁰.

În primul proverb se folosesc doi termeni care aparțin aceleiași sfere semantice (*apă, fîntînă*) ; al doilea, fiind mai cuprinzător, îl include de fapt pe primul. Alăturarea lor neașteptată dă o structură ascendentă enunțului și o creștere continuă a informației. În celelalte două¹¹ proverbe topica e diferită, deși elementele componente sînt aceleași (un complement direct însoțit de un alt complement). Elementul aflat pe locul al doilea concentrează cea mai mare cantitate de informație, dar adevărata semnificație a proverbului e realizată numai prin decodarea părților finale ale enunțului (*în stîină, pădurea*).

2. În ce privește absența predicatului, se remarcă seria proverbelor în care lipsește verbul „a fi”, păstrîndu-se însă numele predicativ. De exemplu, în seria : *mai aproape cămașa decît anteriorul, mai aproape pielea decît cămașa, mai aproape dinții decît părinții*, în planul paradigmatic elementul central cunoaște cea mai puternică deplasare semantică, ceea ce conferă enunțurilor de mai sus o structură culminativă.

Sînt foarte numeroase proverbele de același tip, dar care conțin termeni mai complecși. Iată de pildă un astfel de termen, format dintr-un substantiv însoțit de un atribut : *mai bine cap de pisică decît coadă de leu, mai bine cap la sat decît coadă la oraș, mai bine un dram de noroc decît un car de minte*. Pe de o parte simetria perfectă a celor doi termeni, pe de alta relația lor antonimică asigură o organizare foarte echilibrată, iar absența verbului dă un caracter lapidar proverbelor. Din toate aceste motive, propozițiile de tipul de mai sus sînt reprezentative pentru construcțiile paremiologice la nivelul respectiv.

E. Această categorie de proverbe face trecerea la o altă serie foarte largă, în care principalii termeni ai enunțului conțin mai multe cuvinte ; în acest caz apar probleme deosebite, legate atît de structura termenului complex, cît și de relațiile lui cu restul enunțului.

1. Termenul complex e subiectul. În sintagma subiectului, determinantul are rol foarte important prin faptul că el contribuie la restrîngerea sferei determinatului și asigură astfel o anumită organizare semantică a întregului context paremiologic. De exemplu, în *ața lungă face noduri* atributul precizează conținutul semantic al subiectului, întreaga sintagmă căpătînd o accepție deosebită prin asocierea cu complementul care de fapt concentrează, printr-o deplasare semantică foarte puternică, cea mai mare parte din semnificația proverbului.

În ansamblul proverbelor din acest grup, se pot distinge, în mare, două situații : a. determinantul subiectului e în acord cu restul contextului. Unele proverbe din această categorie au valoare generală afirmativă, con-

¹⁰ R. Jakobson, *op. cit.*, p. 90.

centrată fie în deplasarea semantică a atributului (*gardul cu proptele nicio-dată nu piere*), fie în aceea a complementului (*stomacul cel tare și pietre mistuiește*). Mult mai numeroase sînt proverbele cu valoare generală negativă, subliniată de determinant. Acesta constituie nucleul enunțului, întreaga valoare figurată fiind realizată prin intermediul lui : *hambarul gol nu are șoareci, sacul gol nu stă în picioare, sacul spart nu se mai umple, mătura veche ajunge la grajd*. Deși mai general decît determinatul, determinantul orientează relațiile atît cu termenul precedent cît și cu elementele care urmează. Asocierea atributului este o premisă a decodării sensului figurat. În restul enunțului verbul dă cheia transpunerilor dacă e folosit singur (*umple*), sau introduce complementul care explică ceea ce îi precede (*șoareci, în picioare, la grajd*). Aceasta dovedește încă o dată că deplasările semantice sînt legate atît de organizarea contextului în general, cît și de relațiile particulare între termenii acestuia. Într-o serie de proverbe, determinatul este o ființă : *calul bătrîn cu greu se învață la ham, pisica rîzgîiată nu prinde șoareci, cîinele mort nu mai mușcă*. Determinantul, care e un calificativ precis, orientează și în acest caz întreaga organizare contextuală a enunțului, el imprimînd o anumită direcție deplasărilor semantice.

b. A doua situație e aceea în care determinantul subiectului nu e în acord cu restul contextului. În astfel de construcții apare un contrast sintagmatic între determinant și ceea ce urmează, contrast care duce la o gradatie a surprizei, la o structură ascendentă : *ziua bună multă vreme nu ține, friptura bună nu se face la fum, cei mai frumoși ghiocci prin mărăcini se găsesc, corabia cu doi cîrmaci se îneacă, copacul cu rădăcini adînci nu se teme de furtună*. În primul proverb, elementul *ziua bună* este singurul deplasat semantic prin negația din partea a doua, care face ca el să fie decodat din nou. În al doilea, apar elemente mai concrete și, ca atare, mult mai puternic deplasate semantic ; de exemplu *fum* capătă sensuri noi prin opoziție cu *jăratec* care ar apărea natural într-o variantă pozitivă. În al treilea proverb *mărăcini* se opune lui *ghiocci*, dar cu sensul de „loc greu accesibil” se opune și altor elemente care ar putea apărea în acest loc al enunțului. Punerea verbului la sfîrșit nu se explică prin căutarea unui efect deosebit al acestuia, ci prin intenția de a-l face să contrasteze cu elementele vecine. În schimb, în al patrulea proverb, verbul (*se îneacă*) aduce o foarte mare cantitate de informație. În toate exemplele analizate, se constată puternice deplasări semantice. Structura contrastivă e foarte interesantă : de la prima parte a proverbului se trece prin negare, la un plan opus, în a doua ; aceasta cere o reinterpretare a întregului enunț care capătă astfel o valoare de ansamblu nouă.

2. Structura complexă a proverbului se manifestă și prin apariția în enunț a complementului dezvoltat. După poziția pe care o ocupă, aceasta impune o anumită organizare a ansamblului. Prezența determinantului pe primul loc îi asigură cea mai mare importanță în cadrul contextului, ceea ce urmează fiind „estompat” din punct de vedere informațional : *Și pentru calul șchiop se găsește surugiul, de securea fără coadă n-are*

frică pădurea, la lupul mort cîinii nu latră. Prima parte face previzibilă pe cea de a doua, structura fiind astfel descendentă. Subiectul, ca element de mesaj cunoscut, e determinat cu ajutorul verbului de către un complement analitic care, paradigmatic și sintagmatic are o deosebită valoare informațională. În primele două proverbe, subiectul e pe ultimul loc, iar predicatul e folosit în sensul lui normal, ceea ce face ca relația subiect-complement (cu termeni inversați sintagmatic) să fie și mai evidentă. În ultimul, predicatul e pus la sfîrșit, complementul e urmat imediat de subiect, între ele stabilindu-se relații între sensuri noi, precizate tot printr-un sens nou, adus de verb. Structura descendentă se întîlnește deci la sensurile figurate ale tuturor elementelor. Primul element e foarte concret prin caracterul lui analitic (e și singular), celelalte două sînt mai generale, ultimul fiind predictabil prin subiect.

În general, cu cît sfera complementului e mai restrînsă, cu atît structura semantică a proverbului e mai interesantă, cum se vede și din exemplele : *în țara orbilor chioru e împărat, pe craca uscată nu cîntă privighetoarea.* Localizarea exactă, adusă de complement, mărește forța de reprezentare a proverbului, dîndu-i un nou cadru semantic pentru manifestarea opoziției dintre complement și subiect. Ca și în categoria anterioară, deplasările semantice sînt foarte mari, rolul determinantului fiind hotărîtor în noua organizare contextuală.

Mai puțin frecvente sînt proverbele în care complementul însoțit de determinant ocupă ultimul loc : *adevărul umblă cu capul spart, cizmarul umblă cu cizmele sparte, lupul nu se sperie de pielea oii.* În primul din proverbele citate, contrastul puternic între subiect, care e abstract dar personificat, și restul enunțului, care e foarte concret, asigură o mare cantitate de informație, concentrată mai ales în determinantul complementului. Subiectul *adevărul* nu e deplasat semantic, în schimb fiecare din elementele următoare suferă modificări de înțeles neprevăzute, care culminează cu ultimul. Această gradăție neîntreruptă cere, ca și în alte cazuri analizate mai sus, o reinterpretare a întregului enunț, care capătă o valoare de ansamblu nouă. În al doilea proverb surpriza e concentrată numai în ultimul element, pînă la care nu apare nimic deosebit : *cizmarul umblă cu cizmele. . .* ; prezența lui *sparte* obligă însă o anumită decodare și a celorlalte elemente cu care intră direct sau indirect în relație.

În mai puține cazuri, în structura proverbelor alcătuite din subiect și complement dezvoltat, întîlnim pe locul întii verbul : *rîde ciob de oală spartă.* Elementele aflate după verb suferă o transpunere din domeniul inanimatului în al animatului, ceea ce le asigură pe plan paradigmatic o puternică deplasare semantică, care se răsfrînge și asupra verbului. De fapt, cele două elemente sînt sinonime ; al doilea însă, avînd o structură perifrastică, e mai concret ca imagine decît primul, astfel încît asupra lui se concentrează în cea mai mare măsură informația enunțului.

3. În grupurile discutate mai sus, numai unul din membrii proverbului este complex, alcătuit din determinat și determinant. La un nivel superior găsim o simetrie a celor doi termeni realizată prin aceea că atît

subiectul cît și complementul sînt însoțiți e un determinant : *găina bătrînă face zama bună*. Paralelismul sintactic dintre atribute creează o opoziție semantică nouă, în care *bătrîn* e echivalat cu *bun* prin intermediul determinantilor lor, care astfel capătă valori generale. Relația de dependență¹¹ arătată prin săgețile de mai sus indică sensul invers al decodării unui termen după înțelegerea termenului următor.

Și în această categorie se regăsesc principalele tipuri de relații contextuale întîlnite pînă acum. Astfel între cele două părți ale proverbului apare un contrast ; prima parte are valoare negativă, iar a doua pozitivă în : *adunările cele rele strică deprinderile bune*. Materialul folosit aici nu este schimbat semantic, el are doar o valoare generală din cauza consacrării enunțului ca proverb. Echivalarea celor două părți e făcută cu anumite rezerve, cînd una din ele apare sub forma comparației : *cearta fără bătaie e ca nunta fără lăutari* ; prima parte e luată în sens propriu, dar cealaltă aduce puternice deplasări semantice, care dau o structură informațională ascendentă (și progresivă). Paralelismul e și mai clar cînd determinanții sînt antonime : *buturuța mică răstoarnă carul mare, apele mici fac rîurile mari, apele cele mari înghit pe cele mici*. În primul exemplu, substantivele au sens metaforic general, iar adjectivele măresc contrastul semantic, dînd o valoare și mai generală determinațiilor ; verbul (*răstoarnă*) conține și el o puternică schimbare de sens. În celelalte două proverbe, substantivul din cadrul subiectului este reluat fie într-o formă din același cîmp semantic (*ape-rîuri*), fie repetat ; în primul caz, verbul (*fac*) rămîne neschimbat semantic, în al doilea (*înghit*) e figurat. Și aici se vede deci o compensație în deplasările de sens, după modul de organizare a contextului și după natura materialului folosit.

Într-un alt grup, proverbele încep cu complementul : *cu bucățele mici se prind pești mari, din coadă de cîine, sită de mătase nu se mai face, pe cap bun stă bine și o căciulă ruptă*. Cum s-a mai arătat, în astfel de cazuri elementele secundare capătă o valoare deosebită prin poziția lor. Cu toate că structura e regresivă, ea nu e descendentă, deoarece termenul al doilea al relației paremiologice e și el marcat prin schimbări semantice. În proverbul al doilea, termenii opuși sînt în directă vecinătate, iar în al treilea, sintagma complementului e mai pregnantă decît aceea a subiectului.

Mai puțin numerocase sînt proverbele care încep cu un termen pozitiv, negat într-un fel sau altul în partea a doua : *tot calul bun are cîte un nărav rău, frînele de aur nu fac mai bun calul, la pomul lăudat să mergi cu sacul spart*. În primul exemplu, numai partea întii e schimbată semantic, în al doilea partea inițială are caracter hiperbolic și cealaltă generalizatoare. În ultimul exemplu determinantul *spart* aduce o foarte mare cantitate de informație, cerînd o nouă decodare a sintagmei *pomul lăudat*. Verbul la imperativ subliniază valoarea generalizatoare a prover-

¹¹ Vezi S. Marcus, E. Nicolau, S. Stati, *Introducere în lingvistica matematică*, Bueurești, 1966, p. 97—105.

bului. Se poate adăuga în același sens și *strânge bani albi pentru zile negre*, în care primul adjectiv apare tocmai pentru simetria antonimică.

Cum s-a văzut, există destule exemple de proverbe cu subiect sau cu complement dezvoltat. Introducerea unui determinant, cum s-a arătat, oferă posibilități variate de construcție și de deplasări semantice neprevăzute; astfel entropia imediată și la distanță¹² capătă aspecte foarte interesante.

Verbe alcătuite din termeni complecși sînt rare în proverbe. Aceasta înseamnă că, de obicei, un proverb atrage atenția asupra a doi termeni nominali, puși într-o anumită relație de predicat. Cum am arătat la început, proverbele au o structură de conținut dihotomică, indiferent de numărul elementelor alcătuitoare. Acest lucru se vede și din a doua mare categorie de proverbe, cele formate din mai multe propoziții.

II

În proverbele alcătuite dintr-o singură propoziție unitatea semantică rezultă din sinteza paremiologică a mesajului și din structura sintactică. Această unitate nu se pierde însă nici în cadrul proverbelor rediate prin mai multe propoziții. Se deosebesc în această categorie proverbe formate din două propoziții și altele cuprinzînd un număr mai mare de propoziții.

A. Într-un mare număr de proverbe, cele două propoziții sînt principale adversative, în care structura dihotomică — la nivelul frazei — este foarte clară. Nu interesează în cazul de față modul de exprimare al raportului adversativ-juxtapunere, conjuncția *dar*, *și* etc. Important este contrastul izbitor între cele două părți ale proverbului. Desigur că acestea, la rîndul lor pot fi exprimate prin termeni simpli sau complecși. În același timp structura părților poate fi simetrică sau nu. Astfel în proverbul *apa trece, pietrele rămîn*, construcția e juxtapusă și perfect simetrică, subiectele fiind antonimice și aranjate în aceeași ordine. Semantic, structura e culminativă, cel mai deplasat înțeles avîndu-l al doilea subiect. O organizare asemănătoare are proverbul *rana se vindecă, dar semnul rămîne*. Mai complex din punct de vedere structural e *lupul își schimbă părul, dar năravul ba*, în care subiectul și complementul primei propoziții cunosc o mare deplasare semantică, în timp ce predicatul își păstrează sensul lui curent: propoziția a doua e eliptică de predicat, iar complementul *năravul* intră în opoziție semantică cu termenii primei propoziții. Am dat aceste exemple pentru a se vedea principalele aspecte puse de structura proverbelor formate din două propoziții. Se vede că multe din problemele analizate la categoria precedentă se regăsesc și aici, căpătînd însă nuanțe noi.

¹² Vezi S. Marcus, E. Nicolau, S. Stati, *lucr. cit.*, p. 241—253.

Există un grup de proverbe în care valoarea generală este redată prin elemente foarte apropiate ca înțeles. În enunțul *arde casa mea, dar arde și a vecinului*, se reiau aceleași elemente în partea a doua, aducându-se o determinare nouă care explică sensul paremiologic al întregului. În alte cazuri apar sinonime : *fuge de dracul și dă peste satana, ai dat spuză și ai luat cenușă*. Pe baza sinonimiei de la propriu se obține o gradatie la figurat. Raportul semantic de la propriu poate fi inversat ironic la figurat, ca în exemplele : *capra sare masa, iada sare casa ; trăsnetul te sperie, iar ploaia te pune pe fugă*. În sfârșit, termenii din același câmp semantic sînt în raport succesiv, gradat și opus : *a semăna vînt și a culege furtună*. În același sens pot fi amintite și proverbele de tipul : *au mîncat pînții aguridă și și-au strepezit copiii dinții*, în care acțiunea din a doua propoziție redă o consecință a celei dinții, cu valoare paremiologică bazată pe puternicele deplasări semantice ale termenilor folosiți. Același efect poate fi obținut prin construcții mai largi, în care apar determinări multiple : *un nebun aruncă o piatră în baltă și zece cumini n-o pot scoate*. Se vede totuși unitatea semantică, asigurată de antonimia subiectelor și mai ales a predicatelor.

O structură interesantă găsim la proverbele de tipul : *frate, frate, dar brînza-i pe bani*. Repetarea aceluiași cuvînt și elipsa verbului din prima parte scoate mai bine în evidență partea a doua a proverbului, deși ultimul cuvînt suferă o deplasare semantică slabă.

De multe ori contrastul sintagmatic dintre cele două propoziții reiese din alunecarea în sens contrar a acțiunii anunțate în prima parte a enunțului. Cu alte cuvinte, dacă proverbul are o valoare pozitivă sau neutră la început, aceasta contrastează cu valoarea negativă conținută în partea a doua și invers. Iată două exemple, legate între ele prin sfera semantică a termenilor folosiți : *și păianjenul țese, dar din pînza lui nu se fac haine ; și măgarul are patru picioare, dar nu e cal*. Plasarea pe primul loc a adverbului și cu valoare concesivă previne oarecum asupra conținutului neașteptat din propoziția a doua. Deplasarea semantică însoțită de o nuanță ironică (mai ales în ultimul) creează o puternică opoziție paradigmatică care în acord cu gradatia sintagmatică asigură o mare cantitate de informație întregului ansamblu. Structură asemănătoare au o altă serie de proverbe legate prin aproximativ aceeași sferă semantică : *fiecare grăunte are faină, dar are și tărîțe, alt miros dă florăria, ș-alt miros dă bălăria, plopul e înalt, dar nu face umbră ; plopul e destul de mare, dar pe dînsul poame n-are ; toți copacii înfrunzesc, dar nu toți dau roade*. În fiecare din aceste fraze-proverb, deplasarea semantică e cam de același grad. În primele două structura ascendentă se bazează pe antonimia complementelor (*faină-tărîțe ; florărie-bălărie*), în celelalte pe negarea primei propoziții de cea de a doua care duce la o nouă decodare a întregului enunț.

În alte proverbe situația e inversă : prima parte e negativă, iar a doua pozitivă : *acul este mic, dar scumpe haine coase ; are oglindă mică, dar se vede tot în ea ; și pitulicea e mică, dar printre păsări e voinică ; și sta-*

fida e uscată, dar dulceața ei nu și-o pierde; rădăcina e amară, dar roadele dulci. De fiecare dată în prima parte apare un epitet care e în contrast cu un element din partea a doua, uneori chiar cu un epitet direct antonim: *mic-voinic, amar-dulce*. Structura unor astfel de proverbe e progresivă și ascendentă, mesajul transmis e încărcat cu cea mai mare cantitate de informație în a doua parte.

B. Un alt tip de fraze în proverbe destul de numeroase sînt cele care conțin ca propoziție subordonată o subiectivă. Acestea oferă un cadru sintactic cuprinzător, a cărui particularitate constă în aceea că permit o exprimare analitică a subiectului, el fiind pus prin însăși natura propoziției în raport direct cu predicatul principalei. Cele două părți ale proverbului au caracter dinamic, iar relațiile dintre ele sînt variate ca și la grupul precedent.

Se observă și aici cîteva proverbe bazate pe reluarea aceluiași element: *cine caută prieteni fără cusur fără prieteni rămîne; cine rîde la urmă rîde mai bine; cine scoate sabia de sabie va muri*. Primul proverb păstrează cuvintele în sensul lor curent; în al doilea predicatul cunoaște o deplasare semantică, iar complementele rămîn neschimbate, ele echivalîndu-se.

Uneori subiectiva exprimă o calitate, o împrejurare, a cărei urmare este redată de principală, prin folosirea unor termeni puternic modificați semantic: *ce naște din pisică șoareci mînîncă; cine doarme cu cîinii se scoală plin de purici; cine se amestecă în tărîțe îl mînîncă porcii*. În primul proverb substantivele sînt apropiate, asocierea verbelor e neașteptată; în al doilea, predicatul subiectivei e mai marcat semantic decît al principalei, în schimb ultimul complement este foarte modificat. Se vede și aici că în cazul proverbelor-fraze caracterul ascendent sau descendent al structurii, determinat de deplasările semantice și relațiile contextuale e mult mai complex decît la proverbele alcătuite dintr-o singură propoziție.

În alte proverbe, subiectiva e foarte concretă, iar principală redă ironic consecința ei tot prin termeni modificați puternic semantic: *cine s-a ars cu ciorbă suflă și-n iaurt; pe cine l-a mușcat cîinele se teme și de lătrătură*.

Există și proverbe care se bazează pe o acțiune anunțată condițional în subiectivă, în timp ce principală stabilește consecința la un anume grad: *cine se scoală de dimineață departe ajunge; cine fură azi un ou mîine fură și un bou; principală poate avea formă negativă cu sens paremiologic pozitiv: cine dă din mîini nu se îneacă*. Invers, verbul e pozitiv, dar sensul general e negativ în: *cine sapă groapa altuia cade el într-însa*.

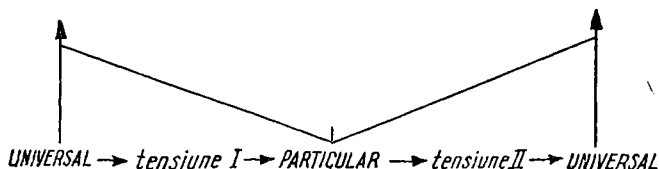
Din punct de vedere semantic, termenii din cele două propoziții pot fi îndepărtați la propriu, contextul paremiologic apropiindu-i la figurat: *cine se culcă flămînd se scoală fără datorii, cine caută iepuri în biserică se întoarce fără vînat acasă*.

Ca și în alte categorii, și aici se întîlnesc numeroase proverbe bazate pe antonimie, mai mult ori mai puțin direct exprimată. Astfel în proverbul: *ceea ce e curat n-are trebuință de spălat*, ultimul verb implică antonimul numelui predicativ din subiectivă. Antonimia e mai clară ca sens general în: *cine nu știe de vorbă nu înțelege de ciomag*. Ea e direct expri-

mată în proverbul următor care nu conține deplasări semantice : *cel ce începe multe nu isprăvește nimic*. Opoziția e numai aparent antonimică în : *ce e în inima treazului stă în gura beatului ; cine e deprins să aibă stăpîn moare slugă* ; în asemenea exemple se folosesc antonime tocmai pentru că contextul larg dezvoltat permite o reliefare a aceluiași mesaj prin termeni contrari.

Relația antonimică e și la propriu și la figurat în proverbe ca : *cel ce nu lucrează ziua flămânzește noaptea, cine nu suie dealul nu coboară coastele, cine n-a gustat amarul nu știe ce e zaharul*. În primul mai ales, complementele au rol generalizator, în celelalte se dă o situație defavorabilă, necesară pentru a obține contrarul ei (a se vedea în acest sens și proverbul *cine va mînca multă miere o să verse și fiere*, în care antonimele se atrag și prin rimă).

În general, se poate spune despre proverbele alcătuite dintr-o subiectivă și o principală că printre proverbele complexe ele sînt foarte reprezentative. Structura lor constituie un model care se explică prin el însuși, fără ca să fie nevoie de elemente contextuale deosebite. Faptul că subiectul e exprimat printr-o propoziție arată clar că e vorba de ceva luat în sens general, paremiologic, iar principală e decodată după caracterul generalizator al subiectivei, plasată totdeauna pe locul întii. Mai mult decît atît, dacă analizăm mai amănunțit valoarea elementelor folosite constatăm că însăși prezența pronumelui interogativ-relativ e edificatoare : în cadrul proverbului, el se deosebește fundamental de pronumele interogativ. Acesta din urmă are rolul de a individualiza ; în întrebarea *cine s-a ars cu ciorbă* se cere o informație asupra unei anumite persoane din mai multe posibile. Celălalt pronume asigură ridicarea de la particular la general : *cine s-a ars cu ciorbă suflă și-n iaurt*. În acest fel interpretează B. Pottier opoziția dintre interogativ și „nehotărît”, adaptînd schema bine cunoscută a lui G. Guillaume¹³ :

Cine?
Cine s-a ars cu ciorbă?

Cine...
Cine s-a ars cu ciorbă suflă și-n iaurt

O astfel de valoare a pronumelui e foarte potrivită pentru procesul de generalizare, caracteristic proverbelor.

C. Aceeași valoare a pronumelui apare în proverbele care conțin o propoziție completivă. În timp ce propozițiile subiective caracterizează autorul acțiunii, conținînd numeroase deplasări semantice în sfera acestuia,

¹³ B. Pottier, *Systématique des éléments de relation*, Paris, 1962, p. 78—79.

cele completive lasă subiectul pe planul al doilea și introduce determinări de înțeles în cadrul obiectului : *ce a semănat aceea să secere ,ce face un prost nu pot desface zece înțelepți*. Se remarcă în aceste exemple o construcție simetrică ; în primul, deplasările semantice se concentrează asupra predicatelor (există însă și proverbe în care, deși predicatelor concentrează cea mai mare cantitate de informație, ele nu suferă modificări semantice : *ce ție nu-ți place altuia nu face*). În al doilea, cuvintele sînt folosite în sensul lor curent, iar structura semantică se bazează pe antonimia dintre subiecte și pe precizările cantitative aduse lor. Se întîlnesc și proverbe în care completiva urmează principalei : *nu aduce anul ce aduce ceasul*.

D. Tot o structură cu mare putere de generalizare au și proverbele care conțin o propoziție relativă. De obicei se pornește de la un substantiv luat într-o accepție deosebită, după care se introduce relativa, aceasta avînd ca scop să precizeze conținutul semantic al substantivului precedent. Principala reface legătura cu antecedentul și introduce determinări, în general neașteptate : *cîinele care latră nu mușcă, găina care cîntă nu ouă*.

În afară de aceste structuri tipice, în care antecedentul e subiectul principalei, găsim și exemple (mai puțin numeroase) în care antecedentul e un complement : *la satul ce se vede călăuză nu trebuie* ; acesta are, ca de obicei, capacitatea de a aduce sensuri mai particulare, legate, în general, de o anumită situație. Tot puțin numeroase sînt proverbele în care relativa e la sfîrșit : *nu e bună coada care a mai slujit la un topor*.

E interesant de arătat că, în schimb, există un mare număr de proverbe în care sub forma aparentă de temporală găsim tot propoziții atributive. Spre deosebire de celelalte, ele cuprind relații mai complexe între antecedent și propoziția secundară, prin nuanța temporală, dată de adverb, și cea de proces, exprimată de verb : *armăsarul cînd îmbătrînește ajunge la rîșniță*. Frazele de acest tip oferă largi posibilități de variație semantică. Astfel în proverbul citat, mesajul începe cu un termen foarte marcat ca deplasare de înțeles, după care apare un verb cu valoare de proces, avînd și o determinare calitativă. Urmează apoi un verb mai abstract pentru ca la sfîrșit să se folosească un complement foarte concret și nepredictabil. Întreaga frază are deci o structură descendent-ascendentă.

Propoziția relativă poate fi mai complexă prin introducerea unor termeni suplimentari : *găina cînd se vede în tărîțe dă cu picioarele, focul cînd s-aprinde prin mărăcini uscați arde și pe cei verzi*. Tocmai asupra acestora se concentrează semnificația proverbului, ei constituind primul termen al contrastului, al doilea găsindu-se în principală : prin sinteza lor se constituie imaginea sugerată de proverb. Pentru decodarea acestuia, se cere o referire de la un termen la celălalt, mesajul fiind astfel interpretat atît ca imagine cît și ca valoare paremiologică.

E. Propozițiile temporale propriu-zise apar și ele destul de des. Ca și la alte categorii, structura lor poate fi simplă sau complexă : *cînd doi se ceartă, al treilea cîștigă ; cînd ai pisică bătrînă, șoarecii-n casă-și fac stîină*. Propoziția temporală poate fi plasată înainte sau după principală, ceea

ce influențează, de obicei, structura semantică generală a proverbului și capacitatea sa informațională.

1. Cele mai simple ca mesaj, sînt proverbele în care topica e cea obișnuită : *a aduce apă după ce s-a stîns focul, moara nu macină pînă nu o ungi la fus*. Din punct de vedere semantic termenii folosiți în aceste exemple cunosc deplasări destul de mari.

Mai interesante sînt proverbele care încep cu un verb la imperativ : *ia pe dracu în brațe pînă treci gîrla, nu-ți face staul pînă n-ai vite*. În primul proverb, acțiunile sînt simultane, dar acțiunea din principală e condiționată de cea din secundară. Pe plan semantic există un contrast foarte puternic între locuțiunea verbală și complement. Propoziția secundară cuprinde și ea deplasări semantice, dar, deși structura ei e în general progresivă, este descendentă. În cel de al doilea proverb, nuanța prohibitivă a imperativului ridică potențialul informațional al ansamblului, iar caracterul strict condiționat al principalei e marcat și prin raportul de anterioritate.

2. Într-un număr mai mare de cazuri, propoziția temporală stă la început. De cele mai multe ori, acțiunile din cele două propoziții sînt simultane : *cînd pisica nu-i acasă, șoarecii joacă pe masă ; cînd cîinii veghează, lupii nu cutează*. În amîndouă exemplele, deplasarea semantică e de același tip, dar există între ele deosebiri de organizare a materialului. În primul, verbul e copulativ, la forma negativă, și de aceea e necesară o nouă determinare (*acasă*), fără ca aceasta să conțină o deplasare semantică foarte mare. În schimb, predicatul și complementul din principală au o semnificație paremiologică pregnantă. În al doilea exemplu, subiectele sînt tot corelate, ca și în primul ; prima propoziție e afirmativă, iar a doua negativă, cu un verb puțin deplasat semantic, ceea ce face ca structura informațională să se bazeze mai ales pe subiect.

Raportul de dependență dintre cele două propoziții e și mai clar în construcțiile în care acțiunile nu sînt simultane : *pînă nu bați laptele, nu iese unt, după ce-ți degeră urechea, degeaba îți mai pui căciula*. În primul proverb, secundara condiționează principala. Complementele aparțin aceluiași cîmp semantic și au aceeași deplasare de înțeles, acțiunea din principală urmează celei din secundară ; ea e interesantă ca informație, datorită negației exprimate prin adverbul *degeaba*.

Celelalte tipuri de propoziții secundare sînt mai puțin reprezentate și nu au o structură paremiologică aparte. De asemenea proverbele alcătuite dintr-un număr mai mare de două propoziții sînt puțin numeroase, iar exemplele care se dau sînt de multe ori formulări ocazionale, neconsacrate de uz : *nu tăia pomul din rădăcină ca să cadă și să-i culegi rodul, ci mai bine urcă-te în el, ca să culegi și la anul*.

Dat fiind contextul de situație în care sînt folosite proverbele, e necesar ca acestea să aibă o formă lapidară care să caracterizeze printr-un enunț unitar interlocutorii sau împrejurările la care se referă.

Proverbele sînt folosite ca îmbinări fixe și sînt socotite ca un fel de citate luate din tezaurul folcloric. Acesta se vede și din introducerea lor prin

anumite formule tipice ca *vorba aceea*, *vorba ăluia* etc. Ele previn pe ascultător asupra valorii generale a mesajului transmis și devin un fel de „context diagnostic” pentru decodarea lui ca proverb.

Prin structura lor, proverbele au, cum s-a văzut, o valoare generală, redată printr-un număr relativ redus de elemente, suficiente pentru a o sugera. Pentru a vedea care e structura cantitativă a proverbelor, am analizat materialul folosit în cursul lucrării. Acesta poate fi socotit ca reprezentativ pentru toate proverbele, în măsura în care pentru fiecare categorie au fost reținute doar exemplele cele mai clare. Dar, deoarece într-o asemenea alegere nu poate fi evitat oarecare subiectivism, valoarea dată mai jos poate fi socotită doar ca o orientare generală. Situația cifrică e următoarea :

Nr. cuvinte	Nr. proverbe	Nr. cuvinte × Nr. proverbe
3	5	15
4	14	56
5	22	110
6	31	186
7	17	119
8	22	176
9	12	108
10	8	80
11	2	22
13	1	13
14	1	14
Total	135	899

Din tabel rezultă că sînt luate ca exemple 135 de proverbe, conținînd 899 de cuvinte. În medie pentru fiecare proverb se folosesc 6,66 cuvinte. Se observă că cele mai multe proverbe sînt grupate în jurul acestui număr mediu de cuvinte.

În concluzie se poate spune să structura generală a proverbelor se bazează pe cîteva principii :

1. În planul conținutului proverbele au o structură dihotomică, fie că e vorba de același element care e determinat prin valori noi, fie de elemente diferite, legate de verb.

2. Pentru ca termenii folosiți în proverb să fie cît mai pregnanți, se întrebunțează cuvinte foarte schimbate semantic, care capătă o valoare

generalizatoare deosebită. Numărul proverbelor cu termenii nemodificați semantic e foarte redus.

3. Structura paremiologică e exprimată printr-un număr redus de elemente. Se pare că cele mai potrivite sînt secvențele cuprinse între 5 și 9 cuvinte. De aici se creează un contrast între bogăția semantică și concizia mijloacelor de expresie, contrast propriu unităților frazeologice ale limbii, proverbele fiind nivelul cel mai înalt al acestora.

4. Între organizarea sintactică și cea semantică există potriviri și nepotriviri. Ordinea sintactică normală poate fi însoțită de modificări semantice lineare progresive sau ascendente. Dacă socotim proverbele care respectă această concordanță ca tipice, toate celelalte apar ca abateri într-un sens sau altul. Complexitatea variațiilor de la acest tip a apărut în cadrul fiecărei categorii sintactice. Se poate observa că în proverbe abaterile sînt mai numeroase decît exemplele care ilustrează structurile „normale”.

L'ORGANISATION SYNTAGMATIQUE ET SÉMANTIQUE DES PROVERBES

(RÉSUMÉ)

En tant qu'unités phraséologiques invariables, les proverbes rendent un message complexe, d'une valeur symbolique générale. En comparaison des autres contextes invariables (locutions, expressions, etc.), ils ont une structure syntaxique plus ample, permettant de multiples changements de sens. Il y a des proverbes simples, formés d'une seule proposition, et d'autres plus étendus. En ce qui concerne le contenu, ils ont une structure dichotomique, où un élément *A* est déterminé par un élément *B*; la relation entre les deux termes est établie par le verbe.

Entre l'organisation syntagmatique et sémantique des proverbes il y a des accords et des désaccords. La position occupée par le mot dans l'ensemble parémiologique détermine l'importance du segment du point de vue informationnel. Il existe ainsi une organisation ascendante et une autre, descendante, résultat de la jonction des plans paradigmatique et syntagmatique. A l'intérieur de cette organisation il s'ensuit, de l'acception des mots dans le contexte spécial des proverbes, une valeur d'ensemble nouvelle.

La structure parémiologique, habituellement exprimée par un nombre réduit d'éléments (de 5 à 9 vocables), met fortement en contraste la richesse sémantique du proverbe et la concision des moyens d'expression.

PRINCIPIUL CONTINUITĂȚII ÎN FONOLOGIA DIACRONICĂ

DE

ANDREI AVRAM

1. Noțiunea de „context al sistemului” ocupă un loc important în fonologia diacronică¹. S-a arătat că transformarea unui fonem oarecare se explică nu numai prin influența pe care o exercită asupra lui fonemele cu care se învecinează în lanțul vorbirii, ci și prin presiunea la care este supus de fonemele cu care se învecinează în interiorul sistemului fonologic. Umplerea „rubricilor goale”, așa-numitele „reacții în lanț” (tendența lui *a* de a se transforma în *b* declanșează tendința lui *b* de a se transforma în *c* și așa mai departe), tendința spre echilibru fonologic — toate aceste fenomene sînt explicate, din ce în ce mai des, plecîndu-se de la noțiunea fundamentală de context al sistemului².

Accentul pus de fonologia diacronică (și, în general, de lingvistica structurală) pe condiționarea paradigmatică a faptelor de evoluție este pe deplin justificat: e necesar să avem în vedere relațiile dintre părțile care constituie un tot (sistemul) și, prin urmare, să admitem că orice schimbare — apariția, dispariția, transformarea unei unități sau a mai multora — este, în ultimă instanță, o schimbare a întregului sistem.

Trebuie subliniat că fonologia diacronică nu trebuie și nu poate să neglijeze factorii sintagmatici. Nu este vorba de a renunța la utilizarea faptelor care țin de contextul „propriu-zis”, ci de a adăuga la acestea, ca surse ale unor explicații, relațiile dintre un fonem și celelalte foneme în cadrul celuilalt context, al sistemului. În felul acesta, fonologia diacronică este nu numai preferabilă, din punct de vedere teoretic, față de „atomismul” neogramaticilor, ci și mai completă (ea ține seamă de două categorii de factori); una dintre consecințele care decurg de aici este că „puterea explicativă” a metodelor fonologiei diacronice este mai mare decît cea a metodelor foneticii istorice tradiționale.

¹ André Martinet, *Économie des changements phonétiques. Traité de phonologie diachronique*. Deuxième édition, Berna [1964], p. 25: „A côté du CONTEXTE DU DISCOURS, il faut opérer maintenant avec le CONTEXTE DU SYSTÈME”.

² *Ibidem*, passim (în special, p. 19, 24–25, 59–60, 80–81).

2. Recunoscînd marile merite ale orientării actuale a studiilor consacrate problemelor evoluției în domeniul fenomenelor fonice ale limbii, este necesar, totuși, să atragem atenția asupra unui lucru destul de curios : în timp ce se acordă un mare interes locului pe care îl ocupă un fonem atît în sistem, cît și în lanțul vorbirii — altfel spus, relațiilor paradigmatică și sintagmatică — , o trăsătură importantă a fonemului însuși este neglijată. Mai precis, se ține seamă de cele două feluri de contexte, dar se lasă la o parte faptul că unitățile sistemului fonologic, luate fiecare în parte, precum și ansamblul acestor unități pot (și trebuie) să fie caracterizate și în raport cu originea lor, nu numai ca elemente aparținînd unei anumite „stări de limbă”. Or — după cum vom vedea — pentru a putea să explicăm o schimbare fonologică, este important (și, uneori, absolut necesar) să luăm în considerație nu numai ceea ce există la un moment dat, într-o „stare de limbă”, ci și căile prin care s-a constituit aceasta.

Nu ne vom opri aici asupra disputei privitoare la măsura în care fonologia diacronică oferă, într-adevăr, explicații³. Chiar dacă se pune numai problema descrierii corecte a modului și a condițiilor în care are loc schimbarea unui sistem de foneme, e important să nu fie neglijat nici unul dintre factorii a căror examinare poate să ușureze această descriere. Termenul explicație, folosit în cele ce urmează, trebuie luat într-un înțeles foarte larg : în fonologia diacronică se urmărește să se arate nu numai de ce, ci și cum se produce evoluția. În foarte multe cazuri, este greu să se descopere cauzele schimbărilor lingvistice, iar în altele se pot da numai explicații parțiale⁴, ceea ce nu înseamnă nicidecum că este inutilă sau neinteresantă descrierea felului în care se petrec aceste schimbări.

În general, cînd se studiază trecerea de la un sistem *A* la un sistem *B* (sau de la un fonem *a* la un fonem *b*), explicațiile care se dau pleacă de la caracterizarea fonemelor sistemului *A* din două puncte de vedere :

1. ele posedă cutare sau cutare trăsături distinctive, ceea ce le asigură anumite locuri în paradigmă ; aceasta este mai mult sau mai puțin echilibrată, iar relațiile dintre foneme (cîmpul lor de dispersiune, prezența sau absența paralelismului etc.) determină sau, cel puțin, influențează într-o anumită măsură schimbarea sistemului *A* într-o direcție dată (*B*, și nu *C* sau *D* etc.) ;

2. fonemele sistemului *A* (sau o serie de foneme sau un fonem oarecare) posedă anumite proprietăți distribuționale care, și ele, influențează modul și direcția în care se produce evoluția ; randamentul funcțional al

³ Capacitatea fonologiei diacronice de a explica schimbările este negată, în termeni categorici, de Knud Togeby, *Les explications phonologiques historiques sont-elles possibles?*, în „Romance Philology” XIII, 1959—1960, 4, p. 401—413 (vezi, de exemplu, pasajul pe care l-am reprodus în nota 9 de la p. 194). Un punct de vedere asemănător întîlnim la Kurt Baldinger, *Traditionelle Sprachwissenschaft und historische Phonologie*, în „Zeitschrift für romanische Philologie” LXXIX, 1963, 5—6, p. 530—566. Cf. Eugenio Coseriu, *Sincronia, diacronia e historia. El problema del cambio lingüístico*, Montevideo, 1958, p. 118—121.

⁴ Cf. Eugenio Coseriu, *op. cit.*, p. 119—120 ; Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*. Variantă nouă, [București] 1960, p. 282 ; André Martinet, *op. cit.*, p. 34—36.

unei opoziții favorizează sau împiedică confundarea într-o singură unitate a fonemelor care constituie opoziția respectivă etc. etc.

Se știe că e posibil ca o unitate fonologică să fie definită numai prin criteriul distribuțional (fonemul x este „fonemul care apare înainte de... și după... și nu apare niciodată în contextele...”). Pe de altă parte, descrierea unui sistem poate să se mulțumească cu enumerarea trăsăturilor distinctive ale fiecărei unități, fără a se preocupa de problema distribuției. Bineînțeles, o descriere este mai completă dacă ea se bazează și pe criteriul sintagmatic, și pe criteriul paradigmatic — și, fără îndoială, ea este preferabilă când e vorba de a o lua ca punct de plecare pentru explicarea unei schimbări fonologice. Dar o asemenea descriere este oare suficientă în fonologia diacronică? Dând un răspuns negativ la această întrebare, avem în vedere faptul că — așa cum vom încerca să arătăm mai jos — pentru a fi utilizabilă cu maximum de eficiență în fonologia diacronică, o descriere trebuie să conțină și elemente care depășesc cadrul strict sincron, în sensul consacrat al acestui termen.

3. Se știe că stabilitatea unui sistem este întotdeauna relativă. „Tensiunea interioară” a sistemului se explică printr-un mare număr de factori, pe care nu îi vom enumera aici. Vrem însă să subliniem că, după părerea noastră, nu s-a acordat atenția pe care o merită unuia dintre acești factori; îl vom numi principiul continuității.

Istoria fonologică a unei limbi nu poate fi concepută, pur și simplu, ca o succesiune de secțiuni sincronice, nelegate între ele; în fiecare secțiune există o „moștenire” provenită din secțiunea precedentă. Succesiunea discontinuă a sistemelor este dublată de o continuitate, care, chiar dacă nu poate fi întotdeauna observată cu ușurință, nu este mai puțin reală.

Lăsăm, aici, la o parte problema așa-numitelor elemente periferice⁵; nu ne interesează coexistența vechiului sistem cu sistemul nou⁶ sau a acestuia cu elementele unui sistem și mai nou, în curs de constituire. Prin continuitate înțelegem faptul că în foneme (și în sistem, văzut în ansamblul lui) există ceva care ne face să afirmăm că, în condiții egale, fonemul x provenit din y nu este absolut identic cu fonemul x provenit din z și că, în mod analog, sistemul X care continuă sistemul Y nu este absolut identic cu sistemul X care, din punct de vedere cronologic, a fost precedat de Z .

Această lipsă de identitate este unul dintre factorii care, după părerea noastră, pot și trebuie să fie invocați în explicarea schimbărilor fonologice.

⁵ Cf. Josef Vachek, *On Peripheral Phonemes of Modern English*, în *Brno Studies in English*, Praga, 1964, p. 7—100 (în special, p. 7—9). Problema este discutată pe larg, sub diverse aspecte, în mai multe articole apărute în vol. al II-lea (1966) din „*Travaux linguistiques de Prague*”, care poartă subtitlul „*Les problèmes du centre et de la périphérie du système de la langue*”.

⁶ În italiană, opozițiile $/c/ : /ε/$ și $/o/ : /ɔ/$ sînt utilizate numai în cazuri speciale. După Bertil Malmberg, *Structural Linguistics and Human Communication...*, Berlin, Göttingen, Heidelberg, 1963, p. 94—95, se poate vorbi de o continuitate între sistemul vocalic cu șapte foneme și sistemul mai sărac în care $[e]$, $[ε]$, $[o]$ și $[ɔ]$ nu reprezintă împreună decît două foneme (deci, în total, cinci vocale în sistem).

4. Să luăm exemplul unui sistem vocalic *A* cuprinzând fonemele următoare :

$$\begin{array}{ccccc} /i & & y & & u \\ & & e & & o \\ & & & & a/. \end{array}$$

Să presupunem că acest sistem se transformă în sistemul *B* prin apariția unei noi unități :

$$\begin{array}{ccccc} /i & & y & & u \\ & & e & & \emptyset & o \\ & & & & a & /. \end{array}$$

O explicație frecvent întâlnită în cazurile de acest tip este următoarea : apariția vocalei anterioare semideschise rotunjite se explică prin tendința sistemului de a completa „rubrica goală” pe care o posedă ; ducând la stabilirea unui paralelism complet între cele trei serii de vocale — /i/ : /e/ = /y/ : /ø/ = /u/ : /o/ — schimbarea a creat un sistem mai echilibrat, mai simetric (vocala /a/, de pe treapta deschiderii maxime, nu are o localizare determinată în cele două sisteme avute în vedere aici).

Explicația se bazează pe fapte a căror existență nu poate fi contestată ; este adevărat că în evoluția fonologică se manifestă o tendință spre simetrie ⁷. Totuși, se pune întrebarea următoare : nu s-ar fi ajuns la același echilibru și la aceeași simetrie dacă, în loc de a se îmbogăți cu un fonem, sistemul ar fi pierdut fonemul /y/? S-a remarcat, cu drept cuvânt, că sistemelor fonologice nu li se poate atribui un *horror vacui*, care ar duce la „completarea” lor prin apariția unor noi foneme ⁸. Trebuie să recunoaștem că sistemul cu două vocale anterioare nu este, în sine, nici mai bun, nici mai rău decât un sistem fără nici o vocală din seria /y/, /ø/.

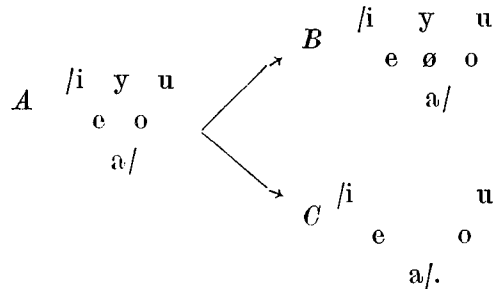
Bineînțeles, explicația „alegerii” pe care o face sistemul între două (sau mai multe) posibilități de a ajunge la un grad mai mare de simetrie poate fi căutată în factori extra-paradigmatici (de exemplu, în amestecul de limbi, în acțiunea substratului etc.)⁹. Dacă însă nici o explicație nu poate

⁷ N. van Wijk, *L'étude diachronique des phénomènes phonologiques et extra-phonologiques*, în „Travaux du Cercle linguistique de Prague” VIII, 1939, p. 305 : „Une tendance généralement reconnue des systèmes phonologiques consiste en ceci qu'ils s'efforcent de maintenir une structure symétrique et de la restaurer, quand elle a été ébranlée ou disloquée” ; Marcel Cohen, *Cinquante années de recherches...*, Paris, MDCCCCLV, p. 50 : „Le besoin inconscient de symétrie dans les systèmes phonologiques ressortit apparemment du principe d'économie”. Cf. André Martinet, *op. cit.*, p. 80—81, 88—90 ; Al. Graur, *op. cit.*, p. 27—28.

⁸ A. W. de Groot, *Structural Linguistics and Phonetic Law*, în „Lingua” I, 1947—1948, 2, p. 180 ; cf. p. 181. Eugenio Coseriu, *op. cit.*, p. 120, vorbește despre un fel de „misticismo del sistema”. În legătură cu aceasta, ni se pare demnă de a fi subliniată justificarea prudentă a lui André Martinet, *op. cit.*, p. 80—81 : „Les phonèmes isolés ne se précipitent pas dans des lacunes structurales à moins qu'ils n'en soient suffisamment près pour être attirés, et qu'ils soient attirés ou non, dépend de divers facteurs qui méritent toujours d'être soigneusement examinés”.

⁹ Importanța acestor factori este neîndoieabilă, dar credem că nu poate fi aprobată poziția pe care se situează Knud Togeby, atunci când scrie : „A mon avis... la phonologie diachronique ne pourra être que descriptive, ne saura jamais répondre à la question : POUR-QUOI ? Pour répondre à cette question, il faut toujours recourir à des facteurs externes” (*op. cit.*, p. 402). Cf. Kurt Baldinger, *op. cit.*, p. 565 : „mit sprachinternen phonologische Faktoren keine Ursachen aufgedeckt werden können”.

fi găsită în această direcție, se pare că nu ne rămâne decît să ne referim la contextul sistemului, iar, în acest caz, explicația menționată mai sus este nesatisfăcătoare, deoarece nu ni se arată de ce *A* a devenit *B* și nu *C*:

Plecînd de la constatarea că în anumite cazuri *A* devine *B*, în timp ce în altele devine *C*, credem că trebuie să căutăm o explicație chiar în cei doi „*A*”. Altfel spus, credem că, în ciuda identității aparente, există o deosebire între A_1 (care se transformă în *B*) și A_2 (care se transformă în *C*). Vom încerca, în rîndurile care urmează, să arătăm în ce constă această deosebire.

5. Mai întîi, s-ar putea spune, pur și simplu, că sistemul A_1 are tendința de a-și crea o serie completă a vocalelor anterioare rotunjite, în timp ce sistemul A_2 are tendința de a elimina pe /y/, singurul reprezentant al acestei serii; cele două rezultate ale transformărilor s-ar explica deci prin diversitatea tendințelor. Dar această diversitate însăși cum se explică? Și cum poate fi eliminată impresia că se operează cu un factor „misterios”, ceea ce este incompatibil cu lingvistica structurală (și, în general, cu lingvistica științifică)?

După părerea noastră, lipsa unei identități a lui A_1 cu A_2 devine clară în momentul în care se admite continuitatea diacronică a sistemelor și existența în fiecare secțiune sincronică a unor elemente provenite din secțiunea precedentă (și care nu se află alături de sistemul „principal”, în calitate de elemente periferice, ci în însuși acest sistem). A_1 nu poate fi întru totul identic cu A_2 decît dacă și unul și altul au aceeași origine.

Fără a pretinde cîtusi de puțin că principiul continuității explică totul și că, astfel, se elimină necesitatea de a ține seamă de complexitatea fenomenelor de fonologie diacronică, credem, totuși, că referirea la acest principiu sporește posibilitățile de a găsi explicația faptului că, într-un caz dat, evoluția se petrece urmîndu-se o anumită cale, prin eliminarea celorlalte.

În exemplul nostru, transformarea $A \rightarrow B$ se explică mai bine (sau, măcar, poate fi descrisă mai exact și mai complet) dacă nu ne mulțumim să căutăm numai în *A* factorii paradigmatici care o justifică, ci, trecînd dincolo de planul sincron *A*, vom examina aceiași factori în sis-

temul fonologic (să zicem A') care l-a precedat pe A . Dacă A' este sistemul

$$\begin{array}{cc} /i & u \\ e & o \\ & a/ \end{array}$$

transformarea lui A în B nu este decât continuarea uneia și aceleiași linii de evoluție, o nouă etapă a procesului care are ca rezultat crearea unei serii a vocalelor anterioare rotunjite :

$$\begin{array}{ccc} /i & u & /i & y & u & /i & y & u \\ A' & e & o & \rightarrow A & e & o & \rightarrow B & e & \emptyset & o \\ & a/ & & & a/ & & & a/ \end{array}$$

În mod analog, dacă A care devine C a fost precedat de un sistem A'' conținând seria completă a vocalelor anterioare labiale, între cele trei sisteme există o continuitate bazată pe procesul de eliminare a vocalelor menționate :

$$\begin{array}{ccc} /i & y & u & /i & y & u & /i & u \\ A'' & e & \emptyset & o & \rightarrow A & e & o & \rightarrow C & e & o \\ & a/ & & & a/ & & & a/ \end{array}$$

Deosebirea dintre cele două sisteme notate A constă deci în faptul că unul provine din A' , în timp ce celălalt provine din A'' . Apariția lui /ø/ într-un caz și dispariția lui /y/ în cel de-al doilea — în același context al sistemului —, cu alte cuvinte, „tensiunea” sau „tendențele” diferite existente în cele două paradigme în aparență absolut identice trebuie puse în legătură cu contextul diacronic diferit.

6. Reluând o idee emisă în paragraful precedent, am vrea să insistăm asupra caracterului relativ al „presiunii” exercitate de contextul diacronic (adică de stadiul X_1 asupra stadiului cronologic posterior X_2 , de X_2 asupra lui X_3 etc.).

Apariția unei vocale anterioare rotunjite închise nu este întotdeauna urmată de apariția partenerului ei semideschis, iar dispariția fonemului /ø/ nu implică nicidecum obligativitatea dispariției lui /y/ ca etapă următoare a evoluției fonologice. Destul de des, o îmbogățire și o reducere numerică a aceleiași serii de foneme (și, în general, două transformări în direcții contradictorii) sînt „vecine” pe axa diacroniei; oscilațiile sînt posibile și relativ frecvente în evoluția sistemelor fonologice. Cu toate acestea, se impune să fie subliniat faptul, deosebit de important, că schimbările de direcție în evoluția fonologică sînt mult mai puțin numeroase decât etapele acestei evoluții (respectiv, decât trecerile de la un sistem la alt sistem). Aceasta este o lege universal valabilă. În consecință, foarte adesea, două sau mai multe etape succesive (sau treceri de la un sistem la altul) aparțin unei singure tendințe, reprezintă un proces care este unic pe un plan mai general¹⁰.

¹⁰ Această afirmație este valabilă nu numai pentru fonologie, ci și pentru alte compartimente ale limbii; vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 257.

Iată de ce este, întotdeauna, important să cunoaștem nu numai punctul de plecare al schimbării considerate, adică sistemul a cărui transformare vrem să o explicăm, ci și stadiul (sau cât mai multe dintre stadiile) de evoluție care au precedat acest sistem și care, într-un anumit sens, continuă să existe în el și contribuie la „alegera” modului în care se va transforma ulterior.

Existența mai multor posibilități de evoluție nu trebuie să ne împiedice de a trage concluzii din faptul că nu toate schimbările egal justificate de o anumită conformație a sistemului au aceeași probabilitate de a se produce ¹¹.

7. Importanța principiului continuității în fonologia diacronică devine, poate, și mai evidentă dacă, în loc să avem în vedere sistemul în ansamblu, ne propunem să explicăm trecerea de la un fonem la altul într-o poziție dată (indiferent dacă este vorba de crearea unei noi unități sau numai de modificarea distribuției celor existente)¹².

E clar că probabilitatea ca un fonem x să se transforme în y depinde, mai întâi, de trăsăturile distinctive ale celor două foneme și, totodată, de trăsăturile lor fonetice (nu este necesar să insistăm asupra faptului că există o relație directă între trăsăturile distinctive ale unui fonem și contextul paradigmatic : fonemul /i/, de exemplu, are un conținut fonologic mai bogat într-un sistem vocalic cu patru serii de localizare, decât într-un sistem cu numai două serii). În timp ce o schimbare /i/ > /e/ este foarte probabilă, probabilitatea schimbării /i/ > /o/ este mult mai redusă, iar cea a schimbării /i/ > /s/ este nulă.

Pe de altă parte, probabilitatea ca x să devină y depinde și de poziția în care se găsește cel dintîi. De exemplu, transformarea lui /s/ în /z/ este mult mai probabilă în contextul /a... a/, decât în contextul /a... t/.

Să presupunem că, din punct de vedere paradigmatic, distanța dintre /o/ și /u/ este egală cu distanța dintre /o/ și /ɔ/ și că schimbările /o/ > /u/ și /o/ > /ɔ/ în anumite cuvinte sînt susceptibile în aceeași măsură de a fi explicate prin contextul paradigmatic și prin cel sintagmatic. Dacă una dintre cele două schimbări se produce, un element susceptibil de a fi folosit în explicarea „alegerii” poate fi găsit, uneori, în originea vocalei în cauză : /o/ provenit din /u/ este într-ucîtva „diferit” de /o/ provenit din /ɔ/ ; procesele datorită cărora au apărut cei doi /o/ (deschidere, respectiv, închidere) pot — după o perioadă de „latență” — să continue, dînd naștere unei vocale deschise în primul caz și unei vocale închise în celălalt. În contextul diacronic „/u/ > /o/ > ...”

¹¹ Cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 239—240 și, mai pe larg, articolul lui Sorin Stati, *Categoriile posibilitate și realitate în lingvistică*, în „Probleme de lingvistică generală” III [1961], p. 51—65 (versiune rusească, în „Revue de linguistique” VI, 1961, 2, p. 169—183).

¹² Aici avem a face cu o continuitate în cadrul așa-numitelor „linii diacronice” (N.D. Andreev, *Полупроизна и магнопроизна*, în volumul editat de Institutul de lingvistică al Academiei de Științe a Uniunii Sovietice, *О соотношении синхронного анализа и исторического изучения языков*, Moscova, 1960, p. 51); vezi, pentru detalii, articolul nostru *Syn-tagme et paradigme, synchronie et diachronie*, în „Philologica Pragensia” VIII, 1965, 2—3 = *Miscellanea Trnka*, p. 120—124.

aparitia vocalei /ɔ/ este mai probabilă decît aparitia vocalei /u/, *ceteris paribus*; în contextul diacronic „/ɔ/ > /o/ > ...” situația se prezintă exact invers.

Un alt exemplu. În contextul diacronic „/pp/ > /p/ > /b/ > ...”, în poziție intervocalică, aparitia unuia dintre fonemele /β/, /w/ sau /v/ este mai probabilă decît aparitia fonemului /p/, deși sub raportul trăsăturilor distinctive (și fonetice) pe care le posedă /b/ și /p/ sînt foneme „vecine” în contextul paradigmatic (respectiv, sunetele [b] și [p] sînt foarte asemănătoare din punct de vedere articulatoric și acustic). În virtutea principiului continuității, /p/ este mai puțin „normal” în contextul diacronic considerat, căci aparitia lui nu corespunde procesului unic (slăbirea consoanelor intervocalice) manifestat în seria de transformări /pp/ > /p/ > /b/¹³.

Se înțelege de la sine că probabilitatea unei anumite schimbări nu atinge niciodată valoarea 1 (adică schimbarea nu este niciodată singura posibilă). Raportarea la contextul diacronic este, totuși, utilă, dat fiind că ea permite să se elimine o parte din nedeterminarea rezultată din descrierea strict sincronică a fonemelor care se transformă. Presiunea care acționează pe axa diacroniei limitează numărul posibilităților de evoluție care decurg din presiunea sistemului și a elementelor cu care un fonem oarecare se învecinează în lanțul vorbirii.

8. Din cele arătate în rîndurile precedente rezultă că, în studiile de fonologie diacronică, este util și necesar să ținem seamă de faptul că, în afara secțiunilor sincronice, există și unități mai mari, care reunesc mai multe secțiuni și care se bazează pe o aceeași tendință, pe o direcție unică de evoluție. Dată fiind o „stare de limbă”, explicarea modului în care ea se schimbă este mult ușurată dacă se ia în considerație și „moștenirea” din etapele precedente, respectiv, dacă se examinează și aceste etape înseși. Discontinuitatea sistemelor și a structurilor fonologice se suprapune peste o continuitate relativă, care trebuie căutată și care poate fi un element important în explicarea transformărilor fonologice.

Studiind succesiunea sistemelor $A \rightarrow B \rightarrow C$, transformarea lui B în C nu poate fi văzută independent de transformarea lui A în B , căci în modul în care se produce transformarea unui sistem intervin, adesea, factori care țin de modul în care sistemul respectiv s-a constituit, într-o etapă anterioară. Pe de altă parte, schimbarea unui segment fonologic oarecare nu se explică întotdeauna numai prin ceea ce el este (din punct de vedere paradigmatic și sintagmatic), ci și prin ceea ce el a fost mai înainte. Într-un caz, ca și în celălalt, trebuie să ținem seamă de presiunea contextului diacronic, derivată din continuitatea evoluției fonologice.

¹³ Referindu-se la problema clasificării tipologice a limbilor — în special, la posibilitatea de a separa mai multe subtipuri în cadrul unui tip — Joseph H. Greenberg (*Synchronic and Diachronic Universals in Phonology*, în „Language” XLII, 1966, 2, p. 514) arată că „individual cases with different origins will show different characteristics”; în continuare, se dă următorul exemplu: „Thus a language in which vowel length has arisen by vowel contraction will show different characteristics from one in which it has resulted from consonant loss” (*ibidem*). După părerea noastră, originea diferită a două trăsături (sau unități fonologice de rang superior) identice în aparență transpare nu numai în caracteristicile sincronice ale acestora, ci și în evoluția lor ulterioară.

LE PRINCIPE DE LA CONTINUITÉ DANS LA PHONOLOGIE DIACHRONIQUE

(RÉSUMÉ)

Pour expliquer un changement phonologique, il est important (et quelquefois absolument nécessaire) de prendre en considération non seulement ce qui existe à un moment donné dans un «état de la langue», mais aussi les voies par lesquelles celui-ci s'est constitué. L'histoire phonologique d'une langue ne peut pas être conçue purement et simplement comme une succession de sections synchroniques sans rapport entre elles; dans chaque section il y a un «héritage» provenu de la section précédente. A côté des sections synchroniques il y a donc des unités plus grandes, qui réunissent plusieurs sections et qui sont basées sur une tendance commune, sur une direction unique de l'évolution. La succession discontinue des systèmes est doublée d'une continuité qui, même si elle ne se laisse pas toujours remarquer facilement, n'en est pas moins réelle.

Par continuité l'Auteur entend le fait que dans la manière dont la transformation d'un système se produit interviennent souvent des facteurs qui dépendent de la manière de constitution du système respectif, dans une étape antérieure, et que le changement intervenu dans un segment phonologique ne s'explique pas toujours seulement par ce qu'il est (du point de vue paradigmatique et syntagmatique), mais aussi par ce qu'il a été auparavant; dans les deux cas il faut tenir compte de la pression exercée par le contexte diachronique, dérivée de la continuité de l'évolution phonologique.

Cette continuité relative, sur laquelle vient se superposer la discontinuité des systèmes et des structures phonologiques, doit être recherchée, parce qu'elle peut être un élément important dans l'explication des changements phonologiques.

Redactor responsabil: NICOLAU STELLA
Tehnoredactor: BĂRZEANU SONIA

*Dat la cules 24.03.1967. Bun de tipar 7.07.1967. Apărut 1967. Tiraj
2 950. Hârtie scris I.A de 70 g /m². 700 × 1000/16. Coli editoriale 15,57.
Coli de tipar 12,50. A 0355. C. Z. pentru bibliotecile mari și pentru
bibliotecile mici 4(082)*

Întreprinderea Poligrafică „Informația” str. Brezoianu nr. 23-25
București, Republica Socialistă România, Comanda nr. 118.

